

การดำรงอยู่และบทบาทของความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับผีอารักษ์เมืองเชียงใหม่
ในปัจจุบัน

นางสาวพิมพ์นภัส จินดาวงศ์

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2554

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทคัดย่อและแฟ้มข้อมูลฉบับเต็มของวิทยานิพนธ์ตั้งแต่ปีการศึกษา 2554 ที่ให้บริการในคลังปัญญาจุฬาฯ (CUIR)
เป็นแฟ้มข้อมูลของนิสิตเจ้าของวิทยานิพนธ์ที่ส่งผ่านทางบัณฑิตวิทยาลัย

The abstract and full text of theses from the academic year 2011 in Chulalongkorn University Intellectual Repository (CUIR)
are the thesis authors' files submitted through the Graduate School.

PERSISTENCE AND ROLE OF THE CITY GUARDIAN SPIRIT BELIEF AND RITUAL

IN PRESENT DAY CHIANGMAI

Miss Pimnapat Jindawong

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements

for the Degree of Master of Arts Program in Thai

Department of Thai

Faculty of Arts

Chulalongkorn University

Academic Year 2011

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์

การดำรงอยู่และบทบาทของความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับ
ผีอารักษ์เมืองเชียงใหม่ในปัจจุบัน

โดย

นางสาวพิมพ์นภัส จินดาวงศ์

สาขาวิชา

ภาษาไทย

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

ศาสตราจารย์ ดร. ศีราพร ณ ถลาง

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยอนุมัติให้หัวข้อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทมหาบัณฑิต

..... คณบดีคณะอักษรศาสตร์

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประพจน์ อัสววิรุฬหการ)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ

(อาจารย์ ดร. ประมินท์ จารูวร)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

(ศาสตราจารย์ ดร. ศีราพร ณ ถลาง)

..... กรรมการ

(อาจารย์ ดร. ชานีรัตน์ จตุทะศรี)

..... กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย

(ศาสตราจารย์พิเศษ ดร. ประคอง นิมมานเหมินท์)

พิมพ์นภัส จินดาวงศ์ : การดำรงอยู่และบทบาทของความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับผีอารักษ์เมืองเชียงใหม่ในปัจจุบัน (PERSISTENCE AND ROLE OF THE CITY GUARDIAN SPIRIT BELIEF AND RITUAL IN PRESENT DAY CHIANGMAI) อ. ที่ปริกษาวิทยานิพนธ์หลัก : ศ.ดร. ศิราพร ณ ถลาง, ๑๗๖ หน้า.

วิทยานิพนธ์เล่มนี้มุ่งศึกษาลักษณะการดำรงอยู่และบทบาทของความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์เมืองเชียงใหม่ในปัจจุบัน โดยมีขอบเขตการวิจัยคือ พิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์เมืองในเขตอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ จำนวน ๓ พิธี ได้แก่ พิธีบูชาเสาอินทขิล พิธีทำบุญเมืองและสืบชะตาเมืองเชียงใหม่ และพิธีบูชาผีปู่แสะย่าแสะ ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพภาคสนามทางคติชนวิทยาโดยการสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องและสังเกตอย่างมีส่วนร่วมในพิธีกรรมดังกล่าวในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๕๒ - ๒๕๕๔

ผลการศึกษาพบว่า พิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์เมืองเชียงใหม่ทั้ง ๓ พิธีมีลักษณะการดำรงอยู่โดยมีการผสมผสานความเชื่อพุทธ พราหมณ์ ผี โดยพิธีทำบุญเมืองและสืบชะตาเมืองเชียงใหม่และพิธีบูชาเสาอินทขิลมีการนำความเชื่อทางพุทธศาสนาผสมผสานอย่างเข้มข้น ในขณะที่พิธีบูชาผีปู่แสะย่าแสะนั้นมีความเชื่อดั้งเดิมเป็นจุดเด่นของพิธี นอกจากนี้ยังพบลักษณะการดำรงอยู่ของความเชื่อและพิธีกรรมที่มีการปรับให้เข้ากับสภาพสังคมปัจจุบัน อันได้แก่ การปรับองค์ประกอบบางส่วนในพิธีเพื่อตอบสนองต่อนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวของจังหวัด การนำเสนออัตลักษณ์เมืองเชียงใหม่ และนำเสนอความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในจังหวัดเชียงใหม่ผ่านพิธีกรรม

ส่วนผลการวิเคราะห์บทบาทของพิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์เมืองเชียงใหม่ในปัจจุบันพบว่ายังคงมีบทบาทในการตอบสนองความต้องการทางด้านจิตใจ ตอบสนองความต้องการทางด้านสังคม และตอบสนองนโยบายของรัฐในการสืบสานประเพณีของจังหวัดเชียงใหม่

ภาควิชา.....ภาษาไทย..... ลายมือชื่อนิสิต .....

สาขาวิชา.....ภาษาไทย..... ลายมือชื่อ อ.ที่ปริกษาวิทยานิพนธ์หลัก.....

ปีการศึกษา.....๒๕๕๔.....

5180179322 : MAJOR THAI

KEYWORDS : PERSISTENCE / ROLE / GUARDIAN SPIRIT/ BELIEF/ RITUAL

PIMNAPAT JINDAWONG : PERSISTENCE AND ROLE OF THE CITY GUARDIAN SPIRIT BELIEF AND RITUAL IN PRESENT DAY CHIANGMAI. ADVISOR : PROF. SIRAPORN NATHALANG, PH.D., 176 pp.

The aim of this thesis is to study the persistence and the role of the city guardian spirit belief and ritual in present day Chiangmai. The scope of the study covers three city guardian spirit rituals that are being practiced in Muang District of Chiangmai Province, namely, the worship of Inthakin Pillar (the City Pillar), the city merit-making and city life prolonging ritual and the worship of Pu Sae Ya Sae, Chiangmai indigenous guardian spirits. The research uses folklore qualitative fieldwork collecting field data by participant observation in the rituals held during 2009-2011 and in-depth interviewing key informant and relevant people.

The analysis of the research found that there are three kinds of ritual persistence. First, the ritual that has syncretistic nature between Buddhism, Hinduism and animism. The elements of Buddhism are especially intense in the cases of the worship of Inthakin Pillar and the city merit-making and city life prolonging rituals, whereas the elements of traditional animistic belief is specially distinctive in the case of the worship of Pu Sae Ya Sae. In addition, the study also found that some aspects of the city guardian spirit belief and rituals have been adjusted to correspond with present day Chiangmai. For example, some elements of the rituals have been adapted in response to the province's policy of tourism promotion, the presentation of the identity of Chiangmai and the presentation of the unity of Chiangmai people in the rituals.

Regarding the role of the city guardian spirit rituals in the present day Chiangmai, the research found that the rituals still play a significant role in securing the people's spiritual and social needs and in responding to the Government's policy of preserving the local traditions of Chiangmai Province.

Department : Thai ..... Student's Signature .....

Field of Study : Thai ..... Advisor's Signature .....

Academic Year : 2011 .....

กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณศาสตราจารย์ ดร.ศิราพร ณ ถลาง อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ผู้เป็นแรงบันดาลใจในการศึกษาด้านคติชนวิทยา ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา อาจารย์ได้ให้ความรู้ คำแนะนำ คำสั่งสอนที่เป็นประโยชน์ยิ่งแก่ผู้วิจัย เหนือสิ่งอื่นใด ความเมตตาที่อาจารย์มอบให้ ผู้วิจัยเสมอมาถือเป็นแรงใจสำคัญที่ผลักดันให้วิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

กราบขอบพระคุณอาจารย์ ดร.ปรมินทร์ จารุวร ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ อาจารย์ ดร.ธานีรัตน์ จตุทะศรี กรรมการสอบวิทยานิพนธ์ และศาสตราจารย์พิเศษ ดร.ประคอง นิมมานเหมินท์ อาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิ ที่ได้กรุณาให้คำแนะนำอันเป็นประโยชน์และช่วยตรวจแก้ไข วิทยานิพนธ์จนสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

ขอขอบคุณชาวจังหวัดเชียงใหม่ที่ให้ความร่วมมือ ความช่วยเหลือและให้ข้อมูลอันเป็น ประโยชน์แก่ผู้วิจัย ขอขอบคุณผู้รู้ในภาคสนาม และข้าราชการองค์กรต่างๆ หากขาดพวกท่านเหล่านี้ วิทยานิพนธ์เล่มนี้คงจะสำเร็จออกมาไม่ได้ ขอขอบคุณนางสาวขวัญพัฒน์ เทพวิระพงศ์ เพื่อนผู้คอย ช่วยเหลือเรื่องการเดินทางขณะผู้วิจัยทำงานภาคสนาม ขอขอบคุณนางสาวภทริยา จินดาวงศ์ น้องสาว ที่ช่วยเหลือเรื่องคอมพิวเตอร์ และการส่งข้อมูลผ่านอินเทอร์เน็ต ขอขอบคุณเพื่อน พี่ น้องในรั้วจามจุรี และเหล่ากัลยาณมิตรที่ผู้วิจัยได้รู้จักระหว่างการเก็บข้อมูลที่คอยช่วยเหลือและเป็นกำลังใจให้ผู้วิจัย เสมอมา

วิทยานิพนธ์เล่มนี้ได้รับทุนสนับสนุนจากทุนวิจัยมหาบัณฑิตสกว. ด้านมนุษยศาสตร์ – สังคมศาสตร์ รุ่นที่ ๖ ปี พ.ศ.๒๕๕๗ ผู้วิจัยจึงขอกราบขอบพระคุณมา ณ ที่นี้

ท้ายที่สุด วิทยานิพนธ์เล่มนี้จะเสร็จสมบูรณ์ไม่ได้เลย หากขาด “พ่อ” ผู้คอยดูแลและ ช่วยเหลือผู้วิจัยตลอดระยะเวลาการเก็บข้อมูลภาคสนาม และ “แม่” ผู้เป็นแรงสนับสนุนอันสำคัญยิ่ง ขอขอบพระคุณท่านทั้งสองที่ให้ความรัก ความเอาใจใส่ และสนับสนุนด้านการศึกษาแก่ผู้วิจัยมา โดยตลอด รวมถึงการทำวิทยานิพนธ์จนสำเร็จการศึกษาในครั้งนี้

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ	ช
สารบัญ.....	ญ
สารบัญตาราง.....	ฎ
บทที่	
๑. บทนำ.....	๑
๑.๑ ความเป็นมาของปัญหา.....	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	๑๒
๑.๓ สมมติฐานของการวิจัย.....	๑๒
๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย	๑๒
๑.๕ วิธีการดำเนินการวิจัย.....	๑๒
๑.๖ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	๑๓
๑.๗ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๑๓
๒. สภาพสังคมและวัฒนธรรมของเมืองเชียงใหม่ในปัจจุบัน.....	๒๑
๒.๑ เชียงใหม่ในฐานะเมืองท่องเที่ยว.....	๒๑
๒.๑.๑ ภูมิหลังการท่องเที่ยวของจังหวัดเชียงใหม่.....	๒๑
๒.๑.๒ การท่องเที่ยวของจังหวัดเชียงใหม่ในปัจจุบัน.....	๒๓
๒.๒ กระแสการอนุรักษ์วัฒนธรรมล้านนาในสังคมเชียงใหม่ปัจจุบัน.....	๒๕
๒.๓ ประเพณี ๑๒ เดือนในเมืองเชียงใหม่ในปัจจุบัน.....	๓๑
๓. ลักษณะการดำรงอยู่ของความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับผีอารักษ์เมือง ในเมืองเชียงใหม่ปัจจุบัน.....	๔๓
๓.๑ ความเชื่อเกี่ยวกับผีอารักษ์เมืองเชียงใหม่.....	๔๓
๓.๑.๑ ผีอารักษ์ที่เป็นเจ้าของพื้นที่เดิม.....	๔๘
๓.๑.๑.๑ เจ้าหลวงคำแดง	๔๘
๓.๑.๑.๒ ปู่สะย่าสะ.....	๕๐
๓.๑.๑.๓ ขุนหลวงวิลังคะ.....	๕๓
๓.๑.๒ ผีอารักษ์ยุคสร้างเมืองเชียงใหม่.....	๕๔

บทที่

หน้า

๓.๑.๒.๑	ฝึประจำเสาอินทขิล.....	๕๔
๓.๑.๒.๒	กุมภภัณฑ์.....	๕๕
๓.๑.๒.๓	ฝึประจำกำแพงเมืองและแจ้งเมือง.....	๕๕
๓.๑.๒.๔	ฝึประจำไม้ยางกลางเวียง.....	๕๗
๓.๑.๒.๕	สะดือเมือง.....	๕๗
๓.๑.๓	ฝึอารักษ์ยุคหลังสร้างเมืองเชียงใหม่.....	๕๙
๓.๑.๓.๑	อารักษ์มั่งราย.....	๕๙
๓.๑.๓.๒	ฝึประจำพญาช้างทั้งแปดรอบเจดีย์หลวง.....	๖๐
๓.๑.๓.๓	ฝึประจำพญาช้างเผือกหัวเวียง.....	๖๒
๓.๑.๓.๔	ฝึประจำพญาราชสีห์หัวเวียง.....	๖๓
๓.๒	พิธีกรรมเกี่ยวกับฝึอารักษ์เมืองเชียงใหม่.....	๖๕
๓.๒.๑	พิธีบูชาเสาอินทขิล.....	๖๕
๓.๒.๑.๑	สถานที่ประกอบพิธี.....	๖๕
๓.๒.๑.๒	องค์ประกอบสำคัญในพิธี.....	๖๖
๓.๒.๑.๓	ผู้มีส่วนร่วมในพิธี.....	๗๓
๓.๒.๑.๔	เครื่องประกอบพิธี.....	๗๔
๓.๒.๑.๕	ขั้นตอนการประกอบพิธี.....	๗๔
๓.๒.๒	พิธีทำบุญเมืองและสืบชะตาเมืองเชียงใหม่.....	๗๗
๓.๒.๒.๑	สถานที่ประกอบพิธี.....	๗๗
๓.๒.๒.๒	ผู้มีส่วนร่วมในพิธี.....	๗๕
๓.๒.๒.๓	เครื่องประกอบพิธี.....	๗๗
๓.๒.๒.๔	ขั้นตอนการประกอบพิธี.....	๘๑
๓.๒.๓	พิธีบูชาฝึปู่แสะย่าแสะ.....	๘๔
๓.๒.๓.๑	สถานที่ประกอบพิธี.....	๘๕
๓.๒.๓.๒	ผู้มีส่วนร่วมในพิธี.....	๘๗
๓.๒.๓.๓	เครื่องประกอบพิธี.....	๑๐๐
๓.๒.๓.๔	ขั้นตอนการประกอบพิธี.....	๑๐๖
๔.	วิเคราะห์การดำรงอยู่และบทบาทของพิธีกรรมเกี่ยวกับฝึอารักษ์เมือง ในเมืองเชียงใหม่ในปัจจุบัน.....	๑๑๑

บทที่	หน้า
๔.๑ ลักษณะการดำรงอยู่ของความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์เมืองเชียงใหม่ ในปัจจุบัน.....	๑๑๑
๔.๑.๑ การดำรงอยู่โดยมีการผสมผสานความเชื่อพุทธ พราหมณ์ ศี.....	๑๑๑
๔.๑.๑.๑ การผสมผสานของอำนาจเหนือธรรมชาติทั้ง ๓ ศาสนา.....	๑๑๓
๔.๑.๑.๒ การผสมผสานความเชื่อทางศาสนาที่ปรากฏใน ขั้นตอนการประกอบพิธี.....	๑๑๕
๔.๑.๑.๓ การผสมผสานความเชื่อทางศาสนาที่ปรากฏใน สัญลักษณ์เกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์.....	๑๒๔
๔.๑.๑.๔ การผสมผสานความเชื่อทางศาสนาในสถานที่ประกอบพิธี..	๑๒๘
๔.๑.๑.๕ การผสมผสานความเชื่อทางศาสนาที่เห็นได้จาก ผู้ประกอบพิธีกรรม.....	๑๓๕
๔.๑.๑.๖ การผสมผสานความเชื่อทางศาสนาที่ปรากฏใน ความเชื่อของผู้เข้าร่วมพิธีกรรมในปัจจุบัน.....	๑๓๕
๔.๑.๒ การดำรงอยู่โดยมีการปรับให้เข้ากับสภาพสังคมสมัยใหม่.....	๑๔๓
๔.๑.๒.๑ การเป็นเมืองท่องเที่ยว นโยบายการพัฒนาและ ส่งเสริมการท่องเที่ยวของจังหวัดและการนำเสนอ อัตลักษณ์ของจังหวัดผ่านพิธีกรรม.....	๑๔๔
๔.๑.๒.๒ การนำเสนอความเป็นหนึ่งเดียวของคนในจังหวัดผ่าน พิธีกรรม.....	๑๔๖
๔.๒ บทบาทของพิธีกรรมที่เกี่ยวกับผีอารักษ์ในเมืองเชียงใหม่ปัจจุบัน.....	๑๔๘
๔.๒.๑ บทบาทในการตอบสนองความต้องการทางด้านจิตใจ.....	๑๔๘
๔.๒.๒ บทบาทในการตอบสนองความต้องการทางด้านสังคม.....	๑๕๑
๔.๒.๓ บทบาทในการตอบสนองนโยบายของรัฐในการสืบสานประเพณี ของจังหวัด.....	๑๕๓
๕. บทสรุปและอภิปรายผล.....	๑๖๑
๕.๑ สรุปผลการวิจัย.....	๑๖๑
๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย.....	๑๖๔
๕.๓ ข้อเสนอแนะ.....	๑๖๘
รายการอ้างอิง.....	๑๖๕
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	๑๖๖

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
๑ เสาอินทขิล.....	๖๖
๒ พระพุทธรูปฝนแสนห่าบนรถบุษบกศรีเมืองเชียงใหม่.....	๗๐
๓ ต้นยางนาข้างวิหารอินทขิล.....	๗๑
๔ หอกุมภัณฑ์ (หอยไต้) ในปัจจุบัน.....	๗๒
๕ เครื่องสักการะกุมภัณฑ์ที่ประชาชนนำมาถวาย.....	๗๓
๖ ประชาชนใส่ขันดอกบูชาเสาอินทขิล.....	๗๓
๗ พระพุทธรูปพระเจ้าฝนแสนห่าและรางสร้งน้ำรูปพญานาค.....	๗๓
๘ ศาลเจ้าพ่อประตูเชียงใหม่.....	๘๑
๙ ศาลหลักเมืองแจ่งศรีภูมิ.....	๘๓
๑๐ ศาลเจ้าพ่อหลักเมืองแจ่งจะด้า.....	๘๔
๑๑ ศาลเจ้าพ่อคำแดง แจ่งหัวลิน.....	๘๕
๑๒ ไม้ค้ำใหญ่และเครื่องสืบชะตาอื่นๆ.....	๘๕
๑๓ พิธีถวายหัวหมูเจ้าพ่อประตูเชียงใหม่.....	๕๒
๑๔ แทนบูชาท้าวทั้งสี่.....	๕๓
๑๕ ขณะประกอบพิธีทำบุญเมืองและสืบชะตาเมืองเชียงใหม่.....	๕๔
๑๖ พื้นที่บริเวณดงฝ้ายกษัที่ใช้ประกอบพิธีกรรม.....	๕๕
๑๗ หอผีทรงปู่แสะย่าแสะในปัจจุบัน.....	๕๖
๑๘ หิ้งวางเครื่องสักการะภายในหอผี.....	๕๖
๑๙ พ่อหนานมากเล่าว่าคำโองาสัญเชิญดวงวิญญาณประจำหอผีน้อยมารับเครื่องสักการะ... ๕๗	
๒๐ ลักษณะการจัดวางหอผีน้อยทั้ง ๑๒ หอ.....	๕๗
๒๑ ชั้นโดกที่ ๑ สำหรับวางพืชพันธุ์ธัญญาหารในพิธีบูชาผีปู่แสะย่าแสะ.....	๑๐๑

ภาพที่	หน้า
๒๒ ชั้นโตกที่ ๒ สำหรับวางผลไม้ ๕ อย่างในพิธีบูชาผีปู่แสะย่าแสะ.....	๑๐๑
๒๓ ชั้นโตกที่ ๓ สำหรับวางขนมมงคล ๕ อย่างในพิธีบูชาผีปู่แสะย่าแสะ.....	๑๐๒
๒๔ ชั้นโตกที่ ๔ สำหรับวางอาหารคาวในพิธีบูชาผีปู่แสะย่าแสะ.....	๑๐๒
๒๕ ควักอาหารเช่น ไห้วหรือฝีน้อย.....	๑๐๓
๒๖ ของใช้ประจำตัวปู่แสะ.....	๑๐๓
๒๗ ของใช้ประจำตัวย่าแสะ.....	๑๐๓
๒๘ ขณะอัญเชิญพระบฏแขวนบนต้นไม้.....	๑๐๕
๒๙ กล้วยรุ่นเขายาวเสมอหูที่ใช้เป็นเครื่องบวงสรวงในพิธี.....	๑๐๕
๓๐ ขบวนแห่พระบฏ พิธีบูชาผีปู่แสะย่าแสะ.....	๑๐๗
๓๑ ร่างทรงปู่แสะขณะนั่งกินเนื้อควายดิบ.....	๑๐๕
๓๒ ตัวเลขที่ร่างทรงเขียนลงฝ่ามือผู้มาร่วมงาน.....	๑๐๕
๓๓ ร่างทรงย่าแสะขณะกราบไหว้พระบฏ.....	๑๑๐

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
๑	ตารางเปรียบเทียบสถานที่ประกอบพิธีทำบุญเมืองและสี่พระยาเมืองเชียงใหม่ และผู้นำในพิธีในอดีตและปัจจุบัน..... ๘๖
๒	การผสมผสานอำนาจเหนือธรรมชาติทั้ง ๓ ศาสนาในพิธีกรรม..... ๑๑๓
๓	กิจกรรมในพิธีบูชาเสาอินทขีลที่สะท้อนการผสมผสานความเชื่อทางศาสนา..... ๑๒๑
๔	กิจกรรมในพิธีทำบุญเมืองและสี่พระยาเมืองเชียงใหม่ที่สะท้อนการผสมผสาน ความเชื่อทางศาสนา..... ๑๒๒
๕	กิจกรรมในพิธีบูชาผีปู่แสะย่าแสะที่สะท้อนการผสมผสานความเชื่อทางศาสนา..... ๑๒๔
๖	ตารางเปรียบเทียบผู้ประกอบพิธีฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมและฝ่ายพุทธศาสนา..... ๑๓๘

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ความเชื่อเรื่องผีในสังคมล้านนามีมาอย่างยาวนาน จนกล่าวได้ว่า ความเชื่อเรื่องผีเป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่งที่เข้ามาอยู่ในระบบการดำเนินชีวิตของชาวล้านนาในแทบทุกด้าน ผีในสังคมล้านนานั้น ปรากฏอยู่ใน ๓ ลักษณะ คือ ๑) กฎระเบียบของสังคม ๒) ผู้ควบคุมกฎระเบียบนั้นๆ หากผู้ใดละเมิดจะถือเป็นการผิดผี ๓) การลงโทษ กล่าวคือ หากคนในสังคมคนใดทำผิดระเบียบสังคม จะถูกประณามว่าเป็นผีร้าย เช่น ผีกะ เป็นต้น หากแบ่งประเภทผีอย่างหยาบๆ จะสามารถแบ่งผีออกเป็น ๒ ประเภท คือ ผีดี และผีร้าย “ผีดี” หมายถึงพลังอำนาจที่สัมพันธ์กับสังคมในการจะลดบันดาลความอุดมสมบูรณ์ ความงอกงาม ความสงบร่มเย็น ผีดีเป็นผีที่มีพลังอำนาจคอยปกป้อง พิทักษ์รักษาทรัพยากรของชุมชน เช่น ผีปู่ย่า ผีผดผีเม็ง ผีฝาย ผีนา ผีครู เป็นต้น ส่วน “ผีร้าย” จะตรงข้ามกับผีดี ไม่มีใครต้องการสัมพันธ์และเป็นโทษ ตัวอย่างของผีร้าย เช่น ผีโพง ผีพราย ผีปกกะโหล่ง ผีม้าบ้อง ผีกะยักข์ เป็นต้น^๑

ในบรรดาผีหลากหลายประเภทที่อยู่ในความเชื่อของชาวล้านนา ผีประเภทหนึ่งซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับชาวล้านนาตั้งแต่ระดับบ้านจนถึงระดับเมือง มีหน้าที่คุ้มครองรักษาคนและอาณาเขต ผีดังกล่าว คือ ผีอารักษ์ จัดอยู่ในฝ่ายผีดี ผีอารักษ์มีทั้งที่เป็นสัตว์ วัตถุ และคนที่มีตัวตนจริงในประวัติศาสตร์และคนในตำนาน อาจเป็นไปได้ทั้งอดีตกษัตริย์และบรรพบุรุษของเจ้าของถิ่นเดิม ผีอารักษ์จัดว่าเป็นผีบรรพบุรุษประเภทหนึ่ง มีการเข้าทรง มีพิธีกรรมเช่นสังเวช ในกรณีของผีอารักษ์เมืองมักเกี่ยวข้องกับความเป็นไปของบ้านเมือง เอกสิทธิ์ ไชยปิ่น ได้อธิบายรายละเอียดของผีอารักษ์ระดับต่างๆ ดังต่อไปนี้^๒

---

^๑ สมฤทธิ์ ลือชัย, “ผีกับสังคมล้านนา : ความสัมพันธ์เชิงสร้างสรรค์หรือทำลาย” เทปบันทึกเสียง การบรรยายทางวิชาการบรรยาย ณ ห้อง ๔๐๗ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร วันที่ ๑๕ ธันวาคม ๒๕๔๒.

^๒ เอกสิทธิ์ ไชยปิ่น, “พลวัตลัทธิพิธีกรรมการลงผี: กรณีศึกษาปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างผี ลูกเลี้ยง และผีเจ้านายในจังหวัดเชียงใหม่,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๖), หน้า ๔๒-๔๔.

“*ผีหอผีเฮือน* เป็นผีอารักษ์อีกประเภทหนึ่ง เรียกว่า *เทวบุตรเทวดาศักยาหอเฮือน* ให้คนอยู่ในบ้านร่มเย็นเป็นสุข จะประจำอยู่ในส่วนต่างๆของบ้าน เช่น หัวแม่บันได เสา มงคล ประตู หน้าต่าง ปล่อง(จ่อง) ห้องครัว ห้องนอน ชื้อ แป้ เชื่อกันว่าหากคนในครอบครัวเกิดการทะเลาะเบาะแว้งอยู่กันเป็นประจำ หรือทำเสียงดังในบ้าน เช่น เดินเสียงดัง ทูตบ้านเรือน ผีหอผีเฮือนจะไม่ชอบใจและจะหนีไปอยู่ที่อื่น *เทวบุตรเทวดาจะไม่รักษา* การบูชาผีหอผีเฮือนจะทำในพิธีกรรมสำคัญๆ เช่น ขึ้นบ้านใหม่ แต่งงาน ปีใหม่ และจุดผางประทีปในช่วงยี่เป็งหรือลอยกระทง

ผีเสื้อบ้าน หรือผีเจ้าบ้าน เป็นผีอารักษ์ประจำหมู่บ้าน จะมีหอผีอยู่ใจกลางหมู่บ้าน หรือบริเวณส่วนใดส่วนหนึ่ง เช่น ที่สาธารณะ ปากทางเข้าหมู่บ้าน ใต้ต้นไม้ใหญ่ประจำหมู่บ้าน ผีเสื้อบ้านมีหน้าที่เช่นเดียวกับผีเสื้อเมือง แต่จะอยู่ในระดับต่ำกว่าเสื้อเมือง เนื่องจากผีเสื้อบ้านคือ ดวงวิญญาณของบรรพบุรุษหรือชนชั้นปกครองระดับผู้นำหมู่บ้านที่มาตั้งหลักแหล่งในระยะแรก สมาชิกในหมู่บ้านจะมีการรวมกลุ่มชุมนุมกัน เลี้ยงผีเสื้อบ้านเป็นประจำทุกๆปี ในเดือน ๕ เหนือ ออก ๕ คำ จนกลายเป็นประเพณีปฏิบัติ สืบทอดกันมาในปัจจุบันเกือบทุกหมู่บ้าน แม้ว่าจะไม่คึกคัก และมีสมาชิกเข้าร่วมมากเหมือนในสมัยก่อน

ผีอารักษ์วัดหรือผีเจ้าวัด ผีเจ้าวัดหรือผีเสื้อวัด เป็นเทพารักษ์ที่ปกปักษ์รักษาวัดวาอาราม หอผีเสื้อวัดจะตั้งอยู่บริเวณด้านหลังวิหารหรืออยู่บริเวณด้านหลังของวัดส่วนใดส่วนหนึ่ง การบูชาผีเสื้อวัดส่วนใหญ่ไม่มีพิธีรีตองมากนัก เมื่อมีเทศกาลหรืองานสำคัญๆ ที่ทางวัดจัดทำขึ้น มักจะมีการบอกกล่าวให้ผีเจ้าวัดได้รับรู้ ผีเสื้อวัดอาจจะกลายเป็นผีกะชั๊กได้ ซึ่งเป็นผีที่ไม่ดี หากขาดการดูแลเอาใจใส่และในกรณีที่เกิดกลายเป็นวัดร้าง มีอำนาจยิ่งกว่าผีกะชั๊กธรรมดาทั่วไป หากผู้ใดถูกผีกะชั๊กทำร้ายเชื่อว่ามิทางรอดชีวิตยาก

ผีเสื้อเมือง เป็นผีอารักษ์ประจำเมือง ซึ่งมีฐานะและระดับที่ใหญ่กว่าผีเสื้อบ้าน มีหน้าที่คอยปกป้องพิทักษ์รักษาเขตแดนของเมือง และช่วยคลบ้นดาลาให้เกิดความสงบสุข ร่มเย็นแก่บ้านเมือง อยู่รอดปลอดภัยและเอื้ออำนวยให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ ผีเสื้อเมืองเป็นดวงวิญญาณเทพารักษ์ประจำเมือง เช่น ดวงวิญญาณของชนชั้นปกครอง หรืออดีตกษัตริย์ปกครองบ้านเมือง ทั้งที่มีตัวตนจริงและตำนานจากความทรงจำของชาวบ้าน เช่น ในอดีตชาวเชียงใหม่และเจ้าเมืองจะบูชาผีปู่แสะย่าแสะซึ่งเป็นผีต้นตระกูลของลัวะ บริเวณ

ดินคอยสุเทพ การบูชาผีเสื้อเมืองในอดีตจะกระทำในช่วงเทศกาลสงกรานต์หรือปีใหม่เมือง และมักกระทำกัน ๗ คืน ๗ วัน มีการสมโภชฉลองกันอย่างใหญ่โต โดยมีเจ้าเมืองเป็นประธาน (เป็นแก้ว) บรรดาหัวเมืองรอง แยกต่างบ้านต่างเมือง และเมืองพี่เมืองน้องจะ มาเช่นสังเวจร่วมด้วย ซึ่งเป็นการสร้างสัมพันธไมตรีที่ดีต่อกัน นอกจากนี้ยังจะมีการเชิญ ผีเสื้อเมืองมาเข้าร่างทรงเพื่อเป็นสื่อระหว่างผีเสื้อเมืองกับผู้เข้าร่วมพิธี ซึ่งเรียกว่า “แม่มด” หลักฐานปรากฏการบูชาผีเสื้อเมืองครั้งสุดท้าย ปีพ.ศ. ๒๔๕๕ ในการบูชาผีเสื้อเมือง เชียงราย”

ในบรรดาผีอารักษ์หลายประเภทที่กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยสนใจศึกษาผีอารักษ์ในระดับเมือง (city guardian spirit) ซึ่งมีความสำคัญต่อเมืองเชียงใหม่และคนเชียงใหม่ นับตั้งแต่อดีตช่วงเริ่มสร้าง อาณาจักรจวบจนปัจจุบัน เพราะผีอารักษ์เมืองในอดีตเป็นผีที่เกี่ยวข้องกับอำนาจของเจ้าเมือง ความมั่นคงปลอดภัย และความอุดมสมบูรณ์ของบ้านเมือง แต่ในปัจจุบันอำนาจของเจ้าเมืองเดิมได้ สูญสลายไปแล้วพร้อมกับการมีการปกครองรูปแบบใหม่ ทั้งสภาพสังคมเมืองเชียงใหม่ส่วนใหญ่ ได้เปลี่ยนแปลงจากสังคมเกษตรเป็นสังคมเชิงพาณิชย์ไปแล้ว แต่การนับถือและการประกอบ พิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์เมืองเชียงใหม่ก็ยังคงปรากฏอยู่ ทำให้ผู้วิจัยสนใจศึกษาว่า ความเชื่อและ พิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์เมืองเชียงใหม่ปัจจุบันมีบทบาทอย่างไร และดำรงอยู่อย่างไรในสังคม สมัยใหม่

เชียงใหม่ หรือ “นพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่” เป็นเมืองที่มีประวัติศาสตร์ความเป็นมา ยาวนาน นับตั้งแต่พญามังราย ปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์มังราย ได้สร้างเมืองเชียงใหม่ขึ้นเป็น ศูนย์กลางของอาณาจักรล้านนาใน พ.ศ. ๑๘๑๕ สืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน เชียงใหม่นับเป็นเมือง โบราณที่มีอายุเก่าแก่ร่วม ๘๐๐ กว่าปี ศิลาจารึกวัดเชียงมั่นมีดวงเมืองและข้อความกล่าวถึงการ สร้างเมืองเชียงใหม่ว่า เมืองเชียงใหม่สร้างขึ้นเมื่อ “...ศักราช ๖๕๘ ปีระวายสัน เดือนวิสาข ออก ๘ ค่ำ วัน ๕ ไทยเมืองเปล้า ยามแตรรุ่งแล้ว สองลูกนาที ปลายสองบาทน้ำ ลักนาเสวยนวางค์ พุทฺธัสในมินยราสี...” คณะกรรมการตรวจสอบและสืบค้นดวงเมืองได้คำนวณวันเวลาตาม จันทรคติดังกล่าว โดยมีมติว่าตรงกับวันตามสุริยคติ คือ วันที่ ๑๒ เมษายน พ.ศ. ๑๘๑๕ เวลาฤกษ์

๔.๐๐ น.^๓ เมืองเชียงใหม่สร้างขึ้นโดยลักษณะการวางผังเมืองให้สอดคล้องกับชัยภูมิและความเชื่อทางโหราศาสตร์ คือ คัมภีร์มหาทักษา ประกอบตามทิศของแผนภูมินครฯ คือ บริวารเมือง อายุเมือง เศษเมือง ศรีเมือง มุลเมือง อุตสาหเมือง และกาลกนิเมือง^๔ พื้นที่ในเมืองล้อมรอบด้วยกำแพงเมืองสองชั้น กำแพงชั้นในเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสโดยกำแพงชั้นนอกซึ่งมีลักษณะคล้ายพระจันทร์เสี้ยว

ในการสร้างเมือง นอกจากจะสร้างสถานที่สำคัญต่างๆของเมืองซึ่งนับเป็นส่วนกายภาพ (Physical) แล้ว ยังต้องสร้างจิตวิญญาณ(Spiritual) ของเมือง อันได้แก่ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ เทวดาอารักษ์ประจำเมือง อันเป็นการสร้างที่พึ่งทางจิตใจให้แก่ประชากรในเมืองโดยใช้อำนาจเหนือธรรมชาติช่วยสร้างเกราะป้องกันเมืองจากภัยอันตรายภายนอกอีกชั้นหนึ่ง

จิตวิญญาณเมืองหรือผีอารักษ์เมืองเชียงใหม่ ซึ่งปรากฏในตำนานพื้นเมืองล้านนาเชียงใหม่ ตำนานเชียงใหม่ ตำนานครองเมืองเชียงใหม่ และตำนานสืบชะตาเมืองเชียงใหม่ มีดังต่อไปนี้

“เสาอินทิล กุมภภัณฑ์ทั้ง ๖ ปู่แสะย่าแสะ ขุนหลวงวิลังคะ เจ้าหลวงคำแดง อารักษ์มังราย พระยาช้างเผือก ๒ ตัว พระยาช้างทั้ง ๘ รอบเจดีย์หลวง พระยาราชสีห์ ๒ ตัวที่หัวเวียง ต้นไม้ยางกลางเวียง สะดือเมือง ประตุมืองทั้ง ๔ และแจ่งกำแพงเมืองทั้ง ๔ ”^๕

ในสมัยโบราณพื้นที่ภายในกำแพงเมืองเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ มีความสำคัญสูงสุดในอาณาจักร เพราะถือว่าเวียงหรือกลางเวียงเป็นศูนย์กลางของโลก/จักรวาล ตามมุมเมืองทั้งสี่และประตูเมืองทั้งห้าแห่งมีเทวดาอารักษ์ดูแล^๖ ดังที่ปรากฏในคำอัญเชิญเทพยดารักษาเมืองเชียงใหม่นี้

“...สุรักขิต เทวบุตรฤทธิเรือง รักษาประตูท่าแพและเชียงเรือก

คันธรักโข เทวบุตรรักษาประตูช้างเผือกวรเดชา

ไชยภุมโม เทวบุตรคนรักษาประตูเชียงใหม่ หืออยู่ได้สวัสดี

^๓ จดหมายเหตุการณ์ตรวจสอบและสืบค้นดวงเมือง “นพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่” (เชียงใหม่: ส.ทรัพย์การพิมพ์, ๒๕๓๓), หน้า ๓-๑๐, อ้างถึงใน สรัสวดี อ๋องสกุล, ๒๕๕๑: ๑๒๔.

^๔ คณะกรรมการดำเนินงานหน่วยพิธีประตูดวงดอก, ทำบุญเมือง หน่วยพิธีประตูดวงดอก (เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๖), หน้า ๑- ๒.

^๕ อานันท์ กาญจนพันธุ์, “พิธีไหว้ผีเมืองและอำนาจรัฐในล้านนา,” ใน สังคมและวัฒนธรรมในประเทศไทย (กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, ๒๕๔๒), หน้า ๑๕๖.

^๖ สรัสวดี อ๋องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา (กรุงเทพฯ: อัมรินทร์, ๒๕๕๑), หน้า ๑๔๓.

สุรชาโต เทวบดี ตนรักษาประตูดอก...”^๓

ภายในกำแพงเมืองนี้นับเป็นหัวใจของอาณาจักร เพราะเป็นที่ตั้งของสถานที่สำคัญ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ และเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวเมือง ดังเช่น วัดสำคัญ วัง กลุ่มเจ้าต่างๆ ไม่หมายเมืองรวมถึงเสอินทพิลอันมีฐานะเป็นเสเมืองอีกด้วย

พญามังรายได้ประดิษฐานเสอินทพิลไว้บริเวณใจกลางเมือง คือ วัดสะดือเมือง (วัดอินทพิล) ในวันที่ ๑๒ เมษายน พ.ศ. ๑๘๓๕ คือวันเดียวกับที่สร้างเมือง ในตำนานเชียงใหม่ปางเดิม ฉบับสมโภช ๗๐๐ ปีเชียงใหม่ ได้กล่าวถึงที่มาและความสำคัญของเสอินทพิลไว้ว่า เป็นเสที่พระอินทร์ประทานลงมาให้ มีกุมภกัณฑ์สองตนหามาสู่เมืองเชียงใหม่

“พระยาอินทร์จึงจรรำเพ็ญรู้แล้ว จึงว่าข้าแค่เจ้ารสี ยังมีเสอินทพิลแห่งข้าเล่ม ๑ ก็วิเศษแท้แล ว่าอันแล้ว พระยาอินทร์ก็เรียกเอากุมภกัณฑ์ ๒ ตนหื้อไปขุดเอาเสอินทพิลมาแล้ว ก็ใส่เสลกเหล็กหื้อกุมภกัณฑ์ ๒ ตนหามาไว้เหนือแท่นอันประเสริฐ แล้วหื้อเขาทั้งหลายได้สักการะบูชาทั้งวันแถม อย่าหื้อขาดเทอะ ที่นั่นไทยและลัวะทั้งหลาย เขาก็ชวนกันสักการะบูชา ด้วยข้าวตอกดอกไม้เทียนทั้งวันบ่หื้อขาดสักวัน เยี่ยะดังคำพระยาอินทร์หากสั่งลงมานั้นแท้แล”^๔

ตามความเชื่อของชาวเชียงใหม่ “เสอินทพิล” อันเป็นที่สถิตของเสเมืองนับเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมือง ฐานะของเสอินทพิลที่เป็นเสเมืองดังที่ปรากฏในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ “บูชาเสเมือง คือว่า อินทพิล”^๕ นั้น เป็นสิ่งบ่งบอกความสำคัญว่า เสอินทพิล เป็นที่สถิตของดวงวิญญาณบรรพบุรุษและบูรพกษัตริย์ซึ่งทำหน้าที่คอยปกป้องรักษาให้บ้านเมืองสงบร่มเย็นและคุ้มครองให้พ้นภัยอันตรายต่างๆ ชาวเชียงใหม่จึงมีการบูชาเสอินทพิลเป็นประจำทุกปี ในตำนานเชียงใหม่ และตำนานพื้นเมืองลานนาเชียงใหม่มีข้อความที่ระบุไว้ตรงกันถึงความสำคัญของบูชาพิอาร์กษเมืองเชียงใหม่ว่าการ “ห้ามคนทั้งหลายบ่หื้อไปบริกรรมบูชาเกมเลียงยังเทวดาอารักษ”

^๓ “คำอัญเชิญเทพยดาอารักษเมืองเชียงใหม่” ใน สุฉัตร์พิริยวงสรวงเทพยดา บูรพกษัตริย์ล้านนาและเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ และพิริบายศรีทูนพระขวัญ งานสมโภชเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี. (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)

^๔ สมหมาย เปรมจิตต์ และคณะ, ปรีวรรต, ตำนานเชียงใหม่ปางเดิม (เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๗), หน้า ๑๖.

^๕ ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี (เชียงใหม่: ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่, ๒๕๓๘), หน้า ๑๖๐.

เช่นบ้านเช่นเมือง และเสาหินอินทขิล และกุมภภัณฑ์ทั้ง ๖ คน และปูเสะย่ำเสะคอยเหนือดอยได้”^{๑๐} เป็นเหตุอย่างหนึ่งที่ทำให้บ้านเมืองพินาศลิบหาย หลังจากเชียงใหม่เป็นอิสระจากพม่าแล้วในสมัยพระเจ้ากาวิละ ได้มีการย้ายเสาอินทขิลมาตั้งอยู่ที่วัดเจดีย์หลวงจนถึงปัจจุบัน เสาอินทขิลในปัจจุบันคือเสาก่ออิฐถือปูน ติดกระจกสีต่างๆประดับเป็นลวดลายสูง ๑ เมตร ๓๕ เซนติเมตร วัดรอบเสาได้ ๕.๖๗ เมตร มีพระพุทธรูปปางรำพึงประดิษฐานเหนือเสา สูง ๘๗ เซนติเมตร

พิธีกรรมใส่ขันดอกบูชาเสาอินทขิลในปัจจุบันมีลักษณะของพิธีทางพุทธศาสนาอย่างมาก มีการจัดงานสมโภชประจำปี เรียกว่า “งานเข้าอินทขิล” ประชาชนทั้งหนุ่มสาวและผู้เฒ่าผู้แก่ต่างนำข้าวตอกดอกไม้ น้ำขมิ้นส้มป่อยมาร่วมบูชาเสาอินทขิล รวมถึงรูปปั้นกุมภภัณฑ์และไม้ยางซึ่งนับถือกันว่าเป็นไม้หมายเมืองอีกด้วย ตลอดระยะเวลาที่จัดงานจะมีพระสงฆ์ ๘ รูปไปเจริญพระพุทธมนต์ในวิหารอินทขิลทุกวัน นอกจากนี้ยังมีการอัญเชิญพระพุทธรูปพระเจ้าฝนแสนห่าจากวัดเชียงใหม่ออกมาประดิษฐานให้ประชาชนได้สรงน้ำเพื่อความป็นสิริมงคลและความอุดมสมบูรณ์ของบ้านเมือง ประเพณีบูชาเสาอินทขิลนี้นับเป็นงานใหญ่ที่อาศัยความร่วมมือจากทั้งภาครัฐและประชาชนช่วยกันจัดขึ้น ระยะเวลาการประกอบพิธีกรรมอยู่ระหว่างปลายเดือน ๘ ต่อกับต้นเดือน ๙ ตามจันทรคติแบบล้านนา ชาวเชียงใหม่มักเรียกกำหนดช่วงเวลานี้รวมกันว่า “เดือนแปดเข้า เดือนเก้าออก” รวมระยะเวลางานทั้งหมด ๗ วัน

ในปัจจุบันพิธีบูชาเสาอินทขิลซึ่งเป็นการเชิดดั้งเดิม มีอิทธิพลพุทธศาสนาเข้ามาจัดการมากขึ้น ในส่วนของพิธีกรรม การ “บริกรรมแก้แม่เลี้ยง” เทวดาอารักษ์เจนนบ้านเจนมเมืองต่างๆในอดีต น่าจะหมายถึงการฆ่าสัตว์เพื่อเซ่นสังวญมากกว่าการทำบุญในพระพุทธศาสนา^{๑๑} นอกจากนี้หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. ๒๔๗๕ ซึ่งมีผลให้เชียงใหม่ถูกลดฐานะมาเป็นเพียงจังหวัดหนึ่งในประเทศไทย รัฐบาลกรุงเทพฯยังคงสนับสนุนให้จัดพิธีเข้าอินทขิลอยู่อันเป็นการเคารพเจ้าที่เพื่อสร้างความชอบธรรมให้อำนาจรัฐ แต่ได้ยกเลิกองค์ประกอบสำคัญๆ ของพิธีไป โดยเฉพาะการเซ่นสังเวณีเมืองและการเข้าทรง และปรับปรุงให้พิธีมีลักษณะของพุทธศาสนาเพิ่มมากขึ้น^{๑๒}

^{๑๐} สมหมาย เปรมจิตต์, ปวิรรต, *ตำนานพื้นเมืองล้านนาเชียงใหม่* (เชียงใหม่: หน่วยงานศึกษาวิจัยคัมภีร์โบราณในภาคเหนือ, ๒๕๒๔), หน้า ๒๑.

^{๑๑} อานันท์ กาญจนพันธุ์, “พิธีไหว้ผีเมืองและอำนาจรัฐในล้านนา” ใน *สังคมและวัฒนธรรมในประเทศไทย*, หน้า ๑๕๗.

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๕.

เสาอินทิลซึ่งรับรู้กันในปัจจุบันว่าเป็นเสื้อเมือง และหลักเมืองของเมืองเชียงใหม่นั้น จากการศึกษาของเกษาน วิชัยวรรณะ ได้ให้ภาพที่ชัดเจนว่าเสาอินทิลมีที่มาเก่าแก่ก่อนพญามังรายตั้งเมืองเชียงใหม่ ผู้ที่นับถือเสาอินทิลเป็นพวกลัวะท้องถิ่น^{๑๑} ลัวะเป็นกลุ่มชนที่ขึ้นชื่อว่าการนับถือผีเป็น “ฮิต” หรือจารีตที่ได้รับการยึดถือและปฏิบัติอย่างเคร่งครัด คติเสาอินทิลที่รับมาจากลัวะจึงมีความเชื่อเรื่องผีเป็นรากฐานอยู่ก่อนแล้ว ต่อมาจึงผสมผสานกับความเชื่อทางพุทธศาสนาเข้าไป สังเกตได้อย่างชัดเจนจากรูปลักษณะของเสาที่มีพระพุทธรูปปางรำพึงครอบอยู่อีกชั้นหนึ่ง นอกจากความเชื่อทางศาสนาแล้ว เสาอินทิลยังเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความประนีประนอมของความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคนไท และคนลัวะ ในลักษณะของการให้ความสำคัญยอมรับเจ้าของพื้นที่เดิม เสาอินทิลจึงนับเป็นจุดรวมทางประวัติศาสตร์ ความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และการนับถือบรรพบุรุษของชาวเชียงใหม่

ในแง่ของการยอมรับเจ้าถิ่นเดิม นอกเหนือจากการบูชาเสาอินทิลแล้ว ชาวเชียงใหม่ยังนับถือเอาผีปู่แสะย่าแสะที่เชื่อว่าเป็นบรรพบุรุษของชาวลัวะซึ่งตั้งถิ่นฐานบริเวณเชิงดอยสุเทพมาเป็นผีอารักษ์ประจำเมืองด้วย ตามตำนานกล่าวว่าผีปู่แสะย่าแสะเป็นยักษ์ที่อาศัยบริเวณเชิงดอยสุเทพ กินเนื้อมนุษย์เป็นอาหารทำให้เกิดความเดือดร้อนไปทั่ว จนเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จมาถึงบริเวณที่ยักษ์ทั้งสองอาศัยอยู่ก็ได้ปราบให้หันมานับถือพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้ามิให้ปู่แสะย่าแสะกินเนื้อมนุษย์อีกต่อไป แต่อนุญาตให้กินควายได้ปีละตัว ปู่แสะย่าแสะจึงเลิกกินเนื้อมนุษย์และทำหน้าที่คุ้มครองดูแลชาวเมืองให้อยู่เย็นเป็นสุขนับแต่นั้นสืบมา แต่ละปีชาวบ้านแม่เหียะซึ่งอาศัยอยู่บริเวณเชิงดอยคำต้องทำพิธีเลี้ยงคง หรือพิธีบูชาผีปู่แสะย่าแสะเพื่อสร้างความสงบสุขให้แก่ชุมชน เชื่อว่าปีใดที่ไม่ได้เลี้ยงคง หรือปีใดที่เลี้ยงผีปู่แสะย่าแสะไม่อ้ม มักจะมีเหตุให้คนในชุมชนเสียชีวิตเป็นจำนวนมาก เช่น ล้มป่วย เกิดอุบัติเหตุ เหตุเพราะผีปู่แสะย่าแสะจับคนไปกินแทน

เรื่องราวของปู่แสะย่าแสะทั้งที่ปรากฏในตำนานและในความรู้ของคนเชียงใหม่และที่แสดงออกในพิธีกรรม แสดงให้เห็นความเชื่อที่ผสมผสานระหว่างพุทธกับผีอย่างชัดเจน โดยให้ความสำคัญทั้งความเชื่อดั้งเดิมและพุทธศาสนา พิธีเลี้ยงคงที่จัดขึ้นในปัจจุบันอาจกล่าวได้ว่าเป็นพิธีที่ดึงดูดความสนใจผู้คนทั่วทุกสารทิศ เนื่องจากเป็นพิธีที่คงลักษณะการเลี้ยงผีแบบในอดีตที่หาได้ยากในปัจจุบัน ในเขตพิธี นอกจากห่อผีย่าแสะแล้ว ยังมีห่อผีอื่น ๆ อีก ๑๒ ห่อ แต่ละห่อมี

^{๑๑} ชลธิรา สัตยวัฒน์, “ใจบ้าน ใจเมือง และใจคน : ปัญหาการสืบสาวกำเนิดและเอกลักษณ์ไทย” ใน คนไท (เดิม) ไม่ได้อยู่ที่นี้, จิตติมา สุทธรศรี, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ๒๕๓๓), หน้า ๒๐๘.

กระทรวงบรรจุกีรื่องเช่นสังเวชไว้ให้ฝึยกษ์เข้ามารับเครื่องสังเวช เริ่มพิธีด้วยการขึ้นท้าวทั้งสี่ ตามด้วยขบวนแห่พระภุและพระสงฆ์กล่าวอาราธนาพระภุแวนบนต้นไม้ ต่อด้วยการเข้าทรงฝึยกษ์ จุดเด่นของพิธีคือการที่ร่างทรงลงมากินเนื้อควายดิบที่ชาวบ้านนำมาเช่นสังเวช เมื่อกินเนื้อควายจนพอใจแล้วร่างทรงของฝึยกษ์จะเดินไปกราบพระภุอันเป็นสัญลักษณ์ของการยอมรับพระพุทศาสนาและเป็นการทำตามสัญญาที่ให้ไว้กับพระพุทเจ้าว่าจะไม่กินเนื้อคนตราบที่พระพุทเจ้ายังมีชีวิต เคลื่อนไหวไค้อยู่

พิธีเลี้ยงคง หรือพิธีบูชาฝึปปูแสะย่ำแสะที่จัดขึ้นบริเวณบ้านป่าจี้ ตำบลแม่เหียะนี้ถือเป็พิธีเลี้ยงเช่นสรวงควงวิญญาณฝึอารักษ์ที่คอยคุ้มครองชาวบ้านและเมืองเชียงใหม่ รายละเอียดต่างๆ ในพิธีล้วนแฝงความเชื่อเรื่องความอุดมสมบูรณ์และความสงบสุขของบ้านเมือง เช่น ในขั้นตอนการฆ่าควาย ทิศทางที่ควายล้ม สามารถใช้ทำนายความอุดมสมบูรณ์ของน้ำในปีนั้นได้ กล่าวคือ ถ้าควายล้มโดยหันหน้าไปทางทิศเหนือเชื่อกันว่าน้ำจะไม่ดี แต่หากล้มโดยหันไปทางทิศตะวันตกหรือตะวันออก น้ำจะอุดมสมบูรณ์^{๑๔} ความเชื่อเรื่องความอุดมสมบูรณ์เช่นนี้นับเป็ความเชื่อที่ผูกกับวิถีชีวิตแบบเกษตรกรรมอย่างแท้จริง แต่ในปัจจุบัน การขยายตัวของเศรษฐกิจเชิงพาณิชย์ทำให้การดำรงชีพของคนในหมู่บ้านป่าจี้เปลี่ยนไป จากเดิมที่มีอาชีพทางการเกษตรเป็นหลัก ปัจจุบันเหลือผู้ประกอบอาชีพทำนาเพียง ๑-๒ รายเท่านั้น พิธีเลี้ยงคงจึงไม่น่าจะมีบทบาทโดยตรงในการสร้างขวัญกำลังใจเรื่องความอุดมสมบูรณ์ดังอดีตที่ผ่านมา แต่การที่พิธียังคงดำรงอยู่ได้ในสังคมก็ต้องคงบทบาทบางประการต่อคนในชุมชน ซึ่งเป็นที่น่าสนใจศึกษาว่าลักษณะการดำรงอยู่และบทบาทของพิธีกรรมและความเชื่อที่มีต่อสังคมบ้านป่าจี้ ตำบลแม่เหียะ รวมถึงสังคมเมืองเชียงใหม่นั้นคืออะไร เหตุใดพิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับฝึปปูแสะย่ำแสะจึงยังคงสืบทอดต่อกันมาในสังคมสมัยใหม่ที่มักปลุกฝังให้เชื่อว่า เรื่องผีสาแเทวตาเป็ความเชื่องมงาย ไร้สาระ

นอกจากประเพณีบูชาเสาอินทขิล และพิธีเลี้ยงคงบูชาฝึปปูแสะย่ำแสะแล้ว ในเขตอำเภอเมืองเชียงใหม่มัยังมีพิธีกรรมที่เกี่ยวกับฝึอารักษ์ที่สำคัญอีกหนึ่งพิธี พิธีดังกล่าวผูกติดกับพื้นที่ขอบเขตเมืองอย่างชัดเจน นั่นคือ พิธีทำบุญสืบชะตาเมืองเชียงใหม่อันจัดขึ้นบริเวณกำแพงเมืองและแจ้งเมืองซึ่งเป็ที่สถิตของเทวดาอารักษ์ตามความเชื่อที่กล่าวมาข้างต้น

จากประวัติศาสตร์อันยาวนานของอาณาจักรล้านนาตั้งแต่เริ่มก่อตั้ง ได้ผ่านทั้งช่วงเวลาที่ยุ่งเรื่องและตกต่ำ เมื่อประสบกับความเสื่อมโทรม ภัยพิบัติต่างๆ ชาวล้านนาไทยมีความเชื่อว่า

^{๑๔} อานันท์ กาญจนพันธุ์, งานเลี้ยงฝึปปูแสะย่ำแสะเชียงใหม่ [วิทยัสน์], เชียงใหม่: คอนทราศมีเดีย, ๒๕๒๕.

หากได้ทำบุญสืบชะตาจะช่วยให้ทุกสิ่งทุกอย่างดีขึ้นเหมือนเดิมหรือยิ่งกว่า จึงปฏิบัติสืบต่อกันมา
ช้านาน

การสืบชะตาเมืองเท่าที่มีหลักฐานปรากฏมีมาตั้งแต่สมัยพระเจ้าสามฝั่งแกน กษัตริย์
ล้านนาไทย รัชกาลที่ ๑๐ ในราชวงศ์มังราย^{๑๕} ดังปรากฏในตำนานสิบห้าราชวงศ์ ภาคปริวรรต ว่า

“มหาเถรเจ้าตน ๑ ชื่อสิริวังโส อยู่วัดคอนแท่นเชียงแสน รู้สรรพ
ศาสตร์ศิลป์ช้วน เจ้าพระยาสามฝั่งแกนจึงหื้อไปรathanมหาเถรเจ้ามา
จอดอยู่อารามกู่หลวงกลางเวียงแล้ว จึงหื้อหมอโหราและนักปราชญ์มา
ชุมนุมยังโรงคำ ซ้ำพิจารณาดูขาดตาเมืองเชียงใหม่เชียงแสน ก็ว่า เเคราะห์
เมืองมีมากนักค้ำย่นัยคั่งกล่าวแล้วนั้นมหาเถรเจ้าสิริวังโสจากกับค้ำย่นมอ
โหราและนักปราชญ์ทั้งหลายว่า เราพร้อมกันพิจารณาว่าเคราะห์เมืองมี
ควรจักเสียเมืองและ ว่าอัน และคำอันนี้ จักเป็นสัจจมันเที่ยงแท้ไม่มี
แม้ว่าพระยาอินทาทวาย (ท่านาย) พระยาอัสสกะ (อโศก) และพระยา
ลี้คังก็ยังมีแน่ ยังรู้กลาดคลาเสียด้วยอุบายค้าย ผิยังจักฟังคำเรา เราควร
พร้อมกันบูชาขาดตาเมืองก่อน และทำ (ตรง) นั้นควรบูชา ศรี เดช อายุ
เมืองแล้วบูชาอารักษ์เมืองซุแห่ง ถัดนั้นบูชาทำวจตุโลกบาลทั้ง ๔ และ
อินทาทิราชเป็นถ้วน ๕ แล้ว หื้อรathanทวดตาทั้งหลายหื้อช่วยรักษาเมือง
เราทั่วอาณาจักรซุแห่งดีชะและ ว่าอัน หมอโหรานักปราชญ์ทั้งหลายก็
พร้อมกันว่าชอบควร”^{๑๖}

จากหลักฐานข้างต้นแสดงให้เห็นว่า ในสมัยโบราณกาลมานั้น พิธีสืบชะตาเมืองเชียงใหม่
เป็นพิธีใหญ่ที่จัดขึ้นเพื่อความเป็นสิริมงคลของบ้านเมือง เป็นการบำรุงขวัญกำลังใจให้กับชาวเมือง
และเป็นพิธีที่จัดขึ้นเมื่อบ้านเมืองมีเคราะห์กรรม มิได้จัดขึ้นประจำปีดังเช่นปัจจุบัน

^{๑๕} นิตยา จันโทภาสกร, “สืบชะตา: การศึกษาเชิงวิจารณ์,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาจารึก
ภาษาไทย ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๖), หน้า ๑๕๑.

^{๑๖} ตำนานสิบห้าราชวงศ์ ภาคปริวรรต, เล่มที่ ๒ (เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๕),
หน้า ๒๕.

การจัดพิธีสืบชะตาเมืองในอดีตนั้นจะทำพิธีและบูชาสถานที่สำคัญต่างๆในเวียง ซึ่งสถานที่ดังกล่าวล้วนมีฐานะเป็นอารักษ์ประจำเมืองเชียงใหม่ ดังนี้ กลางเวียง ประดู่เวียงทั้ง ๕ แจ่งเวียง ทั้ง ๔ เคหะเมืองทั้ง ๘ ทิศ สะดือเมือง อารักษ์มังราย อินทขิล ต้นยางหลวง กุมภภัณฑ์ ๒ คน ช้าง ๘ เชือกที่วัดเจดีย์หลวง ช้างเผือก ๒ ตัวหัวเวียง อารักษ์แม่ปิง อารักษ์คอยหลวง และเจ้าตนพ้อที่เชียงดาว^{๑๑}

ในปัจจุบันพิธีสืบชะตาเมืองจะกระทำขึ้นเพียง ๑๐ จุดเท่านั้น คือ กลางเวียง ๑ แจ่งเวียงทั้ง ๔ และประดู่เมืองทั้ง ๕ การหายไปและการดำรงอยู่ของสถานที่ในการประกอบพิธีกรรมมีประเด็นที่น่าสนใจในแง่ของการดำรงอยู่ของความเชื่อเบื้องหลังในพิธีสืบชะตาเมืองเชียงใหม่ กล่าวคือ การยังเก็บกำแพงเมืองเป็นสถานที่ประกอบพิธีสำคัญย่อมแสดงให้เห็นร่องรอยความเชื่อเรื่องทักษา คือ “ดวงเมือง” ซึ่งแต่ละประตูจะมีความหมายตามทักษา ดังต่อไปนี้

เดชเมืองอยู่ที่ประตูช้างเผือก อายุเมืองอยู่ที่แจ่งหัวลิน บรเวียงอยู่ที่ประตูสวนดอก ศรีเมืองอยู่ที่แจ่งศรีภูมิ มูลเมืองอยู่ที่ประตูท่าแพ อุตสาหะเมืองอยู่ที่แจ่งชะด้า มนตรีเมืองอยู่ที่ประตูเชียงใหม่ กาลกนิเมืองอยู่ที่แจ่งกู่เฮือง^{๑๒}

พิธีทำบุญสืบชะตาเมืองเชียงใหม่ที่จัดขึ้นในปัจจุบัน กระทำในเดือน ๕ เหนือ หลังวันออกอินทขิล ๗ วัน เทศบาลนครเชียงใหม่จะมอบหมายหน้าที่ให้หน่วยงานราชการและชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในละแวกใกล้เคียงแต่ละกำแพงเมืองและแจ่งเมืองเป็นผู้รับผิดชอบดูแลการจัดเตรียมสถานที่และเครื่องประกอบพิธี ทางเทศบาลจะจัดงบประมาณอุดหนุนให้ส่วนหนึ่ง พิธีกรรมจัดขึ้นตั้งแต่เช้าตรู่และแล้วเสร็จในเวลาประมาณเที่ยงวัน มีพระสงฆ์และปู่อาจารย์เป็นผู้ดำเนินพิธีหลัก

แม้ว่ารูปแบบของพิธีกรรมในพิธีทำบุญสืบชะตาเมืองเชียงใหม่ปัจจุบันจะลักษณะเป็นพุทธศาสนาแต่จากพฤติกรรมของผู้มาร่วมพิธีและจากการสัมภาษณ์ยังพบร่องรอยความเชื่อเรื่องอารักษ์ประจำกำแพงเมือง กล่าวคือ ก่อนพิธีจะเริ่มผู้มาร่วมพิธีบางคนได้จุดธูปไหว้ผีอารักษ์และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่ประจำกำแพง และจากการสัมภาษณ์ มีผู้ให้ข้อมูลว่า ในพิธีทำบุญสืบชะตาเมืองนอกจากจะทำบุญสืบชะตาให้เมืองเชียงใหม่และไหว้ดวงวิญญาณบูรพกษัตริย์แล้ว ยังไหว้ผีอารักษ์ประจำกำแพงเมืองและแจ่งเมืองอีกด้วย

^{๑๑} “พิธีสืบชะตาเมืองเชียงใหม่” ใน พิธีบรมสมโภชพระพุทธรูปและพิธีสืบชะตา, เสดาะหันพเคราะห์ เชียงใหม่ (เชียงใหม่: ม.ป.พ., ๒๕๑๘), หน้า ๑๗ – ๒๑.

^{๑๒} สุรพล คำริห์กุล, ชวงเมืองและวัดหัวขวง : องค์ประกอบสำคัญของเมืองในดินแดนล้านนา (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๑๒.

จะเห็นได้ว่าพิธีสืบชะตาเมืองเชียงใหม่ในปัจจุบันมีลักษณะเป็นพิธีกรรมทางพุทธศาสนาที่ส่วนราชการเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดรูปแบบพิธีแต่ละปี กระนั้นพิธีกรรมทางพุทธศาสนานี้ก็ยังคงดำเนินอยู่บนพื้นที่กำแพงเมืองอันเป็นสัญลักษณ์ของความเชื่อดั้งเดิมเรื่องผีอารักษ์ประจำเมือง

เมื่อพิจารณาช่วงเวลาประกอบพิธีของพิธีกรรมทั้งสาม จะเห็นร่องรอยที่น่าสนใจประการหนึ่งคือ พิธีทั้งหมดกระทำในเดือน ๕ เหนือ ตามประเพณีของชาวล้านนาแล้ว เดือน ๕ นับเป็นเดือนสุดท้ายของการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับผี ก่อนที่จะเข้าพรรษาอันเป็นการเริ่มต้นของช่วงประกอบพิธีกรรมทางพุทธศาสนาในเดือนถัดไป ฉะนั้น แม้ว่าพิธีบูชาเสาอินทขิล และพิธีทำบุญเมืองและสืบชะตาเมืองเชียงใหม่ในปัจจุบันจะมีรูปแบบการประกอบพิธีไปในทางพุทธศาสนา แต่ช่วงเวลาในการจัดงานก็เป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่า พิธีทั้งสองย่อมมีความเกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องผี ก่อนที่จะ “กลาย” มาเป็นดังเช่นที่เห็นในทุกวันนี้

ทั้ง ผีปู่แสะย่าแสะ ผีประจำเสาอินทขิล ผีประจำกำแพงเมืองและแจ่งเมืองต่างเป็นอารักษ์เมืองที่มีความสำคัญมาตั้งแต่อดีต จนกระทั่งปัจจุบันที่ความทันสมัยและความเชื่อทางวิทยาศาสตร์มีส่วนอย่างยิ่งต่อความคิดของคน แต่ความเชื่อและพิธีกรรมเหล่านี้ยังคงปรากฏให้เห็นในสังคมเชียงใหม่ปัจจุบัน อาจเป็นเพราะชาวเมืองเชียงใหม่ยังคงมีความเชื่อว่าทุกๆพื้นที่สำคัญของเมืองล้วนมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์สถิตอยู่ ความเชื่อเช่นนี้นับเป็นสิ่งที่ช่วยสร้างขวัญกำลังใจให้ชาวเมืองว่าอำนาจจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์จะช่วยคุ้มครองให้ตนอาศัยอยู่ในเมืองเชียงใหม่อย่างสงบร่มเย็น และเป็นที่ยืนยันอีกทางหนึ่งว่า ความเชื่อเรื่องผีในล้านนามีมาอย่างเข้มข้นนับตั้งแต่อดีตและสืบทอดมายาวนานจนถึงปัจจุบัน

ในงานวิจัยชิ้นนี้ ผู้วิจัยสนใจการดำรงอยู่และบทบาทของความเชื่อที่เกี่ยวกับผีอารักษ์เมือง โดยเลือกศึกษาอารักษ์ที่เมืองเชียงใหม่ จากที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้นจะเห็นว่าความเชื่อเรื่องผีอารักษ์และพิธีกรรมที่เกี่ยวกับผีอารักษ์ในสังคมเชียงใหม่ในปัจจุบันยังคงมีความสำคัญ มีบทบาทต่อสังคม และทุกๆพิธีจะได้รับความสนใจและความร่วมมือจากทั้งภาครัฐและประชาชนอย่างเนืองแน่น แสดงให้เห็นว่าในยุคปัจจุบัน ประชาชนชาวเชียงใหม่ ยังคงมีความเชื่อ ความศรัทธา และเห็นความสำคัญของพิธีกรรมเหล่านี้อยู่

จากข้อมูลเบื้องต้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาลักษณะการดำรงอยู่ของความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์ โดยเฉพาะ การศึกษาองค์ประกอบของพิธีกรรม (Context of Ritual) เช่น เครื่อง

ประกอบพิธี ผู้ประกอบพิธี สัญลักษณ์และความเชื่อที่ปรากฏในพิธีกรรม ตลอดจนศึกษาบทบาทหน้าที่ของความเชื่อเกี่ยวกับอารักษ์เมืองว่ามีบทบาทอย่างไรจึงดำรงอยู่ในสังคมได้ตราบนานทุกวันนี้

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. วิเคราะห์ลักษณะการดำรงอยู่ของความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์เมืองในเขตอำเภอเมืองเชียงใหม่ในปัจจุบัน

๒. วิเคราะห์บทบาทของความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์เมืองในปัจจุบัน

๑.๓ สมมุติฐานในการวิจัย

การดำรงอยู่ของความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการไหว้ผีอารักษ์เมืองเชียงใหม่ในปัจจุบันยังคงมีลักษณะเป็นการผสมผสานระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนาดังเช่นในอดีต แต่มีการปรับเปลี่ยนตามบริบทปัจจุบัน โดยภาครัฐเข้ามามีส่วนในการจัดพิธีกรรมมากขึ้น ทำให้พิธีกรรมดังกล่าวมีบทบาทอย่างกว้างขวาง ทั้งในการสร้างขวัญและกำลังใจ ความอุดมสมบูรณ์ ความสงบสุขของบ้านเมืองและการสืบสานประเพณีของจังหวัด

๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย

ศึกษาพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบความเชื่อเรื่องผีอารักษ์เมืองในเขตเมืองเชียงใหม่ โดยเก็บข้อมูลในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๕๒ – ๒๕๕๔ ดังต่อไปนี้

- ๑) พิธีบูชาเสาอินทขีล
- ๒) พิธีทำบุญเมืองและสืบชะตาเมืองเชียงใหม่
- ๓) พิธีบูชาผีปู่แสะย่าแสะ

๑.๕ วิธีดำเนินการวิจัย

๑. รวบรวมข้อมูลจากเอกสาร งานวิจัยและบทความที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับผีอารักษ์เมืองเชียงใหม่และคติการสร้างเมืองเชียงใหม่

๒. เก็บข้อมูลภาคสนามเบื้องต้นเกี่ยวกับความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับผีอารักษ์เมืองเชียงใหม่

๓. วิเคราะห์ข้อมูล โดยใช้ระเบียบวิธีทางคตินวิทยา
๔. เรียบเรียงผลการวิจัย
๕. สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๑.๖ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑. ทำให้มีการบันทึกองค์ความรู้ของความสำเร็จและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์เมืองเชียงใหม่ในปัจจุบัน
๒. เข้าใจการดำรงอยู่และบทบาทของความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับผีอารักษ์เมืองที่สืบเนื่องมาแต่โบราณในสังคมสมัยใหม่
๓. เป็นแนวทางในการศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์เมืองในกรณีอื่นๆต่อไป

๑.๗ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีและผีอารักษ์เมืองเชียงใหม่ นั้น อานันท์ กาญจนพันธุ์ได้เขียนบทความเรื่อง “พิธีไหว้ผีเมืองและอำนาจรัฐในล้านนา” (๒๕๔๒) โดยเสนอแนวคิดการศึกษาอำนาจรัฐจากพลังภายใน โดยให้ความสำคัญกับความเชื่อดั้งเดิมในท้องถิ่น ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดดังกล่าวผ่านพิธีกรรมเลี้ยงผีเมืองของเชียงใหม่ อันประกอบด้วย พิธีเข้าอินทขิลหรือบูชา เจ้าที่ พิธีสืบชะตาเมือง และพิธีเลี้ยงผีปู่ย่าของเจ้าเมืองอันมีฐานะเป็นผีเมืองด้วย จากการศึกษาพบว่า ความเชื่อเรื่องผีเมือง อารักษ์เมือง เจนเมือง เลื้อเมือง มาจากพื้นฐานความเชื่อเรื่องเจ้าที่ ขวัญ และผีปู่ย่า เมื่อความเชื่อเหล่านี้ผสมผสานกันในพิธีกรรมแล้วก็ได้มีความหมายอย่างสำคัญในการสถาปนาความชอบธรรมของอำนาจเมืองโดยไม่ต้องอาศัยความเชื่อจากอินเดีย การไหว้ผีเลื้อเมืองของเชียงใหม่ตามที่ปรากฏหลักฐานในตำนานคงจะเริ่มจากพิธีเลี้ยงผีอย่างเดียวก่อน เมื่อพุทธศาสนาขยายอิทธิพลมากขึ้นจึงผสมผสานความเชื่อเรื่องชะตาในส่วนที่เกี่ยวกับขวัญทำให้เกิดประเพณีทำบุญเมืองและสืบชะตาเมืองเพิ่มเติมเข้ามาตามลำดับ ต่อมาเมื่ออำนาจรัฐจากกรุงเทพฯขึ้นมาปกครองที่เชียงใหม่ก็ย่อมมีการบีบบังคับให้เลิกพิธีเลี้ยงผีปู่ย่าของเจ้าเมืองในฐานะเลื้อเมืองเพื่อสถาปนาอำนาจรัฐขึ้นในล้านนา แต่ยังคงสนับสนุนการจัดพิธีเข้าอินทขิลและพิธีสืบชะตา โดยปรับให้รูปแบบพิธีมีลักษณะเป็นพุทธศาสนามากขึ้น เพื่อสถาปนาอำนาจรัฐขึ้นในล้านนา

ส่วนผีป่วนของอดีตเจ้าเมืองได้ถูกกลบฝังมาทำพิธีเฉพาะในหมู่เครือญาติ และมีการนำผีป่วนเจ้าเมือง หรือที่เรียกว่าผีเจ้านายไปเข้าทรงแทน

งานวิจัยชิ้นนี้ชี้ให้เห็นถึงความเชื่อและพิธีกรรมของพิธีไหว้ผีเสื้อเมืองในแง่ที่เกี่ยวข้องกับอำนาจรัฐตั้งแต่ในอดีต ซึ่งทำให้ผู้วิจัยเห็นถึงพัฒนาการของความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์ในเมืองเชียงใหม่ได้ชัดเจนขึ้นและเข้าใจสาเหตุการปรับเปลี่ยนรูปแบบพิธีไหว้ผีอารักษ์เมืองให้มีความเป็นพุทธศาสนามากขึ้นเนื่องมาจากเหตุผลทางการเมืองที่ซ่อนอยู่เบื้องหลัง

บทความอีกชิ้นหนึ่งของอานันท์ กาญจนพันธุ์ เรื่อง ““คนเมือง” กับอำนาจและพิธีกรรมเบื้องหลังการทำงานของนักมานุษยวิทยา” (๒๕๕๓) ได้กล่าวถึงประเด็นของความหมายที่เลื่อนไหลของพิธีไหว้ผีเมืองนับแต่อดีตจวบจนปัจจุบันไว้อย่างน่าสนใจ โดยมองว่าพิธีกรรมเป็นวาทกรรมทางอำนาจที่สำคัญอย่างหนึ่งของเจ้าเมืองในสมัยก่อน ผู้วิจัยเสนอว่า การนับถือผีสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ภูเขา ป่าไม้ที่ปรากฏในตำนานต่างๆ ในล้านนานั้นสัมพันธ์กับเรื่อง พื้นที่ และสิ่งทีประกอบกับพื้นที่ คือเทวดาอารักษ์ เจนบ้านเจนเมือง ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์พบว่าทั้งหมดนี้โยงกับความเชื่อเรื่องทักษา คือ ดวงเมืองอันเป็นรากฐานของผีอารักษ์เมืองที่โยงกับความเป็นไปของเมืองตามจุดต่างๆ ผีเมืองที่ว่าโดยเฉพาะในกรณีของปู่แสะย่าแสะ ได้ถูกสร้างให้กลายเป็นพิธีกรรมที่สร้างความชอบธรรมให้กับอำนาจของผู้ปกครองในยุคแรกของล้านนา เพราะ“คนเมือง” จะได้รับความชอบธรรมโดยการยอมรับคนที่อยู่มาก่อน คือ ลัวะ เมื่อล้านนาถูกผนวกเป็นส่วนหนึ่งของประเทศไทยได้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้น และเมื่อเมืองทางภาคเหนือถูกยกระดับขึ้นเป็นจังหวัดจึงมีการห้ามประกอบพิธีไหว้ผีเมือง ปัจจุบันพิธีไหว้ผีเมืองที่เชียงใหม่ที่ยังคงดำรงอยู่คือผีปู่แสะย่าแสะ การดำรงอยู่ได้นี้เนื่องมาจากการปรับเปลี่ยนระดับการให้ความหมาย ซึ่งผีปู่แสะย่าแสะไม่ได้เป็นผีเมืองอีกต่อไปแต่ได้กลายเป็นผีท้องถิ่นของชุมชนแม่เหิยะแทน ส่วนการดำรงอยู่ของเสาอินทขิลนั้นเพราะรัฐบาลกรุงเทพก็ได้สร้างความชอบธรรมให้ตนเองโดยการยอมรับผีเจ้าที่เก่าเช่นกัน แต่วิธีการยอมรับนั้นได้นำเอาความคิดเรื่องหลักเมืองเข้าไปสวมทับอีกทีหนึ่ง

งานวิจัยชิ้นนี้แสดงให้เห็นถึงการปรับเปลี่ยนของพิธีไหว้ผีเมือง ปัจจัยการดำรงอยู่ และปัจจัยที่ทำให้บางพิธีถูกยกเลิกซึ่งสัมพันธ์กับอำนาจของผู้ปกครองรัฐ เนื่องจากพิธีกรรมถือเป็นเครื่องมือทางอำนาจอย่างหนึ่ง ผลจากงานวิจัยช่วยให้เข้าใจถึงบทบาทของพิธีไหว้ผีอารักษ์เมืองเชียงใหม่ในอดีตมากยิ่งขึ้นและสามารถนำมาเปรียบเทียบกับลักษณะและบทบาทที่ยังคงดำรงอยู่ในปัจจุบันได้

นอกจากงานของอานันท์ กาญจนพันธุ์ที่ศึกษาเกี่ยวกับผีอารักษ์เมืองเชียงใหม่และล้านนา โดยภาพรวมในแง่ของความเป็นมาและบทบาทแล้ว ยังมีงานของธนันท์ เศรษฐพันธ์ ที่ศึกษาเกี่ยวกับผีปู่แสะย่าแสะเรื่อง การใช้เรื่องเล่าผีปู่แสะย่าแสะ : ศึกษาเฉพาะกรณีชาวบ้านป่าจี้ (๒๕๓๖) โดยใช้นแนวคิด Ethnography of Speaking ของ Dell Hymes ที่พิจารณาปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการเล่าเรื่องผีปู่แสะย่าแสะของคนในหมู่บ้านป่าจี้ ตำบลแม่เหียะ อันได้แก่ ผู้เล่า ผู้ฟัง รูปแบบการรับสาร ช่องทางการสื่อสาร สัญลักษณ์ หัวข้อและฉาก ผู้วิจัยได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับหมู่บ้านป่าจี้อันเป็นพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับตำนานปู่แสะย่าแสะและเป็นพื้นที่ที่ใช้ในการประกอบพิธีเลี้ยงดวง ในบทถัดไปจึงกล่าวถึงความเชื่อเกี่ยวกับผีปู่แสะย่าแสะและพิธีกรรมเลี้ยงผีปู่แสะย่าแสะ พบว่าเรื่องเล่าผีปู่แสะย่าแสะ แม้ชาวบ้านแต่ละคนจะมีการให้รายละเอียดต่างกันบ้างแต่ยังคงสาระสำคัญไว้ ๒ ประการคือ ๑. ปู่แสะย่าแสะเป็นยักษ์กินเนื้อคน และ ๒. พระพุทธเจ้าไม่ให้ปู่แสะย่าแสะกินเนื้อคนแต่ให้กินเนื้อควาย ในปัจจุบันบริบททางสังคมเปลี่ยนไป คนนอกชุมชนเข้ามาติดต่อสัมพันธ์กับพิธีกรรมเลี้ยงผีปู่แสะย่าแสะมากขึ้น ทำให้คุณค่าและบทบาทของเรื่องเล่าเปลี่ยนไป โดยบทบาทของเรื่องเล่าและพิธีกรรมมีเพื่อแสดงความเก่าแก่ของชุมชนและเชื่อมโยงอดีตเข้ากับปัจจุบันเพื่อให้พิธีกรรมดูศักดิ์สิทธิ์มากขึ้น นอกจากนี้ เรื่องเล่าและพิธีกรรมก็ไม่ได้มีบทบาทในวิถีชีวิตของชาวบ้านเหมือนในอดีตที่ผ่านมา

แม้งานวิจัยชิ้นนี้จะเน้นศึกษาเรื่องเล่าปู่แสะย่าแสะ แต่เรื่องเล่าและพิธีกรรมเป็นสิ่งที่สนับสนุนซึ่งกันและกัน กล่าวคือ เรื่องเล่าช่วยอธิบายพิธีกรรมและความเชื่อที่ปรากฏในพิธีกรรมนั้น ในขณะที่พิธีกรรมก็ช่วยเก็บเรื่องเล่าให้ดำรงอยู่ ไม่เลือนหายไปจากสังคม ผลของงานวิจัยชิ้นนี้จึงช่วยให้ความกระจ่างชัดของการดำรงอยู่ของความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีเลี้ยงผีปู่แสะย่าแสะมากขึ้นในระดับหนึ่ง

ในส่วนของความเชื่อเรื่องผีในเขตจังหวัดเชียงใหม่ ภูผาชาวย รมิตานนท์ ได้ศึกษาเรื่องผีเจ้านาย (๒๕๒๗) ซึ่งเป็นการศึกษาประเพณีการทรงผีเจ้านายและบทบาททางสังคมของประเพณีดังกล่าว โดยใช้กรณีศึกษาจากม้าจี้สามคนของผีเจ้านาย ดังต่อไปนี้คือ เจ้าข้อมือเหล็ก เจ้าพิแสนแสน และผีปู่แสะย่าแสะ ผลการศึกษาพบว่า การนับถือผีเจ้านายได้ดำรงอยู่ควบคู่กับความเชื่อแบบพราหมณ์และพุทธศาสนาได้โครงสร้างอันหนึ่งอันเดียวกันอย่างเหมาะสม เนื่องจากต่างก็มีหน้าที่ตอบสนองความต้องการของคนในสังคมในลักษณะที่ต่างกันไป งานวิจัยได้ชี้ให้เห็นถึง

ลักษณะการดำรงอยู่ของผีเจ้านายว่า มีลักษณะการจัดสถานภาพสูงต่ำ มีการบังคับบัญชาและการแบ่งแยกหน้าที่กันอย่างมีระบบ ความสัมพันธ์ระหว่างผีเจ้านายด้วยกันมีลักษณะเป็นองค์กร ผู้วิจัยยังชี้ให้เห็นว่าระบบความเชื่อทางศาสนาในสังคมไทยมีความสัมพันธ์กับระบบเศรษฐกิจและการเมือง เมื่อมีการเปลี่ยนโครงสร้างทางเศรษฐกิจ การเมือง โครงสร้างทางความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ก็จะเปลี่ยนแปลงไปด้วย ในกรณีของผีเจ้านายจะเห็นว่า เมื่อล้านนาได้เข้าเป็นส่วนหนึ่งของรัฐไทย ศูนย์รวมอำนาจของรัฐอยู่ที่กรุงเทพทำให้ระบบโครงสร้างของผีเจ้านายเป็นระบบที่รวมศูนย์และเชื่อมโยงกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในเขตกรุงเทพ ประการสุดท้ายผู้วิจัยได้ชี้ให้เห็นถึงความสำเร็จและความมีชื่อเสียงของผีเจ้านายแต่ละองค์ พบว่าขึ้นอยู่กับบุคลิกภาพและความสามารถของม้าขี่ที่จะสามารถปรับตัวได้ทันโลกและให้บริการในด้านที่ลูกค้ามาขอคำปรึกษาได้มากน้อยแค่ไหน ซึ่งลูกค้าที่มาขอรับบริการจากผีเจ้านาย มีทุกระดับการศึกษา และทุกระดับเศรษฐกิจ

งานวิจัยเรื่องนี้ช่วยให้เห็นความเชื่อและการจัดองค์ประกอบเป็นระบบของผีเจ้านายซึ่งช่วยให้เห็นภาพของผีอารักษ์ในระบบสังคมได้ชัดเจนขึ้น แม้ผีเจ้านายจะมีการนำผีอารักษ์อย่าง ปู่และย่าแสะเข้ามาอยู่ในระบบจนดูเหมือนความเป็นผีเจ้านายและผีอารักษ์จะมีพื้นที่ที่ซ้อนทับกันอยู่ แต่กระนั้น เมื่อพิจารณาให้ลึกซึ้งจะพบว่า หน้าที่หลักของผีอารักษ์และผีเจ้านายแตกต่างกัน กล่าวคือผีอารักษ์มีหน้าที่ในการปกป้องอาณาเขตและประชาชนเป็นหลัก ส่วนผีเจ้านาย เป็นผีที่เน้นช่วยเหลือผู้คนที่เข้ามาหาด้วยปัญหาที่หลากหลายทั้งปัญหาสุขภาพ ครอบครัวย การงาน การเงิน

ส่วนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเกี่ยวกับเมืองเชียงใหม่และล้านนาที่สัมพันธ์กับความเชื่อเรื่องผีอารักษ์เมืองเชียงใหม่ นั้น ชลธิรา สัตยวัฒน์ ได้เขียนบทความเรื่อง “ใจบ้าน ใจเมือง และใจคน : ปัญหาการสืบสาวกำเนิดและเอกลักษณ์ไทย” (๒๕๓๓) โดยอภิปรายปัญหาการสืบสาวกำเนิดและเอกลักษณ์ไทยโดยใช้หลักเมือง และพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องในการสืบสาวหาเอกลักษณ์ไทยบนพื้นฐานความคิดที่ว่า ชาติพันธุ์บริสุทธิ์นั้นหาไม่ เริ่มจากการกล่าวถึงหลักเมืองกรุงเทพอันเป็นแบบฉบับของการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมของไทย จากนั้นจึงกล่าวถึงกรอบความคิดทางทฤษฎีในการศึกษาเรื่องหลักเมือง จากหลักฐานต่างๆทางประวัติศาสตร์พบว่าคติความเชื่อเรื่อง “หลักเมือง” เป็นรูปจิตสำนึกที่เก่าแก่ที่สุดประการหนึ่งของสังคมไทย คติหลักเมืองเป็นเรื่องเสถียรภาพของรัฐและถูกปรับมาเรื่อยๆจนในที่สุดหลักเมืองได้กลายเป็นสัญลักษณ์ขององค์พระมหากษัตริย์แทนสัญลักษณ์ของการตั้งเมือง ปัญหาที่มาของหลักเมืองได้มีการถกเถียงเนิ่นนานตั้งแต่การเสนอว่าเป็น

คติที่รับมาจากอินเดีย หรือมีที่มาจากลัทธิศาสนา ในแง่ของเสาอินทขิล เกษาน วิชัยวรรณะ ได้โยงเสาอินทขิลกับหลักเมืองและสีมา เกษานให้ภาพชัดเจนว่าเสาอินทขิลมีที่มาเก่าแก่ก่อนพญามังรายตั้งเมืองเชียงใหม่ ผู้วิจัยได้กล่าวถึงหลักเมืองและไ้บ้านในชุมชนและวัฒนธรรมต่างๆ และได้ข้อสรุปที่ค่อนข้างหนักแน่นว่าไทยเป็นชาติหนึ่งเมื่อมีการผสมผสานกับกลุ่มออสโตรเอเชียติคอย่างแนบแน่นแล้วสามารถพัฒนาจิตใจบ้านขึ้นเป็นใจเมืองและหลักเมืองอย่างเป็นปึกแผ่นควบคู่ไปกับการปรับเข้ากับพุทธศาสนา ประเด็นสุดท้ายแม้ใจบ้านจะปรากฏในหมู่บ้านไทจำนวนไม่น้อย แต่ก็ไม่พบทุกเผ่าไท หากปรากฏในพื้นที่ที่มีร่องรอยการปะทะสังสรรค์กับชนพื้นเมืองกลุ่มออสโตรเอเชียติคสาขามอญ – เขมร อย่างใกล้ชิด

งานวิจัยชิ้นนี้ช่วยสร้างความเข้าใจเรื่อง ความคิดและพัฒนาการเกี่ยวกับใจบ้านและใจเมืองได้มากยิ่งขึ้น ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในการวิเคราะห์เรื่องเสาอินทขิลของเชียงใหม่ต่อไป

ทศพร โสดาบรรลุ ได้ศึกษา คติการสร้างเมืองเชียงใหม่ในวัฒนธรรมล้านนา (๒๕๔๖) โดยมุ่งศึกษาปัจจัยต่างๆของสังคมล้านนาและก่อนหน้าอันนำไปสู่แนวคิดการสร้างเมืองเชียงใหม่แต่ละช่วงเวลา อันได้แก่ สภาพทางภูมิศาสตร์ สภาพสังคม กลุ่มชน วัฒนธรรม คติความเชื่อทางศาสนา ระบบการเมืองการปกครอง และความเกี่ยวเนื่องกับอารยธรรมภายนอก ผู้วิจัยยังศึกษาการจัดระเบียบ รูปแบบและพัฒนาการของเมืองเชียงใหม่ ศึกษาโลกทัศน์ บทบาทหน้าที่และระบบสัญลักษณ์การสร้างเมืองเชียงใหม่ในแต่ละช่วงเวลา พบว่า น่าจะใช้องค์ความรู้ทางดาราศาสตร์ร่วมกับโหราศาสตร์ตามระบบทักษา คือดาวเคราะห์สำคัญ ๕ ดวงในกระบวนการออกแบบรูปลักษณะของพื้นที่กำแพงเวียงรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสล้อมรอบด้วยคูน้ำสี่ถึงภาพจำลองเขตจักรวาลอันศักดิ์สิทธิ์อันเป็นที่สถิตของพรหม ส่วนพื้นที่เวียงรูปวงโค้งเป็นส่วนหนึ่งของรูปหอยสังข์สัญลักษณ์ความเป็นสิริมงคลและความอุดมสมบูรณ์ สำหรับคติการสร้างเมืองเชียงใหม่สมัยพญามังรายได้ผสมผสานความเชื่อของกลุ่มชนสำคัญที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ให้กลมกลืนกัน กล่าวคือ ทั้งกลุ่มชนไทย ลัวะ และเม็ง ต่างมีพื้นฐานความเชื่อดั้งเดิมคือ การนับถือผีเหมือนกัน แต่มีลักษณะเฉพาะบางประการที่แตกต่างกัน กล่าวคือ การนับถือภูเขาที่เป็นที่สถิตของผีบรรพบุรุษและไม้ศรีเมืองของกลุ่มชนไทย การให้ความสำคัญของเสาอินทขิลของกลุ่มชนลัวะ และความเชื่อเกี่ยวกับเทวดาประจำทิศทั้งแปดรวมถึงเทวดานพเคราะห์ตามโหราศาสตร์ทักษาของชาวเม็ง ทั้งหมดนี้ได้ผสมผสานและกลายเป็นพื้นฐานความเชื่อเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ของพื้นที่และพิธีกรรมที่ปรากฏในท้องถิ่นในเวลาต่อมา

งานวิจัยชิ้นนี้เกี่ยวข้องกับความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับผิอารักษ์เมืองเชียงใหม่ในแง่ของคติความเชื่อ เนื่องจากผิอารักษ์เมืองถือเป็นคติหนึ่งในการสร้างเมืองเพราะถือเป็นส่วนจิตวิญญาณของเมือง และผิอารักษ์เมืองก็เกิดขึ้นพร้อมๆกับเมือง เพื่อใช้อำนาจศักดิ์สิทธิ์ทำหน้าที่คุ้มครองรักษาการศึกษาคติความเชื่อในการสร้างเมืองเชียงใหม่ในวัฒนธรรมล้านนาจึงมีความสำคัญในการจะช่วยเหลือขยายความคิดเบื้องหลังความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผิอารักษ์เมืองให้กระจ่างขึ้น

ในบทความเรื่อง “ชุธาตุ : ความเชื่อเรื่อง “พระธาตุประจำปีเกิดในล้านนา” ปรากฏการณ์ทางอำนาจ ศรัทธา มายาคติ” (๒๕๔๕) ของ เรียบราช อักษรดิษฐ์ ได้ศึกษาคติการบูชาพระธาตุในวัฒนธรรมล้านนาที่กำหนดพระธาตุประจำปีเกิดต่างๆในเขตภาคเหนือ ๘ แห่ง ภาคอีสานที่นครพนม ๑ แห่ง และอีก ๒ แห่งในพม่า และ ๑ แห่งในอินเดีย แต่ไม่ปรากฏมีพระธาตุเจดีย์องค์สำคัญของสยามร่วมอยู่ในคติแม้แต่แห่งเดียวนั้น ถือเป็นงานที่ช่วยให้เห็นบริบทสังคมเชียงใหม่ในยุคที่รัฐบาลกรุงเทพเริ่มมาจัดการปกครองในล้านนา ระบบชุธาตุนับเป็นอุดมการณ์ทางการเมืองที่แฝงไว้ภายใต้ความเชื่อทางพุทธศาสนาสำหรับใช้เคลื่อนไหวโต้ตอบอำนาจการจัดการของรัฐสยามต่อหัวเมืองฝ่ายเหนือในช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเป็นผลผลิตทางจักรวาลทัศน์อย่างหนึ่งของล้านนาที่ให้เมืองเชียงใหม่เป็นจุดศูนย์กลางของจักรวาลอีกทั้งมีนัยยะของการสร้างจิตสำนึกร่วมทางชาติพันธุ์ไทยวนและแนวคิดเรื่องการนับถือบรรพบุรุษอันเป็นความสัมพันธ์พื้นฐานทางสังคมล้านนา นอกจากนี้ยังมีการสร้างเครือข่ายทางวัฒนธรรมภายใต้คตินิยมการบูชาพระธาตุของวัฒนธรรมพม่าและล้านช้าง เหตุการณ์ดังกล่าวเป็นทำนองเดียวกับการใช้การเข้าทรงในพิธีไหว้ผีต่างๆ รวมถึงการไหว้ผีเมืองในการต่อต้านอำนาจรัฐบาลกรุงเทพเช่นกัน งานวิจัยชิ้นนี้จึงเป็นการช่วยย้่าบริบททางสังคมอย่างหนึ่งของสังคมล้านนาในยุคนี้

ส่วนบทความของ กรกนก รัตนวราภรณ์ เรื่อง “จักรวาลคติในการวางผังวัดหลวงล้านนา : สัญลักษณ์สะท้อนอำนาจรัฐในอนุภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๑” (๒๕๔๕) กล่าวถึงการวางผังแบบจักรวาลคติในวัดหลวงล้านนา อันเป็นการกำหนดพื้นที่ศูนย์กลางจักรวาลให้เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์สำหรับใช้ในการประกอบพิธีกรรมและเป็นศูนย์รวมความเชื่อมั่นคงของคนในชุมชน จักรวาลคตินี้เป็นสิ่งที่รับมาจากขอมทอดหนึ่งแล้วจึงนำมาผสมผสานกับความเชื่อเดิมของท้องถิ่นกลายเป็นรูปแบบเฉพาะของตนเองในล้านนา ตั้งแต่การเริ่มสร้างเมืองพบว่า สมัย

พญามังรายไม่ได้ใช้ความเชื่อทางพุทธศาสนาในการสร้างเอกภาพในการปกครอง เพราะทรงเน้นในความสามารถด้านการทหารและการปกครอง ชุมชนในสมัยพญามังรายจึงมีการนับถือผีเสื้อบ้าน เสือเมืองที่หลากหลายระดับและเป็นอิสระในความเชื่อต่อกัน เมื่อล้านนารับพุทธศาสนามากขึ้นในสมัยต่อๆมาก็นำความเชื่อทางพุทธมาผสมผสานกับความเชื่อทางผีเพื่อควบคุมการดำเนินชีวิตให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น ในจักรวาลคติ การแปลคติให้ออกมาเป็นรูปธรรมนั้นต้องการสัญลักษณ์สำคัญ คือศูนย์กลางจักรวาลนั่นคือ เขาพระสุเมรุ ในเชียงใหม่ได้สร้างพระเจดีย์หลวงขึ้นบริเวณกลางเมืองเพื่อเป็นหมายเมืองและแสดงถึงพระราชอำนาจและความพร้อมทางด้านกำลังทรัพย์ของกษัตริย์ นอกจากนี้ยังพบการใช้จักรวาลคติในการวางผังพุทธาวาสหลวงวัดหลวงสำคัญในเมืองเชียงใหม่และชุมชนสำคัญใกล้เคียง จากการศึกษาวิจัยพบว่าผังพุทธาวาสดังกล่าวมีการวางตำแหน่งสถาปัตยกรรมสอดคล้องกับเรื่องทศ โดยมืองค์เจดีย์เป็นศูนย์กลางและมีวิหารตามทิศสำคัญ ซึ่งเป็นลักษณะที่พบในเขตที่มีความเข้มข้นในทางวัฒนธรรม คือที่เมืองศูนย์กลางและขยายตัวเข้าครอบคลุมเมืองใกล้เคียงเพื่อสร้างความเป็นหนึ่งเดียวให้เกิดขึ้น

นอกจากงานวิจัยชิ้นนี้จะให้ความรู้เกี่ยวกับการวางผังวัดในล้านนาแล้ว ยังให้รายละเอียดการนับถือผีเสื้อบ้านเสือเมืองในสมัยพญามังราย จนกระทั่งการนับถือพุทธศาสนาในสมัยต่อๆมา อันแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของระบบความเชื่อทางศาสนาและจักรวาลทัศน์แบบล้านนาอันมีความเกี่ยวข้องกับความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์ในปัจจุบัน

ส่วนการศึกษาคัมภีร์ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมทำบุญเมืองและสืบชะตาเมืองเชียงใหม่ นิตยา จันทโทภาสกร ได้ศึกษาเรื่อง สืบชะตา : การศึกษาเชิงวิจารณ์ (๒๕๒๖) โดยศึกษาเปรียบเทียบตำนานภาษาในคัมภีร์สืบชะตาฉบับจากบ้านนายสิงฆะ วรรณสัย และ “คำสืบชะตา” ฉบับวัดหนองสร้อย จังหวัดลำพูนเปรียบเทียบกับตำนานภาษาในเอกสารต่างๆที่บ่งบอกยุคสมัยของเอกสารนั้นเพื่อใช้ความรู้ด้านอักษรวิทยามาวิเคราะห์หายุคสมัยของคัมภีร์สืบชะตา รวมทั้งได้วิเคราะห์เชิงวรรณกรรมในแง่เนื้อหาและคุณค่าต่างๆที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์สืบชะตา สรุปผลการวิจัยได้ว่า คัมภีร์สืบชะตาทั้งสองฉบับน่าจะเขียนขึ้นในปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๔ ติดต่อกับต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๕ ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหากับงานวิจัยได้กล่าวถึงรายละเอียดของกิจพิธีสืบชะตาในอดีตตั้งแต่ตำแหน่งแห่งที่ในการประกอบพิธี ตำแหน่งของเทวดา ให้ความรู้ในด้านโหราศาสตร์

เช่น การสร้างวัด การก่อกำแพงเมืองต้องมีดวงชะตาทั้งสิ้น นอกจากภาษาในพุทธศาสนาที่ปรากฏในคัมภีร์ยุคนั้นทำให้รู้ว่าพุทธศาสนามีความรุ่งเรืองแพร่หลายอย่างมาก

งานวิจัยชิ้นนี้ศึกษาคัมภีร์สี่ชะตาซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับพิธีกรรม รายละเอียดที่แสดงไว้ในงานวิจัยช่วยให้เห็นภาพของความเชื่อ ขั้นตอน และองค์ประกอบในพิธีสี่ชะตาเมืองเชียงใหม่ได้ชัดเจนขึ้น

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งหมดที่ได้กล่าวมาข้างต้นแสดงให้เห็นถึง พัฒนาการของพิธีไหว้ผีอารักษ์เมืองในอดีตตั้งแต่ยุคที่ล้านนามีฐานะเป็นอาณาจักร จนกระทั่งถูกผนวกเป็นส่วนหนึ่งของรัฐไทย ความเกี่ยวข้องระหว่างเรื่องเล่า คัมภีร์กับพิธีกรรม ตลอดจนคติความเชื่อแบบล้านนา งานวิจัยที่กล่าวมาทั้งหมดเป็นส่วนที่ช่วยเสริมความรู้ในการศึกษาเรื่องการดำรงอยู่และบทบาทของความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับผีอารักษ์เมืองเชียงใหม่ในปัจจุบันให้ชัดเจนและรอบด้านมากขึ้น ในขณะเดียวกันก็แสดงให้เห็นว่ายังไม่มีผู้ทำการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์เมืองเชียงใหม่ในปัจจุบัน งานวิจัยชิ้นนี้จึงเป็นการต่อยอดจากงานวิจัยเกี่ยวกับผีอารักษ์เมืองเชียงใหม่ในอดีต และขยายให้เห็นถึงการดำรงอยู่ของความเชื่อและพิธีกรรมดังกล่าวในปัจจุบันให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

บทที่ ๒

สภาพสังคมและวัฒนธรรมของเมืองเชียงใหม่ในปัจจุบัน

ในบทที่ ๒ นี้ ผู้วิจัยมุ่งนำเสนอข้อมูลอันเป็นบริบททางสังคมวัฒนธรรมในเมืองเชียงใหม่ รวมทั้งภาพรวมการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมของเมืองเชียงใหม่ในปัจจุบัน เพื่อให้เห็นภาพว่าความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับศิวารักษ์เมืองเชียงใหม่ดำรงอยู่ในบริบททางสังคมอย่างไร มีปัจจัยใดบ้างที่ทำให้ความเชื่อและพิธีกรรมดั้งเดิมดำรงอยู่ได้ในสังคมสมัยใหม่ และความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับศิวารักษ์เมืองมีบทบาทต่อสังคมปัจจุบันอย่างไร

๒.๑ เชียงใหม่ในฐานะเมืองท่องเที่ยว

๒.๑.๑ ภูมิหลังการท่องเที่ยวของจังหวัดเชียงใหม่

จังหวัดเชียงใหม่เป็นเมืองที่มีชื่อเสียงด้านการท่องเที่ยวมานาน ด้วยมีทุนทางวัฒนธรรมและมีสภาพภูมิประเทศอันสวยงาม ประกอบกับความมีอัธยาศัยไมตรีของคนท้องถิ่นที่ช่วยสร้างความประทับใจให้นักท่องเที่ยวเสมอมา ทำให้เชียงใหม่ยังคงเป็นจุดหมายปลายทางของนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติจวบจนถึงทุกวันนี้

ตั้งแต่อดีตมาแล้ว ภาพลักษณ์ของเมืองเชียงใหม่เป็นดินแดนที่มีวัฒนธรรมงดงาม อ่อนช้อย เป็นเมืองที่มีอากาศดี ดอกไม้สวย ในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม พ.ศ. ๒๔๘๒ ได้เรียกเชียงใหม่ว่า “ถิ่นไทยงาม” ในระยะต่อมามีการสร้างวัฒนธรรมล้านนาใหม่โดยปรับปรุงจากรากวัฒนธรรมเดิมที่มีอยู่แล้วเพื่อให้เกิดภาพลักษณ์ว่าเมืองเหนือมีวัฒนธรรมอันงดงาม^๑ ดังเช่นกรณีการจัดเลี้ยงขันโตกซึ่งเริ่มครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๖ ตามความคิดของไกรศรีและจรยานิมมานเหมินท์เพื่อเลี้ยงส่งข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ในงานมีการแต่งกายพื้นเมือง ผู้ชายใส่ชุดหม้อห้อม ผู้หญิงสวมซิ่น เกล้าผมมวยทัดดอกไม้ อาหารที่จัดวางในขันโตกเป็นอาหารพื้นเมืองอย่างดี ซึ่งตามปกติไม่ได้รับประทานกัน ในงานยังได้จัดแสดงศิลปวัฒนธรรมล้านนาโดยนำเครื่องดนตรีพื้นเมืองมาบรรเลง การเลี้ยงขันโตกที่จัดขึ้นในครั้งแรกสร้างความพอใจอย่างมากจึงเกิดการจัดงาน

^๑ สวัสดิ์ อ่องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา (กรุงเทพฯ: อัมรินทร์, ๒๕๕๑), หน้า ๕๕๕-๕๕๖.

ในครั้งต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๕ หลังจากนั้นการจัดเลี้ยงขันโตกจึงเป็นที่รู้จักกันแพร่หลายว่าเป็น วัตถุประสงค์ของล้านนาสำหรับต้อนรับอาคันตุกะ^๒ และการจัดเลี้ยงขันโตกในครั้งนั้นทำให้มีการจัด เลี้ยงขันโตกอื่นๆต่อมาในสมัยหลัง

ต่อมา การท่องเที่ยวภาคเหนือได้รับการพัฒนามากขึ้นในช่วงแผนพัฒนาฯฉบับที่ ๑ (พ.ศ. ๒๕๐๔ – ๒๕๐๕) โดยรัฐบาลตั้งองค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (อศท.) เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๒ เพื่อหารายได้เข้าประเทศด้วยธุรกิจท่องเที่ยว และได้มาตั้งสำนักงานส่วนภูมิภาค แห่งแรกที่จังหวัดเชียงใหม่ โดยใช้ดอยสุเทพเป็นแหล่งดึงดูดนักท่องเที่ยว ในช่วงนั้น สื่อสิ่งพิมพ์ ต่างๆ โดยเฉพาะหนังสือแนะนำแหล่งท่องเที่ยวได้ให้ความสนใจต่อแหล่งท่องเที่ยวในเมือง เชียงใหม่และภาคเหนือซึ่งปรากฏเป็นผลงานของนักเขียนที่มีชื่อเสียงของล้านนาในเวลาใกล้เคียงกัน คือ บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ เขียนเรื่อง “เชียงใหม่และภาคเหนือ” ในพ.ศ. ๒๕๐๔ และ สงวน โชติสุขรัตน์ เขียนเรื่อง “ประเพณีและวัฒนธรรมเมืองเหนือ (เที่ยวเมืองเหนือ)” เมื่อพ.ศ. ๒๕๐๕ เนื้อหาในหนังสือนั้นเป็นการเขียนแนะนำสภาพภูมิประเทศ ภูมิอากาศ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ฯลฯ เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานอย่างละเอียดให้นักท่องเที่ยวใช้ศึกษา^๓

จากทุนทางสภาพภูมิประเทศ ทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรมอันงดงาม และการ ประชาสัมพันธ์ที่ดีมาโดยตลอดทำให้แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติและทางวัฒนธรรม เช่น ดอย สุเทพ ดอยอินทนนท์ น้ำพุร้อนสันกำแพง หมู่บ้านหัตถกรรมร่มบ่อสร้าง หมู่บ้านถวาย ฯลฯ ต่าง เป็นสถานที่ที่นักท่องเที่ยวปรารถนาจะมาเยือนสักครั้ง นอกจากนี้ เทศกาล ประเพณี พิธีกรรมใน จังหวัดเชียงใหม่ก็มีชื่อเสียงดึงดูดให้นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติให้มาเข้าร่วมอย่าง ครึกครื้นทุกปีทั้ง ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีฮ่อเป็ง ประเพณีบูชาเสาอินทขิล เทศกาลไม้ดอกไม้ ประดับ เทศกาลร่มบ่อสร้าง ฯลฯ ความมีเสน่ห์และน่าสนใจของสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมเมื่อ ประกอบกับการคมนาคมของจังหวัดเชียงใหม่ที่ถูกพัฒนาให้เอื้อต่อการท่องเที่ยวอย่างมาก ใน พ.ศ. ๒๕๑๑ ถนนซูเปอร์ไฮเวย์สายเชียงใหม่-ลำปาง (ทางหลวงหมายเลข ๑๑) ที่ใช้เชื่อมต่อดถนน ลำปาง – กรุงเทพฯ ได้สร้างแล้วเสร็จ และในพ.ศ. ๒๕๑๓ ท่าอากาศยานเชียงใหม่ได้รับการยก

^๒ ลายคราม, หนังสือเพื่อเฉลิมฉลองอายุครบ ๖ รอบ นายไกรศรี นิมมานเหมินท์ ๒๔ ธันวาคม ๒๕๒๗, หน้า ๑๒๑- ๑๒๖ อ้างถึงใน ศรีสวัสดิ์ อ่องสกุล, ๒๕๕๑: ๕๕๕-๕๕๖.

^๓ ศรีสวัสดิ์ อ่องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา, หน้า ๕๕๘.

ฐานะเป็นท่าอากาศยานระหว่างประเทศ มีการขยายพื้นที่สนามบินให้เป็นสนามบินนานาชาติ ทำให้การเข้ามาของนักท่องเที่ยว ทั้งจากเที่ยวบินสายตรงจากต่างประเทศ เที่ยวบินในประเทศ รถยนต์ส่วนบุคคล และขนส่งสาธารณะอื่นๆ สะดวกขึ้นและมีจำนวนมากขึ้นโดยไม่ต้องสงสัย^๔

๒.๑.๒ การท่องเที่ยวของจังหวัดเชียงใหม่ในปัจจุบัน

การท่องเที่ยวของจังหวัดเชียงใหม่ในปัจจุบันนี้ผู้วิจัยได้จำกัดช่วงเวลาในช่วงปลายทศวรรษ ๒๕๔๐ ถึงต้นทศวรรษ ๒๕๕๐ ในระยะนี้จังหวัดเชียงใหม่มีโครงการเกิดขึ้นมากมาย เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว ตั้งแต่โครงการเล็กเพื่อกระตุ้นการท่องเที่ยวในระยะสั้น ไปจนถึงโครงการขนาดใหญ่ (Megaproject) เพื่อยกระดับการท่องเที่ยวของจังหวัดและกระตุ้นการท่องเที่ยวในระยะยาว ในด้านของโครงการขนาดใหญ่ที่เกิดขึ้น นอกจากจะส่งผลต่อธุรกิจท่องเที่ยวแล้ว บางโครงการยังส่งผลกระทบต่อพื้นที่โดยรอบและชุมชนบริเวณใกล้เคียงด้วย โครงการขนาดใหญ่และสถานการณ์การท่องเที่ยวของจังหวัดเชียงใหม่ที่เกิดขึ้นในช่วงปลายทศวรรษ ๒๕๔๐ ถึง ๒๕๕๑ มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

โครงการขนาดใหญ่ในช่วงปลายทศวรรษ ๒๕๔๐

- โครงการเชียงใหม่ไนท์ซาฟารี

เว็บไซต์ www.chiangmainightsafari.com ซึ่งเป็นเว็บไซต์ที่เป็นทางการของโครงการเชียงใหม่ไนท์ซาฟารีและเว็บไซต์วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรีได้ระบุความเป็นมาของโครงการนี้ว่า โครงการเชียงใหม่ไนท์ซาฟารีเป็นหน่วยงานของรัฐบาลที่ดำเนินงานโดยการกำกับดูแลขององค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (อพท.)^๕ ดำเนินการก่อสร้างขึ้นในสมัยรัฐบาลของพ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร เพื่อต้องการให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญในการสร้างเสริมรายได้ของประเทศ และยกระดับความสามารถในการแข่งขันกับต่างประเทศให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีมาตรฐานโลกในด้านการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ โครงการนี้เริ่มเปิดให้เข้าชมครั้งแรก

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๕๕.

^๕ เชียงใหม่ไนท์ซาฟารี, ประวัติความเป็นมาเกี่ยวกับเชียงใหม่ไนท์ซาฟารี [ออนไลน์], ๑๐ สิงหาคม ๒๕๕๔.

ในวันที่ ๑๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๘ และเปิดอย่างเป็นทางการวันที่ ๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๘^๖ ในระยะแรกมุ่งเน้นการให้บริการตั้งแต่ตอนเย็นจนถึงกลางคืน แต่ในปัจจุบันได้ปรับเปลี่ยนรูปแบบการให้บริการที่สามารถท่องเที่ยวได้ตลอดทั้งวัน ทั้งในเวลากลางวันและในเวลากลางคืน และอาจนับได้ว่าเป็นสวนสัตว์กลางคืนที่ขนาดใหญ่ที่สุดในโลก โดยใหญ่เป็นสองเท่าของไนท์ซาฟารีที่ประเทศสิงคโปร์^๗

แนวเขตพื้นที่เชียงใหม่ไนท์ซาฟารี ประกอบด้วยพื้นที่บางส่วนในเขตอุทยานแห่งชาติดอยสุเทพ – ปุย ในพื้นที่ตำบลแม่เหียะ อำเภอเมืองเชียงใหม่ และตำบลหนองควาย อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ นับพื้นที่ทั้งหมดประมาณ ๑.๓๑๑ ตารางกิโลเมตร หรือ ๘๑๕ ไร่ ๒ งาน ๑ ตารางวา^๘ ห่างจากใจกลางเมืองเชียงใหม่ประมาณ ๑๐ กิโลเมตร

โครงการเชียงใหม่ไนท์ซาฟารีเน้นความเป็น Natural Theme Park ซึ่งจะแตกต่างจากสวนสัตว์ทั่วไป รวมทั้งซาฟารีในแอฟริกา พื้นที่ในเชียงใหม่ไนท์ซาฟารีแบ่งออกเป็น ๓ ส่วนใหญ่ๆ ประกอบด้วย ๑. โซนซาวันนาซาฟารี (Savanna Safari) เป็นส่วนแสดงสัตว์กินพืช สัตว์กึ่งและสัตว์จากแอฟริกาที่หายาก ๒. โซนเพ็ดดิเตอร์พราว (Predator Prowl) เป็นเขตพื้นที่จัดแสดงสัตว์ที่เป็นผู้ล่า ผสมกับสัตว์ที่เป็นผู้ถูกล่า ผู้ชมจะได้นั่งชมสัตว์คู่ร้ายอย่างใกล้ชิด ๓. โซนจกัวร์เทรล (Jaguar Trail) เป็นเส้นทางเดินสัตว์ป่าขนาดเล็กอยู่รอบบริเวณทะเลสาบ โซนนี้มีการจัดสวนไม้ป่า และดอกไม้ป่า เน้นให้ผู้เข้าชมได้สัมผัสและศึกษาธรรมชาติไปพร้อมๆกัน^๙

^๖ วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี, เชียงใหม่ไนท์ซาฟารี [ออนไลน์], ๑๔ สิงหาคม ๒๕๕๔. แหล่งที่มา th.wikipedia.org/wiki/เชียงใหม่ไนท์ซาฟารี

^๗ เชียงใหม่ไนท์ซาฟารี, ประวัติความเป็นมาเกี่ยวกับเชียงใหม่ไนท์ซาฟารี [ออนไลน์], ๑๐ สิงหาคม ๒๕๕๔. แหล่งที่มา www.chiangmainightsafari.com/th/about/index.php

^๘ ราชกิจจานุเบกษา, ประกาศคณะกรรมการบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน เรื่อง กำหนดแนวเขตพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน เชียงใหม่ไนท์ซาฟารี หน้า ๕๕.

^๙ เชียงใหม่ไนท์ซาฟารี, 360 virtual tour Chiangmai night safari [ออนไลน์], ๑๐ สิงหาคม ๒๕๕๔. แหล่งที่มา www.chiangmainightsafari.com/th/virtual/index.php

- อุทยานหลวงราชพฤกษ์

อุทยานหลวงราชพฤกษ์ เดิมเป็นพื้นที่ในการจัดงานพืชสวนโลกเฉลิมพระเกียรติฯ จัดสร้างขึ้นมาเนื่องในวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงครองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี ในวันที่ ๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๔๕ และทรงเจริญพระชนมายุครบ ๘๐ พรรษา ในวันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๐^{๑๑} เป็นหนึ่งในเมกะโปรเจกต์และหนึ่งในโครงการไทยแลนด์แกรนด์อินวิเตชัน (Thailand Grand Invitation) ของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย^{๑๒}

พื้นที่ในอุทยานเป็นพื้นที่ในบริเวณตำบลแม่เหียะ – ดอยคำ รวมไปถึงพื้นที่ป่าบางส่วน เนื้อที่อุทยานทั้งหมดประมาณ ๔๗๐ ไร่^{๑๓} แบ่งการจัดแสดงเป็น ๓ ส่วน คือ ๑.สวนไทย ใช้จัดแสดงพืชสวนเขตร้อน พันธุ์ไม้หายาก และสวนอื่นๆ เช่น สวนหอม สวนไม้ในวรรณคดี สวนไม้ประจำจังหวัด รวมทั้งยังมีหมู่บ้าน ๔ ภาคที่จัดแสดงวิถีชีวิตความเป็นไทย ๒. สวนองค์กรเฉลิมพระเกียรติฯ เป็นส่วนแสดงการจัดสวนเพื่อเฉลิมพระเกียรติฯพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โดยองค์กรระดับแนวหน้าของไทยทั้งภาครัฐ เอกชน และรัฐวิสาหกิจ จัดแสดงสวนตามรูปแบบแนวทางพระราชดำริที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร การพัฒนาด้านต่างๆ รวมทั้งปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ๓. สวนนานาชาติเฉลิมพระเกียรติฯ เป็นพื้นที่จัดแสดงสวนของประเทศที่มาร่วมเฉลิมฉลองในวโรกาสมหามงคลที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงครองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี โดยมีประเทศต่างๆเข้าร่วมจัดสวนทั้งหมด ๒๒ ประเทศ จาก ๓ ทวีป รวมทั้งหมด ๒๓ สวน^{๑๔}

แม้โครงการนี้จะมีประโยชน์ในด้านการท่องเที่ยวและเป็นแหล่งเรียนรู้ทางด้านพฤกษศาสตร์ แต่ก็ยังมีข้อวิพากษ์วิจารณ์ว่าโครงการนี้เป็นหนึ่งใน ๑๔ โครงการขนาดใหญ่หรือเมกะโปรเจกต์ของจังหวัดเชียงใหม่ที่ทำให้ลายสภาพแวดล้อมและนิเวศวัฒนธรรมของจังหวัด มี

^{๑๑} อุทยานหลวงราชพฤกษ์, ความเป็นมา [ออนไลน์], ๑๑ สิงหาคม ๒๕๔๔. แหล่งที่มา www.royalparkrajapruek.org/main3/about_us.php

^{๑๒} วิถีพิเศษ สารานุกรมเสรี, มหกรรมพืชสวนโลกเฉลิมพระเกียรติฯ ราชพฤกษ์ ๒๕๔๕ [ออนไลน์], ๑๑ สิงหาคม ๒๕๕๔. แหล่งที่มา th.wikipedia.org/wiki/มหกรรมพืชสวนโลกเฉลิมพระเกียรติฯ_ราชพฤกษ์_2549

^{๑๓} สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดเชียงใหม่, “เชียงใหม่” ความหลากหลายกับเสน่ห์ที่ไม่เคยจาง (เชียงใหม่: สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดเชียงใหม่, ม.ป.ป.), หน้า ๓๕.

^{๑๔} อุทยานหลวงราชพฤกษ์, ชมอุทยาน [ออนไลน์], ๑๑ สิงหาคม ๒๕๔๔. แหล่งที่มา www.royalparkrajapruek.org/main3/group2_detail.php?id=22

ผู้ทรงคุณวุฒิทางพืชสวน ออกมาแสดงความเห็นของความไม่ชอบมาพากลของโครงการในหลายประเด็น เนื่องจากโครงการนี้เป็นหนึ่งในเมกะโปรเจกต์ของเชียงใหม่ซึ่งเป็นต้นเหตุที่ทำให้เกิดอุทกภัยในปีเดียวกัน นอกจากนี้ยังมีเอ็นจีโอทางด้านสิ่งแวดล้อมหลายคนออกมาเคลื่อนไหวถึงขั้นตอนการเร่งรีบอนุมัติและจัดงาน โดยละเลยเรื่องผลกระทบในการใช้พื้นที่บางส่วนในเขตอุทยานแห่งชาติดอยสุเทพ – ปุย เป็นต้น^{๑๔}

โครงการในจังหวัดเชียงใหม่ช่วงต้นทศวรรษ ๒๕๕๐

ในปัจจุบัน การท่องเที่ยวของจังหวัดเชียงใหม่ยังคงมีจุดแข็งซึ่งเป็นผลพวงมาจากภาพลักษณ์และการพัฒนาต่างๆ ในอดีตดังที่กล่าวไปข้างต้น หน่วยงานต่างที่มีหน้าที่ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวต่างช่วยกันคิดกลยุทธ์และโครงการต่างๆ เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติให้เข้ามาท่องเที่ยวและจับจ่ายใช้สอยในจังหวัดเชียงใหม่มากขึ้น อย่างไรก็ตาม สถานการณ์การท่องเที่ยวในปัจจุบันจะเฟื่องฟูหรือซบเซาไม่ได้ขึ้นอยู่กับการตลาด สถานที่ท่องเที่ยว หรือการคมนาคมเพียงเท่านั้น แต่สถานการณ์ทางการเมือง สภาวะเศรษฐกิจ และปรากฏการณ์ทางธรรมชาติยังเป็นปัจจัยทำให้เกิดผลกระทบต่อการท่องเที่ยวทั้งทางตรงและทางอ้อม

สำหรับสถานการณ์การท่องเที่ยวในช่วง ๒-๓ ปีที่ผ่านมา คือระหว่างพ.ศ. ๒๕๕๑-๒๕๕๓ ข้อมูลจากสำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดเชียงใหม่ ระบุว่า การท่องเที่ยวในระยะที่ผ่านมานี้อยู่ในช่วงขาลง คือ จำนวนนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติจากปี พ.ศ. ๒๕๕๐ (๕,๓๕๖,๘๖๓) ลดลงในปี พ.ศ. ๒๕๕๑ คิดเป็น -๐.๘๑% (๕,๓๑๓,๓๕๒) และยิ่งลดต่ำลงในปี พ.ศ. ๒๕๕๒ เป็น -๑๘.๒๖% (๔,๓๔๓,๐๕๐) รายได้จากการท่องเที่ยวที่เคยสะพัดในจังหวัดถึง ๓๘,๑๓๕.๓๓ ล้านบาทในปี พ.ศ. ๒๕๕๑ กลับลดลงเพียง ๓๒,๖๐๕.๓๕ ในปี ๒๕๕๒ ทั้งนี้ สถานการณ์ท่องเที่ยวของจังหวัดเชียงใหม่มาถึงจุดต่ำสุดในช่วงเดือน กันยายน พ.ศ. ๒๕๕๒ ตัวเลขของจำนวนนักท่องเที่ยวและจำนวนรายได้จากการท่องเที่ยวที่ลดลงอย่างต่อเนื่องนี้เป็นผลกระทบจากปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในช่วงระยะเวลาดังกล่าวซึ่งส่งผลต่อความมั่นใจของนักท่องเที่ยวและเกิดเป็นภาพลักษณ์ด้านลบไปยังต่างประเทศ เริ่มตั้งแต่ปัญหาภัยพิบัติไฟป่า

^{๑๔} วิกีพีเดีย สารานุกรมเสรี, มหกรรมพืชสวนโลกเฉลิมพระเกียรติฯ ราชพฤกษ์ ๒๕๕๕ [ออนไลน์], ๑๑ สิงหาคม ๒๕๕๔. แหล่งที่มา th.wikipedia.org/wiki/มหกรรมพืชสวนโลกเฉลิมพระเกียรติฯ_ราชพฤกษ์_2549

หมอกควันในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๐ ส่งผลให้ช่วงเทศกาลสงกรานต์ในปีนั้นได้รับผลกระทบอย่างมาก ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๕๑ วิกฤตการณ์ใหญ่ทั้งราคาน้ำมันที่ถีบตัวสูงขึ้นและวิกฤตการณ์แฮมเบอร์เกอร์* ส่งผลให้นักท่องเที่ยวลดจำนวนลง เที่ยวบินที่บินตรงเข้าเชียงใหม่จาก ๑๕ สายการบินลดลงเหลือเพียง ๕-๖ สายการบิน ในครั้งปีหลัง ประเทศไทยประสบปัญหาการเมือง จนกระทั่งมีการปฏิวัติรัฐประหาร และปิดท้ายด้วยการปิดสนามบินสุวรรณภูมิ ในปี พ.ศ. ๒๕๕๒ ภาคการท่องเที่ยวยังคงได้รับผลกระทบต่อเนื่อง ในปีพ.ศ. ๒๕๕๓ จังหวัดเชียงใหม่จึงปรับเปลี่ยนแผนยุทธศาสตร์จังหวัดโดยเน้นการทำตลาดเชิงรุกไปยังตลาดต่างประเทศ นอกจากนี้ยังมีการนำแผนพัฒนาปี ๒๕๕๓ มาใช้ใหม่โดยเน้นการออกไปจัดแสดงงานและสินค้ายังต่างประเทศ มีการแต่งตั้งบริษัทตัวแทนฝ่ายการตลาดขายการท่องเที่ยวเชียงใหม่โดยตรง รวมถึงซื้อสื่อต่างประเทศเพื่อประชาสัมพันธ์จังหวัดเชียงใหม่ด้วย^๕

แม้ปัญหาจากภายนอกจะส่งผลกระทบต่อการท่องเที่ยวของจังหวัดเชียงใหม่ค่อนข้างรุนแรงในระยะเวลา ๒-๓ ปีที่ผ่านมา แต่เสน่ห์ของเมืองเชียงใหม่ก็ยังคงมีอยู่มิได้จางหาย จนทำให้นักท่องเที่ยวบางกลุ่มตัดสินใจซื้อที่อยู่อาศัยในจังหวัดเชียงใหม่ นายอรรถพล ทวีสุนทร พนักงานการตลาดประจำการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) สำนักงานจังหวัดเชียงใหม่ ได้ให้สัมภาษณ์ถึงการท่องเที่ยวในจังหวัดเชียงใหม่ที่เกิดขึ้นในปัจจุบันว่า การท่องเที่ยวในจังหวัดเชียงใหม่มีข้อดีที่สามารถตอบสนองความต้องการนักท่องเที่ยวได้เกือบครบถ้วน โดยเฉพาะเรื่องวัฒนธรรมซึ่งเป็นข้อโดดเด่นอย่างมากของจังหวัด สิ่งเดียวที่จังหวัดเชียงใหม่ไม่มีก็มีเพียงทะเลเท่านั้น และด้วยเหตุที่เป็นเมืองที่มีความสะดวกสบายและทันสมัยรองจากกรุงเทพฯ ทำให้นักท่องเที่ยวที่เคยมาเที่ยวแล้วประทับใจ ตัดสินใจมาอยู่เชียงใหม่กันมากขึ้น แนวโน้มในขณะนี้จึงไม่ใช่เพียงการมาเที่ยวแบบไป – กลับในระยะเวลาสั้นๆเท่านั้น แต่นักท่องเที่ยวจะพำนักอยู่ในจังหวัดนานขึ้น (resident /long stay) โดยเฉพาะนักท่องเที่ยวกลุ่มผู้สูงอายุ ทำให้จำนวนคนต่างถิ่นที่มาซื้อที่ดินหรือที่พักอาศัยในจังหวัดเชียงใหม่เพิ่มสูงขึ้นเรื่อยๆในปัจจุบัน แม้จังหวัดเชียงใหม่จะเป็นเมืองที่มีความน่าสนใจในแง่ของการท่องเที่ยว แต่จังหวัดเชียงใหม่ก็เป็นเมืองที่มีฤดูท่องเที่ยวเพียง ๖ เดือน คือ ช่วงเดือนพฤศจิกายน ถึงเดือนเมษายน ส่วนเดือนพฤษภาคมถึงเดือนตุลาคมซึ่งเป็นช่วงนอกฤดู

* วิกฤตการณ์แฮมเบอร์เกอร์ คือ วิกฤตเศรษฐกิจของสหรัฐอเมริกาที่ส่งผลกระทบไปทั่วโลก

^๕ สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดเชียงใหม่, “สถานการณ์การท่องเที่ยวของจังหวัดเชียงใหม่ที่ผ่านมา” (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)

ท่องเที่ยว หรือที่เรียกว่า Low Season นั้น นักท่องเที่ยวบางอย่างเห็นได้ชัด ดังนั้นเพื่อเป็นการกระตุ้นการท่องเที่ยวของจังหวัดตลอดทั้งปี หน่วยงานทางด้านการท่องเที่ยวต่างๆในจังหวัดจึงมีนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยเปลี่ยน Low Season ให้เป็นกรีนซีซั่น (Green Season) เพื่อสร้างจุดขายให้ช่วงระยะเวลาดังกล่าวมีความน่าสนใจยิ่งขึ้น โดยจัดกิจกรรมให้นักท่องเที่ยวสามารถทำได้ในช่วงเวลานั้น เช่น การจัดการท่องเที่ยวเชิงกีฬา (Sport Tourism) อย่างการจัดการตีกอล์ฟ ๘ สนามในราคาเดียว การจัดกิจกรรมลดราคาสินค้า อย่างงาน Chiangmai Grand Sale เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีแพ็คเกจห้องพักพิเศษ ส่วนลดร้านอาหารและแหล่งจับจ่ายสินค้าอีกด้วย^{๑๖}

ข้อมูลจากสำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดเชียงใหม่ยังระบุอีกว่า ในปี พ.ศ. ๒๕๕๔ ภาคการท่องเที่ยวในจังหวัดเชียงใหม่เน้นทำการตลาดเชิงรุกมากขึ้น และคาดว่าจะมีแนวโน้มดีกว่าปี พ.ศ. ๒๕๕๓ โดยมีการจัดกิจกรรมและงานเทศกาลต่างๆเพื่อกระตุ้นการท่องเที่ยวตั้งแต่ต้นปี เช่น งานแสดงและประกวดพญานาชาตินานาชาติในเดือนมกราคม งานไม้ดอกไม้ประดับในเดือนกุมภาพันธ์ ประเพณีสงกรานต์ในเดือนเมษายน งานเทศกาลอาหารนานาชาติ (International Food Festival) ในเดือนกรกฎาคม กิจกรรมเชียงใหม่แกรนด์เซลในช่วงเดือนสิงหาคม ถึง กันยายน งานประเพณีเป็งในเดือนพฤศจิกายน เป็นต้น นอกจากนี้ในการเปลี่ยนฤดูโลว์ซีซั่นของการท่องเที่ยวตั้งแต่เดือนพฤษภาคม ถึงเดือนตุลาคมให้เป็น กรีนซีซั่น ทางจังหวัดมีกิจกรรมหลักที่เตรียมผลักดันคือ “งานเชียงใหม่แกรนด์เซล” ทั้งนี้เพื่อดึงคนจากตลาดตะวันออกกลางในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ของกลุ่มนักท่องเที่ยวชาวไทย ตามนโยบายไทยเที่ยวไทยของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) เพื่อเป็นการดึงชาวไทยให้มาท่องเที่ยวมากขึ้นชดเชยชาวต่างชาติ เพราะเศรษฐกิจของยุโรปและอเมริกายังคงมีปัญหาอาจทำให้นักท่องเที่ยวสองกลุ่มนี้ลดจำนวนลง แต่กระนั้นทางการท่องเที่ยวก็ยังไม่ทิ้งตลาดยุโรปและอเมริกาที่นับว่าเป็นตลาดสำคัญ^{๑๗}

โครงการที่เกิดขึ้นเพื่อกระตุ้นการท่องเที่ยวในช่วงปลายทศวรรษ ๒๕๔๐ ถึงช่วงต้นทศวรรษ ๒๕๕๐ ล้วนช่วยส่งเสริมให้เมืองเชียงใหม่เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่น่าสนใจยิ่งขึ้น แต่ในขณะเดียวกัน การเป็นเมืองท่องเที่ยวและการหลั่งไหลเข้ามาของนักท่องเที่ยวก็มีส่วนทำให้พิธีกรรม

^{๑๖} สัมภาษณ์ อรรถพล ทวีสุนทร, พนักงานการตลาด การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานเขตจังหวัดเชียงใหม่, ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

^{๑๗} สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดเชียงใหม่, “สถานการณ์การท่องเที่ยวปี ๒๕๕๔” (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)

บางอย่างในจังหวัดรวมถึงพิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์เมืองเชียงใหม่มีการปรับให้เอื้อต่อการท่องเที่ยวมากขึ้น เช่น การปรับองค์ประกอบในพิธีให้สวยงามขึ้น การให้ความรู้เกี่ยวกับพิธีกรรมระหว่างประกอบพิธี ซึ่งผู้วิจัยจะกล่าวรายละเอียดในบทต่อไป ส่วนการสร้างแหล่งท่องเที่ยวขึ้นมาใหม่ในโครงการขนาดใหญ่ช่วงปลายทศวรรษ ๒๕๔๐ นั้นก็ได้ส่งผลกระทบต่อพื้นที่โดยรอบในขณะนั้น รวมถึงพื้นที่ในตำบลแม่เหิยะที่ชาวบ้านเชื่อว่า เป็นเขตที่ปู่สะย่าสะคอยดูแลอยู่

๒.๒ กระแสการอนุรักษ์วัฒนธรรมล้านนาในสังคมเชียงใหม่ปัจจุบัน

ปัจจุบันดูเหมือนว่าเทคโนโลยี ความทันสมัย ความเป็นสากลจะแทรกซึมอยู่ในทุกส่วนของสังคม ซึ่งจะมากหรือน้อยก็ขึ้นอยู่กับความพร้อมและการเปิดรับของแต่ละพื้นที่ ขณะเดียวกันทุกสังคมก็ล้วนมีประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาจนปัจจุบัน ในสังคมปัจจุบันที่เราเรียกว่า “สังคมสมัยใหม่” จึงยังคงต้องมีทั้งความใหม่ และความเก่าอยู่ควบคู่กันเสมอ ตราบเท่าที่ทั้งสองสิ่งนี้ยังคงมีบทบาทต่อสังคมเฉกเช่นเดียวกัน

ในกรณีของจังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดที่เคยเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรล้านนาและเป็นศูนย์กลางบ่มเพาะวัฒนธรรมล้านนามาแต่อดีต ในปัจจุบันได้พัฒนาไปสู่ความทันสมัยและพยายามก้าวสู่ความเป็นสากลเช่นเดียวกับสังคมในที่อื่นๆ สังคมของจังหวัดเชียงใหม่โดยเฉพาะในเขตอำเภอเมืองเป็นพื้นที่ของธุรกิจ การท่องเที่ยว การศึกษา ประกอบกับสภาพการจราจรที่แน่นขนัดมากขึ้นทุกวัน ราคาที่ดินที่พุ่งสูงขึ้น ผู้คนจากหลายท้องที่ทั้งชาวต่างชาติและชาวไทยที่ทั้งเข้ามาท่องเที่ยวและอยู่อาศัยทั้งในระยะสั้นและระยะยาว ลักษณะดังกล่าวเป็นลักษณะของสังคมเมืองที่กำลังจะพัฒนาไปสู่ความทันสมัยขึ้นเรื่อยๆ แม้วัฒนธรรมดั้งเดิมแบบล้านนาซึ่งปรากฏในรูปแบบของวัตถุ สถานที่ ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ การแต่งกาย ฯลฯ จะยังคงปรากฏอยู่ให้เห็นอยู่ค่อนข้างมากด้วยยังคงมีบทบาทต่อสังคม แต่สิ่งที่น่าเป็นห่วงคือ การให้ความสนใจสิ่งเหล่านี้ของคนรุ่นหลังกลับลดน้อยลง ด้วยเหตุนี้ จึงมีคนในท้องถิ่นบางกลุ่มได้เข้ามาอนุรักษ์ และสืบสานวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นมิให้ถูกคุกคามไปกับกระแสสมัยใหม่ ก่อเกิดเป็นกิจกรรมชมรม โรงเรียนซึ่งเป็นเครือข่ายที่ทำหน้าที่สืบสานศิลปวัฒนธรรมล้านนา ปัจจุบันองค์กรที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์และสืบสานวัฒนธรรมล้านนาในจังหวัดเชียงใหม่ก็มีด้วยกันหลายองค์กร เช่น สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ โสงเขียนสืบสานภูมิปัญญาล้านนา

จังหวัดเชียงใหม่ ศูนย์การเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านล้านนา “สลีปังชัยแก้วกว้าง” ชมรมคนรักคาบ กลุ่มเบิกฟ้าล้านนา ชมรมพื้นบ้านล้านนามหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เป็นต้น

บริเวณหน้าโฮงเฮียนสืบสานภูมิปัญญาล้านนาได้ดัดคำพูดของพระพุทธรพจนวราภรณ์ วัดเจดีย์หลวง จังหวัดเชียงใหม่ ที่เคยให้แนวคิดในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาล้านนาอันเป็นที่มาของการจัดตั้งโรงเรียนขึ้นไว้ว่า

“การจะสืบสานวัฒนธรรม ภูมิปัญญาล้านนาให้เกิดผลนั้น
การจัดงานสืบสานล้านนาเพียงปีละครั้ง ครั้งละ ๔ วัน ไม่สามารถทำให้
เกิดผลได้จริง ต้องมีการดำเนินการอย่างต่อเนื่อง เรียกว่าทุกกลมหายใจเลย
ถึงจะจริง”

ด้วยเหตุนี้ จึงมีการจัดตั้งโฮงเฮียนสืบสานภูมิปัญญาล้านนาขึ้นในพ.ศ. ๒๕๔๓ มีวัตถุประสงค์เพื่อสืบสานภูมิปัญญาพื้นบ้านล้านนาอย่างต่อเนื่อง ในการดำเนินกิจกรรมทางโรงเรียนได้รวบรวมองค์ความรู้จากพ่อครู แม่ครูและปราชญ์ชาวบ้านผู้เชี่ยวชาญในสาขาต่างๆมาถ่ายทอดความรู้ให้ผู้สนใจ นอกจากนี้ ทางโรงเรียนยังมีกิจกรรมพิเศษเพื่อเป็นการเปิดโอกาสให้เยาวชนและผู้สนใจศึกษาวัฒนธรรมล้านนาได้เข้าร่วมอย่างต่อเนื่อง อย่างเช่น กาดผญาล้านนา ที่มีหัวข้อกิจกรรมการเรียนรู้ที่แตกต่างกันออกไปในการจัดแต่ละครั้ง ตัวอย่างเช่น กาดผญาล้านนาครั้งที่ ๗ จัดกิจกรรมเกี่ยวกับการทอผ้า ซึ่งจัดให้มีการเรียนรู้การมัดย้อมสีธรรมชาติ การปักผ้าของชนเผ่าลัวะ การถักเชือกแบบต่างๆ ทั้งยังมีการแสดงฟ้อนพื้นเมืองไทใหญ่ให้ได้รับชมและเรียนรู้หรือการจัดกิจกรรมทัวร์วัฒนธรรมคือ การพาผู้สนใจไปยังท้องถิ่นต่างๆ เช่น การนั่งรถรางทัวร์ชุมชนช่าง โดยมีจุดหมายเพื่อไปชมการทำฉัตรที่วัดพวกแถม การทำเครื่องเงินที่ชุมชนวัวลาย การหล่อพระที่ชุมชนช่างหล่อ เป็นต้น^{๑๘}

นอกจาก โฮงเฮียนสืบสานภูมิปัญญาล้านนาแล้ว สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ยังเป็นอีกองค์กรหนึ่งที่มีส่วนสำคัญในการอนุรักษ์และเผยแพร่วัฒนธรรมล้านนาในปัจจุบัน สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เป็น ๑ ใน ๕ สำนักของ

^{๑๘} สัมภาษณ์ เชจิต ปัญญาสมสกุล, ผู้ประสานงานหลักสูตรการเรียนการสอนโฮงเฮียนสืบสานภูมิปัญญาล้านนา,

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ แต่เดิมมหาวิทยาลัยเชียงใหม่จัดตั้งเป็น “โครงการศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม” เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๘ โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อทำนุบำรุงและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมที่มีอยู่แล้ว เช่น การค้นคว้ารวบรวมข้อมูลพื้นฐานและให้บริการแก่นักวิชาการและผู้สนใจทั่วไป การประชุมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นปัญหาทางวัฒนธรรม การจัดทำโครงการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ การเผยแพร่ความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมทั้งในรูปแบบของสิ่งพิมพ์ นิทรรศการ และการแสดง ฯลฯ นอกจากนี้ยังร่วมมือประสานงานกับหน่วยงานต่างๆ ตั้งแต่ระดับท้องถิ่นถึงระดับชาติอีกด้วย หลังจากดำเนินงานมาได้ระยะหนึ่งได้ผลบรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้มาโดยตลอด ทบวงมหาวิทยาลัยได้ประกาศยกฐานะจากโครงการศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมขึ้นเป็น “สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม” เมื่อวันที่ ๒ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๓๖^๕

จากหน่วยงานระดับโรงเรียน และ สำนักส่งเสริมวัฒนธรรม ยังมีหน่วยเล็กๆ ที่พร้อมจะช่วยเหลือการอนุรักษ์วัฒนธรรมล้านนาให้คงอยู่ ไม่ว่าจะเป็นชุมชนที่รวมตัวกันทำงานฝีมือตามวัดต่างๆ การเปิดสอนภาษาล้านนาที่วัดสวนดอก การรวมกลุ่มชมรมการแสดงพื้นเมือง นอกจากนี้ในโรงเรียนทั้งระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาที่มีแนวทางในการสอนภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านต่างๆ ตั้งแต่ การเรียนการสอนในห้องเรียน การให้นักเรียนเข้าไปสัมผัสประสบการณ์ตรงจากผู้รู้ในชุมชน รวมถึงการไปเข้าร่วมพิธีกรรมจริง

๒.๓ ประเพณี ๑๒ เดือนในเมืองเชียงใหม่ในปัจจุบัน

ประเพณี พิธีกรรมตามปฏิทินของชาวเชียงใหม่ และชาวล้านนามักจะนิยมเริ่มนับในช่วง “ปีใหม่เมือง” คือ เริ่มนับตั้งแต่ เดือน ๗ เหนือ หรือเดือนเมษายน เป็นเดือนแรก ไปเรื่อยๆจนครบรอบ ๑๒ เดือน การนับเดือนตามปฏิทินของภาคเหนือจะนับเร็วกว่าภาคกลาง ๒ เดือน การนำเสนอข้อมูลในส่วนนี้ผู้วิจัยจะใช้วิธีการนับเดือนตามแบบทางภาคเหนือ ตั้งแต่เริ่มต้นปีใหม่จนถึงท้ายปี อันมีทั้งประเพณี พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา และประเพณีพิธีกรรมที่อิงอยู่กับความเชื่อดั้งเดิม โดยมีการแบ่งช่วงเวลาประเพณีพุทธ – ศี อย่างคร่าวๆ ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับศีทั้งหลายนิยมเริ่มกระทำตั้งแต่ช่วงเดือน ๗ เดือน ๘ เดือน ๙ และเมื่อเข้าสู่ฤดูเข้าพรรษาจะงด

^๕ สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, “ประวัติความเป็นมาของสำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่” (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)

เว้นพิธีทางผี ถือเป็นการผสมผสานความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับพุทธ ผี ได้อย่างกลมกลืนใน
รอบปี^{๒๐}

รายละเอียดของพิธีกรรมตามปฏิทินในเมืองเชียงใหม่ ผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลมาจาก
ประเพณีไทยภาคเหนือของสงวน โชติสุขรัตน์ ประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทย ของ
ศาสตราจารย์เกียรติคุณ มณี พยอมยงค์ รวมทั้งข้อมูลจากภาคสนามที่ผู้วิจัยไปเก็บมาในช่วงพ.ศ.
๒๕๕๒ – ๒๕๕๓ ดังต่อไปนี้

ประเพณีเดือน ๑

เดือน ๑ หรือเดือนเมษายน ในอดีตถือเป็นเดือนเปลี่ยนศักราชใหม่ ในเดือนนี้มีประเพณี
สำคัญของล้านนา เรียกว่า ประเพณีปีใหม่เมือง หรือที่เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ประเพณีสงกรานต์ และ
ประเพณีเลี้ยงผีปู่ย่าซึ่งนิยมจัดขึ้นในช่วงสงกรานต์เช่นเดียวกัน

ประเพณีปีใหม่เมือง

ในจังหวัดเชียงใหม่ประเพณีปีใหม่เมืองจะเริ่มตั้งแต่วันที่ ๑๓ เมษายน เรียกว่า
วันสังขานต์ล่อง วันที่ ๑๔ เมษายน เรียกว่า วันเนาหรือ วันเนา และวันที่ ๑๕ เมษายน เรียกว่า
วันพญาวัน ตลอดทั้งสามวันนี้นอกจากการเล่นน้ำสงกรานต์แล้ว ยังมีความเชื่อและประเพณีที่ชาว
เชียงใหม่ยึดถือปฏิบัติ คือ ในวันสังขานต์ล่อง ชาวล้านนาจะปิดกวาดบ้านเรือนให้สะอาดหมดจด
เปลี่ยนผ้าปูที่นอน หมอน มุ้ง ปิดกวาดเช็ดถูหิ้งพระ นอกจากนี้จะชำระร่างกายให้สะอาดแล้ว
แต่งตัวด้วยเสื้อผ้าใหม่ ถือเป็นการไล่สิ่งสกปรกและเสนียดจัญไรต่างๆออกไปและเริ่มต้นปีใหม่
ด้วยความสะอาดผ่องแผ้ว ในช่วงบ่ายของวันนี้จะมีการแห่พระพุทธรูปสำคัญของจังหวัดเชียงใหม่
ได้แก่ พระพุทธสิหิงค์ พระพุทธรูปฝนแสนห่า พระเสด็จมณี และพระพุทธรูปสำคัญประจำวัด
ต่างๆในจังหวัดเชียงใหม่ไปตามถนนสายต่างๆเพื่อให้ประชาชนได้สร้างน้ำเพื่อความเป็นสิริมงคล
ถัดมาคือ วันเนา หรือวันเนาเป็นวันที่มีความเชื่อว่า ห้ามดำทอหรือทะเลาะวิวาทกัน หากมีการ
ทะเลาะวิวาทกันในวันนี้จะไม่เป็นมงคลไปตลอดทั้งปี ในวันนี้มีกิจกรรมขนทรายเข้าวัดและยังถือ
เป็น “วันดา” คือ วันเตรียมข้าวของสำหรับทำบุญ และคำหว่าในวันรุ่งขึ้นคือ วันพญาวัน ซึ่งถือ

^{๒๐} สัมภาษณ์ ชัชวาลย์ ทองดีเลิศ, ประธานคณะกรรมการโสมเขียนสืบสานภูมิปัญญาล้านนา, ๑๑ มิถุนายน

เป็นวันเริ่มศักราชใหม่ วันพญาวันเป็นวันที่ชาวบ้านจะออกไปทำบุญและคำหัวผู้ใหญ่ในครอบครัว รวมถึงผู้ใหญ่ที่เคารพนับถือ ในวันนี้ประชาชนจะนำอาหารคาวหวานไปทำบุญที่วัดตั้งแต่เช้าตรู่ ทางเหนือเรียกว่า การทานขันข้าว ถือเป็นการทำงานอุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรพบุรุษ หรือผู้ที่ล่วงลับไปแล้วในตระกูล จากนั้นประชาชนจะนำตุง หรือ ธงที่ตนเตรียมมาปักที่เจดีย์ทราย จากนั้นจึงนำไม้ง่าม หรือที่เรียกว่า ไม้ค้ำโพธิ์ ไปค้ำคั่นโพธิ์เป็นสัญลักษณ์ของการค้ำจุนพุทธศาสนาให้มีอายุยืนยาวนาน นอกจากนี้ยังมีการแสดงพระธรรมเทศนา และการสร้างน้ำพระพุทธรูปตามวัดต่างๆ หลังจากทำกิจกรรมทางพุทธศาสนาเรียบร้อยแล้ว ประชาชนจะกลับบ้านไปทำพิธีรดน้ำคำหัวผู้ใหญ่ในบ้าน บางครอบครัวจะนำน้ำขมิ้นส้มป่อยไปยังป่าช้าเพื่อประพรมโกศถือเป็นการรดน้ำคำหัวแก่ญาติผู้ล่วงลับไปแล้ว

ประเพณีเลี้ยงผีปู่ย่า

ผีปู่ย่าเป็นผีประจำตระกูลที่สืบทอดทางฝ่ายหญิง บ้านของฝ่ายหญิงต้นตระกูลจะเรียกว่า “แก้าผี” ซึ่งจะมีหอผีปู่ย่าตั้งอยู่ด้วย ผีปู่ย่ามีหน้าที่ควบคุมดูแลพฤติกรรมสมาชิกในบ้านไม่ให้ผิดจารีตประเพณี และคุ้มครองให้สมาชิกอยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุข แต่หากสมาชิกในครอบครัวทำผิดจารีตประเพณี ผีปู่ย่าจะลงโทษโดยอาจบันดาลให้เจ็บป่วยไม่สบายได้ ลูกหลานจะต้องทำพิธีขอมาให้อภัยโทษ การเลี้ยงผีปู่ย่านั้นจะกระทำเมื่อครบรอบวันที่เหมาะสม เช่น ในวันสงกรานต์หรือกำหนดวันเลี้ยงผีขึ้น ซึ่งมักจะเลี้ยงกันระหว่างเดือน ๘ เหนือ ถึงเดือน ๙ เหนือ ในวันประกอบพิธี บรรดาลูกหลานจะมารวมกันที่บ้านของแก้าผีเพื่อช่วยกันเตรียมอาหาร เช่น ส้ม กล้วย โดยมากนิยมใช้ไก่ หมู และสุราเป็นหลัก เมื่อกระทำการเลี้ยงผีปู่ย่าเรียบร้อยแล้ว ลูกหลานจะนำไก่หรือหมูนั้นมาทำเป็นอาหารแจกจ่ายกันภายในหมู่บ้าน

ประเพณีเดือน ๘

เดือน ๘ หรือประมาณเดือนพฤษภาคมตามปฏิทินสากล จัดเป็นช่วงที่มีประเพณีไหว้พระธาตุ ประเพณีเลี้ยงผีขุนน้ำ รวมถึงพิธีบูชาเสาอินทขีล

ประเพณีไหว้พระธาตุ

ประเพณีไหว้พระธาตุ หรือเรียกอีกอย่างว่าประเพณีขึ้นพระธาตุ นิยมกระทำกันทุกวันเพ็ญเดือน ๘ เหนือ โดยประชาชนจะพากันไปสร้างน้ำสักระพระเจดีย์สำคัญประจำเมือง

นอกจากนี้ยังถือโอกาสไปสักการะพระเจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าประจำปีเกิดของตน ซึ่งเป็นความเชื่อที่ชาวล้านนาเรียกว่า “ซุซาดู” ในจังหวัดเชียงใหม่มีพระธาตุประจำปีเกิดถึง ๓ แห่ง คือ พระธาตุศรีจอมทอง (ปีชวด) พระเจดีย์พระสิงห์ (ปีมะโรง) และ พระธาตุคอกยสุเทพ (ปีมะแม) เชื่อกันว่าหากมีโอกาสไปไหว้พระธาตุประจำปีเกิดของตนแล้วจะได้รับอานิสงส์มาก

พิธีเลี้ยงผีขุนน้ำ

ผีขุนน้ำ หมายถึง ผีที่คอยดูแลรักษาแม่น้ำลำธาร ชาวบ้านเชื่อว่าผีขุนน้ำจะช่วยรักษาให้น้ำท่าอุดมสมบูรณ์ตลอดปี ให้น้ำมีมากไป หรือน้อยไป ในอดีตการเลี้ยงผีขุนน้ำจะเลี้ยงบริเวณต้นแม่น้ำของแต่ละสาย เช่น การเลี้ยงผีขุนน้ำที่ต้นแม่น้ำปิง บริเวณคอกยเชียงดาว อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ต่อมาชาวบ้านได้เลี้ยงผีขุนน้ำที่หัวฝายของแต่ละฝาย ก่อนประกอบพิธี ชาวบ้านจะจัดประชุมกันเพื่อหาฤกษ์ยามที่เหมาะสมและเตรียมเครื่องเช่นสังเวย เมื่อถึงเวลาประกอบพิธีให้นำเครื่องเช่นสังเวยไปยังสถานที่เลี้ยงผี ผู้ประกอบพิธีจะกล่าวคำอัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำขุนน้ำและเหมืองฝายให้มารับเครื่องเช่นสังเวย และขอให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านั้นอำนวยให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ หลังจากนั้นจึงนำเครื่องเช่นสังเวยไปตั้งไว้ที่ศาล ชาวบ้านจะร่อนกระทงรูปหมอคอก อันเป็นสัญญาณว่าผีขุนน้ำกินเครื่องสังเวยนั้นอิ่มแล้วจึงนำเครื่องเช่นเหล่านั้นมาประกอบอาหารแจกจ่ายกันต่อไป ถือเป็นอันเสร็จพิธี

พิธีบูชาเสาอินทขิล

พิธีบูชาเสาอินทขิลหรือที่ชาวเชียงใหม่เรียกว่า “ประเพณีใส่ขันดอก” นั้น จัดขึ้นปลายเดือน ๘ เหนือ ถึงต้นเดือน ๙ เหนือ รวมระยะเวลา ๑ วัน ประชาชนจะนำข้าวดอก ดอกไม้ ไปใส่ขันดอกรอบวิหารอินทขิล รูปปั้นกุมภภัณฑ์ รวมไปถึงสักการะไม้ยางซึ่งเป็นไม้หมายเมือง นอกจากนี้ยังมีการอัญเชิญพระพุทธรูปฝนแสนห่าออกมาให้ประชาชนสรงน้ำเพื่อความเป็นสิริมงคล พิธีกรรมนี้จัดขึ้นเพื่อขอความอุดมสมบูรณ์และเพื่อความสงบสุขของบ้านเมือง รายละเอียดของพิธีกรรมนี้จะกล่าวต่อไปใน บทที่ ๑

ประเพณีเดือน ๕

เดือน ๕ หรือประมาณเดือนมิถุนายน ในเดือนนี้จะมีพิธีทำบุญสืบชะตาเมืองเชียงใหม่ บางแห่งยังคงมีการไหว้พระธาตุ และเลี้ยงศิขุนน้ำอยู่

พิธีทำบุญสืบชะตาเมืองเชียงใหม่

พิธีกรรมนี้มักกระทำหลังออกอินทขิล มีวัตถุประสงค์เพื่อทำบุญและสืบชะตาให้บ้านเมืองสงบสุขและมีความอุดมสมบูรณ์ตลอดทั้งปี พิธีกรรมจะจัดขึ้นทั้งหมด ๑๐ จุดบริเวณกำแพงเมืองทั้ง ๕ แฉ่งเมืองทั้ง ๔ และกลางเวียง โดยมีพระสงฆ์เข้าร่วมประกอบพิธีสืบชะตาทั้งหมด ๑๐๘ รูป รายละเอียดของพิธีกรรมจะกล่าวต่อไปในบทที่ ๓

ประเพณีเดือน ๑๐

เดือน ๑๐ หรือประมาณเดือนกรกฎาคม เป็นช่วงฤดูฝน มีประเพณีทางพุทธศาสนาที่สำคัญคือ การเข้าพรรษา

ประเพณีเข้าพรรษา

เป็นประเพณีสำคัญทางพุทธศาสนาที่พระสงฆ์จะต้องอธิษฐานจิตว่าจะประจำอยู่ ณ ที่ใดที่หนึ่งตลอดระยะเวลา ๓ เดือนโดยไม่ไปค้างแรมที่อื่น การเข้าพรรษาของพระสงฆ์จะไปสิ้นสุดที่วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือนเกียงเหนือ หรือเดือน ๑๑ ของภาคกลางซึ่งเรียกกันว่า วันออกพรรษา ตลอดระยะเวลาจำพรรษานั้น พระสงฆ์จะอยู่รวมกันเพื่อศึกษาพระธรรมวินัย แลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างพระสงฆ์ด้วยกัน รวมถึงยังมีพิธีขอมาโทษ คือ การที่พระผู้น้อยนำดอกไม้เข้าหาพระผู้ใหญ่แล้วกล่าวคำขอมาโทษหากได้ล่วงเกินทางกาย วาจา ใจด้วยความประมาท นับว่าเป็นการสมานสามัคคีอย่างหนึ่งในหมู่สงฆ์ ในช่วงเข้าพรรษานี้ประชาชนนิยมทำบุญโดยการถวายเทียนเข้าพรรษา และ ถวายผ้าอาบน้ำฝน

การถวายเทียนเข้าพรรษาในปัจจุบันใช้ประโยชน์เพื่อจุดบูชาพระพุทธรูปในวิหาร หรืออุโบสถ มิใช่ให้พระสงฆ์ใช้จุดในเวลากลางคืนเพื่อท่องพระธรรมวินัยดังเช่นในอดีตแล้ว ด้วยเหตุนี้ ประชาชนในปัจจุบันจึงหันมานำหลอดไฟ หรืออุปกรณ์ไฟฟ้าที่ให้ความสว่างอื่นๆ มาถวายแทนเพื่อให้พระสงฆ์ได้ใช้ประโยชน์โดยตรง เชื่อกันว่ากุศลจากการถวายเทียนพรรษาหรือ

อุปกรณ์ไฟฟ้านี้ จะทำให้ผู้ถวายมีปัญหาสว่างไสว มีชีวิตที่รุ่งโรจน์เปรียบเหมือนแสงเทียนที่ส่องสว่าง

ส่วนการถวายผ้าอาบน้ำฝนนั้น เดิมทีเดียว พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุใช้ผ้า ๓ ผืน รวมเรียกว่า ไตรจีวร คือ สบง ได้แก่ ผ้าถุง ๑ จีวร ได้แก่ ผ้าห่ม ๑ สังฆาฏิ ได้แก่ ผ้าพาดบ่า ๑ ในสมัยพุทธกาล พระสงฆ์ที่จำพรรษาอยู่แต่มีสบงผืนเดียวจึงต้องเปลือยกายอาบน้ำ ครึ่งหนึ่งนางวิสาขาใช้ให้หญิงรับใช้ไปนิมนต์พระสงฆ์ที่วัด เมื่อไปถึงหญิงรับใช้พบพระสงฆ์เปลือยกายอาบน้ำอยู่ทำให้เข้าใจว่าเป็นพวกซีเปลือย จึงกลับมารายงานนางวิสาขา เมื่อนางวิสาขาทราบดังนั้นจึงไปกราบขออนุญาตพระพุทธเจ้าถวายผ้าอาบน้ำฝนเพื่อปกปิดร่างกายพระสงฆ์ขณะอาบน้ำฝน พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้พระภิกษุสงฆ์ใช้ผ้าอาบน้ำฝนตั้งแต่นั้นมาจนกระทั่งเป็นประเพณีถวายผ้าอาบน้ำฝนจนถึงปัจจุบัน

ประเพณีเดือน ๑๑

เดือน ๑๑ หรือประมาณเดือนสิงหาคม ในสมัยก่อน ชาวบ้านจะทำการบูชาพุ่มท้างในเดือนนี้ รวมไปถึงการเสกนาและคู่ขวัญควาย ปัจจุบันพิธีกรรมเหล่านี้ซึ่งเกี่ยวกับการทำนาได้ลดลงไปอย่างมาก ในเขตอำเภอเมืองเชียงใหม่แทบไม่เห็นพิธีกรรมเหล่านี้แล้ว คงจะมีอยู่ในต่างอำเภอซึ่งยังมีผืนนาและมีผู้ยึดอาชีพชาวนาประกอบพิธีกรรมเหล่านี้อยู่

ประเพณีบูชาพุ่มท้าง

พุ่ม หมายถึง ทำนบขนาดเล็กที่ปิดกั้นน้ำในเหมืองให้เอ่อขึ้นแล้วไหลเข้าไปในนาของชาวนาแต่ละคน นาแต่ละแปลงจะมีพุ่มหนึ่งแห่ง มีการปิดกั้นบางเวลา หากนาของใครได้รับน้ำเพียงพอแล้วจะเปิดทำนบให้น้ำไหลไปยังนาของคนอื่นต่อไป ส่วน ท้าง คือ ร่องที่เป็นทางน้ำเข้าที่นาแต่ละแปลง^{๒๐} ชาวล้านนามีความเชื่อว่า บริเวณสถานที่ต่างๆจะมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์รักษาอยู่ในนาจึงยอมมีผี หรือเทวดาที่รักษาพุ่มท้าง และข้าวกล้า จึงเกิดการบูชาพุ่มท้างซึ่งก็คือการบูชาพระแม่โพสพและท้าวจตุโลกบาลที่ชาวล้านนาเชื่อว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ช่วยรักษานา ในการบูชาเจ้าของนาจะต้องจัดเตรียมองค์ประกอบในพิธีซึ่งประกอบด้วย ตั้งข้าวแสดสำหรับวางเครื่องบวงสรวง

^{๒๐} มณี พยอมยงค์, ประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทย (เชียงใหม่: ส.ทรัพย์การพิมพ์, ๒๕๒๕), หน้า

ตาแหลว สังกวาล ปลาไม้แขวนกับกิ่งไม้เป็นสัญลักษณ์บอกถึงความอุดมสมบูรณ์ แทนบูชาข้าวทั้งสี่ การบูชาแม่โพสพเจ้าของนาจะต้องเตรียมเครื่องสังเวย ประกอบด้วย สะตวง อาหารคาวหวาน หมาก พลู บุหรี่ กล้วย อ้อย ดอกไม้รูปเทียน จากนั้นจึงประกอบพิธีแล้วกล่าวคำอัญเชิญแม่โพสพให้มารับรักษาข้าวกล้า ส่วนการบูชาข้าวจตุโลกบาล ให้เตรียมเครื่องสังเวยไว้ ๖ กระถาง หลังจากบูชาแม่โพสพแล้ว ปู่อาจารย์จะเชิญท้าวทั้งสี่รับเครื่องสังเวยต่อไป

ประเพณีเดือน ๑๒

เดือน ๑๒ หรือ ประมาณเดือนกันยายน ในเดือนนี้จะมีประเพณีทานก๋วยสลากในวันขึ้น ๘ - ๑๕ ค่ำ ถึงเดือน ๑๒ แรม ๑๕ ค่ำ - ในเดือน ๑๒ เพ็ญ เป็นการทานเพื่ออุทิศส่วนกุศลแก่คนตาย เพราะเชื่อว่าในช่วงนี้ยมบาลปล่อยให้ผีออกมารับของท่านได้

ประเพณีทานก๋วยสลาก

ประเพณีทานก๋วยสลาก หรือ การทำบุญสลากภัตตรนั้น เป็นประเพณีเก่าแก่ทางพุทธศาสนา ประเพณีนี้กระทำในฤดูฝน เป็นช่วงที่ผลไม้ เช่น ส้มโอ ส้มเขียวหวาน กำลังสุก พระสงฆ์ยังคงจำพรรษาอยู่อย่างพร้อมเพรียง คำว่า ก๋วย หมายถึง ภาชนะสานรูปทรงเป็นตระกร้าหรือชะลอมภายในกรุด้วยใบตอง การทานก๋วยสลาก จึงหมายถึง การถวายทานด้วยวิธีจับสลากเครื่องไทยทานที่บรรจุมานในภาชนะสาน ในวันคาซึ่งเป็นวันเตรียมข้าวของก่อนวันทานก๋วยสลาก ชาวบ้านจะจัดเตรียมข้าวของซึ่งอาจเป็นอาหารแห้ง ผลไม้ หรือเครื่องใช้ต่าง ๆ นำมาใส่ก๋วยสลาก ก๋วยสลากทางภาคเหนือมีทั้งสลากก๋วยน้อย และสลากก๋วยใหญ่ สลากก๋วยน้อยใช้อุทิศแก่ผู้ตาย หรือใช้ทำบุญเพื่อเป็นกุศลในภพหน้าต่อตนเอง ส่วนสลากก๋วยใหญ่ใช้ถวายเป็นมหากุศลสำหรับผู้มีกำลังทรัพย์มาก ก่อนจะนำก๋วยสลากไปรวมกันที่วัด ผู้เป็นเจ้าของจะต้องเอากระดาษมาเขียนชื่อของตนไว้และบอกด้วยว่าอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ใด หรืออาจเขียนว่าอุทิศให้แก่ตนเองก็ได้ ตามความเชื่อทางพุทธศาสนา ในขณะที่มีชีวิตเมื่อคนเราทำบุญถวายทาน ผลบุญนั้นก็จะเป็อนานิสงส์แก่ตนในโลกหน้า

ประเพณีเดือนเกี๋ยง

เดือนเกี๋ยง ตรงกับเดือน ๑๑ ของภาคกลาง คือ เดือน ตุลาคม เป็นช่วงที่มีการทำบุญออกพรรษา ประเพณีตักบาตรเทโว และประเพณีทอดกฐิน

วันออกพรรษา

เมื่อพระสงฆ์จำพรรษาครบสามเดือนจนกระทั่งถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ ถือเป็นกำหนดวันออกพรรษา หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า วันปวารณา วันนี้เป็นวันสำคัญวันหนึ่งทางพุทธศาสนา เพราะเปิดโอกาสให้พระสงฆ์ว่ากล่าวตักเตือนกันได้ ไม่ว่าจะเป็นพระผู้ใหญ่หรือพระผู้น้อย วิธีการนี้ดำเนินตามคำสอนของพระพุทธเจ้าที่มีให้ถือบุคคลเป็นใหญ่แต่ให้ถือธรรม ถือความถูกต้องเป็นสำคัญ ในการทำปวารณา ตามปกติพระสงฆ์จะต้องทำปวารณาในวันออกพรรษาแต่ถ้ามีเหตุขัดข้องสามารถเลื่อนวันปวารณาออกมาปวารณาในวันแรม ๑๔ ค่ำ เดือน ๑๑ ได้

ประเพณีตักบาตรเทโว

ประเพณีตักบาตรเทโว เป็นประเพณีที่เกิดขึ้นจากพุทธประวัติในช่วงที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้และเดินทางไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั่วแคว้นชมพูทวีป ตลอดจนเสด็จไปเทศนาโปรดพระบิดา และพระประยูรญาติทั้งหลายแล้ว ก็ทรงรำลึกถึงพระนางสิริมหามายา พระองค์จึงได้เสด็จไปยังสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เทศนาพระอภิธรรมโปรดพระมารดาอยู่หนึ่งพรรษา เมื่อออกพรรษาในวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ พระพุทธเจ้าก็เสด็จลงจากสวรรค์ มีประชาชนมาเฝ้าเพื่อตักบาตรกับพระพุทธองค์กันอย่างเนืองแน่น ด้วยเหตุนี้จึงเป็นที่มาให้ชาวพุทธถือเอาวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ เป็นวันคล้ายวันที่พระพุทธเจ้าเสด็จลงมาจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

ในจังหวัดเชียงใหม่มีประเพณีตักบาตรเทโวเป็นประจำทุกปีเช่นเดียวกับที่อื่นๆในประเทศ ในเขตอำเภอเมืองมีการจัดงานตักบาตรเทโวกันทุกวัดในช่วงเช้าเวลาประมาณ ๐๖.๐๐ น. เป็นต้นไป นิยมตักบาตรด้วยข้าวสาร อาหารแห้ง ดอกไม้ ธูปเทียน นอกจากทางวัดแล้วสถานศึกษาต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นโรงเรียน มหาวิทยาลัยในจังหวัด จะจัดงานตักบาตรเทโว โดยนิมนต์พระมารับบิณฑบาตที่สถานศึกษานั้นๆ เช่น มหาวิทยาลัยเชียงใหม่จัดงานตักบาตรเทโวขึ้นที่วัดฝายหินเป็นประจำทุกปี

ประเพณีทอดกฐิน

กฐิน แปลว่า ไม้สะดึง คือกรอบไม้ชนิดหนึ่งใช้สำหรับจึงผ้าให้ตึงเพื่อสะดวกแก่การตัดเย็บ โดยความหมาย ผ้ากฐิน คือ ผ้าที่สำเร็จรูปอาศัยโดยไม้สะดึง^{๒๒} เมื่อออกพรรษาแล้ว จีวรของพระภิกษุสงฆ์ที่ใช้เป็นเวลานานย่อมต้องขาดบ้าง เก่าบ้าง จำเป็นจะต้องซ่อมแซมหรือหาใหม่ จึงมีธรรมเนียมซ่อมแซมและถวายผ้าไตรจีวรแก่พระสงฆ์ คือช่วงตั้งแต่ แรม ๑ ค่ำเดือน ๑๑ ถึง ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ เป็นระยะเวลาประมาณ ๑ เดือน ประเพณีทอดกฐินถือเป็นกาลทาน คือ การถวายตามกาลสมัย ทางพุทธศาสนาถือว่าการทำบุญทอดกฐินนั้น ได้บุญมาก เพราะทำได้เพียงปีละครั้ง

ปัจจุบัน หากผู้ใดต้องการจะทอดกฐิน เมื่อมีการจองกฐินและกำหนดการวันทอดกฐินเรียบร้อยแล้ว ก็จะประกาศวันทอดกฐินอย่างเป็นทางการให้แก่คนในท้องถิ่นทราบเพื่อให้มาร่วมงาน การทอดกฐินเป็นงานใหญ่ จึงมักจัดกัน ๒ วัน วันแรกจะตั้งองค์กฐินไว้ที่วัดหรือที่บ้านเจ้าภาพ กลางคืนมักมีมหรสพครึกครื้น ส่วนวันที่สอง จะเป็นการแห่ขบวนกฐินไปยังวัดที่จองกฐินไว้ ในขบวนกฐินจะมีทั้งผ้ากฐิน และบริวารกฐินซึ่งหมายถึง ข้าวนองเครื่องใช้ที่สันทบเข้ากับผ้าซึ่งถวายพระสงฆ์เป็นองค์กฐิน เมื่อไปถึงวัดจะทำพิธีถวายผ้ากฐิน หลังจากภิกษุได้รับผ้ากฐินแล้ว จะทำพิธีกรานกฐิน คือนำผ้ากฐินไปทำไตรจีวรผืนใดผืนหนึ่ง เมื่อตัดเย็บเรียบร้อยแล้วจะเรียกประชุมพระภิกษุ ณ อุโบสถ ให้พระภิกษุผู้รับผ้ากฐินถอนผ้าเก่าแล้วอธิษฐานนำผ้าใหม่เข้าชุดเป็นไตรจีวร เมื่อเรียบร้อยแล้ว ภิกษุรูปหนึ่งจะขึ้นแสดงธรรมเทศนากล่าวถึงประวัติอันสังสกฐิน และประกอบพิธีทางสงฆ์จนเสร็จเรียบร้อย เป็นอันเสร็จพิธี

ประเพณีเดือนยี่

เดือนยี่ หรือ ประมาณเดือนพฤศจิกายน มีประเพณีที่สำคัญและมีชื่อเสียงอย่างมากของจังหวัดเชียงใหม่ คือ ประเพณีลอยกระทง นอกจากนี้ยังเป็นช่วงที่มีการตั้งธรรมหลวงเทศน์มหาชาติ

^{๒๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑๘.

ประเพณีลอยกระทง

ประเพณีลอยกระทงในจังหวัดเชียงใหม่ปัจจุบันมีความเชื่อว่าเป็นการบูชาและขอขมาต่อพระแม่คงคาคล้ายภาคกลาง บ้างก็เชื่อว่าเป็นการลอยเคราะห์บาปโดยประชาชนส่วนหนึ่งจะได้เสียเลียบ เศษผม หรือเศษเหรียญลงไปในกระทง ในขณะที่บางคนก็ลอยเพื่ออธิษฐานในสิ่งที่ตนปรารถนา ประเพณีลอยกระทงในจังหวัดเชียงใหม่ทุกวันนี้ถือได้ว่าเป็นประเพณีที่อิงกับการท่องเที่ยวเป็นอย่างมาก ก่อนวันลอยกระทง ตามวัดวาอารามจะประดับตกแต่งซุ้มประตูด้วยต้นกล้วย ต้นอ้อย ทางมะพร้าว โคม ประทีป และดอกไม้ล้านนาชนิด ส่วนตามอาคารบ้านเรือนก็จะมีการแขวนโคม และจุดประทีปวางเรียงรายไว้บริเวณรั้วหน้าบ้าน เมื่อถึงวันลอยกระทง ช่วงเวลากลางวัน ประชาชน หน่วยงานราชการ และองค์กรต่างๆจะร่วมกันปล่อยโคม ณ บริเวณบ้าน หรือที่ทำงานของตน เชื่อว่าเป็นการลอยเคราะห์ ลอยโศกให้พ้นไปกับโคมลอย ช่วงเวลากลางคืน ประชาชนจะเริ่มทยอยกันออกมาลอยกระทงบริเวณริมแม่น้ำปิง และตามคูเมืองต่างๆ บางคนก็จุดประทัด จุดพลุ บางคนก็ปล่อยโคมไฟเพื่อเป็นการปล่อยเคราะห์โศก สะเดาะเคราะห์ และให้เป็นสิริมงคลแก่ชีวิต ฉะนั้นหากโคมไฟลอยไปตกอยู่ที่บ้านผู้ใด ผู้นั้นจะต้องทำบุญ สะเดาะเคราะห์เพื่อด่างเคราะห์โศกที่มากับโคมไฟนั้นให้หมดไป นอกจากนี้ยังมีกิจกรรมประกวดนางนพมาศ การแสดงศิลปวัฒนธรรมล้านนา การจัดประกวดโคมซึ่งเป็นกิจกรรมที่สร้างสีสันและดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาในจังหวัดเชียงใหม่ช่วงนี้ได้เป็นอย่างดี

ประเพณีตั้งธรรมหลวง เทศน์มหาชาติ

การเทศน์มหาชาติ หรือที่เรียกว่า ตั้งธรรมหลวงตามแบบล้านนานั้น จะมีการเทศน์กันในเดือน ๔ เหนือ ถึงเดือน ๖ เหนือ และเนื่องในโอกาสต่างๆ เช่น งานปอยหลวง งานศพ งานบวช การเทศน์ตามโอกาสต่างๆนิยมเทศน์เฉพาะกัณฑ์ แต่ช่วงที่นิยมเทศน์มากที่สุดจะเป็นช่วงเดือนยี่เป็งในวัดใหญ่ๆ อย่างเช่น วัดเจดีย์หลวง วัดพระสิงห์ วัดสวนดอก นิยมเทศน์ในวันลอยกระทง การเทศน์ในแต่ละวัดจะเทศน์ปีเว้นปี โดยมีเกณฑ์อยู่ว่าปีไหนที่วัดไหนรับสลากภัตรแล้วปีนั้นวัดนั้นจะไม่เทศน์มหาชาติ แต่จะเทศน์ในปีถัดไปแทน^{๒๗} การฟังเทศน์มหาชาติในเดือนนี้ตามธรรมเนียมโบราณนิยมเทศน์กันจนครบ ๑๓ กัณฑ์ เชื่อว่าหากฟังจนจบจะได้กุศลมาก แต่ปัจจุบันคนมักฟังจบบ้าง ไม่จบบ้าง ที่ฟังไม่จบมักจะเลือกฟังเฉพาะกัณฑ์ที่ตนชอบ ในการเทศน์มหาชาติ

^{๒๗} สัมภาษณ์ วาทีดี ธรรมเชื้อ, ๑๕ ธันวาคม ๒๕๕๓.

จะเริ่มเทศน์ตั้งแต่เช้ามีดด้วยกัณฑ์ทศพร แล้วเทศน์ต่อไปเรื่อยๆตามลำดับ เจ้าของกัณฑ์เทศน์จะต้องเตรียมเครื่องกัณฑ์ของตนมาวางไว้ เครื่องกัณฑ์ที่จัดถวายนอกจากดอกไม้ธูปเทียนแล้ว ยังต้องจัดให้เข้ากับกัณฑ์เทศน์ด้วย เช่น กัณฑ์กุมาร หรือกัณฑ์มัทรี ซึ่งมีเนื้อหากัณฑ์เทศน์ในตอนนี้นางมัทรีไปหาผลไม้ในป่า เครื่องกัณฑ์เทศน์จึงมักจะเป็นมะพร้าวอ่อน กล้วย อ้อย ขณะที่เทศน์จะมีพิณพาทย์บรรเลงเพลง แต่ละกัณฑ์จะใช้เพลงแตกต่างกันออกไป เช่น กัณฑ์ทศพร ใช้เพลงสาธุการ ทานกัณฑ์ใช้เพลงพญาโศก เป็นต้น บางคนจะนิมนต์พระที่เทศน์เก่งเฉพาะกัณฑ์นั้นๆมาทำเช่นนี้ไปจนกระทั่งถึงกัณฑ์สุดท้าย คือ นครกัณฑ์ ซึ่งจะประจวบกับเวลาเที่ยงคืน หรืออาจจะเลยไปกระทั่งตีสามก็ได้

ประเพณีเดือน ๓

เดือน ๓ หรือประมาณเดือนธันวาคม ในช่วงนี้จะมีประเพณีอย่างหนึ่งที่พระสงฆ์และประชาชนร่วมกันจัดทำในเดือน ๓ – ๕ เหนือ คือ การเข้าโสสานกรรม

ประเพณีโสสานกรรม

“โสสาน” หมายถึง สุสาน หรือป่าช้า การเข้าโสสานกรรมคือ การให้พระสงฆ์ตามวัดต่างๆออกไปอยู่กรรมในป่าช้า พระสงฆ์ที่เข้าไปอยู่ในป่าช้าต้องเข้าพักที่โคนไม้ใหญ่ในป่าช้าแต่ละต้นห่างกันพอประมาณ จึงเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “อยู่รุกขมูล” การที่พระสงฆ์ละจากวัดไปอยู่ที่ป่าช้าเป็นการชั่วคราวนั้นถือเป็นการบรรเทากิเลสตัณหา ความห่วงหาต่อวัตถุและที่อยู่อาศัย ถือเป็นการออกไปบำเพ็ญศีลภาวนาและอุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรพบุรุษของตนด้วย

เมื่อพระสงฆ์ได้ตัดสินใจจะเข้าโสสานกรรมในปีนั้นๆแล้ว จะนำเรื่องไปบอกแก่ปู่อาจารย์หรือผู้ใหญ่บ้าน เมื่อผู้ใหญ่บ้านรับทราบแล้วก็จะนำชาวบ้านไปแผ้วถางป่าช้า แล้วทำกระท่อบึงหมาแหงนตามจำนวนพระภิกษุสงฆ์ที่จะเข้าโสสานกรรม ก่อนเข้าโสสานกรรม เจ้าอาวาสวัดเจ้าของป่าช้าจะออกนิมนต์พระสงฆ์ตามวัดข้างเคียงให้มาร่วมเข้าโสสานกรรมด้วย โดยกำหนดเวลา ๕ วัน หรือ ๗ วัน ด้านพุทธศาสนิกชนจะเตรียมตักบาตรในตอนเช้า เตรียมตัวไปฟังเทศน์และเตรียมเครื่องกัณฑ์เทศน์นำไปอุทิศส่วนกุศลในป่าช้า โดยนิมนต์พระสงฆ์เทศน์แล้วเก็บกัณฑ์เทศน์ไว้นำไปซื้ออุปกรณ์ก่อสร้างที่จำเป็นสำหรับป่าช้า เช่น ศาลา ที่เฝ้าศพ นอกจากเตรียมเครื่องไทยทานและถวายอาหารแล้ว ชาวบ้านจะตักน้ำถวายพระสงฆ์สำหรับให้ท่านได้อาบใช้

เชื่อว่า การกระทำเช่นนี้จะได้รับอานิสงส์มาก เกิดชาติหน้าจะมีผู้ให้ความเคารพรักใคร่ มีเสน่ห์ ด้วยอานิสงส์จากการตักน้ำถวายพระสงฆ์ที่เข้าโศสานกรรม

ในการเข้าโศสานกรรม พระสงฆ์ที่เป็นประธานเรียกว่า “คนเค้า” จะนำพระสงฆ์ “ลูกตูป” ของคนทำกิจกรรมทางพุทธศาสนา ประกอบด้วย การไหว้พระ สวดมนต์ การเทศนาสั่งสอน การนั่งภาวนาบนกองฟอน การบังสุกุลและแผ่เมตตา การเดินจงกรม การนั่งภาวนาในเพิงที่ปัก การรับทานขันข้าว รวมถึงการเป็นผู้ดำเนินการก่อสร้างสิ่งปลูกสร้างที่จำเป็นในป่าช้า การเข้าโศสานกรรมจึงนับเป็นกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อตัวพระสงฆ์เอง และเป็นประโยชน์ต่อสังคม ประเพณีนี้จึงได้รับการปฏิบัติสืบต่อกันเรื่อยมาจวบจนทุกวันนี้

ประเพณีเดือน ๔

เดือน ๔ หรือประมาณเดือนมกราคม เป็นช่วงที่การเก็บเกี่ยวแล้วเสร็จ เกษตรกรจะเก็บข้าวเข้ายุ้งฉาง ถือเป็นความสำเร็จสิ้นฤดูทำนา เมื่อเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จจะมีการทำบุญเรียกว่าจี้ข้าวหลาม และด้วยสภาพอากาศที่เหน็บหนาวในเดือนนี้ทำให้มีประเพณีทานหัวหิงไฟพระเจ้า

ประเพณีทานข้าวจี้ – ข้าวหลาม

ช่วงเดือนมกราคม เป็นเดือนที่เก็บเกี่ยวข้าวเสร็จเรียบร้อยแล้ว ชาวนาจะเก็บข้าวเข้าสู่ยุ้งฉาง ก่อนนำข้าวมาบริโภคนาน ชวล้านนานิยมนำข้าวนั้นไปทำบุญแก่เทพดาและแม่โพสพ ให้ช่วยดูแลข้าวในยุ้งฉางของตนไม่ให้มีสิ่งใดมารบกวน ในปัจจุบันประเพณีนี้พบได้น้อยลงในเขตอำเภอเมืองเชียงใหม่ แต่ยังคงปรากฏอยู่ในอำเภออื่นๆ

การทำบุญข้าวจี้นิยมทำกันในกลุ่มประชาชนที่รับประทานข้าวเหนียวเป็นหลัก โดยเตรียมข้าวเหนียวที่นึ่งสุกแล้วปั้นเป็นก้อนกลม หรือบีบให้แบน เสียบบนไม้ไผ่เหลาแล้วนำไปจี้ที่ถ่านไฟแดงๆ พลิกไปมาจนเหลืองกรอบนำกินแล้วนำไปถวายพระ ส่วนการทำบุญข้าวหลามก็เกิดจากกลุ่มชนที่รับประทานข้าวเหนียวเป็นอาหารหลักเช่นกัน เมื่อเตรียมข้าวหลามเรียบร้อยแล้ว ชาวบ้านจะก่อกองไฟและเริ่มเผาข้าวหลามแต่เช้าตรู่ เมื่อสุกเรียบร้อยแล้วก็นำมาปอกและเหลาให้เรียบร้อยเพื่อเตรียมถวายพระต่อไป การทำบุญทานข้าวจี้ – ข้าวหลามนั้นถือเป็นโอกาสในการอุทิศส่วนกุศลแก่วิญญาณบรรพบุรุษ เทพดา และเป็นบุญกุศลแก่ตนเอง ทั้งยังเป็นการปฏิบัติตามประเพณีที่สืบต่อกันมานานด้วย

ประเพณีทานหัวหิงไฟพระเจ้า

ในภาษาเหนือ “หัว” หมายถึง ฟืน “หิงไฟ” หมายถึง ผิงไฟ ส่วน “พระเจ้า” หมายถึง พระพุทธเจ้าอันมีพระพุทธรูปเป็นสัญลักษณ์ ในช่วงเดือนมกราคมซึ่งมีอากาศหนาวจัด ชาวล้านนามีความเชื่อในลักษณะสมมุติว่า พระพุทธรูปก็มีความรู้สึกหนาวเช่นเดียวกับคนเรา จึงเกิดประเพณีถวายหัวหิงไฟพระเจ้าเพื่อให้พระพุทธรูปคลายหนาว เชื่อว่า ผู้ที่ปฏิบัติเช่นนี้จะได้ อานิสงส์ผลบุญมาก ในปัจจุบันประเพณีนี้กระทำกันลดน้อยลง เหลือเพียงไม่กี่แห่งเท่านั้น

การทานหัวหิงไฟพระเจ้าจะกระทำกันที่วัด ในวันก่อนพิธี พระภิกษุ สามเณร และชาวบ้านจะไปหาหัว หรือ ไม้สำหรับทำฟืน นิยมใช้ไม้ที่มีกลิ่นหอม ดัดไฟง่าย และหาได้ง่าย ในท้องถิ่น เมื่อหาไม้ได้ตามที่ต้องการแล้วพระ เณร และชาวบ้านจะช่วยกันหามาไว้ข้างลานวัด หรือที่ชาวล้านนาเรียกว่า “ช่วงแก้วอาราม” แล้วจึงจัดการสุมกองหัว ไม้ ไม้รวกเป็นแกนตั้งข้างใน แล้วใช้ไม้ซางและ ไม้อื่นๆที่เตรียมไว้วางล้อมรอบ เพื่อให้เวลาจุดไฟทำหัวแล้ว ไม้ซางจะไหม้มีเสียงแตกดังไปไกลเป็นสัญญาณให้ชาวบ้านที่อยู่ตามบ้านเรือนลุกขึ้นมาช่วยอนุโมทนาบุญ ในวันนั้น ชาวบ้านจะทยอยนำ ไม้ของตนมาวางไว้ในกองฟืนเพื่อร่วมทำบุญพร้อมกันในวันพรุ่งขึ้น ในวันประกอบพิธี พิธีจะเริ่มขึ้นในช่วงเวลาประมาณตีสี่ ถึงตีห้า พระจะนำขันดอกไม้และ ไม้ท่อนฟืนเข้า ประเคนหน้าพระพุทธรูปองค์ประธาน แล้วให้เจ้าอาวาสนำ ไม้ท่อนนั้นมาจุดไฟรวมกันเป็นกองหัวหิงไฟพระเจ้า เมื่อไฟติด ไม้ซางเกิดเป็นเสียงดังขึ้นก็เป็นสัญญาณให้ชาวบ้านตื่นขึ้นมาหุงต้ม ข้าวปลาอาหารมาถวายวัด

ประเพณีเดือน ๕

เดือน ๕ หรือประมาณเดือนกุมภาพันธ์ ในเดือนนี้มีวันสำคัญคือ วันมาฆบูชา หากมีงานปอย คือ งานฉลองหรืองานรื่นเริงก็จะเริ่มจัดในช่วงนี้ คือ ประมาณเดือนกุมภาพันธ์ – มีนาคม

วันมาฆบูชา

วันมาฆบูชาถือเป็นวันสำคัญทางพุทธศาสนา ตามพุทธประวัติเกิดเหตุการณ์สำคัญขึ้น ๔ ประการคือ ๑. พระสงฆ์ ๑,๒๕๐ รูปมาเฝ้าพระพุทธเจ้าโดยมิได้นัดหมาย ๒. พระสงฆ์เหล่านั้นล้วนเป็นพระอรหันต์ ๓. วันนั้นเป็นวันเพ็ญเดือนสาม (ตรงกับวันเพ็ญเดือนห้าเหนือ) ๔. พระพุทธเจ้าแสดงโอวาทปาฏิโมกข์หัวใจของพุทธศาสนา

ในวันมาฆบูชานี้ ชาวพุทธจะทำบุญกันตั้งแต่เช้าตรู่โดยการตักบาตร ปล่อยนก ปล่อยปลา ในช่วงกลางวัน วัดบางแห่งจะมีการแสดงพระธรรมเทศนา ช่วงกลางคืนนอกจากการเทศน์แสดงธรรมแล้ว จะมีกิจกรรมเวียนเทียนซึ่งพุทธศาสนิกชนจะไปเข้าร่วมกันอย่างคึกคัก วันนี้ถือเป็นวันที่ชาวพุทธในจังหวัดเชียงใหม่และทั่วประเทศได้ทำบุญ รักษาศีล นั่งสมาธิ ฟังเทศน์ ฟังธรรม ทำจิตใจให้บริสุทธิ์

ประเพณีปอยน้อย

ประเพณีปอยน้อย หรือเรียกอีกอย่างว่า งานปอยบวช มีชื่อเรียกแตกต่างกันไป แต่ละท้องถิ่นและตามประเภทของการบวช ดังนี้ “ปอยน้อย” หมายถึง งานขนาดเล็ก จัดเฉพาะในหมู่บ้านที่หนึ่ง “ปอยบวช” หมายถึง งานบรรพชาสามเณร “ปอยเป็กซ์” หมายถึง งานอุปสมบทพระภิกษุ “ปอยลูกแก้ว” หมายถึง งานบวชที่มีการแห่ลูกแก้ว หรือแห่นาค “ปอยล่างลอง” หมายถึง งานปอยบวชสามเณรของชาวไทยใหญ่ ประเพณีปอยน้อยนับเป็นประเพณีสำคัญทางพุทธศาสนาประเพณีหนึ่งของล้านนา

การจัดงานปอยน้อยมักทำกัน ๒ วัน วันแรกเรียกว่า “วันดา” คือวันเตรียมงาน ส่วนวันที่สอง คือ วันจัดพิธี ในวันดา เจ้าภาพจะจัดสถานที่และนำเครื่องบริวารของพระใหม่ไปตั้งไว้ แล้วให้ผู้เฒ่าผู้แก่มานั่งเฝ้าอยู่ใกล้ๆเดียว เรียกว่า “เจ้าพร” มีหน้าที่คอยให้พรชาวบ้านที่มาร่วมทำบุญครั้งแรกก่อนจะรับพรจากพระสงฆ์ สามเณรใหม่ต่อไป ในวันที่ญาติมิตรจะรวบรวมเงินมาทำบุญซึ่งเจ้าภาพจะคอยรับเงินลงบัญชีไว้เป็นรายๆไป เงินที่ได้จากการรวมกันมาทำบุญในวันนี้เรียกว่า “เงินลาก” ซึ่งเจ้าภาพจะนำไปใช้จ่ายในงานบุญต่อไป รุ่งขึ้นในวันประกอบพิธีบ้านที่มีงานปอยจะมีการตั้งผาม หรือปะรำ เรียกว่าผามขอ บางแห่งจะจ้างวงดนตรีไทยพื้นเมือง ส่วนการแห่ลูกแก้ว หรือการแห่นาคนั้น นิยมให้ลูกแก้วซี่คอ จี๋ม้า บางที่ก็นั่งรถยนต์ ในการจี๋คือนั้น ผู้ที่จะให้ลูกแก้วซี่คอมักเป็นญาติพี่น้อง หรืออาจเป็นผู้ชายในหมู่บ้านเชื่อว่าผู้ที่ทำหน้าที่นี้จะได้นุญกุศล ลูกแก้ว ทางภาคเหนือแตกต่างกับภาคกลางตรงการแต่งกาย ทางภาคกลางนั้นจะให้แห่นาคแต่งกายด้วยชุดขาว แต่ลูกแก้วของล้านนาจะแต่งตัวเป็นกษัตริย์หรือเจ้าชาย เนื่องจากถือคติตามเจ้าชายสิทธัตถะที่ออกบวชจนบรรลุพระอรหันต์เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ขบวนแห่ลูกแก้วจะแห่ไปรอบๆหมู่บ้านแล้วจึงกลับมายังบ้านเพื่อให้ปู่อาจารย์ทำพิธี “อ่องขวัญลูกแก้ว” จากนั้นจึงเดินทางไปวัดเพื่อเปลี่ยนเครื่องแต่งกายของลูกแก้วเป็นชุดขาวสำหรับเตรียมเข้าพิธีบวช

โดยมีพระอุปัชฌาย์เป็นผู้บวชให้ หลังจากทีบวชเรียบร้อยแล้ว มีประเพณีที่นิยมทำหลังจากนั้นคือ การตัดบาตรพระใหม่ ถือว่าพระบวชใหม่มีศีลบริสุทธิ์ หากใครได้ทำบุญด้วยจะได้รับอานิสงส์มาก

ประเพณีเดือน ๖

เดือน ๖ หรือ ประมาณเดือนมีนาคม ในเดือนนี้เป็นช่วงที่มีการทำบุญปอยและ เป็นช่วงที่นิยมขึ้นบ้านใหม่ และแต่งงานเช่นกัน

ประเพณีปอยหลวง

งานปอยหลวง คืองานเฉลิมฉลองถาวรวัตถุของวัด หรือสิ่งปลูกสร้างในวัด เช่น โบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ หรือสิ่งที่เป็นสาธารณประโยชน์ เช่น โรงเรียน สะพาน หอประชุม เมื่อสร้างเสร็จแล้วจะมีการทำบุญฉลองใหญ่ งานปอยหลวงมักกระทำในช่วงเดือน ๕ - ๘ เหนือ คือระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ ถึงเดือนพฤษภาคม ซึ่งเป็นช่วงหลังฤดูเก็บเกี่ยว ชาวบ้านมีเวลาว่างพอที่จะมาทำบุญ งานปอยหลวงถือเป็นงานใหญ่ ช่วงเวลาที่จัดงานปอยหลวงมักจะจัดกันในระหว่าง ๓ - ๗ วัน แล้วแต่ฐานะของวัดนั้นๆ

ก่อนวันงาน กลุ่มชาวบ้านที่มักทำบุญกับวัดนั้นเป็นประจำ ซึ่งภาษาเหนือเรียกว่า เป็น “คณะศรัทธา” ของวัดนั้นๆ จะหัดเพื่อนรำหนุ่มสาว เพื่อใช้แสดงต้อนรับวัดที่มาร่วมงาน และเตรียมครัวทานเพื่อแห่ไปถวายวัดในวันถัดไปด้วย รุ่งขึ้นในวันพิธี จะมีการแห่ครัวทานจากวัดต่างๆมาร่วมทำบุญ บางวัดก็จะมีการประชันขบวนแห่ครัวทาน ในขบวนแห่ครัวทานจะมีช่างฟ้อนฟ้อนนำหน้าขบวนซึ่งเชื่อว่า ผู้ที่ฟ้อนนำครัวทานนี้จะได้รับอานิสงส์มาก นอกจากนี้ยังมีการเล่นดนตรีเพื่อสร้างความสนุกสนานและประกอบการแสดงในขบวนแห่ ในขบวนแห่งานปอยหลวงจะมีการอัญเชิญพระพุทธรูปสำคัญ คือพระอุปคุต มาร่วมขบวนเพื่อไม่มีเภทภัยหรือสิ่งเลวร้ายเกิดขึ้นระหว่างการจัดงาน วัดที่ทำบุญปอยหลวงจึงต้องทำหอพระอุปคุตเตรียมไว้ ก่อนถึงวันงานปอยหลวงประมาณ ๑ วัน จะนิมนต์พระอุปคุตมาไว้ในหอนี้

ในวันถัดมาของงานปอยหลวง วัดต่างๆจะนำแห่ครัวทานมาถวาย บางวัดจะแต่งเครื่องไทยทานมาถวายแต่ไม่ออกนาม บางวัดก็พาคณะศรัทธาของตนมาร่วมทำบุญโดยจัดขบวนแห่ครัวทาน มีการแสดง และฟ้อนรำอยู่ในขบวน นอกจากนี้บางวัดที่มีงานปอยหลวงจะจัดประกวดครัวทาน เรียกว่า “ครัวทานประกวด” ในระหว่างงานปอย ทางวัดจะจัดให้มีมหรสพ

ต่างๆ เช่น ลีเก คนตรีพื้นเมือง ฉายหนังกลางแปลง บางวัดก็จะมีการจุดบั้งไฟเพื่อเป็นพุทธบูชา ในคืนสุดท้ายของงานปอย พระสงฆ์จะสวดพระพุทธรมณต์และสวดอบรมสมโภช ทางล้านนา เรียกว่า “สวดเบิก” และมีการฟังเทศน์อานิสงส์การก่อสร้าง รุ่งเช้าจะมีการทำบุญตักบาตรถวาย ภัตตาหาร และมีการกล่าวโอองการเวททานสิ่งปลูกสร้างนั้น จากนั้นจึงถวายเครื่องไทยทานแด่ พระสงฆ์เป็นอันเสร็จพิธี หลังจากทำบุญปอยหลวงแล้ว คณะกรรมการจะให้คณะศรัทธาวัดอื่นๆ มาทำการบูชาต้นกัณฑ์เพื่อนำไปทำบุญในวัดที่มีปอยหลวงต่อไป

ประเพณีทั้ง ๑๒ เดือนเป็นประเพณีที่ยังคงมีอยู่ในสังคมเมืองเชียงใหม่ปัจจุบัน และแสดงให้เห็นว่าวิถีชีวิตของชาวเชียงใหม่ในรอบ ๑ ปีมีความเกี่ยวข้องกับความเชื่อและพิธีกรรมทั้งทาง พุทธและผี ซึ่งผสมผสานกันอยู่ในสังคมนับตั้งแต่อดีตจนปัจจุบัน

ในบทที่ ๒ นี้เป็นการให้ข้อมูลสภาพสังคมเมืองเชียงใหม่ซึ่งเป็นเมืองท่องเที่ยว ใน ขณะเดียวกันก็ยังคงเป็นจังหวัดที่รักษาและสืบทอดประเพณี วัฒนธรรมอันดีงามของคนไว้ อยู่ใน รอบ ๑ ปี ชาวเชียงใหม่จะมีการประกอบพิธีกรรมทั้งตามความเชื่อดั้งเดิมและพุทธศาสนา ข้อมูลเหล่านี้เป็นการปูพื้นให้เห็นบริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผี อารักษ์เมืองเชียงใหม่ดำรงอยู่ ซึ่งจะช่วยให้เข้าใจและเชื่อมโยงกับข้อมูลความเชื่อและพิธีกรรม เกี่ยวกับผีอารักษ์เมืองเชียงใหม่ที่จะกล่าวในบทต่อไปได้ดียิ่งขึ้น

บทที่ ๓

ลักษณะการดำรงอยู่ของความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับผีอารักษ์เมืองเชียงใหม่ ในปัจจุบัน

ความเชื่อเกี่ยวกับผีอารักษ์เมืองเชียงใหม่เป็นความเชื่อที่สืบทอดมาอย่างยาวนาน และยังคงสามารถดำรงอยู่ได้จนถึงปัจจุบัน ในบทนี้ผู้วิจัยจะนำเสนอภาพรวมของความเชื่อเกี่ยวกับผีอารักษ์เมืองเชียงใหม่ที่มีอยู่ในปัจจุบัน และนำเสนอข้อมูลพิธีกรรมเกี่ยวกับอารักษ์เมืองเชียงใหม่ รายละเอียดได้แก่ พิธีบูชาเสาอินทขิล พิธีทำบุญเมืองและสืบชะตาเมืองเชียงใหม่ และพิธีบูชาผีปู่แสะย่าแสะ

ข้อมูลที่ผู้วิจัยนำเสนอในบทนี้ผู้วิจัยได้มาจากทั้งข้อมูลเอกสารและการเก็บข้อมูลภาคสนามในช่วง พ.ศ. ๒๕๕๒- ๒๕๕๔

๓.๑ ความเชื่อเกี่ยวกับผีอารักษ์เมืองเชียงใหม่

“ผีอารักษ์” หรือ “อาฮัก” ในภาษาล้านหนือนั้นถือเป็นความเชื่อที่เกี่ยวกับการนับถืออำนาจเหนือธรรมชาติ (animism) คำว่า ผีอารักษ์ ตรงกับภาษาอังกฤษว่า “guardian spirits” หรือ “territorial spirits” ศัพท์คำแรกให้ความหมายเชิงหน้าที่ว่า ผีอารักษ์มีหน้าที่ในการปกป้องคุ้มครอง ส่วนศัพท์คำที่สองชี้ให้เห็นว่า ผีอารักษ์เป็นผีที่สัมพันธ์กับเขตพื้นที่ เพราะฉะนั้น ผีอารักษ์จึงมีความหมายโดยกว้างคือ ผีที่มีหน้าที่ปกป้องคุ้มครองในเขตพื้นที่และดูแลผู้คนอยู่อาศัยในพื้นที่นั้นให้ได้อย่างสงบร่มเย็น

ผีอารักษ์มีตั้งแต่ระดับหมู่บ้าน ระดับเมือง จนถึงระดับประเทศ สุรพล คำริห์กุล ได้แบ่งผีอารักษ์ตามแหล่งที่มาได้ ๒ กลุ่มใหญ่ กลุ่มแรก เป็นผีเจ้าที่ทำหน้าที่ดูแลพื้นที่อยู่ในเขตแดนที่ตนรักษา อาจมีชื่อเรียกต่างๆ เช่น เลื้อบ้าน ใจบ้าน ผีเมือง ผีเจนบ้านเจนเมือง ผีหลักเมือง กลุ่มที่สอง เป็นผีปู่ย่าหรือผีบรรพบุรุษของตระกูลผู้นำสังคม ซึ่งจะทำหน้าที่เป็นผีเลื้อบ้าน ผีเลื้อเมืองอีก

อย่างหนึ่งด้วย^๑ ในกรณีของฝัอาร์กษเมืองเชียงใหม่ หลังจากทีล้านนาคูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่ของรัฐไทย และเมื่อเชียงใหม่ถูกยกกระดั้ขึ้นเป็นจั้หวัด พิธีเลี้ยงฝัปู้ยาในฐานะฝัลือเมืองได้ค้อยๆ ล้มเลิกไปและถูกกลั้บลงมาเป็้พิธีทีทำเฉพาะในหมู่เครือญาติของอดีตเจ้าเมืองเท่านั้น^๒ เพราะฉะนั้น ฝัอาร์กษเมืองเชียงใหม่ทียังคงมีความเชื่อสืบทอดมาจนถึงปัจจุบันจะเป็้ฝัอาร์กษในกลุ่มทีเป็้ฝัเจ้าที แต่ก็มีสถานะการดำรงอยู่ทีหลากหลาย ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับฝัอาร์กษบางตนยังคงปรากฏอยู่และเป็้ที่รู้จักอย่างแพร่หลาย ฝัอาร์กษบางตนถูกลดระดับจากฝัเมืองมาเป็้ฝัระดับชุมชนแต่ยังคงมีความเชื่อและพิธีกรรมปรากฏให้เห็นอยู่ ในขณะที่พิธีกรรมเกี่ยวกับฝัอาร์กษเมืองเชียงใหม่บางตนได้เลือนหายไปแล้ว เหลือเพียงความเชื่อทีน้อยคนจะรับรู้

ผู้วิจัยได้แบ่งกลุ่มฝัอาร์กษเมืองเชียงใหม่ทียังคงปรากฏความเชื่อในปัจจุบันไว้ดังนี้คือ ๑) กลุ่มฝัอาร์กษเมืองเชียงใหม่ซึ่งเป็้เจ้าของพื้นที่เดิม กลุ่มนี้จะมีเชื้อสายและความเกี่ยวข้องกับชนเผ่าลัวะอันถือเป็้ชนพื้นเมืองทีอาศัยอยู่ในแถบลุ่มแม่น้ำปิง แอ้งเชียงใหม่ – ลำพูน ได้แก่ เจ้าหลวงคำแดง ปู่สะยะสะสะ ขุนหลวงวิลังคะ ๒) กลุ่มฝัอาร์กษเมืองเชียงใหม่ยุคสร้างเมือง คือฝัอาร์กษเมืองทีเกิดขึ้นในสมัยพญามังราย ปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์มังราย ฝัอาร์กษกลุ่มนี้จะสัมพันธ์กับคคิการสร้างเมืองเชียงใหม่ด้วย ได้แก่ ฝัประจำเสาอินทิล กุมภกันท์ ฝัประจำกำแพงเมืองและแจ้เมือง ไม้ยางกลางเวียง สะคือเมือง ๓) กลุ่มฝัอาร์กษเมืองเชียงใหม่ยุคหลังสร้างเมือง คือฝัอาร์กษเมืองทีเกิดขึ้นหลังสมัยพญามังราย อันได้แก่ อาร์กษมังราย ฝัประจำพญาช้างทั้งแปดรอบเจดีย์หลวง ฝัประจำพญาช้างเผือกหัวเวียง ฝัประจำราชสีห์หัวเวียง

๓.๑.๑ ฝัอาร์กษทีเป็้เจ้าของพื้นที่เดิม

๓.๑.๑.๑ เจ้าหลวงคำแดง

เจ้าหลวงคำแดง เป็้วีรบุรุษในตำนาน เชื่อว่าเป็้ผู้สร้างเมืองบริเวณเมืองเชียงใหม่ก่อนทีพญามังรายจะมาสร้างอาณาจักรล้านนา โดยมีเชียงใหม่เป็้ศูนย์กลางในปี พ.ศ. ๑๘๓๕ ตามตำนานสุวรรณคำแดง จาก ประชุมตำนานลานนาไทยของสงวน สุขโชติรัตน์ กล่าวว้า

^๑ สุรพล คำวิห้กุล, ล้านนา : ลึงแวกล้อม สังคมและวัฒนธรรม (กรุงเทพฯ: โครงการสืบสานมรดกวัฒนธรรมไทย, ๒๕๔๒), หน้า ๑๓๖ – ๑๓๗.

^๒ อานันท์ กาญจนพันธุ์, “พิธีไหว้ฝัเมืองและอำนาจรัฐในล้านนา,” ใน สังคมและวัฒนธรรมในประเทศไทย (กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, ๒๕๔๒), หน้า ๑๕๕.

เจ้าชายสุวัณณะคำแดงเป็นโอรสของพระยาโจรณี ในครั้งนั้นพระอินทร์ต้องการสั่งสอนให้คนอยู่ในศีลธรรม เทวบุตรชื่อโวหารเสนอว่า ด้วยเทวบุตรทั้งหลายมีกายทิพย์ไม่อาจสั่งสอนคนเหล่านั้นได้ ควรหาพวกมนุษย์ด้วยกันสั่งสอนกันจะเป็นการดีกว่า วิสุกรรมเทวบุตรจึงรำพึงถึงตระกูลแห่งพระยาโจรณีที่มีความกล้าหาญแข็งแรง น่าจะเป็นผู้นำสั่งสอนคนทั้งหลายได้ วิสุกรรมเทวบุตรได้อาสาจำแลงกายมาเป็นเนื้อทรายทองปรากฏ ณ อุทยานของพระยาโจรณี พระยาโจรณีพร้อมทั้งเจ้าชายสุวัณณะคำแดงและบริวารพากันล้อมจับ พระยาโจรณีลั่นวาจาว่า หากเนื้อทรายทองหลุดออกไปทางผู้ใด ผู้นั้นต้องได้รับโทษ ปรากฏว่าเนื้อทรายหลุดออกไปทางเจ้าชายสุวัณณะคำแดง พระยาโจรณีจึงสั่งจับเป็นมาให้ได้

เจ้าชายสุวัณณะคำแดงพร้อมทหารจึงออกเดินทางติดตามเนื้อทรายเป็นเวลานาน ๒-๓ เดือนแต่ก็ยังไม่อาจจับเนื้อทรายได้ พระยาโจรณีจึงส่งกำลังไพร่พลมาให้เพิ่มอีกจำนวนมาก เจ้าชายสุวัณณะคำแดงตามรอยเนื้อทรายทองมาจนถึงเชิงดอยอ่างสรง นางอินเหลาทราบข่าวจึงออกมาดู เมื่อพบเจ้าชายก็พึงพอใจ ทั้งคู่ได้เจรจาปราศรัยและเกิดความรักใคร่กันเป็นอันมาก เจ้าชายจึงให้ไพร่พลยังทัพอยู่บริเวณถ้ำที่ดอยอ่างสรงเป็นเวลานาน

เมื่อเวลาผ่านไป เจ้าชายและไพร่พลได้ออกตามหาเนื้อทรายทองต่อ แต่กลับไปพบชายหญิงในรอยเท้าช้างและรอยเท้าแรด จึงได้ไปสอบถามฤๅษี ฤๅษีได้แนะนำให้เลี้ยงดูคนที่เกิดในรอยเท้าสัตว์ วันรุ่งขึ้นไพร่พลของเจ้าชายได้ออกตามหาเนื้อทรายตามฝั่งน้ำแม่ระมิงค์ จนกระทั่งมาพบหนองน้ำที่มีบัวขึ้นอยู่ ๗ กอ แต่ละกอมีดอกบัวบานอยู่เป็นลำดับไล่เรียงกันไปคือ ๗ ดอก ๖ ดอก ๕ ดอก ๔ ดอก ๓ ดอก ๒ ดอก และ ๑ ดอก พระฤๅษีทำนายว่าสถานที่ที่มีบัว ๗ กอนี้ มีความอุดมสมบูรณ์อย่างยิ่ง จึงให้เจ้าชายสุวัณณะคำแดงมาสร้างเมืองอยู่ที่นี้เกิด ต่อไปภายหน้าจะกลายเป็นบ้านเมืองใหญ่โต หลังจากฟังคำนาย เจ้าชายจึงสร้างเมืองตามคำบอกของฤๅษี และได้ตั้งชื่อเมืองใหม่นั้นตามน้ำหนักเตียงนอนของเจ้าชายซึ่งหนักหนึ่งล้าน เมืองใหม่นี้จึงมีชื่อว่า “ล้านนา”

เมื่อสร้างบ้านแปงเมืองเสร็จแล้ว ท้าวคำแดงราชบุตรทรงแต่งตั้งให้ชาวลัวะชื่อ มามุตะกลางขึ้นเป็นขุนหลวงมามุตะกลาง ให้สั่งสอนชาวลัวะทั้งหลายให้อยู่ในศีลจะและศีล ๕ ท้าวคำแดงมีโอรสกับนางผมเหือ และนางสาตกว้าง รวม ๘ องค์ เมื่อโอรสเจริญวัยจนสามารถ

ปกครองบ้านเมืองแทนท้าวคำแดงได้แล้ว นางอินเหล็กก็เชิญท้าวคำแดงกลับไปอยู่ในถ้ำที่คดอย่าง
 สรงด้วยกันตราบจนสิ้นพระชนม์^๓

เรื่องราวในตำนานดังกล่าวข้างต้นเป็นที่มาของเจ้าหลวงคำแดงที่ชาวเชียงใหม่นับ
 ถือเป็นผีอารักษ์เมือง ตำนานเชียงใหม่ปางเดิม และตำนานพื้นเมืองลานนาเชียงใหม่ระบุไว้ชัดเจน
 ว่า เจ้าหลวงคำแดงเป็นประธานใหญ่กว่าผีเมืองทั้งปวงในเชียงใหม่ “เทวดาอารักษ์ เชนเมืองเจ้า
 ทังหลาย หมายถึงเจ้าหลวงคำแดงเป็นเค้าเป็นใหญ่กว่าอารักษ์เจ้าทังหลาย”^๔ “เทวดาอารักษ์
 มเหล็กขา เช่นบ้าน เช่นเมืองทั้งมวล หมายถึงเจ้าหลวงคำแดงเป็นเค้า”^๕ เชื่อกันว่าดวงวิญญาณของ
 เจ้าหลวงคำแดงสิงสถิตอยู่บริเวณถ้ำเชียงดาว ชาวบ้านจะจัดพิธีบวงสรวงเจ้าหลวงคำแดงเป็น
 ประจำทุกปี นอกจากนี้ ภายในถ้ำเชียงดาวยังเชื่อว่าเป็นที่เก็บพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า
 และเชื่อว่ามีของวิเศษซึ่งรอคอยพระยาธัมมิกราชาเกิดในพ.ศ. ๓๐๐๐ เพื่อคำชูพุทธศาสนา^๖

๓.๑.๑.๒ ปู่สะย่าสะ

ปู่สะย่าสะเป็นยักษ์ในตำนานที่ชาวลัวะนับถือมาตั้งแต่อดีต สรัสวดี อ๋องสกุล
 ได้กล่าวถึงกลุ่มชนลัวะในชุมชนดั้งเดิมก่อนกำเนิดรัฐหริภุญไชยว่า บริเวณนี้มีกลุ่มชนพื้นเมือง ซึ่ง
 เรียกว่า ลัวะ หรือ ละว้า ตั้งถิ่นฐานอยู่กันเป็นหมู่บ้าน มีลักษณะสังคมชนเผ่า ยังไม่ได้สร้างเมือง
 หรือรัฐ ลัวะเป็นชนเผ่าโบราณที่กระจายตัวอยู่ทั่วไปในแถบหุบเขาของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ใน
 ภาคเหนือของไทยพบหลายแห่ง เช่น เชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน ลำพูน ลำปาง เชียงราย แพร่ และ
 พบแถบเมืองเชียงตุง เมืองยอง ตามตำนานล้านนากล่าวถึงการตั้งถิ่นฐานของชาวลัวะบริเวณเชิง
 คอยสุเทพ และกระจายเรียงรายกันเรื่อยมาตามลำแม่น้ำปิงระหว่างเชียงใหม่ถึงลำพูน ลัวะคงมี
 ศูนย์กลางอยู่ที่เชิงคอยสุเทพ เพราะมีหอผีปู่สะย่าสะที่นั่น ชาวลัวะนับถือคอยสุเทพเป็นภูเข

^๓ สรุปเรื่องย่อตำนานสุวรรณคำแดงจาก สทวน สุขโชติรัตน์, ประชุมตำนานลานนาไทย (เชียงใหม่:
 โอเดียนสโตร์, ๒๕๑๕), หน้า ๑๑๗ – ๑๓๑.

^๔ สมหมาย เปรมจิตต์ และคณะ, ปรีวรรต, ตำนานเชียงใหม่ปางเดิม (เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม
 มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๗), หน้า ๔๐.

^๕ สมหมาย เปรมจิตต์, ปรีวรรต, ตำนานพื้นเมืองลานนาเชียงใหม่ (เชียงใหม่: หน่วยงานศึกษาวิจัย
 คัมภีร์โบราณในภาคเหนือ, ๒๕๒๔), หน้า ๒๗.

^๖ ไพฑูรย์ ดอกบัวแก้ว และคณะ, เจ้าหลวงคำแดง อารักษ์เมืองของล้านนา (เชียงใหม่: มิ่งเมืองนารัตน์,
 ๒๕๕๐), บทคัดย่อ.

ศักดิ์สิทธิ์และเป็นที่ยึดถือของปู่และย่าแสะ การนับถือปู่และย่าแสะยังมีสืบต่อมาจนปัจจุบัน^๓ ตามความเชื่อของชาวเชียงใหม่ ปู่และย่าแสะ เป็นยักษ์ที่ทำหน้าที่เป็นอารักษ์ดูแลเมืองเชียงใหม่ให้สงบร่มเย็น ทุกปีต้องนำควายค้ำกลีบฝิ่งมาเช่นสรวงปู่และย่าแสะ

ผู้วิจัยได้ไปเก็บตัวอย่างตำนานของปู่และย่าแสะที่เล่าโดยชาวบ้านที่อาศัยบริเวณบ้านป่าจี้ ต.แม่เหิยะ อ.เมือง จ.เชียงใหม่ ซึ่งเป็นสถานที่ประกอบพิธีบูชาผีปู่และย่าแสะ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

นายสมจิตร โนวรัตน์ อายุ ๖๐ ปี ชาวบ้านป่าจี้ ได้เล่าตำนานปู่และย่าแสะว่า

ในสมัยก่อน ปู่และย่าแสะเป็นยักษ์ที่อาศัยอยู่บริเวณคอกคำ มักชอบจับมนุษย์กินเป็นอาหาร วันหนึ่งเจ้าเมืองเสด็จมาประพาสป่า ขณะกำลังล่าฝูงกวางอยู่นั้นก็มาพบกับยักษ์ปู่และย่าแสะ ยักษ์ปู่และย่าแสะจะจับเจ้าเมืองกิน แต่เจ้าเมืองขอร้องมิให้อาชีวิต ยักษ์ปู่และย่าแสะยอมปล่อยเจ้าเมืองไป แต่มีข้อแม้ว่า เจ้าเมืองต้องส่งหญิงสาวมาให้ตนกินอาทิตย์ละหนึ่งคน เจ้าเมืองจึงต้องทำตามข้อสัญญาที่ให้ไว้กับยักษ์ปู่และย่าแสะ จนกระทั่งวันหนึ่ง พระพุทธเจ้าเสด็จมาบิณฑบาตบริเวณคอกคำ ยักษ์ปู่และย่าแสะเห็นจึงคิดจะจับพระพุทธเจ้ามากินเป็นอาหาร พระพุทธเจ้าจึงเข้าไปเจรจากับยักษ์ปู่และย่าแสะว่า หากปู่และย่าแสะทำให้แผ่นดินนี้ยุบลงไปได้จะยอมให้กิน แต่หากทำไม่ได้ ก็ถือว่าแพ้ ยักษ์ปู่และย่าแสะทำอย่างไรแผ่นดินก็ไม่ยุบ แต่พระพุทธเจ้าสามารถทำให้แผ่นดินยุบได้ เมื่อยักษ์ปู่และย่าแสะเห็นดังนั้นก็เกิดความกลัว พระพุทธเจ้าจึงสวดมนต์ให้ศิลาให้พรแก่ยักษ์ปู่และย่าแสะ เมื่อได้ฟังเสียงสวดมนต์ของพระพุทธเจ้า ยักษ์ทั้งสองก็เกิดปีติ รู้สึกเอ็นใจ พระพุทธเจ้าจึงกล่าวสั่งปู่และย่าแสะว่า ทรายใดที่พระพุทธเจ้ายังคงเคลื่อนไหวได้อยู่ ห้ามปู่และย่าแสะฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ปู่และย่าแสะต้องรองว่าหากไม่ได้กินมนุษย์ก็ขอกินควายปีละหนึ่งตัว พระพุทธเจ้าก็ประทานอนุญาตและให้ปู่และย่าแสะดูแลรักษาแผ่นดินบริเวณนี้ ด้วยเหตุนี้เอง ในพิธีเลี้ยงผีปู่และย่าแสะจึงต้องมีการแขวนพระบฏ คือ ผืนผ้าขนาดใหญ่ที่เขียนรูปพระพุทธเจ้าไว้ เพื่อให้พระบฏต้องลมเคลื่อนไหวตลอดเวลา^๔

^๓ สรัสวดี อ๋องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา (กรุงเทพฯ: อมรินทร์, ๒๕๕๑), หน้า ๖๗.

^๔ สัมภาษณ์ สมจิตร โนวรัตน์, ๗ กรกฎาคม ๒๕๕๒.

ในขณะที่ นางบัวเรียว ใจใหญ่ อายุ ๗๔ ปี ผู้มีหน้าที่เป็นคนเตรียมเครื่องบูชา ประจำพิธีบูชาผีปู่แสะย่าแสะ ได้เล่าเรื่องปู่แสะย่าแสะ มีรายละเอียด ดังนี้

ปู่แสะย่าแสะเป็นยักษ์กินคน ในรอบ ๗ วันต้องเอาคนไปถวายให้ยักษ์กินครั้งหนึ่ง พระพุทธเจ้าเสด็จเห็นพฤติกรรมของยักษ์สองตนนี้จึงลงมาโปรด พระพุทธเจ้าจึงลงจากคอยคำมา ปู่แสะเห็นจึงนำข้าวไปใส่บาตรให้พระพุทธเจ้า แล้วให้ย่าแสะนำข้าวไปใส่บาตรด้วย แต่พระพุทธเจ้าไม่ยอมฉัน ปู่แสะย่าแสะจึงเรียกให้ลูกสาวคือ เจ้าแม่คำเขี้ยวนำข้าวมาใส่บาตร พระพุทธเจ้าจึงฉัน เมื่อพระพุทธเจ้ารับบิณฑบาตแล้วก็เดินกลับคอยคำ ยักษ์ปู่แสะย่าแสะได้แอบเดินตามพระพุทธเจ้าไปโดยคาดหมายกันว่า เมื่อพระพุทธเจ้าหยุดฉันอาหารเมื่อใด ตนจะเข้าไปกิน พระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าจึงแผ่รัศมีให้ปู่แสะย่าแสะเห็น ปู่แสะย่าแสะเห็นดังนั้นจึงถาม พระพุทธเจ้าว่าเหตุใดจึงแผ่รัศมีได้ พระพุทธเจ้าตอบว่าเพราะเป็นผู้มีศีล ปู่แสะย่าแสะถาม พระพุทธเจ้ากลับว่า ศีลนั้นว่าอย่างไร พระพุทธเจ้าจึงสวดมนต์ให้ศีลให้พรแก่ยักษ์ปู่แสะย่าแสะ เมื่อยักษ์ได้รับศีลที่พระพุทธเจ้าให้ก็เกิดความรู้สึกอิมเอมใจ จึงขอร้องให้พระพุทธเจ้าสวดให้ศีลให้พรอีกครั้ง พระพุทธเจ้าจึงกล่าวว่า หากปู่แสะย่าแสะรับศีลของพระองค์ก็จะยอมกล่าวช้า เมื่อยักษ์ปู่แสะย่าแสะรับศีลแล้ว เขียวก็หลุดลง พระพุทธเจ้าจึงกล่าวว่า ต่อไปนี้ให้ปู่แสะทำหน้าที่รักษาคอยสุเทพ ย่าแสะรักษาคอยคำ สำหรับปู่แสะนั้น เดือน ๕ (เหนือ) ขึ้น ๑๒ ค่ำ จะได้กินควายเผือกเขาค่า ส่วนย่าแสะ เดือน ๕ (เหนือ) ขึ้น ๑๔ ค่ำ จะได้กินควายดำกีบผึ้ง ซึ่งก็เป็นวันที่ประกอบพิธีกรรมเช่นไหว้ผีอารักษ์ทั้งสองนั่นเอง^๕

แม้รายละเอียดของเรื่องราวปู่แสะย่าแสะที่ชาวบ้านทั้งสองเล่าให้ฟังนั้นจะมีแตกต่างกัน แต่ยังคงเนื้อหาสำคัญซึ่งเป็นแกนหลักของความเชื่อเกี่ยวกับปู่แสะย่าแสะ ประการแรกคือ เดิมปู่แสะย่าแสะเป็นยักษ์กินคน ประการที่สอง ปู่แสะย่าแสะถูกพระพุทธเจ้าปราบแล้วยอม น้อมรับพุทธศาสนา และท้ายสุดปู่แสะย่าแสะทำหน้าที่เป็นอารักษ์ดูแลคอยคำและคอยสุเทพ ชาวบ้านต้องทำพิธีเช่นสรวงบูชาด้วยควายปีละครั้ง

^๕ สัมภาษณ์ บัวเรียว ใจใหญ่, ๗ กรกฎาคม ๒๕๕๒.

๓.๑.๑.๓ ขุนหลวงวิลังคะ

ขุนหลวงวิลังคะเป็นหัวหน้าของชนเผ่าลัวะในอดีต ได้นำทัพทำสงครามกับอาณาจักรศรีอยุธยาหลายครั้ง แต่ศรีอยุธยาก็ยังคงรักษาเมืองไว้ได้ด้วยความสามารถของเจ้าเมืองในขณะนั้นคือ พระนางจามเทวี เรื่องราวการสู้รบระหว่างขุนหลวงวิลังคะกษัตริย์ชนเผ่าลัวะกับพระนางจามเทวี ปรากฏทั้งในชินกาลมาลีปกรณ์ ตำนานจามเทวีวงศ์ ตำนานมูลศาสนารวมถึง มุขปาฐะเล่าสืบต่อกันมา เนื้อความที่ปรากฏมีลักษณะคล้ายคลึงกัน จะแตกต่างออกไปบ้างเล็กน้อยในสำนวนการเขียนของแต่ละฉบับ

ผู้วิจัยขอสรุปเรื่องราวของขุนหลวงวิลังคะตามที่เขียนไว้ในตำนานมูลศาสนา^{๑๑} ดังนี้

ในครั้งนั้นยังมีขุนลัวะ ชื่อ วิลังคราช เป็นใหญ่กว่าลัวะทั้งหลาย ได้ยินข่าวว่าพระนาง จามเทวีแห่งเมืองศรีอยุธยามีรูปโฉมงดงามยิ่งนัก ขุนหลวงวิลังคะจึงแต่งสาสน์พร้อมเครื่องบรรณาการให้ขุนอำมาตย์พร้อมด้วยบริวารอีก ๕๐๐ นำมาถวายพระนางจามเทวี เมื่อขุนอำมาตย์อ่านความในสาสน์ว่าขุนหลวงวิลังคะมีความรักใคร่ต่อพระนางจามเทวี ต้องการขอนางไปเป็นมเหสี พระนางจามเทวีจึงตรัสกลับไปว่าตนไม่เคยเห็นขุนหลวงวิลังคะเลยสักครั้ง อำมาตย์จึงตอบว่า ขุนหลวงวิลังคะมีรูปร่างหน้าตาเช่นเดียวกับตน เมื่อได้ยินดังนั้นพระนางจามเทวีจึงตรัสว่า หากเป็นเช่นนั้นก็อย่าได้มา แล้วจึงขับไล่ลัวะอำมาตย์ออกไป ลัวะอำมาตย์จึงนำความไปแจ้งแก่ขุนหลวงวิลังคะ ขุนหลวงวิลังคะโกรธมากจึงได้ยกทัพมาประมาณ ๘๐,๐๐๐ คน และให้คนใช้นำสาสน์ไปถึงพระนางจามเทวีว่า จะยอมเป็นมเหสีของตนหรือไม่ พระนางจามเทวีได้ปฏิเสธเช่นเดิม แล้วจึงตรัสสั่งอำมาตย์ทั้งหลายให้เร่งไพร่พลเสนาประดับพระยาช้างมงคล ให้เจ้ามหันตยศและเจ้าอินทวรนาทไป เมื่อหมู่ลัวะได้เห็นเจ้าทั้งสองพี่น้องจึงออกช้างมาพร้อมด้วยบริวารก็สะอึ้งตกใจ ละทิ้งอาวุธหนีไปเสียสิ้น ต่อมาชาวเมืองได้ออกไปเก็บเอาศาสตราวุธที่ลัวะทิ้งเอาไว้เป็นอันมาก เมื่อเจ้าทั้งสองได้รับชัยชนะแล้วก็เสด็จกลับสู่พระนคร

ปัจจุบันพิธีกรรมบูชาขุนหลวงวิลังคะพบในหลายพื้นที่ของจังหวัดเชียงใหม่ ส่วนใหญ่แล้วกลุ่มคนที่ประกอบพิธีบูชาขุนหลวงวิลังคะจะเป็นคนที่มีเชื้อสายลัวะ พิธีกรรมมักพบจัด

^{๑๑} ศิลปากร, กรม, ตำนานมูลศาสนา (เชียงใหม่: นครพิงค์การพิมพ์, ๒๕๑๓), หน้า ๑๖๕- ๑๗๒.

ในหมู่บ้านชาวลัวะ เช่นบ้านเมืองกะ อำเภอมะรุม บ้านบ่อหลวง อำเภอสอด เป็นต้น ในพ.ศ. ๒๕๕๒ ผู้วิจัยได้มีโอกาสเข้าร่วม “พิธีไหว้สาขุนหลวงวิลังคะ” ที่บ้านเมืองกะ ตำบลสะลวง อำเภอมะรุม จังหวัดเชียงใหม่ พิธีไหว้สาขุนหลวงวิลังคะที่บ้านเมืองกะจัดขึ้นในเดือนเก้าเหนือ ซึ่งตรงกับเดือนมิถุนายนของภาคกลาง ในปีนั้นตรงกับวันที่ ๑๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๕๒ เหตุที่พิธีกรรมนี้กำหนดให้จัดขึ้นในช่วงก่อนฤดูฝนที่ชาวนาจะลงสวนทำไร่ทำนา เพราะมีความเชื่อว่า หากทำพิธีไหว้สาขุนหลวงวิลังคะแล้วจะทำให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล ข้าวปลาอาหารไม่ขาดแคลน วันที่ชาวบ้านจะทำการประกอบพิธีนั้นจะต้องไม่ใช้วันพระ ไม่ใช้วันเสียของเดือน ไม่ใช้วันอาทิตย์ วันจันทร์ และวันพุธ พิธีนี้จะจัดเป็นประจำทุกปี

๓.๑.๒ ผีอารักษ์ยุคสร้างเมืองเชียงใหม่

๓.๑.๒.๑ ผีประจำเสาอินทขิล

เสาอินทขิล สร้างในสมัยพญามังราย เมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๘ เหนือ พ.ศ. ๑๘๓๕ ตรงกับวันสร้างเมืองเชียงใหม่ แต่เดิมเสาอินทขิลตั้งอยู่บริเวณวัดอินทขิล (สะคือเมือง) ซึ่งเป็นบริเวณสะคือเมืองหรือจุดศูนย์กลางของเมืองตามคติความเชื่อของชาวล้านนาที่ว่า เมืองประกอบด้วย หัวเมือง สะคือเมือง และท้ายเมือง ต่อมาในสมัยของพระเจ้ากาวิละได้ย้ายเสาอินทขิลมาไว้ที่วัดเจดีย์หลวงในปี พ.ศ. ๒๓๔๓

ผู้วิจัยขอสรุปที่มาของเสาอินทขิลดังปรากฏใน *ตำนานสุวรรณคำแดงหรือตำนานเสาอินทขิล*^{๑๑} ดังนี้

ในกาลก่อน บริเวณที่ตั้งของเมืองเชียงใหม่เป็นที่อยู่ของชนพื้นเมืองพวกลัวะ พวกลัวะที่อาศัยบริเวณนี้ถูกรบกวนจากพวกผีร้ายต่างๆจนเป็นที่เดือดร้อนไปทั่ว เมื่อพระอินทร์ได้เสด็จเห็นความเดือดร้อนของชาวเมืองก็คิดเข้าไปช่วยเหลือ จึงบอกให้ชาวเมืองประพฤติตนอยู่ในศีลธรรมรักษาคำสั่งแล้วบ้านเมืองจะอยู่รอดปลอดภัยจากอันตรายทั้งปวง เมื่อชาวเมืองทราบดังนั้นก็น้อมรับคำสอนและปฏิบัติตาม จนเมื่อพระอินทร์เห็นว่าชาวเมืองมีสัจย์ศีลดีเป็นที่พอใจแล้ว ก็ได้บันดาลบ่อเงิน บ่อทองและบ่อแก้วขึ้นมาภายในเมือง ชาวเมืองสามารถอธิษฐานเอาสิ่งที่ต้องการได้ตามปรารถนา ในสมัยนั้นมีลัวะ ๕ ตระกูล ลัวะทั้ง ๕ ตระกูลได้แบ่งออกเป็นพวก

^{๑๑} สงวน โชติสุขรัตน์, *ประชุมตำนานลานนาไทย*, หน้า ๑๔๓ - ๑๖๐.

พวกละ ๓ ตระกูลคอยดูแลบ่อเงิน บ่อทอง บ่อแก้วนี้ ต่อมาหัวเมืองใกล้เคียงยกมารุกราน พญาอินทร์จึงให้กุมภัณฑ์ ๒ คน ยกเสาอินทิลมาปักไว้สักการบูชา บรรดาศัตรูก็กลายเป็นมิตร ต่างมาขอเอาเงิน ทอง เพชร พลอยไป พวกลี้วาก็ไม่หวง แต่ผู้คนเหล่านั้นมิได้ทำการสักการบูชาเสาอินทิล พระอินทร์จึงโกรธสั่งให้กุมภัณฑ์พาเอาเสาอินทิลกลับไปยังสวรรค์ แล้วทำลายไม่ให้มี บ่อเงิน บ่อเพชรพลอย บ่อทองคำ บ้านเมืองของชาวลี้วาก็ประสบภัยร้ายทั้งปวง ชาวลี้วาคือใครนมากจึงไปขอร้องต่อพระอินทร์ พระอินทร์จึงให้พวกลี้วาก่อเสาอินทิลจำลองขึ้นมาแทน แล้วต้องทำการเคารพบูชาอยู่มิได้ขาด นับจากนั้น บ้านเมืองก็กลับมาปกติสุขดังเดิม

ปัจจุบันเสาอินทิลของเมืองเชียงใหม่ตั้งอยู่ในบริเวณวัดเจดีย์หลวง และได้จัดให้มีพิธีสักการบูชาทุกปี พิธีดังกล่าวมักทำในปลายเดือน ๘ กระทำพิธีเป็นเวลา ๗ วัน ในพิธีชาวบ้านชาวเมืองก็จะพากันเอาดอกไม้ธูปเทียน น้ำขมิ้นส้มป่อย มาบูชาผีที่ประจำอยู่อินทิล และทุกๆวัน พระสงฆ์ก็จะขึ้นไปสวดคาถาในวิหารอินทิลเพื่อความเป็นสิริมงคล เชื่อกันว่าการบูชาเสาอินทิลจะทำให้บ้านเมืองสงบร่มเย็น และฟ้าฝนตกต้องตามฤดูกาล

๓.๑.๒.๒ กุมภัณฑ์

กุมภัณฑ์ที่ชาวเชียงใหม่นับถือเป็นอารักษ์นั้น ปัจจุบันมีหอให้ชาวเมืองไปเคารพสักการะในเขตกำแพงวัดเจดีย์หลวงบริเวณด้านหน้าวัด ในวัดมีหอกุมภัณฑ์ทั้งหมด ๒ หอ หอแรกตั้งอยู่มุมกำแพงทิศตะวันออกเฉียงเหนือ อีกหอตั้งอยู่มุมทิศตะวันออกเฉียงใต้ ตามตำนานเชียงใหม่ปางเดิม เล่าว่า พระอินทร์ได้มีบัญชาให้กุมภัณฑ์ทั้งสองยกศิลาหิน ซึ่งก็คือเสาอินทิล ใสเสาแทรกลงมาจากสวรรค์เอามาตั้งไว้ใจกลางเมืองเชียงใหม่เพื่อให้ผู้คนได้สักการะ เพื่อความสงบร่มเย็นของบ้านเมือง^{๑๒} ชาวเชียงใหม่ นับถือผีประจำรูปปั้นกุมภัณฑ์ว่ามีความศักดิ์สิทธิ์ มักเข้าไปกราบไหว้บูชากันตลอดทั้งปี

๓.๑.๒.๓ ผีประจำกำแพงเมืองและแจ้งเมือง

การเก็บข้อมูลเกี่ยวกับอารักษ์ประจำกำแพงเมืองนี้ ผู้วิจัยได้ไปร่วมในพิธีบวงสรวงอารักษ์ประจำประตูเมืองสวนปรง ซึ่งจัดขึ้นในวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๓ พิธีกรรมเริ่มขึ้นแต่เช้าตรู่โดยทำพิธียกขันครุที่บ้านของร่างทรงเจ้าพ่อประตูสวนปรงก่อน จากนั้นร่างทรง

^{๑๒} สมหมาย เปรมจิตต์ และคณะ, ปรีวรรค, ตำนานเชียงใหม่ปางเดิม, หน้า ๑๖.

ของเจ้าจากที่ต่างๆก็จะเริ่มทยอยกันเข้ามาในงานแล้วเปลี่ยนเครื่องแต่งกาย โดยจะโพกศีรษะด้วยผ้า สีสดใส อาจทัดดอกไม้หรือไม้ก็ได้แล้วจึงนั่งโสร่งทับ เมื่อเจ้าเริ่มประทับทรง ร่างทรงทั้งหลายก็ เริ่มรำรำ ภายในงานจะมีร่างทรงอาวโสมาร่วมดูแลความเรียบร้อยด้วย ร่างทรงอาวโสมเหล่านั้นจะเป็นผู้นำพร้อมๆกับร่างทรงของเจ้าพ่อประตีสวนปรุงในการบวงสรวงอารักษ์ประจำประตูเมือง โดยการถวายอาหารและบายศรีบริเวณกำแพงเมือง จากนั้นบรรดาร่างทรงจากที่ต่างๆก็เริ่มทยอยมา กันมากขึ้นนับได้ประมาณ ๑๐๐ กว่าคนเพื่อรำรำถวายอารักษ์ประจำประตูเมืองสวนปรุง

หลังจากพิธีแล้วเสร็จ ผู้วิจัยได้เข้าไปสัมภาษณ์นายชาดาพงษ์ ประทุมวรรณ โยธิน อายุ ๒๘ ปี ร่างทรงของเจ้าพ่อประตีสวนปรุงขณะประทับทรงเพื่อสอบถามประวัติและความเชื่อเกี่ยวกับอารักษ์ประจำประตูเมือง สรุปความได้ดังนี้

ประตีสวนปรุง แต่เดิมเรียกว่า ประตูแสนปรุง ประตูแสนปรุงนี้เป็นประตูสุดท้าย เพราะเจาะเมื่อพระนางอวมิ่งจอมเมืองเป็นโรคเรื้อน ใช้เป็นเส้นทางนำพระนางอวมิ่งจอมเมือง ออกไปรักษาที่บ้านเกาะกลาง แล้วจึงถือชัยภูมิเอาประตูนี้เป็นประตูกาลกิณี หมายความว่า ถือเป็น ประตูที่เป็นเส้นทางนำของไม่ดี ของอัปมงคล ของน่าเกลียดน่ากลัวออกจากเมือง หรือเรียกว่าเป็น ประตูที่ใช้ลำเลียงศพออกจากตัวเมืองนั่นเอง ในการสร้างประตูหรือเจาะประตุนั้น จะมีพิธี บวงสรวง เพื่ออัญเชิญเทวดบุตร เทวดามารักษาประตูเหล่านั้น เริ่มแรกก่อนสร้างประตูเมืองจะมีการ ดึงร้องร้องป่าว ประกาศหาคนที่สมัครใจจะสละชีพตนเพื่อ “ฝังคิบ” อยู่ใต้ประตูเมือง แต่ละประตูจะมีคนหนึ่งคนถูกฝังคิบเพื่อทำหน้าที่เป็นดวงวิญญาณคอยปกป้องรักษาบริเวณเขตประตูเมืองนั้นๆ ผู้ที่จะเป็นดวงวิญญาณดูแลประตูเมืองจะต้องเป็นชาย เกิดวันเสาร์ เวลาเที่ยงวัน คนที่ถูกฝังคิบเป็น วิญญาณดูแลประตูเมืองนับว่ามีคุณความดีต่อบ้านเมือง ครอบครัวของคนผู้นั้น จึงได้รับการตอบแทนโดยยกฐานะทางสังคมให้สูงขึ้น เทียบกับชั้นเจ้า ชั้นพญา และบุคคลนั้นจะได้รับการสถาปนา ขึ้นเป็นเจ้าเป็นนายด้วย ส่วนการคัดเลือก ก็ขึ้นอยู่กับโหรประจำเมือง ซึ่งจะตรวจดวงชะตาว่า คนๆนั้นสามารถจะทำหน้าที่ดูแลรักษาบ้านเมืองได้หรือไม่ คือดูว่าหากคนผู้นั้นสิ้นชีวิตไป บุญกรรมของเขาจะสามารถปกป้องรักษาบ้านเมืองได้หรือไม่ เมื่ออดีตชาติของเขานั้น ได้มีความผูกพันเกี่ยวข้องกับบ้านเมืองมากน้อยเพียงใด ดวงวิญญาณของคนที่ถูกฝังคิบสิงสถิตอยู่ใต้ประตู เมืองจะถูกสถาปนาเป็นเจ้าพระยาแล้วตั้งชื่อเรียกว่า “เจ้าคำแดง” เหมือนๆกันทุกประตู เพื่อว่าเวลา ชาวบ้านชาวเมืองมีเหตุเภทภัยแล้วไหว้สาบอภกถาลสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ชาวบ้านชาวเมืองจะได้ระลึกนึก

ถึงเจ้าหลวงคำแดงซึ่งเป็นผีที่ใหญ่ที่สุดในเมืองเชียงใหม่ ทำหน้าที่ดูแลรักษาบ้านเมืองให้ร่มเย็น
ในบริเวณประตูเมืองแต่ละแห่ง จะมีดวงวิญญาณสิงสถิต ทำหน้าที่ช่วยกันปกป้องรักษาพื้นที่บริเวณ
นั้น ดังนี้

๑. วิญญาณของคนที่ถูกฝังคิบบ เรียกว่า เจ้าคำแดง

๒. เทวดาอารักษ์ซึ่งมีทั้งหมด ๔ องค์ แบ่งกันรักษาประตูต่างๆ คือ สุรัทธิโต
คันธรักโข ไชยภุมโม สุรชาโต

๓. ผีอารักษ์อีกประเภท มักมีชื่อเรียก นำหน้าว่า เจ้าพ่อ แล้วตามด้วยชื่อประตูเมือง
นั้นๆ เช่น เจ้าพ่อประตูสวนปรง เจ้าพ่อประตูสวนดอก อารักษ์ประเภทนี้นอกจากจะทำหน้าที่ดูแล
คุ้มครองในเขตบริเวณที่ตนรับผิดชอบแล้ว หากคนใดมีม้าขี่(ร่างทรง) ก็จะลงประทับทรงเพื่อ
ช่วยเหลือชาวบ้านอีกด้วย ปัจจุบัน อารักษ์ประจำประตูเมืองที่มีม้าขี่เหลืออยู่มีเพียง ๒ แห่ง คือ
แจ่งศรีภูมิ และ ประตูสวนปรง ด้วยเหตุนี้จึงมีการจัดพิธีพื้อนผีประตูเมืองเพียง ๒ จุดนี้เท่านั้น

๔. ดวงวิญญาณที่ทำหน้าที่เป็นเสนา

๕. ดวงวิญญาณของช่างศึก ม้าศึก^{๑๑}

หากสังเกตแต่ละแจ่งเมืองจะพบว่า แจ่งเมืองเชียงใหม่ทั้ง ๔ ทิศจะมี เสาหลัก หรือ
ศาลที่มีชื่อบ่งบอกถึงเสาหลัก อยู่ คือ เสาหลักเมืองแจ่งศรีภูมิ ศาลเจ้าพ่อหลักเมืองแจ่งกะด้า และ
แท่งเสาที่ก่อขึ้นใกล้กับศาลเจ้าหลวงคำแดงแจ่งหัวริน ส่วนแจ่งคู่อื้องแม่มีพบร่องรอยเสาอันใด แต่
ผู้วิจัยก็สันนิษฐานว่า อดีตคงเคยมีมาแต่อาจสูญหายไปแล้วจึงไม่เห็นร่องรอยในปัจจุบัน ผู้วิจัยได้
สอบถามถึงประเด็นนี้เมื่อเจ้าพ่อประตูสวนปรงประทับทรง ได้ข้อมูลว่า เสาหลักที่อยู่ตรงแจ่งเมือง
ทั้งสี่นั้น ใช้เป็นหลักบอกเขตเมืองเท่านั้น มิได้เป็นการจำลองเอาหลักเมืองไปไว้ตามแจ่งต่างๆแต่
อย่างใด

ปัจจุบันพิธีพื้อนบวงสรวงเทพยดาอารักษ์ประจำประตูเมืองมีเหลือเพียงสองที่เท่านั้น
คือ ประตูสวนปรง และแจ่งศรีภูมิ ประตูเมืองและแจ่งเมืองที่เหลือไม่มีพิธีดังกล่าวเนื่องจากไม่มี
ร่างทรงที่จะเป็นผู้ดำเนินการจัดงาน

^{๑๑} สัมภาษณ์ ธาดาพงษ์ ประทุมวรรณโยธิน, ๑๘ มีนาคม ๒๕๕๑.

๓.๑.๒.๔ ผีประจำไม้กลางเวียง

การบูชาต้นไม้ว่าเป็นเจ้าที่มักพบในชุมชนที่พูดภาษาไทย เช่น ในระดับเมือง คนลาวจะบูชาหลักเมืองที่น่าจะปรับเปลี่ยนมาจากต้นไม้ที่เคยมารวมเอาความอุดมสมบูรณ์ของเจ้าเมืองเอาไว้^{๑๔} ในสังคมไทยลุ่มแม่น้ำกก สวรรดิ อ่องสกุล สันนิษฐานว่า ไม้สี่เมืองของเมืองเงินยางอาจเป็นต้นยาง และความเชื่อนี้ได้สืบมาถึงสมัยล้านนา^{๑๕} หรือในระดับหมู่บ้าน ไทลื้อที่สิบสองปันนา มีความเชื่อว่า เสือบ้านจะสถิตอยู่ที่ต้นไม้ใหญ่ต้นหนึ่งต้นใดในป่าดงหอยมเล็ก ๆ ใกล้หมู่บ้าน ที่เรียกว่า ดงเสือ^{๑๖} เรื่องที่เกี่ยวกับเจ้าที่นั้นถือเป็นพื้นฐานของความเชื่อเกี่ยวกับผีเมืองและหลักเมือง อานันท์ กาญจนพันธุ์ พบว่า เรื่องราวการสร้างเมืองเชียงใหม่ที่ปรากฏในตำนานราชวงศ์พื้นเมืองเชียงใหม่ เมื่อพญามังรายสร้างเมืองเชียงใหม่เสร็จ ก็ได้ทรงจัดให้ทำพิธีบูชาผีเมืองขึ้นเพื่อ “จักอยู่เย็นเป็นสุข” นั้น ตำนานเรียกผีเมืองที่อัญเชิญมาร่วมในพิธีนี้ว่า ภูมิเทวดาและรุกขเทวดา ซึ่งถือว่าเป็นเจ้าที่และอารักษ์ประจำต้นไม้ ในตำนานถือว่าต้นไม้เป็น “ไม้ศรีหลวงเงินเมือง” ซึ่งน่าจะหมายถึงพระภูมิเจ้าที่ ที่มีนัยยะของหลักเมืองอยู่ด้วย^{๑๗} เมื่อสร้างเมืองเชียงใหม่และตั้งเสาอินทขิลไว้ใจกลางเมืองแล้ว จึงมีการปลูกไม้ยางไว้ข้างๆเสาอินทขิลนั้นให้เป็นไม้หมายเมือง ต่อมาเมื่อมีการย้ายเสาอินทขิลไปไว้ที่บริเวณวัดเจดีย์หลวง ก็ต้องมีการปลูกต้นยางข้างวิหารอินทขิลเพื่อเป็นไม้หมายเมืองดังเช่นที่เคยกระทำในอดีต ส่วนไม้ยางเก่าที่เคยอยู่กลางเวียงนั้น ปัจจุบันไม่พบว่ามีปรากฏอยู่ เนื่องจากถูกโค่นล้มไปนานแล้ว

๓.๑.๒.๕ สะดือเมือง

สะดือเมือง ศัพท์เดิมมักเรียกว่า สายสะดือเมือง หมายถึง บริเวณที่กำหนดว่าเป็นศูนย์กลางของเมืองและเป็นที่ตั้งของเสาสะดือเมือง สะดือเมืองถือเป็นองค์ประกอบสำคัญของ

^{๑๔} Levy, Paul. “Doublets Onomastiques au Laos et Aillurs dan L’Asie du Sud- Est” in *Bulletin de l’Institut Indochinois Pour l’Etude de l’Homme*, 1943, p.316 อ้างถึงใน อานันท์ กาญจนพันธุ์, ๒๕๔๒: ๑๕๒.

^{๑๕} สวรรดิ อ่องสกุล, *ประวัติศาสตร์ล้านนา*, หน้า ๔๔.

^{๑๖} เจีย แยน จอง, “ผีเรือนและเสือบ้านสี่เมืองของไทลื้อสิบสองปันนา,” เอกสารการประชุมสัมมนาเรื่อง ความเชื่อและพิธีกรรม: ภูมิปัญญาชาวบ้านไทย-ไท. วันที่ ๑๐- ๑๔ มิถุนายน ๒๕๓๗, โรงแรมดวงตะวัน จังหวัดเชียงใหม่, หน้า ๒.

^{๑๗} อานันท์ กาญจนพันธุ์, “พิธีไหว้ผีเมืองและอำนาจรัฐในล้านนา,” ใน *สังคมและวัฒนธรรมในประเทศไทย*, หน้า ๑๕๓.

เมืองทางภาคเหนือหลายแห่ง เช่น เมืองหริภุญชัย เมืองเขลางคนคร เมืองแพร่ เมืองเชียงใหม่ และเมืองเชียงราย^{๑๘} สำหรับเมืองเชียงใหม่นั้น ปรากฏว่ามีวัดสะดือเมืองหรือวัดอินทิลตั้งอยู่กลางเวียงซึ่งเดิมบริเวณนี้เป็นที่ตั้งของเสาอินทิล และไม้ยางอันเป็นไม้หมายเมือง ตามความเชื่อท้องถิ่นของคนเชียงใหม่นั้น เชื่อว่า เมืองเป็นสิ่งที่มีชีวิต จึงมีชื่อเรียกส่วนต่างๆของเมืองตามอวัยวะของร่างกายมนุษย์ ประชาชนจึงเรียกทิศเหนือของเมืองว่า “หัวเวียง” และเรียกทิศใต้ของเมืองว่า “หางเวียง” หรือ “ท้ายเวียง” ส่วนบริเวณกลางเมืองนั้น เรียกว่า “สะดือเมือง” ซึ่งสะดือเมืองนี้เองที่คนในสมัยโบราณเชื่อว่าเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญและศักดิ์สิทธิ์ บริเวณสะดือเมืองจึงเป็นที่ตั้งของสิ่งที่ชาวเมืองเคารพสักการะ บริเวณสะดือเมืองปัจจุบัน ด้านหนึ่งเป็นที่ตั้งของเสาอินทิลเดิมและวัดอินทิลสะดือเมือง อีกด้านเป็นศาลากลางเก่า ปัจจุบันบริเวณสะดือเมืองนั้น ถูกถนนตัดผ่านออกเป็นสองซีก ลักษณะทางกายภาพเช่นนี้ได้รับคำอธิบายจากนักวิชาการท้องถิ่น อันแสดงให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องสะดือเมือง ว่า ในแง่ไสยศาสตร์การเมือง การผ่าออกสะดือเมืองออกเป็น ๒ ซีก ถือเป็นการกระทำเพื่อไม่ให้มีอำนาจใดๆมาครอบคลุมเชียงใหม่เด็ดขาด^{๑๙}

๓.๑.๓ ฝักรักษ์ยุคหลังสร้างเมืองเชียงใหม่

๓.๑.๓.๑ อารักษ์มังราย

พญามังราย ปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์มังรายผู้มีบทบาทสำคัญในการสร้างเมืองเชียงใหม่และสถาปนาเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรล้านนา หลังจากสวรรคตแล้ว ชาวเชียงใหม่ นับถือพระองค์เป็นอารักษ์เมืองที่สำคัญอีกองค์หนึ่ง พญามังรายประสูติเมื่อ พ.ศ. ๑๓๘๒ ณ เมืองเงินยางลุ่มแม่น้ำกก เป็นโอรสของพญาลาวเมงและนางอ้วมิ่งจอมเมือง (นางเทพคำชาย) ธิดาท้าวรุ่งแก่นชาย เมืองเชียงรุ่ง^{๒๐} พญามังรายเป็นกษัตริย์องค์ที่ ๒๕ แห่งราชวงศ์ลาว ขึ้นครองเมืองเงินยางเมื่อ พ.ศ. ๑๘๐๔^{๒๑} จารึกบริเวณสลูพญามังราย สี่แยกกลางเวียงเชียงใหม่ได้ระบุถึงประวัติของพระองค์ต่อไปว่า ในปีถัดมา ทรงย้ายศูนย์กลางจากเมืองหริภุญนครเงินยางมาสร้างเมือง

^{๑๘} สุรพล คำรืกุล, *ช่วงเมืองและวัดหัวช่วง : องค์ประกอบสำคัญของเมืองในดินแดนล้านนา* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๑๓๒.

^{๑๙} สัมภาษณ์ สนั่น ธรรมธิ, ๑๕ มีนาคม ๒๕๔๗, อ้างถึงใน มัชฌนา กิตติวารากุล, ๒๕๔๗: ๖๗.

^{๒๐} สวัสดิ์ อ่องสกุล, *ประวัติศาสตร์ล้านนา*, หน้า ๕๖.

^{๒๑} ฮันส์ เพนธ์, *ประวัติศาสตร์ล้านนาฉบับย่อ* (เชียงใหม่: หอศิลป์วัฒนธรรมเชียงใหม่, ๒๕๔๗), หน้า ๕๒.

เชียงรายและครองเมืองอยู่ประมาณ ๑๐ ปีก็ทรงเข้ายึดครองเมืองเชียงของใน พ.ศ. ๑๘๑๒ จากนั้นใน พ.ศ. ๑๘๑๖ พระองค์ได้สร้างเมืองฝางขึ้น แล้วต่อมาได้เข้ายึดหริภุญไชยได้ในราว พ.ศ. ๑๘๓๕ พระองค์ประทับที่หริภุญไชยเพียง ๒ ปี ก็ย้ายมาสร้างเวียงกุมกามใน พ.ศ. ๑๘๓๗ และสร้างเมืองเชียงใหม่ใน พ.ศ. ๑๘๓๘ พระองค์ครองเมืองเชียงใหม่จนกระทั่งพระชนมายุได้ ๗๒ พรรษา ก็ต้องอสุนีบาต เสด็จสวรรคต ณ บริเวณตลาดกลางเวียงเชียงใหม่ใน พ.ศ. ๑๘๕๔

หลังจากพญามังรายเสด็จสวรรคตแล้ว ในยุคต่อมาชาวเมืองเชียงใหม่ได้นับถือพระองค์เป็นอารักษ์มังราย ซึ่งเป็นอารักษ์เมืองเชียงใหม่ สถานที่สวรรคตของพญามังราย ได้มีการสร้างศาลไว้สักการบูชา และมีพิธีกรรมบวงสรวงอารักษ์มังรายทุกปีในช่วงเดือนเมษายน

๓.๑.๓.๒ ฝัประจำพญาช้างทั้งแปดรอบเจดีย์หลวง

ธนจรรย์ สุระมณี ได้เขียนถึงความเป็นมาของพระธาตุเจดีย์หลวงและพญาช้างทั้งแปด ไว้ในบทความเรื่อง “ช้างรอบพระธาตุเจดีย์หลวง” ดังต่อไปนี้^{๒๒}

พระธาตุเจดีย์หลวงแรกสร้างเป็นพระเจดีย์องค์เล็ก ๆ สูง ๓ ศอก บรรจุพระบรมธาตุที่พระโศภะและพระอุตรระสมณทูต ผู้เข้ามาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสุวรรณภูมิ นำมาภายหลังการทำสังคายนาครั้งที่ ๓ สมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ต่อมาปี พ.ศ. ๑๕๓๔ พระเจ้าแสนเมืองมา รัชกาลที่ ๗ แห่งราชวงศ์มังรายให้ปรับเปลี่ยนสร้างใหม่ที่เก่าสร้างเป็นอุเทสิกเจดีย์สี่เหลี่ยมฐานกว้างด้านละ ๒๐ วา สูง ๓๕ วา สร้างถวายเป็นพุทธบูชาเพื่ออุทิศพระราชกุศลแด่พระเจ้ากือนาพระราชบิดา

พระธาตุเจดีย์หลวงสร้างครั้งแรก วันพุธ ขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๗ ปีมะเมีย พ.ศ. ๑๕๓๔ ยามเย็นตะวันบ่าย “พระเจดีย์กว้าง ๒๐ วาทุกด้าน สูงแต่ธรณีถึงยอด ๓๕ วา พระมหาเจดีย์นั้นประดับด้วยซุ้มประตูทั้ง ๔ ด้าน มีพระพุทธรูปใหญ่ นั่งสมาธิทำด้วยปูนนั่งโคนไม้มหาโพธิ์ทั้ง ๔ ด้าน มีบันได ๔ ด้าน มีรูปนาค ๘ ตัว ตัวละ ๕ หัว อยู่ข้างบันได มีราชสีห์ ๔ ตัว มีรูปช้าง ๒๘ ตัว มหาเจดีย์นั้นปรากฏแก่คนทั้งหลายเมื่ออยู่ไกล ๒,๐๐๐ วา

^{๒๒} ธนจรรย์ สุระมณี, “ช้างรอบพระธาตุเจดีย์หลวง” ใน วัดเจดีย์หลวงวรวิหาร (เชียงใหม่: ทั่วถ้วน การพิมพ์, ๒๕๔๓), หน้า ๖๔-๖๘.

ก็มองเห็น” แต่สร้างยังไม่แล้วเสร็จพระเจ้าแสนเมืองมาก็สวรรคตเสียก่อน พระมหาลีและพระโอรสของพระองค์จึงสร้างต่อจนแล้วเสร็จ

ต่อมาปี พ.ศ. ๒๐๒๒- ๒๐๒๔ พระเจ้าติโลกราช รัชกาลที่ ๕ แห่งราชวงศ์มังราย ผู้เป็นพระราชนัดดาของพระเจ้าแสนเมืองมา ได้ทรงสร้างเสริมองค์พระธาตุเจดีย์หลวงให้กว้างออกเป็นด้านละ ๓๕ วา สูง ๔๕ วา การปฏิสังขรณ์นี้ ได้เริ่มกระทำในปีจอจุลศักราช ๘๔๑ เสร็จแล้วบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ซึ่งพระมหาคัมภีร์เถระนำมาจากลังกา ในสมัยพระเจ้าติโลกราชสร้างเสริมพระธาตุเจดีย์หลวง ได้กล่าวถึงการก่อรูปช้าง การตั้งชื่อช้าง ๘ เชือก โดยสีหโคตรเสนาบดีเป็นผู้ลงยันต์คาถาดังชื่อช้าง

อันที่จริงรูปช้างคำรายล้อมองค์พระธาตุเจดีย์หลวงมีอยู่ ๒๘ เชือก แต่ในประวัติการสร้างมีช้างเพียง ๘ เชือกเท่านั้นที่มีการตั้งชื่อให้โดยเฉพาะ อีก ๒๐ เชือกไม่มีชื่อและไม่มีรายละเอียดในการก่อ คาดว่าคงสร้างพร้อมกันแต่ถือว่าเป็นพลช้างจึงไม่ได้ให้รายละเอียด จะให้ความสำคัญเฉพาะช้าง ๘ เชือกที่สร้างประจำทิศทั้ง ๘ เวลาสร้างก็ลงเลขยันต์คาถาให้ขลังศักดิ์สิทธิ์ แล้วสถาปนาขึ้นเป็นพญาช้าง ตั้งชื่อตามยันต์คาถานั้น ให้เป็นมงคลเป็นอารักษ์ คอยปกป้องรักษาคุ้มครองป้องกันบ้านเมืองให้ปลอดภัยจากศัตรูที่จะก้าวล้ำมาย่ำยีจากทิศทั้ง ๘

ในอดีต เวลาทำพิธีบูชาเช่นไหว้พลีกรรมจะเริ่มตั้งที่ช้างที่อยู่ประจำทิศอีสานคือ เมฆบังวัน แล้วเวียนขวา (ทักษิณาวรรต) สูทิศตะวันออกตามลำดับจนมาบรรจบกันที่ทิศอีสาน เมื่อทำการบูชาเช่นไหว้พญาช้างทั้ง ๘ เชือกให้ถูกต้องตามประเพณีแล้ว ย่อมก่อให้เกิดสวัสดิมงคล นำความสงบสุขมาสู่บ้านเมือง ศัตรูไม่อาจมารุกรานย่ำยีได้ เพราะชื่อพญาช้างที่ตั้งขึ้นนั้นเป็นพลังอำนาจก่อเกิดเดชานุภาพอิทธิฤทธิ์ ช่มชู้บดบัง ปรายปรามอริราชศัตรูที่จะมารุกรานให้แพ้ยับแตกพ่ายหนีไป พญาช้างที่ประจำแต่ละทิศมีชื่อ และความหมายดังต่อไปนี้

๑. ทิศอีสาน (ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ) ได้ชื่อว่า “เมฆบังวัน” เมื่อศัตรูยกพลเสนามารุกรานล่องลำเข้ามาในอาณาจักรจะเกิดอาเพศ ท้องฟ้ามีมืดด้วยเมฆหมอกปกคลุม ธรรมชาติวิปริตแปรปรวน ทำให้ผู้รุกรานหวาดผวากั้ยพิบัติตกใจกลัวแตกพ่ายหนีไป

๒. ทิศอุดร (ทิศเหนือ) ได้ชื่อว่า “ข่มพลแสน” เมื่อผู้รุกรานยกทัพโยธาเข้ามาใกล้ แม้จะมีพลทหารกล้าเรือนแสน ก็จะเกิดอาการมีนเมาลึ้มหลง ไม่อาจครองสติ ยับยั้งอยู่ได้ ต้องระส่ำระสายแตกพ่ายหนีไป
๓. ทิศพายัพ (ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ) ได้ชื่อว่า “ดาบแสนด้าม” เมื่อข้าศึกศัตรูผู้รุกรานเข้ามา แม้จะมีกำลังพลมากมาย มีศาสตรามีดพร้า ดาบคมเป็นแสนๆ เล่มก็ไม่อาจเข้าใกล้ทำร้ายได้ มีแต่จะเกิดหวาดหวั่นขลาดกลัวแตกหนีไป
๔. ทิศประจิม (ทิศตะวันตก) ได้ชื่อว่า “หอกแสนลำ” เมื่อข้าศึกศัตรูผู้รุกรานเข้ามา รานรบ แม้จะมีกำลังพลกล้าหาญมากมาย มีศาสตราอันคมยาว หอกแหลนหลาวเป็นแสน ก็ไม่อาจเข้ามาราวีได้
๕. ทิศหรีด (ทิศตะวันตกเฉียงใต้) ได้ชื่อว่า “ปืนแสนหลัง” เมื่อข้าศึกศัตรูผู้รุกรานเข้ามา แม้จะมีกำลังพลจำนวนมาก มีอาวุธปืนเป็นแสนกระบอกก็ไม่อาจจะทำอันตรายได้ ต้องแตกพ่ายหนีไป
๖. ทิศทักษิณ (ทิศใต้) ได้ชื่อว่า “หน้าไม้แสนเกียง” เมื่อผู้รุกรานบุกรุกเข้ามา แม้จะมีกำลังพลมากมาย มีหน้าไม้คันธนูเป็นแสนๆ ก็ไม่อาจทำอันตรายบ้านเมืองและผู้คนได้ ต้องแตกพ่ายล่าถอยไป
๗. ทิศบูรพา (ทิศตะวันออก) ได้ชื่อว่า “ไฟแสนเต่า” เมื่อข้าศึกยกทัพมาหมายจะย่ำยี ก็จะเกิดอาการร้อนร่ำเหมือนเพลิงเผาผลาญรอบด้าน เลยแตกพ่ายหนีไปด้วย ความทรมาน

การบูชาเช่นไหว้พญาช้างทั้ง ๘ เชือกได้เล็กร้างไปนานแล้ว ไม่สามารถระบุให้แน่ชัดได้ว่า เลิกไปตั้งแต่เมื่อใด และเพราะเหตุใดพิธีนี้จะเลือนหายไปจากสังคมเชียงใหม่ การเลือนหายไปของพิธีนี้ จะมีความสอดคล้องกับการพังทลาย ทрудโทรมของรูปช้างรอบเจดีย์หลวงด้วย

๓.๑.๓.๓ ผีประจำพญาช้างเผือกหัวเวียง

ปัจจุบันอนุสาวรีย์พญาช้างเผือกหัวเวียง หรือเรียกอีกอย่างว่า “ข่วงช้าง” นั้น ตั้งอยู่ที่ถนนโชตนา ตำบลช้างเผือก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ห่างจากประตูช้างเผือกออกมา ประมาณ ๕๐๐ เมตร ลักษณะเป็นพื้นที่ลานโล่งมีรูปปั้นช้าง ๒ เชือก ถือเป็นมงคลสถานอีกแห่งหนึ่งของเมืองเชียงใหม่ บริเวณอนุสาวรีย์ช้างเผือกมีจารึกประวัติความเป็นมาเขียนไว้ว่า

“ อนุสาวรีย์ช้างเผือกสร้างในสมัยพระเจ้าแสนเมืองมา กษัตริย์ลำดับที่ ๕ ของ ล้านนาไทย ระหว่างพ.ศ. ๑๕๓๑- ๑๕๕๔ โดยมหาดเล็กชื่ออ้ายออบและอ้ายยี่ระชา ซึ่งได้ ช่วยเหลือและปลัดกันแบกพระเจ้าแสนเมืองมาให้พ้นอันตรายจากการโจมตีของกองทัพ สุกโขทัย มหาดเล็กทั้งสองจึงได้รับปูนบำเหน็จเป็น ขุนช้างซ้าย ขุนช้างขวา ขุนช้างทั้งสอง ตั้งบ้านเรือนอยู่ทางใต้เชิงโคม ด้านตะวันออก และได้สร้างรูปช้างเผือกสองเชือกไว้ ด้านซ้ายขวาของประตูช้างเผือก ต่อมา ในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ พระยาวชิรปราการ (พระเจ้ากาวิละ) เป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่ (พ.ศ. ๒๓๒๕-๒๓๕๖) โปรดให้รื้อถอนออกจากที่ เดิมเนื่องจากชำรุดทรุดโทรม แล้วให้สร้างรูปช้างเผือกสองเชือกขึ้นใหม่ ชื่อ “พญาปราบ จักรवाल” และ “พญาปราบเมืองมารเมืองยักษ” เมื่อ พ.ศ. ๒๓๔๓ เดือน ๗ ขึ้น ๑๑ ค่ำ วันเสาร์ ใต้ทางหัวเวียงนอกประตูช้างเผือกและเป็นที่เคารพสักการะของชาวเชียงใหม่ トラบจนทุกวันนี้”

ในทุกๆปี ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในบริเวณใกล้เคียง จะพากันร่วมทำพิธีไหว้สาพญา ช้างทั้งสองในช่วงเทศกาลปีใหม่เมือง (สงกรานต์) นอกจากนี้ ยังมีประเพณีทำบุญใส่บาตรเจ้าพ่อ ช้างเผือกในแรม ๕ ค่ำ เดือน ๕ (เหนือ) ของทุกปี โดยมีคณะศรัทธาและพระสงฆ์จากวัดคู่เต้าเป็น เจ้าภาพ

๓.๑.๓.๔ ศิประจำพญาราชสีห์หัวเวียง

อนุสาวรีย์รูปสิงห์หรือคุ่มสิงห์อันเป็นที่สถิตของพญาราชสีห์หัวเวียงอารักษ์ เมืองเชียงใหม่ ปัจจุบันตั้งอยู่บริเวณนอกเขตกำแพงเมือง ทางด้านซ้ายมือของถนนโชตนา ตำบล ช้างเผือก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ห่างจากตัวเมืองประมาณ ๒ กิโลเมตร บริเวณอนุสาวรีย์ รูปสิงห์นี้ มีรูปปั้นสิงห์อยู่ ๒ ตัว ตัวหนึ่งหันหน้าไปทางทิศตะวันออก ตัวหนึ่งหันหน้าไปทางทิศ เหนือ อนุสาวรีย์รูปสิงห์คู่นี้ได้บูรณะจากของเดิมในสมัยพระยาภาววิละ เพื่อให้เป็นสิงหนาทแก่เมือง เชียงใหม่

ในการเก็บข้อมูลครั้งนี้ ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์นายเอก ตาอ้าย อายุ ๔๐ ปี ร่างทรง ของเจ้าพ่อสิงห์ด้านซึ่งเป็นหนึ่งในอารักษ์ที่สถิตอยู่บริเวณคุ่มสิงห์ รายละเอียดสรุปได้ดังนี้

บริเวณที่เจ้าพ่อสิงห์ด่านคูแลรับผิชอบกินพื้นที่ ตั้งแต่ช่วงสิงห์ชัยมงคลไปจนถึงเมืองฝาง เจ้าที่ถูกเชิญให้ลงมาดูแลรักษาบริเวณคุ้มสิงห์นี้ มีทั้งหมด ๑๒ คน คือ ๑. เจ้าพ่อสิงห์ชัย ๒. เจ้าพ่อสิงห์โท ๓. เจ้าพ่อสิงห์หา ๔. เจ้าพ่อสิงห์ด่าน ๕. เจ้าพี่สิงห์ดง ๖. เจ้าพี่สิงห์ดั่ง ๗. เจ้าน้อยสิงห์คู้ ๘. เจ้าน้อยสิงห์ธนู ๙. เจ้าพี่วงศ์สวรรค์ ๑๐. เจ้าสิงห์น้อย ๑๑. เจ้าแม่นางจำปา ๑๒. เจ้าแม่นางจำปี นอกจากนี้ยังมีดวงวิญญาณที่ทำหน้าที่เป็นเสนาสติดอยู่นับร้อย และมีดวงวิญญาณที่ทำหน้าที่เป็นพ่อบ้านเปรียบเป็นผู้ใหญ่บ้านคอยดูแลบริเวณคุ้มสิงห์นี้ด้วย ในบรรดาสังคค์สิทธิ์บริเวณคุ้มสิงห์เหล่านี้ ปัจจุบันมีเพียงเจ้าพ่อสิงห์ด่านและดวงวิญญาณที่ทำหน้าที่เป็นพ่อบ้านเท่านั้นที่มีร่างทรง ประวัติของเจ้าพ่อสิงห์ด่านนั้น ผู้วิจัยได้สอบถามขณะที่อัญเชิญเจ้าพ่อลงมาประทับทรงได้ความว่า ในอดีตชาติ เจ้าพ่อสิงห์ด่านเป็นทหาร เป็นคนบ้านประดู่พร้าว เมืองพะเยา เจ้าพ่อสิงห์ด่านถือเป็นผีที่อยู่ในสายอารักษ์ โดยปกติแล้วจะมีการประชุมหมู่เทพโดยแบ่งแยกออกเป็นสายต่างๆ การประชุมจึงเป็นในลักษณะของการสอบถามและรายงานความเป็นไปต่างๆของบ้านเมืองในเขตพื้นที่ความดูแลของเทพแต่ละองค์ อาทิเช่น เรื่องความสงบปลอดภัย ความอุดมสมบูรณ์ของเมืองเชียงใหม่ เป็นต้น ในรอบ ๑ ปีจะมีพิธีกรรมเกี่ยวกับอารักษ์ราชสีห์หัวเวียงสำคัญๆ ๕ พิธี คือ ๑. พิธิตานข้าวใหม่ เมื่อเก็บเกี่ยวข้าวมาแล้ว จะต้องนำมาถวายให้กับเจ้ากินก่อน พิธิตวายข้าวใหม่แก่เจ้าพ่อนี้ จะกระทำในช่วงเดือน ๔ (เหนือ) ๒. พิธีรดน้ำคำหัวเจ้าพ่อในเทศกาลปีใหม่เมือง ในเดือน ๗ (เหนือ) ๓. พิธีไหว้ครู และบวงสรวงอารักษ์ราชสีห์หัวเวียง จะทำขึ้นในเดือน ๙ แรม ๙ ค่ำ จะมีการถวายหัวหมูหนึ่งหัว ไก่ ๒ ตัว ๔. พิธีฟ้อนผี จัดขึ้นในเดือน ๙ เหนือ แรม ๑๒ ค่ำ ๕. ช่วงเข้าพรรษา คือ เดือน ๑๐ แรม ๔ ค่ำ เจ้าพ่อสิงห์ด่านจะไปเข้าพรรษา คือหลังจากที่พระสงฆ์เข้าไปก่อนแล้ว ๔ วัน ร่างทรงขณะประทับทรงเจ้าพ่อสิงห์ด่านยังกล่าวอีกว่า เมื่อพุทธศาสนาเข้ามาเผยแผ่ยังล้านนา เจ้าพ่อสิงห์ด่านก็มีความเลื่อมใสในพุทธศาสนาและเชื่อในพระพุทธรเจ้า สิ่งใดที่สามารถลด ละ เลิก ปล่อยวางได้ก็จะทำเพื่อจะได้ไปเกิดในภพภูมิที่ดีและได้ไปเกิดในยุคเดียวกับพระศรีอาริย์^{๒๓} คำกล่าวนี้แสดงให้เห็นว่าในแผ่นดินล้านนาปัจจุบัน มิได้แบ่งแยกพุทธศาสนาและความเชื่อเรื่องผีอย่างเด็ดขาดต่อกันนัก หากแต่รวมอยู่ด้วยกันอย่างผสมผสาน ในที่นี้ ผีอารักษ์ซึ่งเป็นตัวแทนของความเชื่อดั้งเดิมมีการน้อมรับเอาความเชื่อทางพุทธศาสนาอย่างชัดเจนทั้งยังช่วยนำความเชื่อทางศาสนาเหล่านี้ไปสั่งสอนแก่คนที่ศรัทธาต่อตนอีกด้วย

^{๒๓} สัมภาษณ์ อเนก คำอ้าย, ๑๗ มกราคม ๒๕๕๓.

ความเชื่อเกี่ยวกับผีอารักษ์เมืองเชียงใหม่ทั้งหมดที่กล่าวมา ทั้ง เจ้าหลวงคำแดง ปู่แสะย่าแสะ ขุนหลวงวิลังคะ ผีประจำเสาอินทขิล ผีประจำรูปปั้นกุมภัณฑ์ ผีประจำกำแพงเมือง และแจ้งเมือง ไม้ยางกลางเวียง สะดือเมือง อารักษ์มั่งราย พญาช้างทั้ง ๘ รอบเจดีย์หลวง พญาช้างเผือกหัวเวียง และราชสีห์หัวเวียง ยังคงอยู่ในความรับรู้ของชาวเชียงใหม่ และยังคงเป็นที่เคารพนับถือสืบเนื่องมาจนปัจจุบัน

๓.๒ พิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์เมืองเชียงใหม่

๓.๒.๑ พิธีบูชาเสาอินทขิล

๓.๒.๑.๑ สถานที่ประกอบพิธี

ในปัจจุบันพิธีบูชาเสาอินทขิลจัดขึ้น ณ วัดเจดีย์หลวงวรวิหาร ตั้งอยู่บนถนนพระปกเกล้า ตำบลพระสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ วัดเจดีย์หลวงสร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าแสนเมืองมา (พ.ศ. ๑๕๓๑ – พ.ศ. ๑๕๕๔) เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่องค์ที่ ๗ แห่งราชวงศ์มังราย ต่อมาในสมัยพระเจ้ากาวิละ (พ.ศ. ๒๓๒๔ – พ.ศ. ๒๓๕๘) ได้ย้ายเสาอินทขิลจากวัดสะดือเมืองซึ่งเป็นที่ตั้งเดิมของเสาอินทขิล มาไว้ในวัดเจดีย์หลวงวรวิหารซึ่งแนวคิดการย้ายครั้งนี้ ได้ยึดเอาดวงของผู้ปกครองเมืองเป็นหลัก และตั้งอินทขิลในจุดที่จะให้คุณค่าต่อผู้ปกครองบ้านเมือง^{๒๔} และให้มีพิธีบูชาเสาอินทขิลเป็นประจำจนกระทั่งทุกวันนี้

นอกจากนี้ พระครูเจติยาภิบาล กล่าวถึงสาเหตุที่ต้องย้ายเสาอินทขิลไปไว้ที่ใหม่่ว่า พระเจ้ากาวิละมีความประสงค์ที่จะเปลี่ยนหลักเมือง เพราะพม้ามารองเมืองเชียงใหม่ ถึง ๒๒๒ ปี จึงต้องมีการย้ายหลักเมืองใหม่ เสมือนการตั้งต้นใหม่เพื่อไล่พม่าออกไป สมัยพระเจ้ากาวิละจึงต้องผูกดวงเมืองใหม่^{๒๕} นับแต่นั้นมาวิหารอินทขิล ไม้ยาง หอกุมภัณฑ์ก็ได้ย้ายมาอยู่ในอาณาเขตของวัดเจดีย์หลวง และใช้สถานที่ในวัดจัดงานสมโภชบูชาเสาอินทขิลทุกปีสืบมาจวบจนปัจจุบัน

^{๒๔} สัมภาษณ์ อุดลลิตกิตต์, พระครู, ๑๖ กันยายน ๒๕๕๑.

^{๒๕} มัชฌานา กิตติวารากุล, “แนวคิดทางอภิปรัชญาและจริยศาสตร์ในพิธีบูชาเสาอินทขิล จังหวัดเชียงใหม่,” (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๗), หน้า ๖๗.

๓.๒.๑.๒ องค์ประกอบสำคัญในพิธีบูชาเสาอินทขิล

- เสาอินทขิล

เสาอินทขิล หรือที่เรียกกันอีกอย่างว่า เสาหลักเมืองเชียงใหม่ นั้น ในปัจจุบันตั้งอยู่ในวิหารอินทขิลซึ่งในรอบ ๓๖๕ วัน จะเปิดให้ประชาชนเข้าสักการะได้เพียง ๗ วันเท่านั้น คือช่วงประกอบพิธีบูชาเสาอินทขิล และจำกัดให้เพียงผู้ชายเท่านั้นที่สามารถเข้าไปได้ เพราะมีความเชื่อว่าภายใต้เสาอินทขิลมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ฝังเอาไว้ หากผู้หญิงขึ้นไปในช่วงที่มีประจำเดือน เลือดประจำเดือนซึ่งถือว่าเป็นสิ่งมีมลทินจะทำให้อำนาจศักดิ์สิทธิ์คลายลงได้ เมื่อเข้าไปในวิหารอินทขิลซึ่งออกแบบเป็นวิหารจตุรมุขศิลปะแบบล้านนา จะพบเสาอินทขิลตั้งอยู่กึ่งกลางวิหาร เป็นเสาอิฐก่อสอปูน ติดกระจกสี มีพระพุทธรูปปางรำพึงตั้งอยู่บนเสา

ภาพที่ ๑ เสาอินทขิล

เสาอินทขิลยังเชื่อกันว่ามีความศักดิ์สิทธิ์ เมื่อถึงพิธีบูชาเสาอินทขิล สิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆในเมืองเชียงใหม่ เจ้าพ่อ เจ้าแม่ต่างๆต้องไปรวมกันที่อินทขิลตลอดทั้ง ๗ วัน แม่แนนน้อย ดวงแก้ว อายุ ๕๑ ปี ร่างทรงของเจ้าปู่บุญสม เสนาเจ้าหลักเมืองให้สัมภาษณ์ว่า “เวลาเข้าอินทขิล แม่ต้องไปอยู่ที่โน่น ที่งานอินทขิลวัดเจดีย์หลวง ไปอยู่ตั้งแต่บ่ายสอง แล้วเจ็ดโมงก็กลับ เจ้าพ่อท่านสั่งให้ไปก็ต้องไปทั้งเจ็ดวันเลย ต้องไปทุกวัน แล้วช่วงนั้นใครมีเพื่อนที่ไหนก็ไม่ได้ไป เจ้าพ่อท่าน

อยู่ในนั้น ไม่ได้ออกมา ช่วงที่มีพิธีบูชาเสาอินทขิลเจ้าพ่อต่างๆจะไปรวมอยู่ที่นั่นหมดเลย ทุกหัวเมืองจะไปรวมอยู่ที่นั่น...เวลาแม่ไปถึงงานก็ต้องไปคาขันแก้วทั้งสาม คาขันห้า คาขันขอศีลให้เขา เขาก็จะเอาขึ้นไปในวิหารแล้วก็กล่าวคำโอกาส”^{๒๖}

อย่างไรก็ตาม แม้เสาอินทขิลจะเป็นสัญลักษณ์แทนความเชื่อดั้งเดิมแต่การที่นำพระพุทธรูปปางรำพึงไปตั้งไว้เหนือเสาอินทขิลนั้นก็ทำให้ประชาชนที่เข้ามาร่วมพิธีให้ความสำคัญไปที่พระพุทธรูปแทนที่จะเป็นเสาอินทขิล นายพิรพงษ์ สิทธิเทพ อายุ ๒๑ ปี ผู้มีภูมิลำเนาอยู่ที่จังหวัดเชียงใหม่ และมาร่วมพิธีบูชาเสาอินทขิลแทบทุกปีกล่าวถึงการสักการะเสาอินทขิลของตนว่า “ไหว้เพราะบนเสาอินทขิลมีพระพุทธรูป เวลาไหว้จึงไหว้แบบเบญจางคประดิษฐ์ และการที่อินทขิลมีพระพุทธรูปตั้งอยู่บนยอดทำให้รู้สึกว่าคุณค่าสำคัญของเสาอินทขิล คือพระพุทธรูปที่ตั้งอยู่ข้างบน”^{๒๗}

การผสมผสานของประติมากรรมที่เป็นสัญลักษณ์แทนความเชื่อดั้งเดิม และพุทธศาสนาไว้ในบริเวณเดียวกันนี้นับเป็นลักษณะเฉพาะของเสาหลักเมืองเชียงใหม่และเป็นเหตุอย่างหนึ่งให้การรับรู้และการตีความของชาวเมืองเชียงใหม่ที่มาสักการะเสาอินทขิลเป็นไปทั้งการสักการะตามความเชื่อดั้งเดิม และพุทธศาสนา

- ชันดอก

ชันดอก คือ ภาชนะที่ทางวัดจัดเตรียมไว้สำหรับประชาชนนำดอกไม้มาใส่เพื่อถวายแก่เสาอินทขิล ปัจจุบันใช้เป็นขันโตกขนาดใหญ่ ตามประเพณีจะใช้จำนวน ๓๒ ขัน วางเรียงกันข้างวิหารอินทขิล ชันดอกทั้ง ๓๒ ขันมีนัยแทนขวัญทั้ง ๓๒ ของมนุษย์ วิโรจน์ อินทนนท์ อาจารย์ประจำภาควิชาปรัชญา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ได้ให้สัมภาษณ์ว่า “ชันดอกที่ใช้ในพิธีบูชาเสาอินทขิล มีจำนวนทั้งหมด ๓๒ ขัน ซึ่งแทน ๓๒ ขวัญของมนุษย์ เวลาใส่ชันดอกจึงควรจะต้องใส่ให้ครบทั้ง ๓๒ ขัน”^{๒๘}

อย่างไรก็ตามในเชิงปฏิบัติ การใส่ชันดอกในปัจจุบันก็ได้เคร่งครัดตามประเพณีมากนัก ชันดอกที่ทางวัดเจดีย์หลวงจัดไว้ให้ประชาชนนำดอกไม้มาสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามจุดต่างๆ

^{๒๖} สัมภาษณ์ แฉ่งน้อย ดวงแก้ว, ๒๒ มกราคม ๒๕๕๓.

^{๒๗} สัมภาษณ์ พิรพงษ์ สิทธิเทพ, ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๕๓.

^{๒๘} สัมภาษณ์ วิโรจน์ อินทนนท์, ๒๖ พฤษภาคม ๒๕๕๒.

นับรวมแล้วมีจำนวนร่วม ๑๐๐ กว่าชั้น นายวาทิต ธรรมเชื้อ อายุ ๒๔ ปี ผู้เข้าร่วมพิธีและเคยช่วยทางวัดเจดีย์หลวงเตรียมงานได้ให้สัมภาษณ์ว่า “ชั้นดอกที่ทางวัดจัดนั้น จริงๆก็ยึดถือตามเกณฑ์ ๑๒ ชั้น แต่เอาเข้าจริงๆบางปีก็จัดเกิน บางปีก็จัดไม่ถึง ส่วนตัวเวลาเตรียมดอกไม้มาใส่ ก็จะเตรียมมาเยอะมาก ๑๐๐ กว่าชุดเลย เพราะเน้นให้ใส่ครบทุกชั้น ดอกที่เตรียมมาก็จะเป็นดอกไม้ที่มีแถวบ้าน ดอกมะลิ ดอกกุหลาบอะไรก็ใช้ได้หมด พอใส่ชั้นดอกที่รอบวิหารอินทขิลครบแล้วก็จะไปไหว้ไม้ยาง กุมภภัณฑ์ ถวายรอบอินทขิลด้วย”^{๒๘} นอกจากนี้ผู้เข้าร่วมพิธีที่ถือคติว่าต้องใส่ชั้นดอกไม้ให้ครบถ้วนแล้ว ก็ยังมีผู้เข้าร่วมพิธีอีกกลุ่มหนึ่งที่ไม่ได้เคร่งครัด การใส่ชั้นดอกไม้ให้ครบ ๑๒ ชั้น รวมถึงไม่ทราบนัยแฝงของชั้นดอกทั้ง ๑๒ เพียงแต่มาร่วมใส่ชั้นดอกตามประเพณีเท่านั้น นายพิรพงศ์ สิทธิเทพ อายุ ๒๓ ปี ผู้มาเข้าร่วมพิธีบูชาเสาอินทขิลกล่าวว่า “ดอกไม้ที่เตรียมมาใส่ชั้นดอกก็จะเตรียมมาจากที่บ้านและจะมีพวกใบโกสนด้วย เวลาใส่ชั้นดอกไม้ได้เคร่งครัดว่าต้องใส่ครบทุกชั้น แต่ก็ใส่จนดอกไม้ที่เตรียมมาหมดแค่ไหนก็เท่านั้น”^{๓๐}

จากคำให้สัมภาษณ์ของผู้เข้าร่วมพิธีเห็นได้ว่า นัยความหมายที่แท้จริงของชั้นดอกทั้ง ๑๒ ชั้น เริ่มจะเลื่อนไปการรับรู้ของคนปัจจุบัน รวมถึงผู้จัดงานเองก็มิได้เคร่งครัดจัดให้จำนวนชั้นดอกมีครบ ๑๒ ชั้นครบถ้วนทุกปี ประชาชนที่เข้าร่วมงานจึงรับรู้เพียงในส่วนของการนำดอกไม้เครื่องหอมมาสักการบูชาเสาอินทขิล มากกว่าเป็นการใส่ชั้นดอกเพื่อเป็นมงคลแก่ขวัญของตน

- พระพุทธรูปฝนแสนห่า

พระพุทธรูปฝนแสนห่าปัจจุบันประดิษฐานอยู่ที่วัดช่างแต้ม บนภูฎี ๖๐๐ ปี ศรีเมืองเชียงใหม่ เชื่อกันว่ามีพุทธานุภาพลดบันดาลให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล ตามประวัติที่พิมพ์ติดไว้หน้าภูฎี ๖๐๐ ปี ศรีเมืองเชียงใหม่ กล่าวว่าพระพุทธรูปฝนแสนห่าเดิมเป็นพระพุทธรูปประจำพระองค์ของพระนางจามเทวี กษัตริย์ผู้ครองนครลำพูน กาลต่อมาพระเจ้าติโลกราชได้ยกทัพไปทำศึกตีเอาเมืองลำพูนและได้เผาบ้านเมืองตลอดจนวัดวาอาราม หลังจากเปลวเพลิงสงบลงแล้วปรากฏเป็นอัสจรรยคือวิหารหลังหนึ่งไฟไม่ได้ไหม้ พระเจ้าติโลกราชจึงเสด็จเข้าทอดพระเนตรภายในพระวิหารก็พบพระแก้วขาวและพระพุทธรูปฝนแสนห่าจึงได้อัญเชิญมาประดิษฐานที่

^{๒๘} สัมภาษณ์ วาทิต ธรรมเชื้อ, ๑๕ ธันวาคม ๒๕๕๓.

^{๓๐} สัมภาษณ์ พิรพงศ์ สิทธิเทพ, ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๕๓.

เชียงใหม่ โดยพระแก้วขาวประดิษฐานอยู่ที่วัดเชียงมั่น และ พระพุทธรูปฝนแสนห่าประดิษฐานที่วัดช่างแต้มจวบจนถึงปัจจุบัน^{๓๑}

พระพุทธรูปฝนแสนห่าเป็นพระพุทธรูปทองสัมฤทธิ์ปางมารวิชัย เชียงแสนลังกา มีขนาดหน้าตักกว้าง ๒๕ นิ้ว สูง ๓๕ นิ้ว หนา ๑๕ นิ้ว อายุประมาณ ๑,๐๐๐ กว่าปี พุทธศาสนิกชนชาวเชียงใหม่ให้ความสำคัญ ถือว่าเป็น พระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองมาแต่อดีต พระครูวิบูลกิตติรักษ์ เจ้าอาวาสวัดช่างแต้มได้ให้ข้อมูลว่าในรอบหนึ่งปีจะมีการอัญเชิญพระพุทธรูปฝนแสนห่าออกจากวัดเพียงสองครั้งเท่านั้น คือในวันสงกรานต์โดยอัญเชิญเข้าขบวนแห่พระพุทธรูปสำคัญของจังหวัดเชียงใหม่เพื่อให้ประชาชนได้สรงน้ำสักการบูชา และในพิธีบูชาเสาอินทขิลเพื่อนำความร่มเย็นเป็นสุข ความอุดมสมบูรณ์มาสู่เมืองเชียงใหม่^{๓๒}

ในพิธีบูชาเสาอินทขิล พระพุทธรูปพระเจ้าฝนแสนห่าจะถูกอาราธนาออกจากวัดช่างแต้มในช่วงเช้าของวันเข้าอินทขิล ในเวลา ๘.๓๕ น. ของวันที่ ๑๐ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๕๓ เจ้าอาวาสวัดช่างแต้มได้อาราธนาพระพุทธรูปพระเจ้าฝนแสนห่ามาประดิษฐานที่วัดเจดีย์หลวงบนรถบุษบก “ศรีเมืองเชียงใหม่” เพื่อแห่ไปรอบเมือง ก่อนจะนำไปประดิษฐานไว้หน้าวิหารวัดเจดีย์หลวง ติดกับวิหารอินทขิล เพื่อให้ประชาชนสรงน้ำตลอดทั้ง ๗ วัน น้ำสัมน้ำที่นำมาสระสรงองค์พระพุทธรูปนั้น ประชาชนถือว่าเป็นสิริมงคล จึงมีการรองเอาน้ำสัมน้ำจากฐานพระพุทธรูปกลับไปประพรมที่บ้านเพื่อความเป็นสิริมงคล ผู้เข้าร่วมพิธี ๒-๓ คนให้สัมภาษณ์ว่าได้เก็บน้ำสัมน้ำไปบูชาบนหิ้งพระที่บ้านของตนด้วย

^{๓๑} สรุปลความจาก “ประวัติพระพุทธรูปฝนแสนห่า” (เอกสารไม่มีพิมพ์เผยแพร่)

^{๓๒} สัมภาษณ์ วิบูลกิตติรักษ์, พระครู, ๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

ภาพที่ ๒ พระพุทธรูปฝนแสนห่าบนรถบุษบกศรีเมืองเชียงใหม่
เข้าขบวนแห่รอบเมืองเพื่อเป็นสิริมงคลและให้ประชาชนได้ร่วมสักการะ

ในวันเข้าอินทจิล พ.ศ.๒๕๕๓ ก่อนเริ่มขบวนแห่พระพุทธรูปพระเจ้าฝนแสนห่าในเวลาประมาณ ๑๕.๐๐ น. เกิดพายุฝนพัดลงมากระทันหันอย่างหนักเป็นเวลาเกือบหนึ่งชั่วโมง ประชาชนที่มารอร่วมงานรวมถึงพิธีกรในงานต่างกล่าวเป็นเสียงเดียวกันว่า เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นเพราะอำนาจของพระพุทธรูปพระเจ้าฝนแสนห่า พิธีกรในงานกล่าวถึงเหตุการณ์ในขณะนั้นว่า “บัดนี้อิทธิฤทธิ์ของพระพุทธรูปพระเจ้าฝนแสนห่าเจ้าได้ดลฝนห่าแก้วให้ตกลงมาเป็นสิริมงคลให้ชุ่มเนื้อเย็นใจ ให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล ๔-๕ วันมานี้อากาศร้อน ไม่มีฝนตกมาเลย ตอนนี้ฝนห่าแก้วได้ตกลงมาให้เป็นสิริมงคลแล้ว”

นับได้ว่าความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธรูปพระเจ้าฝนแสนห่า ว่าทรงพุทธานุภาพ ช่วยบันดาลให้ฟ้าฝนตกต้องตามฤดูกาลยังคงอยู่ในการรับรู้ของชาวเชียงใหม่อย่างเหนียวแน่น

- ไม้ยาง

ต้นยางนา ตั้งอยู่ข้างกับวิหารอินทจิล ต้นยางต้นนี้ปลูกในสมัยพระเจ้ากาวิละ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ องค์ที่ ๑ ของราชวงศ์ทิพย์จักร (พ.ศ. ๒๓๒๔ – ๒๓๕๘) จารึกข้างต้นยางเขียนไว้ว่า

“สันนิษฐานว่า

๑. ปลุกให้เป็น “ไม้หมายเมือง” ในปีที่ย้ายจากเวียงป่าซางมาอยู่ที่เชียงใหม่เป็นการถาวร เมื่อ พ.ศ. ๒๑๓๕
๒. ปลุกให้เป็น “ของคู่กันกับเสาอินทขิลตามตำนาน” ในปีที่ย้ายเสาอินทขิลมาจากวัดสะคือเมือง มาไว้ที่วัดเจดีย์หลวงในปี พ.ศ. ๒๑๔๑”

ภาพที่ ๓ ต้นขางนาข้างวิหารอินทขิล

- กุมภัณฑ์

ในตำนานสุวรรณคำแดง และตำนานเชียงใหม่ปางเดิม^{๑๓๖}ได้กล่าวถึงกุมภัณฑ์ในส่วน
ของที่มาของเสาอินทขิลว่า พระอินทร์ให้กุมภัณฑ์ ๒ คนนำอินทขิลลงมาสู่เวียงเชียงใหม่

“...พระยาอินทร์ก็เรียกเอากุมภัณฑ์ ๒ คน หื้อไปขุดเอาเสาอินทขิลมาแล้ว ก็ใส่สลัก
เหล็กหื้อกุมภัณฑ์ ๒ คนหามลงมาตั้งไว้เหนือแท่นอันประเสริฐ แล้วหื้อเขาทั้งหลายได้สักการะ
บูชาทั้งวันแล อย่าหื้อขาดเทอะ...”^{๑๓๗}

นอกจากกุมภัณฑ์จะมีความสำคัญในแง่ที่ว่าเป็นผู้นำเสาอินทขิลจากสวรรค์ลงมาสู่
เมืองเชียงใหม่ตามตำนานแล้ว ชาวเชียงใหม่ยังนับถือว่ากุมภัณฑ์มีหน้าที่ปกป้องคุ้มครองเสา
อินทขิลอีกด้วย

พระครูโสภณกวีวัฒน์ อายุ ๖๔ ปี เล่าว่า ในสมัยก่อนนับถือกุมภัณฑ์ว่าศักดิ์สิทธิ์
เพราะเคยปรากฏว่ามีคนจีนเร่ขายก๊วยเตี๋ย เมื่อมาถึงหน้าศาลกุมภัณฑ์ก็อยากปีศาจวะ ทันใด

^{๑๓๖} สมหมาย เปรมจิตต์ และคณะ, ปวีรบรรด, ตำนานเชียงใหม่ปางเดิม, หน้า ๑๖.

นั่นเอง ผูกสิ่งที่ทำรังอยู่บนไม้ยางก็บินมารุมต่อยคนจินอาการปางตาย นอกจากนี้ยังเคยมีผู้เข้าไป
ล้วงละเมิดหรือทำสกปรกแล้วมีอันเป็นไป เจ็บป่วยไปหลายคน ซึ่งเป็นเรื่องน่าอัศจรรย์^{๓๔}

นางสุพัตรา นันทวงศ์ อายุ ๔๘ ปี ได้เล่าถึงกุมภภัณฑ์ ๒ คน ว่า “กุมภภัณฑ์ ๒ คนที่อยู่ใน
ในวัดเจดีย์หลวงนั้น คนหนึ่งจะเป็นยักษ์ใจดี อีกคนจะเป็นยักษ์ที่ดุ และมีอิทธิฤทธิ์ เมื่อสมัยก่อน
ชาวบ้านค้าวัว ค้าควายเดินทางผ่านมาแล้วก็ถ้าไม่เคารพ อย่างเช่นมาปีสสาวะแฉนี้ ท่านก็จะ
แสดงอิทธิฤทธิ์ ทำให้ไม่สบาย เจ็บไข้ได้ป่วย ต้องมาอธิษฐานขอโทษ แล้วยักษ์คนที่มีอิทธิฤทธิ์
นั้น อยากได้อะไรก็ให้ไปขอจะได้สมดังปรารถนา ส่วนยักษ์อีกคนก็ใจดีอยู่แล้ว ไม่ได้แสดง
อิทธิฤทธิ์อะไร แต่ก็กราบไหว้บูชาทั้งสองคน”^{๓๕}

พระครูโสภณกวีวัฒน์ ยังได้ให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า ในครั้งที่กุมภภัณฑ์ยังเชื่อนั้น ได้มี
การนิมนต์ให้ครูบาเถิ้ม เจ้าอาวาสวัดแสนฝาง ผู้มีชื่อเสียงทางไสยศาสตร์ในขณะนั้นมาทำพิธีทาง
ไสยศาสตร์ตัดศิระษะกุมภภัณฑ์ออกเสียแล้วทำการต่อใหม่เพื่อให้คลายความขลัง นับแต่นั้นมา
กุมภภัณฑ์ก็ลดความเชื่อนมาจนกระทั่งบัดนี้^{๓๖}

ภาพที่ ๔ ศาลกุมภภัณฑ์ (หอใต้) ปัจจุบัน

ในพิธีบูชาเสาอินทขิลประชาชนที่มาร่วมพิธีได้นำดอกไม้ ธูปเทียนมาสักการะ
กุมภภัณฑ์ด้วยเช่นกัน นอกจากนี้บางคนยังนำเหล้า ไก่ เมี่ยง บุหรี่มาถวายด้วย ผู้ที่มาสักการะ

^{๓๔} สัมภาษณ์ โสภณกวีวัฒน์, พระครู, ๑๘ มีนาคม ๒๕๕๓.

^{๓๕} สัมภาษณ์ สุพัตรา นันทวงศ์, ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๕๒.

^{๓๖} สัมภาษณ์ โสภณกวีวัฒน์, พระครู, ๑๘ มีนาคม ๒๕๕๓.

กุมภกันท์หลายคนให้สัมภาษณ์ถึงความสำคัญของกุมภกันท์ว่า มีหน้าที่ดูแลรักษาอินทิล และเป็นผู้นำอินทิลลงมาจากสวรรค์ บางคนบอกว่า นอกจากปกป้องดูแลเสาอินทิลแล้ว กุมภกันท์ก็ยังมีหน้าที่ดูแลรักษาวัตถุมงคลหวงอีกด้วย

ภาพที่ ๕ เครื่องสักการะกุมภกันท์ที่ประชาชนนำมาถวาย

๓.๒.๑.๓ ผู้มีส่วนร่วมในพิธี

พิธีบูชาเสาอินทิลเป็นพิธีกรรมที่จัดขึ้นระดับเมือง ฉะนั้นจึงต้องอาศัยความร่วมมือจากประชาชน และองค์กรทุกระดับในจังหวัด ไม่ว่าจะเป็น คณะข้าราชการ ผู้บริหารท้องถิ่น พนักงานเทศบาล นักเรียน นักศึกษา ชมรมอนุรักษ์วัฒนธรรม กลุ่มหนุ่มสาว กลุ่มลูกเสือชาวบ้าน ประชาชนในจังหวัดเชียงใหม่ พระสงฆ์จากวัดต่างๆ ในอำเภอเมืองเชียงใหม่มาร่วมประกอบพิธีกรรม ปู่อาจารย์ที่คอยดูแลเรื่องเครื่องประกอบพิธี รวมถึงช่างทรงที่มาทำหน้าที่เตรียมขันอาธนาสีล (ขันขอสีล) และขันอาราธนาพระรัตนตรัย (ขันแก้วทั้งสาม) นายวาติตธรรมเชื้อ ยังให้ข้อมูลเพิ่มเติมอีกว่า พิธีกรรมนี้ ครูในโรงเรียนในเขตอำเภอเมืองต้องพานักเรียนมาเข้าร่วมพิธี อย่างเช่น โรงเรียนวัดโนนทัยพายัพ โรงเรียนยุพราช เพื่อให้ นักเรียนได้เรียนรู้ประเพณีของจังหวัด^{๓๖}

^{๓๖} สัมภาษณ์ วาติต ธรรมเชื้อ, ๑๕ ธันวาคม ๒๕๕๓.

๓.๒.๑.๔ เครื่องประกอบพิธี

เครื่องประกอบพิธีในพิธีบูชาเสาอินทขิล ประกอบด้วย ชั้นตั้งบูชาเสาอินทขิล ทั้งหมด ๑๒ ชั้น มีชั้นตั้งใหญ่ ๑ ชั้นเป็นประธานและมีชั้นบริวารอีก ๑๑ ชั้น ในชั้นตั้งใหญ่จะมี หมากหมื่น ๓ มัด เชือกช้าง กรวยหมากพลู ๔๘ กรวย กรวยดอกไม้ ๔๘ กรวย เทียนสุมา ๔๘ เล่ม เทียนเงิน ๑๒ เล่ม เทียนคำ ๑๒ เล่ม เหล้า ๑ ขวด ผ้าขาวผ้าแดง เบี้ย ข้าวเปลือก ข้าวสาร มีกล้วย ๑ เครือ มะพร้าว ๑ ทะลายอยู่คู่กับชั้นตั้งใหญ่ ส่วนในชั้นบริวารจะมีหมากหมื่น ๑ มัด กรวยดอก ๑๒ กรวย เทียนเงิน ๑ คู่ เทียนคำ ๑ คู่ กรวยหมากพลู ๑๒ กรวย ผ้าขาวผ้าแดง เหล้า ๑ ขวด เบี้ย ข้าวเปลือก ข้าวสาร^{๓๘} ซึ่งเป็นเครื่องสักการะที่สืบมาแต่ดั้งเดิม ในส่วนของ บริเวณนอกวิหารอินทขิลที่จัดให้ประชาชนใส่ขันดอกนั้น จะมีชั้นตั้ง ๑ ชั้นวางไว้เป็นประธานของ ชั้นดอกบูชาเสาอินทขิลตรงหัวแถว

นอกจากนี้ในทุกๆวัน ตอนเช้าเวลา ๗.๐๐ นาฬิกา นายสิงห์คำ ดวงดอก ผู้มีหน้าที่เตรียมชั้นตั้งบูชาเสาอินทขิลจะทำหน้าที่ถวายเครื่องเช่นไหว้ซึ่งเป็นขนม ของหวาน ๘ ชนิด ให้แก่ ชุ่มรูปปั้นพระฤๅษี ชุ่มสิงห์ ชุ่มช้าง ชุ่มเสื่อซึ่งอยู่รอบวิหารอินทขิล ในวันทำบุญออก อินทขิลต้องจัดอาหารคาวสังเวชเสื่อกับกุมภภัณฑ์ทั้งสองเป็นพิเศษด้วย

๓.๒.๑.๕ ขั้นตอนการประกอบพิธี

ในวันแรกของการบูชาเสาอินทขิลที่ชาวท้องถิ่นเรียกว่า วันเข้าอินทขิล มีกิจกรรมที่สำคัญ ดังนี้

๑) พิธีอัญเชิญขบวนแห่พระพุทธรูปฝนแสนห่าพร้อมเครื่องชั้นบูชาเสาอินทขิล

เวลาประมาณ ๑๔.๐๐ น. ประชาชน ตัวแทนจากหน่วยงานราชการ ตัวแทน ชมรม และกลุ่มอนุรักษ์วัฒนธรรมของจังหวัดเชียงใหม่จะมารวมตัวกันโดยพร้อมเพรียง ณ วัดเจดีย์หลวงเพื่อรอเข้าร่วมพิธีอัญเชิญขบวนแห่พระพุทธรูปฝนแสนห่าและเครื่องชั้นบูชาเสาอินทขิล เพื่อเป็นสิริมงคลแก่บ้านเมือง ระหว่างแห่พระพุทธรูปและเครื่องบูชาเสาอินทขิลไปรอบเมืองนั้นยังเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าร่วมถวายเครื่องสักการะในริ้วขบวนได้ด้วย

^{๓๘} สัมภาษณ์ สิงห์คำ ดวงดอก, ๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

ในขบวนแห่ประกอบด้วย *

- รถประชาสัมพันธ์จากเทศบาลนครเชียงใหม่
- ป้ายผ้าประชาสัมพันธ์พิธีบูชาเสาอินทขีล ๓ ภาษา คือ ภาษาไทย ภาษาอังกฤษ และป้ายอักษรล้านนา โดยนักเรียนโรงเรียนเทพดินทร์วิทยา
- ขบวนกองตุง จากวัดพวกแต้ม
- ขบวนธงช่อช้าง ๓๒ ชุด
- กลุ่มดนตรีพื้นเมือง ขบวนช่างฟ้อน แม่หญิงหาบน้ำขมิ้นส้มป่อย และพีชผัก
- เครื่องสักการะเสาอินทขีลเริ่มจาก หมากสุ่ม หมากเบ็ง ต้นดอก ต้นผึ้ง ต้นเทียน ขันเครื่องสักการะอินทขีล ๑๒ ขัน
- ขบวนผู้บริหารระดับจังหวัด และผู้มีเกียรติถือพานข้าวตอกดอกไม้บูชาพระพุทธรูป ฝนแสนห่า
- ขบวนข้าราชการ กลุ่มแม่บ้าน และประชาชนในเขตเทศบาล
- ขบวนพระพุทธรูปพระเจ้าฝนแสนห่าประดิษฐานบนรถบุษบกศรีเมืองเชียงใหม่
- ขบวนกลองสะบัดชัย
- ขบวนตัวแทนประชาชนจากอำเภอต่างๆ ๗ อำเภอในจังหวัดเชียงใหม่ **
- ขบวนนักเรียนในจังหวัดเชียงใหม่ปิดท้ายขบวน

ขบวนแห่เคลื่อนออกจากวัดเจดีย์หลวงวรวิหารไปตามถนนสำคัญในเขตอำเภอเมืองเชียงใหม่ คือ เลี้ยวซ้ายไปตามถนนพระปกเกล้า ช่างฟ้อนหยุดฟ้อนเพื่อสักการะพระบรมราชานุสาวรีย์สามกษัตริย์ จากนั้นเลี้ยวขวาเข้าสู่ถนนช้างม้อย ถนนช้างม้อยตัดใหม่ ถนนท่าแพ ถนนราชดำเนินถึงสี่แยกกลางเวียงเลี้ยวซ้าย และเลี้ยวขวาเข้าสู่วัดเจดีย์หลวงวรวิหารอีกครั้ง

๒) พิธีเปิดงานประเพณีบูชาเสาอินทขีล

หลังจากขบวนแห่พระพุทธรูปพระเจ้าฝนแสนห่า พร้อมเครื่องขันบูชาเสาอินทขีลเลี้ยวเข้าสู่วัดเจดีย์หลวงแล้ว ผู้รับผิดชอบจะช่วยกันนำเครื่องสักการะเข้าไปไว้ในวิหารอินทขีล แล้วจึงอัญเชิญพระพุทธรูปพระเจ้าฝนแสนห่าลงมาประดิษฐานไว้บนแท่นบูชาหน้าวิหาร

* ข้อมูลภาคสนาม ปี พ.ศ. ๒๕๕๓

** องค์ประกอบที่เพิ่มเข้ามาใน ปี พ.ศ. ๒๕๕๔

วัดเจติยทัฬหะ จากนั้น นายเทศมนตรีนครเชียงใหม่จะกล่าวรายงานความเป็นมาและวัตถุประสงค์ของการจัดพิธีให้ผู้ว่าราชการจังหวัดซึ่งเป็นประธานในพิธีฟัง ผู้ว่าราชการจังหวัดจะเปิดพิธีโดยลั่นฆ้องชัย ๓ ครั้ง พระสงฆ์เจริญชัยมงคลคาถา ประธานจุดธูปเทียนบูชาและสร่งน้ำพระพุทธรูป ฝนแสนห่า ประธานจุดธูปเทียนบูชาและสร่งน้ำเสอาอินทขีล ประธานใส่ขันดอกเปิดพิธี หลังจากเปิดพิธีอย่างเป็นทางการแล้ว พระสงฆ์ ๕ รูป จะขึ้นไปเจริญพระพุทธมนต์ในวิหารอินทขีลซึ่งการเจริญพระพุทธมนต์นี้จะกระทำทุกวันเป็นเวลา ๗ วัน

๓) กิจกรรมตลอด ๗ วัน

ในอดีต พิธีบูชาเสอาอินทขีลที่จัดขึ้นตลอด ๗ วัน เพื่อเปิดโอกาสให้หัวเมืองต่างๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกันสามารถเดินทางมาร่วมพิธีได้ทัน ระยะเวลาการจัดงานในอดีตได้สืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบันโดยไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลง กิจกรรมที่จัดขึ้นตลอด ๗ วันที่มีงานได้เปิดโอกาสให้ชาวเชียงใหม่ที่อยู่ต่างอำเภอได้สามารถจัดสรรเวลามาร่วมบูชาเสอาอินทขีลได้เช่นเดียวกับคนที่อาศัยอยู่ในตัวเมือง กิจกรรมที่จัดขึ้นในพิธีมีดังต่อไปนี้

- ใส่ขันดอกบูชาเสอาอินทขีล และสักการบูชาเสอาอินทขีล
- พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์รอบเสอาอินทขีลตลอด ๗ วัน
- สร่งน้ำพระพุทธรูปพระเจ้าฝนแสนห่า
- สักการะกุมภภัณฑ์
- สักการะไม้หมายเมือง
- ทำบุญในวิหาร
- ไหว้พระต่างๆในวัด

แม้ว่าพิธีกรรมจะจัดขึ้นโดยมีเป้าหมายเพื่อบูชาเสอาอินทขีลให้บ้านเมืองสงบสุขและเกิดความอุดมสมบูรณ์แต่การทำกิจกรรมทางพุทธศาสนาอื่นๆ เช่น การตักบาตรวันเกิด การสร่งน้ำพระเจติยทัฬหะ การปิดทองพระพุทธรูปก็ได้รับความสนใจจากประชาชนไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าการใส่ขันดอกบูชาเสอาอินทขีล

ภาพที่ ๖ ประชาชนใส่ขันดอกบูชาเสาอินทขิล

ภาพที่ ๗ พระพุทธรูปพระเจ้าฝนแสนห่าและรางสรงน้ำรูปพญานาค

๔) วันออกอินทขิล

วันออกอินทขิล คือวันที่ ๗ ของพิธีซึ่งเข้าสู่เดือน ๕ เหนือ โดยมีพิธีการสั้นๆ ให้พระสงฆ์เจริญพุทธมนต์ในวิหารวัดเจดีย์หลวง และเลี้ยงภัตตาหารเพลแก่พระสงฆ์จำนวน ๑๐๘ รูป เป็นอันจบพิธี

๓.๒.๒ พิธีทำบุญเมืองและสืบชะตาเมืองเชียงใหม่

พิธีทำบุญสืบชะตาเมืองเชียงใหม่เป็นพิธีที่กระทำสืบทอดกันมาตั้งแต่เริ่มสร้างเมือง ด้วยความเชื่อของท้องถิ่นที่ว่า เมืองเป็นสิ่งมีชีวิต มีจิตวิญญาณ แต่ละพื้นที่ของเมืองมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์คอยปกป้องดูแล เรียกว่า อารักษ์เมือง หรือ เลื้อเมือง จึงเกิดพิธีกรรมเช่นสรวงบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้เกิดความพึงพอใจ การละเลยไม่ประกอบพิธีหรือกระทำสิ่งต้องห้ามในบริเวณดังกล่าว เชื่อว่าจะเป็นที่มาให้เกิดหายนะแก่บ้านเมือง ด้วยเหตุนี้ พิธีบูชาอารักษ์เมืองจึงเป็นพิธีที่มีความสำคัญ เป็นหน้าที่ของเจ้าเมืองที่ต้องปฏิบัติอย่างเคร่งครัด แต่เดิมพิธีกรรมนี้เป็นพิธีกรรมตามความเชื่อดั้งเดิมอย่างชัดเจน มีการฆ่าสัตว์เพื่อเซ่นสังเวทอารักษ์ แต่ต่อมาเมื่อเชียงใหม่ถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของรัฐไทย พิธีกรรมจึงถูกปรับเปลี่ยนให้มีรูปแบบเป็นพุทธศาสนามากยิ่งขึ้น พิธีกรรมนี้ได้ถูกยกเลิกไปช่วงหนึ่ง ต่อมา ทางเทศบาลนครเชียงใหม่เห็นว่าเป็นประเพณีอันดีงาม สมควรจะฟื้นฟูและรักษาไว้ จึงเริ่มฟื้นฟูพิธีกรรมนี้ขึ้นมาอีกครั้ง โดยเริ่มจัดทำครั้งแรกใน พ.ศ. ๒๕๑๑^{๓๕} กำหนดให้จัดวันใดวันหนึ่งในเดือน ๕ เหนือ พิธีทำบุญสืบชะตาเมืองเชียงใหม่จึงได้จัดขึ้นเรื่อยมาทุกปีจวบจนปัจจุบัน

๓.๒.๒.๑ สถานที่ประกอบพิธี

เมืองเชียงใหม่มีกำแพงเมืองสองชั้น กำแพงชั้นในรูปสี่เหลี่ยม กำแพงชั้นนอกรูปพระจันทร์เสี้ยว เป็นคันดินก่อโอบล้อมกำแพงชั้นในเฉพาะด้านทิศตะวันออกและทิศใต้ กำแพงชั้นในสร้างครั้งแรกในสมัยพญามังราย เมื่อพ.ศ. ๑๘๓๕ ในครั้งนั้นคงเป็นคันดิน หลังจากนั้นได้รับการสร้างและซ่อมแซมหลายครั้ง

ปัจจุบันสถานที่ในการประกอบพิธีทำบุญสืบชะตาเมืองเชียงใหม่ คือ อนุสาวรีย์สามกษัตริย์ ซึ่งเป็นพื้นที่ใจกลางเมืองเชียงใหม่ภายใต้กำแพงเมืองชั้นในรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส รวมถึงประตูเมืองทั้ง ๕ และ แจ่งเมืองทั้ง ๔ ซึ่งถือเป็นที่ยึดถือของอารักษ์เมืองเชียงใหม่มาตั้งแต่อดีต ดังมีรายละเอียดตามที่ผู้วิจัยได้รวบรวมจากเอกสาร “ทำบุญเมือง หน่วยพิธีประตูสวนดอก”

^{๓๕} นิตยา จันทภาสกร, “สืบชะตา: การศึกษาเชิงวิจารณ์,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาจารึกภาษาไทย ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๖), หน้า ๒๒๒.

จัดทำโดยคณะกรรมการทำบุญเมืองหน่วยพิธีประจวบศวนคอก และจากข้อมูลภาคสนามในปีพ.ศ. ๒๕๕๒ – พ.ศ. ๒๕๕๓ ต่อไปนี้

กลางเวียง

หน่วยพิธีที่ใหญ่ที่สุดในพิธีทำบุญเมืองและสืบชะตาเมืองเชียงใหม่ คือ หน่วยพิธีอนุสาวรีย์สามกษัตริย์ อยู่บริเวณใจกลางเมืองเชียงใหม่ ใกล้เคียงกับสะดือเมือง หรือที่ศัพท์เดิมเรียกว่า สายสะดือเมือง ซึ่งหมายถึงบริเวณที่กำหนดว่าเป็นศูนย์กลางของเมืองและเป็นที่ตั้งของเสาสะดือเมืองเดิม เนื่องจากบริเวณกลางเวียงเป็นหน่วยพิธีที่ใหญ่ที่สุด ผู้ว่าราชการจังหวัดจึงมาเป็นประธานในพิธีด้วยตนเอง พร้อมทั้งยังมีตัวแทนเจ้านายฝ่ายเหนือ คือ เจ้าดวงเดือน ณ เชียงใหม่ มาร่วมเป็นประธานด้วย

ประตูช้างเผือก

ประตูช้างเผือกสร้างในรัชสมัยพญามังราย เมื่อแรกตั้งเมืองเชียงใหม่ พ.ศ. ๑๘๓๕ เดิมเรียกประตูหัวเวียง เพราะถือว่าหัวของเมืองเชียงใหม่อยู่ด้านนี้ ในพิธีราชาภิเษกกษัตริย์เชียงใหม่จะเสด็จเข้าเมืองทางประตูหัวเวียง รัชสมัยพญาแสนเมืองมา (พ.ศ. ๑๙๒๘ – พ.ศ. ๑๙๔๔) มีการสร้างอนุสาวรีย์ช้างเผือกขึ้นทางทิศเหนือของประตู ภายหลังจึงเปลี่ยนชื่อเป็น ประตูช้างเผือก ประตูนี้นับรุ่นขึ้นใหม่สมัยพระเจ้ากาวิละ ประมาณ พ.ศ. ๒๕๐๕ – พ.ศ. ๒๕๑๒

ประตูท่าแพ

ประตูท่าแพเดิมเรียกว่า ประตูเชียงเรือก เพราะอยู่ใกล้หมู่บ้านเชียงเรือก สร้างในรัชสมัยพญามังราย เมื่อแรกตั้งเมืองเชียงใหม่ พ.ศ. ๑๘๓๕

ในอดีตชื่อประตูท่าแพนั้นเป็นชื่อของประตูเมืองชั้นนอกประตูหนึ่งซึ่งตั้งอยู่แนวกำแพงดิน หน้าวัดแสนฝาง สมัยพระเจ้าอินทวิชยานนท์ (พ.ศ. ๒๔๑๖ – ๒๔๓๕) เรียกประตูท่าแพว่า “ประตูท่าแพชั้นนอก” และเรียกประตูเชียงเรือกว่า “ประตูท่าแพชั้นใน” ภายหลังชื่อประตูท่าแพชั้นนอกเหลือเพียงประตูท่าแพชั้นใน จึงเรียกกันสั้นๆทุกวันนี้ว่า “ประตูท่าแพ”

ประตู่ทำเพนีสร้างขึ้นใหม่เมื่อพ.ศ. ๒๕๒๘ - ๒๕๒๙ โดยอาศัยหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี ประกอบกับภาพถ่ายประตู่เมืองเชียงใหม่ประตู่หนึ่งซึ่งถ่ายเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๒

ประตู่เชียงใหม่

ประตู่เชียงใหม่เป็นประตู่ด้านใต้ สร้างในรัชสมัยพญามังรายเมื่อแรกตั้งเมืองเชียงใหม่ พ.ศ. ๑๘๓๕ เดิมใช้เป็นเส้นทางไปสู่เมืองลำพูน ประตู่นี้บูรณะขึ้นใหม่สมัยพระเจ้ากาวิละ ประมาณพ.ศ. ๒๓๔๔ และสร้างขึ้นใหม่อีกครั้งระหว่าง พ.ศ. ๒๕๐๕ - ๒๕๑๒

ปัจจุบันประตู่เมืองเชียงใหม่ เป็นประตู่เมืองที่อยู่ติดกับตลาดประตู่เชียงใหม่ ตลาดแห่งนี้นับเป็นตลาดประจำชุมชนประตู่เชียงใหม่มาช้านาน ลักษณะตลาดเป็นตลาดสด ล้อมรอบด้วยร้านค้าขนาดย่อม เช่น ร้านขายของชำ ร้านขายเครื่องสังฆทาน ร้านขายอาหาร ร้านขายเครื่องเขียน เป็นต้น นับได้ว่ากำแพงเมืองแห่งนี้ตั้งในบริเวณย่านค้าขาย ประกอบด้วยตลาดร้านค้า คลินิก มีบ้านเรือนผู้คนตั้งอยู่ประปราย

บริเวณหลังกำแพงเมืองเชียงใหม่มีศาลเจ้าพ่อประตู่เชียงใหม่ หน้าศาลมีป้ายระบุชื่อศาลสีแดงเป็นภาษาไทยและภาษาจีน จากการพูดคุยกับชาวบ้านบริเวณนั้นโดยคร่าวๆ ทราบว่ามักมีคนจีนมาไหว้ศาลเจ้าพ่อประตู่เชียงใหม่เสมอ

นางบุญศรี คนดูแลศาล ได้ให้ข้อมูลว่า ศาลเจ้าพ่อประตู่เชียงใหม่ปัจจุบันที่เป็นศาลปูนขนาดย่อมที่เห็นทุกวันนี้สร้างแทนศาลไม้หลังเก่า ผู้บริจาคให้สร้างศาลปูนหลังใหม่ก็คือเจ้าของร้านมังกรทองเบเกอร์ พ่อค้าใหญ่รายหนึ่งย่านตลาดประตู่เชียงใหม่ คุณยายบุญศรียังเล่าต่อไปว่า สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ประจำอยู่ ณ ศาลแห่งนี้มีทั้งหมดเก้าองค์ มีเจ้าพ่อกฤษณาเป็นประธาน เจ้าพ่อกฤษณานั้นแต่ก่อนเป็นเจ้านายเดิม ปัจจุบันมีฐานะเป็นเทพ สมัยก่อนมีการเข้าทรง แต่ปัจจุบันเลิกไปแล้ว

ศาลบริเวณประตูเชียงใหม่มีผู้ดูแลสืบเนื่องมาตลอด โดยมี

๑. นางแก้ว ใจคาด เป็นตั้งข้าวกนแรก (นางแก้วเป็นคนเมืองและไม่ได้มีเชื้อสายจีน)
๒. นางสาว เป็นลูกสาวของนางแก้ว (เป็นคนเมือง แต่ไปแต่งงานกับคนจีน)
๓. นางบุญศรี ลูกสาวของนางสาว เป็นคนดูแลศาลปัจจุบันที่ให้ข้อมูลแก่ผู้วิจัย

ภาพที่ ๘ ศาลเจ้าพ่อประตูเชียงใหม่

นางบุญศรีได้เล่าว่า แม้ย่านนี้จะเป็นตลาด มีคนจีนอาศัยอยู่มากและคนที่มาไหวศาลนี้มีทั้งคนจีน และคนเมือง แต่เจ้าพ่อประตูเชียงใหม่ นั้นเป็นคนเมืองไม่ใช่คนจีน ศาลแห่งนี้มีพิธีประจำปี ๒ พิธี คือ ในเดือนเมษายน จะมีพิธีค้ำหัวเจ้าพ่อ และเดือน ๕ เหนือ (ประมาณเดือนมิถุนายน) จะมีพิธีเลี้ยงหัวหมูซึ่งเป็นพิธีที่กระทำก่อนพิธีทำบุญเมืองและสืบชะตาเมืองเชียงใหม่ ๑ วัน นางบุญศรียังกล่าวถึงความศักดิ์สิทธิ์ของของเจ้าพ่อประตูเชียงใหม่ว่า เจ้าพ่อประตูเชียงใหม่มีความศักดิ์สิทธิ์มาก คนที่มาบนบานศาลกล่าวตั้งแต่เรื่องเรียน เรื่องค้าขาย เรื่องเกณฑ์ทหาร ฯลฯ ก็มักจะสมหวังเสมอ^{๔๐}

ประตูแสนปุง (สวนปรง)

ประตูแสนปุงมีชื่อปรากฏหลักฐานครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๐๘๘ สมัยมหาเทวีจระประกา ในสมัยพระเจ้าอินทวิชยานนท์ปรากฏมีชื่อเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า ประตูสวนปุง ชาวเมืองใช้เป็นเส้นทางในการเคลื่อนศพออกจากตัวเมืองไปยังสุสาน ประตูนี้บูรณะขึ้นใหม่สมัยพระเจ้ากาวิละ

^{๔๐} สัมภาษณ์ บุญศรี ใจคาด, ๖ สิงหาคม ๒๕๕๓.

ประมาณ พ.ศ. ๒๓๔๔ และสร้างขึ้นใหม่อีกครั้ง ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๐๕ - ๒๕๑๒ ปัจจุบันบริเวณ
ประตูสวนปรงนี้พบว่ามีศาลเจ้าพ่อประตูสวนปรงตั้งอยู่ และจะมีพิธีกรรมพืชนผีและถวายอาหาร
แก่เจ้าพ่อประตูสวนปรงประมาณช่วงเดือนธันวาคม - มกราคม

ประตูสวนดอก

ประตูสวนดอกสร้างขึ้นในรัชสมัยพญามังราย เมื่อแรกตั้งเมืองเชียงใหม่ พ.ศ.
๑๘๓๕ ด้านนอกของประตูนี้ เดิมเป็นสวนดอกไม้ของพญาก่อนนา เมื่อ พ.ศ. ๑๕๑๔ พระองค์สร้าง
วัดขึ้นในบริเวณสวนดอกไม้ เรียกว่า วัดสวนดอก ประตูนี้จึงเรียกว่า ประตูสวนดอกซึ่งได้บูรณะ
ขึ้นใหม่ในสมัยพระเจ้ากาวิละ ประมาณ พ.ศ. ๒๓๔๔ และสร้างขึ้นใหม่อีกครั้งระหว่าง พ.ศ.
๒๕๐๕ - ๒๕๑๒

แจ่งศรีภูมิ

ศรีภูมิ แต่เดิมเรียกว่า สะหลีภูมิ หมายถึง ศรีของเมือง ในอดีตใกล้มุม (แจ่ง)
กำแพงเมืองนี้มีคันนิโครธ (ไทร) ซึ่งถือเป็นสิริมงคล เป็นที่มาของเขานุกาฬเริ่มต้นของการตั้ง
เมืองเชียงใหม่ มุมกำแพงเมืองนี้จึงชื่อว่า แจ่งศรีภูมิ สถานที่แห่งนี้คือจุดเริ่มต้นของการตั้งเมือง
เชียงใหม่ในสมัยพญามังราย พ.ศ. ๑๘๓๕ ป้อมที่แจ่งศรีภูมิบูรณะขึ้นใหม่ในสมัยพระเจ้ากาวิละ
ประมาณ พ.ศ. ๒๓๔๔

บริเวณหลังกำแพงเมืองแจ่งศรีภูมิ มีศาลหลักเมืองแจ่งศรีภูมิ สถาปเป็นศาลปูน มีการ
ประดับตกแต่งอย่างดี ตั้งอยู่ระหว่างต้นโพธิ์สองต้นซึ่งถือเป็นไม้สลีเมือง (ไม้ศรีเมือง) ศาลหลังนี้
จัดสร้างถวายโดย ชมรมผู้ค้าวัสดุก่อสร้างเชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๖ ภายในศาลมีหลักเมือง
จำลองอยู่ ๓ เสา เสาที่เป็นประธานตั้งอยู่ตรงกลาง มีลักษณะเป็นโลหะ ประชาชนจะนำดอกไม้
และกระทงบูชา หมากพลูมาถวายมิได้ขาด

ศาลหลักเมืองแจ่งศรีภูมิแห่งนี้ ร่างทรงเจ้าพ่อศาลหลักเมืองคือพ่อบุญมี ปัญญาศ
ได้เสียชีวิตไปได้ประมาณ ๓๐ ปีที่แล้ว ปัจจุบันเหลือเพียงแม่แน่น้อย อายุ ๕๑ ปี ซึ่งเป็นร่างทรง
ของผู้ช่วยเจ้าพ่อศาลหลักเมือง แม่แน่น้อยได้ให้ข้อมูลถึงพิธีกรรมเกี่ยวกับแจ่งศรีภูมิซึ่งมี ๒ พิธีว่า
“ในเดือน๔ ออก ๔ คำ จะมีพิธีบูชาสี่ทิศ สี่ด้าน คือมีเตะอยู่แต่ละแจ่ง ในแต่นั้นจะใส่อาหารการ
กินอย่างละ ๑๐๘ เป็นการปิดเป่าไม่ให้มีอะไรมารบกวนราษฎร ในพิธีก็จะมีเจ้าทรงทั้งหลายมาเป็น

ร่อยๆ มาพื่อน นอกจากพิธีกรรมนี้แล้วก็คือช่วงเดือน ๕ ออกอินทขิลแล้ว ๗ วันก็จะมีพิธีบวงสรวง ใช้หัวหมูคู่ ใช้ไก่ มีเหล้า มีอาหารการกิน พิธีนี้ช่วงเช้าก็จะบวงสรวง ถวายอาหารแก่เจ้าเมืองทั้งหลาย แล้วช่วงบ่ายก็พื่อนกัน”^{๔๑}

ภาพที่ ๕ ศาลหลักเมืองแจ้งศรีภูมิ

แจ้งชะต๋า

ชะต๋า คือ เครื่องดักสัตว์ชนิดหนึ่งในอดีตบริเวณแจ้งกำแพงเมืองด้านในเป็นกลุ่มมีคลองส่งน้ำจากแจ้งหัวดินมาสิ้นสุดที่นี่ จึงมีสภาพเป็นหนองน้ำและมีปลาชุกชุม ชาวบ้านใช้ชะต๋าจับปลา มุมกำแพงเมืองนี้จึงเรียกว่า แจ้งชะต๋า ป้อมที่แจ้งนี้บูรณะขึ้นใหม่ในสมัยพระเจ้ากาวิละ ประมาณ พ.ศ. ๒๓๔๔

พื้นที่บริเวณแจ้งชะต๋าปัจจุบัน พบศาลไม้บริเวณข้างๆแนวกำแพงเมืองแจ้งชะต๋า เล็กน้อย ภายในศาลมีป้ายเขียนข้อความว่า “ศาลเจ้าพ่อหลักเมืองแจ้งชะต๋า สร้างเมื่อวันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๒๐ ลูกเลี้ยงสร้างถวาย” ภายในศาลไม่มีรูปเคารพใดๆ เป็นเพียงศาลเปล่าๆมีดอกไม้ พวงมาลัยที่ชาวบ้านผู้มีจิตศรัทธานำมาถวาย สอบถามชาวบ้านได้ความว่า ที่ศาลแห่งนี้เคยมีร่างทรงชื่อ แม่จันดี ปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว

^{๔๑} สัมภาษณ์ นางน้อย ดวงแก้ว, ๒๒ มกราคม ๒๕๕๓.

ภาพที่ ๑๐ ศาลเจ้าพ่อหลักเมืองแจ่งชะด้า

แจ่งกู่เฮือง

กู่เฮือง หมายถึง ที่บรรจ้อัฐิของหมื่นเรืองซึ่งเป็นผู้คุมขุนเคเรือ โอรสของพญา มังรายไว้ในเรือนขังที่บ้านของหมื่นเรืองระหว่าง พ.ศ. ๑๘๖๔ – ๑๘๖๘ ป้อมที่แจ่งนี้บูรณะขึ้นใหม่ ในสมัยพระเจ้ากาวิละ ประมาณ พ.ศ. ๒๓๔๔

แจ่งหัวลิน

หัวลิน หมายถึง จุดเริ่มต้นของการรับน้ำด้วยการผ่านรางน้ำ (ลิน) ในอดีตแจ่ง คำแพงนี้เป็นที่รับน้ำจากห้วยแก้วเพื่อนำเข้ามาใช้ในเมือง จึงเรียกแจ่งเมืองนี้ว่า แจ่งหัวลิน ป้อมที่แจ่งนี้บูรณะขึ้นใหม่ในสมัยพระเจ้ากาวิละ ประมาณพ.ศ. ๒๓๔๔

บริเวณแจ่งหัวลินมีศาลเจ้าพ่อคำแดงตั้งอยู่ ศาลแห่งนี้สร้างถวายโดยสำนักงาน แขวงศรีวิชัย รูปลักษณะเป็นศาลเจ้าสมัยใหม่ ข้างๆศาลมีแท่งเสาผูกผ้าสีแดงไว้ซึ่งเข้าใจว่าเป็นการจำลองหลักเมืองดังเช่นที่ปรากฏในแจ่งเมืองอื่นๆ จากการสังเกตพบว่าสิ่งที่คนนิยมนำมาบูชาหลักเมืองตามแจ่งต่างๆ คือ บูหรี่ หมากแห้งห่อในภาชนะที่ทำจากใบตอง

ภาพที่ ๑๑ ศาลเจ้าพ่อคำแดง แจ่งหัวลิน

๓.๒.๒.๒ ผู้มีส่วนร่วมในพิธี

พิธีทำบุญเมืองและสืบชะตาเมืองเชียงใหม่เป็นพิธีที่จัดขึ้นโดยอาศัยความร่วมมือของคนจากแทบทุกฝ่ายตั้งแต่ชาวบ้าน ไปจนกระทั่งผู้บริหารระดับจังหวัด ในการกระจายงานไปตามหน่วยพิธีต่างๆแต่ละชุมชน ทางเทศบาลนครเชียงใหม่ได้ประสานงานกับ โรงเรียนเทศบาล เพื่อให้ช่วยกระจายงานและเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงที่สำคัญในการจัดพิธี ดังนี้

หน่วยพิธีพระบรมราชานุสาวรีย์สามกษัตริย์ ผู้ประสานงานคือ โรงเรียนเทศบาลวัดศรีดอนไชย

หน่วยพิธีประตูท่าแพ ผู้ประสานงานคือ โรงเรียนเทศบาลวัดดอกเงิน

หน่วยพิธีประตูเชียงใหม่ ผู้ประสานงานคือ โรงเรียนเทศบาลวัดศรีสุพรรณ

หน่วยพิธีประตูสวนปรุง ผู้ประสานงานคือ โรงเรียนเทศบาลวัดหมื่นเงินทอง

หน่วยพิธีประตูช้างเผือก ผู้ประสานงานคือ โรงเรียนเทศบาลวัดเชียงยืน

หน่วยพิธีแจ่งกู่เฮือง ผู้ประสานงานคือ โรงเรียนเทศบาลวัดศรีปิงเมือง

หน่วยพิธีแจ่งหัวลิน ผู้ประสานงานคือ โรงเรียนเทศบาลวัดเกตการาม

หน่วยพิธีแจ่งศรีภูมิ ผู้ประสานงานคือ โรงเรียนเทศบาลวัดป่าแพ่ง

หน่วยพิธีแจ่งชะด้า ผู้ประสานงานคือ โรงเรียนเทศบาลวัดพวกช้าง

นอกจากนี้ ในวันประกอบพิธี ผู้มีส่วนร่วมในพิธีด้านพิธีการ ประกอบด้วย พระสงฆ์จำนวน ๑๐๘ รูป คือ ประจำอยู่หน่วยพิธีทั้ง ๕ หน่วยละ ๕ รูป และกลางเวียงอีก ๒๗ รูป แต่ละหน่วยจะมีพ่อหนาน หรือ ปู่อาจารย์เป็นผู้ร่วมดำเนินพิธี ผู้วิจัยได้เขียนตารางเปรียบเทียบ ประชานในพิธีของแต่ละหน่วยพิธีในอดีตและปัจจุบันให้เห็นถึงการจัดลำดับความสำคัญของหน่วย พิธีต่างๆที่สัมพันธ์กับตำแหน่งของประชานในพิธี พบว่าไม่ได้มีการเรียงลำดับที่ชัดเจน แต่ข้อมูล แสดงให้เห็นว่าในปัจจุบันให้ความสำคัญกับพื้นที่ใจกลางเวียงมากที่สุด โดยกำหนดให้เป็นหน่วย พิธีใหญ่ที่สุดและมีผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นประชาน ประชานแต่ละหน่วยพิธีมีดังต่อไปนี้

สถานที่จัดพิธีในอดีต (บันทึกในสมัยพระเจ้าเมือง แก้วแห่งราชวงศ์มังราย) ^{๔๒}	หัวหน้า ผู้ทำการบูชา	สถานที่จัดพิธีในปัจจุบัน	ประชานในพิธี
กลางเวียงเชียงใหม่	แสนต้องแต่ง	กลางเวียงเชียงใหม่	ผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่
ประตูเชียงใหม่	พระยาสามล้าน	ประตูเชียงใหม่ (มนตรีเมือง)	รองผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่
แจ่งกู่เฮือง	พระยาเด็กชาย	แจ่งกู่เฮือง (กาลกีนีเมือง)	รองผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่
แจ่งซี้ด้า	พระยาสามล้าน	แจ่งซี้ด้า (อุตสาหะเมือง)	รองผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่
ประตูท่าแพ	แสนดาว	ประตูท่าแพ (มูลเมือง)	นายกเทศมนตรีนครเชียงใหม่
ประตูสวนปรุง	-	ประตูสวนปรุง(กาลกีนีเมือง)	ผู้บังคับการกองบิน ๔๑
แจ่งศรีภูมิ	แสนเมือง	แจ่งศรีภูมิ (ศรีเมือง)	ผู้บังคับบัญชาการมณฑลทหารบกที่ ๓๑
ประตูสวนดอก	หมื่นจิตร	ประตูสวนดอก (บริวารเมือง)	อธิการบดีมหาวิทยาลัยเชียงใหม่
ประตูช้างเผือก	ชาวเจ้าและนักบุญ	ประตูช้างเผือก (เดชเมือง)	อธิการบดีมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่
แจ่งหัวลิน	พวกดาบ	แจ่งหัวลิน (อายุเมือง)	ผู้อำนวยการโรงพยาบาลเชียงใหม่ราม

ตารางที่ ๑ เปรียบเทียบสถานที่ประกอบพิธี และผู้นำในพิธีในอดีตและปัจจุบัน

^{๔๒} นิตยา จันโทภาสกร, “สืบชาติ: การศึกษาเชิงวิจารณ์,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาจารึกภาษาไทย ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๖๖), หน้า ๑๕๗- ๑๕๘.

ในวันประกอบพิธี ประชาชนที่มาร่วมพิธีโดยส่วนมากคือ ผู้สูงอายุ และคนวัยกลางคนขึ้นไป ส่วนเด็กและวัยรุ่นที่มาร่วมใหญ่เป็นนักเรียนจากโรงเรียนเทศบาล โรงเรียนหยุดให้มาเข้าร่วมพิธี สาเหตุที่แทบไม่พบประชาชนกลุ่มวัยทำงานและวัยรุ่นหนุ่มสาวในพิธี อาจเป็นด้วยสาเหตุของช่วงเวลาจัดพิธีกรรมเป็นวันธรรมดา จัดในเวลาราชการ/เวลาสำนักงานซึ่งเป็นช่วงที่คนกลุ่มนี้ต้องเข้าทำงานจึงอาจเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้คนกลุ่มนี้ไม่มีโอกาสได้มาร่วมพิธีทำบุญเมืองและสืบชะตาเมืองเชียงใหม่

๓.๒.๒.๓ เครื่องประกอบพิธี

เครื่องประกอบพิธีสืบชะตาเมืองเชียงใหม่ในปัจจุบัน

- เจดีย์ทรายและช่อมงคล ๑๐๘ - เทียน
- กระจับปี่ ๑ - กระจับปี่
- ไม้ค้ำใหญ่ ๓ อัน - ไม้ค้ำเล็กความยาวประมาณหนึ่งศอก ๑๐๘ อัน
- กล้ามะพร้าว ๑ กล้า - หน่อกล้วย ๑ หน่อ
- กล้าหมาก ๑ กล้า - กล้าขี้เหล็ก ๑ เครือ
- ฟักทอง แดงไทย - เสื่อใหม่ ๑ ผืน
- หมอน ๑ ใบ - หม้อเงิน หม้อทอง อย่างละ ๑ ใบ
- ตุ้งค่าคิง - ข้าวเปลือก ข้าวสาร
- น้ำตั้น - ผ้าขาว ผ้าแดง
- บันไดสืบชะตา ๓ อัน ร้อยด้วย ลวดเงิน ลวดทอง หมาก เมียง ใบพลู บุหรี่ และ ดอกไม้
- หมากพลูผูกติดเส้นด้ายในลวดเงิน ลวดทอง
- สะตวงใหญ่ บรรจุสวยดอกไม้ ๑๐๘ หมาก ๑๐๘ เมียง ๑๐๘ ขนมหวาน ผลไม้ ปักล้อมด้วยเทียนเล็ก ๘ เล่ม ตรงกลางปักเทียนขนาดใหญ่ มีด้ายสายสิญจน์ขนาด ความยาวสมมุติเท่ากับตัวเมืองบรรจุไว้ภายใน เรียกว่า ฟ้ายค่าคิง

กล่าวได้ว่า พิธีกรรมเป็นกระบวนการทางสัญลักษณ์ของศาสนาอย่างหนึ่ง เกิดขึ้นเพื่อให้บรรลุเป้าประสงค์ที่วางไว้ เช่น พิธีกรรมเพื่อความอุดมสมบูรณ์ พิธีกรรมการเปลี่ยนสถานภาพ พิธีกรรมเพื่อความมั่นคงของรัฐ ภาษาในพิธีกรรมมิได้ปรากฏอย่างตรงไปตรงมาทั้งหมด หากแต่แวดล้อมไปด้วยสัญลักษณ์ที่ต้องอาศัยการตีความ

สัญลักษณ์ที่ปรากฏในเครื่องประกอบพิธีในพิธีทำบุญสืบชะตาเมืองเชียงใหม่เองก็เช่นกัน จากการลงภาคสนามสัมภาษณ์ผู้รู้ ชาวบ้าน และการศึกษาหนังสือ ฮีตกองของบ่่าเก่าเจียน^{๔๓} โดยพระครูอดุลสีกิตติ์ เจ้าอาวาสวัดธาตุคำ ก็พบว่ามีการให้ความหมายที่หลากหลาย ทั้งการเชื่อมโยงไปถึงการใช้ชีวิตประจำวัน องค์ประกอบของเมือง อุบายในการช้อนหลักคำสอน สิ่งแทนความอุดมสมบูรณ์ ฯลฯ คำตอบที่ได้มาทั้งหมดผู้วิจัยได้นำมาประมวลผล และจัดหมวดหมู่เครื่องประกอบพิธี และองค์ประกอบต่างๆในพิธีไว้ได้ ๓ กลุ่ม คือ

- ๑) กลุ่มสัญลักษณ์แทนเมือง และ องค์ประกอบของเมือง
- ๒) กลุ่มสัญลักษณ์แทนถึงความอุดมสมบูรณ์
- ๓) กลุ่มสัญลักษณ์แทนชีวิต

อันจะแสดงรายละเอียดดังต่อไปนี้

- ๑) กลุ่มสัญลักษณ์แทนเมือง และ องค์ประกอบของเมือง

เนื่องจากพิธีกรรมที่กระทำจัดขึ้นเพื่อบ้านเมือง จึงจำเป็นต้องมีของซึ่งเป็นสัญลักษณ์ที่บ่งบอกถึงเจ้าชะตานั้นคือ เมืองเชียงใหม่ ตามคติความเชื่อดั้งเดิมของชาวล้านนามักจะแทนเมืองว่าเป็นสิ่งมีชีวิต สัญลักษณ์ที่ใช้แทนเมืองจึงตั้งอยู่บนความคิดพื้นฐานที่ว่าเมืองเปรียบเสมือนร่างกาย และเป็นสิ่งมีชีวิตและจิตวิญญาณ

- เทียนบนสะดวงใหญ่

บนสะดวงใหญ่ซึ่งบรรจุไปด้วยเครื่องบูชาเมืองนั้น มีเทียนเล็กๆปักอยู่รอบขอบสะดวงทั้ง ๘ ทิศ ตรงกลางสะดวงมีเทียนเล่มใหญ่ปักอยู่ เทียนทั้ง ๘ เป็นสัญลักษณ์แทนเมืองเชียงใหม่ และทักษาเมืองเชียงใหม่ กล่าวคือ เทียนเล็กๆ ๘ เล่ม แทนเคหะเมืองทั้ง ๘ ทิศ ประกอบด้วย อายุเมือง เดชเมือง ศรีเมือง บริวารเมือง มูลเมือง อุดสาหะเมือง มนตรีเมือง และ กาลกนิเมือง ส่วนเทียนใหญ่ใจกลางสะดวงนั้น อาจถือได้ว่าเป็นสะดือเมือง ไข้ของเทียนใหญ่คือ

^{๔๓} อดุลสีกิตติ์, พระครู, ฮีตกองของบ่่าเก่า (เชียงใหม่: องค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงใหม่, ม.ป.ป),

ด้ายสายสิญจน์ที่มีความยาวขนาดเท่าตัวเมือง โดยสมมุติขนาดเมืองให้มีความสูงเท่าร่างกายมนุษย์ ด้ายสายสิญจน์ที่อยู่ในเทียนเล่มใหญ่จึงถูกเรียกว่า “ด้ายค่าคิง”^{๔๔}

- ตุงค่าคิง

ตุงค่าคิง เป็นธงผืนผ้าที่จัดทำขึ้นเป็นเครื่องบูชา ใช้ในการประกอบพิธีกรรม คำว่า ค่า และ คิง ในภาษาเหนือแปลว่า เท่า และ ตัว ตามลำดับ ตุงค่าคิง จึงมีความหมายว่า ตุงที่มีขนาด ความยาวเท่าตัวเจ้าพิธี ในพิธีทำบุญสืบชะตาเมืองตุงค่าคิงจึงเป็นสัญลักษณ์แทนเมือง ซึ่งสมมุติให้ มีความยาวเท่าขนาดตัวมนุษย์

- ไม้ค้ำใหญ่

ในพิธีสืบชะตาใช้ไม้ค้ำใหญ่ ๓ อัน ค้ำยันกันเป็นรูปกระโจม มีผู้ให้ความหมายว่า ไม้ค้ำแต่ละอันเปรียบเสมือน เจ้าเมือง ข้าราชการ และประชาชน ทั้งสามส่วนค้ำจุนเกื้อหนุนซึ่งกัน และกันให้บ้านเมืองเป็นปึกแผ่นและดำรงอยู่ด้วยความสงบร่มเย็น

ภาพที่ ๑๒ ไม้ค้ำใหญ่และเครื่องสืบชะตาอื่นๆ

^{๔๔} สัมภาษณ์ บุญชื่น คำองค์ถิ่น, ๓ มิถุนายน ๒๕๕๓.

- ไม้ค้ำเล็ก

ไม้ค้ำเล็กในพิธีทำบุญสืบชะตาเมืองมีทั้งหมด ๑๐๘ อัน ถูกผูกเข้าไว้ด้วยกันเป็นมัดใหญ่ ไม้ค้ำเล็กนี้เป็นสัญลักษณ์แทนประชาชนในเมืองแต่ละอัน คือ แต่ละคน หากสมัครสมานสามัคคีเป็นกลุ่มก้อนเอกเช่น ไม้ค้ำเล็กที่ถูกมัดรวมกันแล้ว ก็จะทำให้บ้านเมืองมีความเข้มแข็งยากที่จะมีใครมาบ่อนทำลายได้ ความสามัคคีของประชาชนในเมืองจะช่วยค้ำจุนให้บ้านเมืองรุ่งเรืองและมีความปกติสุขในทุกๆด้าน

๒) กลุ่มสัญลักษณ์แทนความอุดมสมบูรณ์

จุดมุ่งหมายของการประกอบพิธีทำบุญสืบชะตาเมือง นอกจากจะเป็นการต่ออายุเมืองให้ยืนยาวแล้วยังเป็นพิธีเพื่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์แก่บ้านเมืองอีกด้วย องค์ประกอบสำคัญของความปกติสุขของบ้านเมืองคือ ข้าวปลาอาหาร น้ำฝนซึ่งส่งผลโดยตรงต่อการเกษตรจึงเป็นสิ่งจำเป็น พิธีสืบชะตาเมืองจึงมีสัญลักษณ์ที่ใช้แทนความงอกงามของพืชผลทางการเกษตรซึ่งเป็นผลจากการที่ฝนตกต้องตามฤดูกาลอย่างเพียงพอ ดังต่อไปนี้

- กล้ามะพร้าว กล้าหมาก หน่อกล้วย

เป็นกลุ่มเครื่องสักการะที่มีความหมายในเชิงส่งเสริมพืชพันธุ์ที่เป็นประโยชน์ให้ผลิดอกออกผลสมบูรณ์ตลอดปี

- เครื่องกล้วยดิบ ฟักทอง แดงไทย

เป็นสัญลักษณ์แทนผลผลิตที่อุดมสมบูรณ์ของพืชผลตลอดทั้งปี

- หม้อน้ำ

เป็นสัญลักษณ์แสดงถึงการพร้อมจะตัดดวงน้ำฝนที่จะตกลงมาในหม้อตลอดฤดูฝน และเป็นนิมิตหมายให้เห็นว่า น้ำท่าจะอุดมสมบูรณ์ตลอดทั้งปี

- ข้าวเปลือก ข้าวสาร

ข้าวเปลือก ข้าวสารเป็นสัญลักษณ์ของผลผลิตที่ได้จากความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ เป็นเครื่องหมายแทนความกินดีอยู่ดี มีกินมีใช้ของประชาชนในเมือง

๓) กลุ่มสัญลักษณ์แทนชีวิต

การสืบชะตาเมือง หมายถึง พิธีการต่อชีวิตเมืองให้ยืนยาว ฉะนั้นแล้วจึงจำเป็นต้องมีสัญลักษณ์ที่แสดงถึงการมีชีวิตของเมือง ซึ่งประกอบด้วย ธาตุทั้ง ๔ ดังนี้

กระบอกน้ำ เป็นสัญลักษณ์แทน อาโปธาตุ หรือธาตุน้ำในร่างกาย เช่น เลือด เหงื่อ น้ำลาย น้ำมูก น้ำตา น้ำไขข้อ เป็นต้น

กระบอกทราย เป็นสัญลักษณ์แทน ปรถิธาตุ หรือธาตุดินในร่างกาย อันได้แก่สิ่งที่มีลักษณะแข็งในร่างกาย เช่น กระดูก เล็บ ฟัน ผม หนัง เนื้อ เอ็น หัวใจ ตับ ปอด สมอง เป็นต้น

เทียน เป็นสัญลักษณ์แทน เดโชธาตุ หรือธาตุไฟในร่างกาย ได้แก่ ไฟยังกายให้อบอุ่น ไฟยังกายให้ทรุดโทรม ไฟยังกายให้กระวนกระวาย ไฟที่เผาผลาญอาหารให้ย่อย

ตุ่ง ช่อ เป็นสัญลักษณ์แทน วาโยธาตุ หรือธาตุลมในร่างกาย เช่น ลมในท้อง ลมในไส้ลมหายใจ เป็นต้น^{๕๕}

หากธาตุทั้ง ๔ ไม่ได้รับการดูแล หรือผิดปกติไปก็อาจจะทำให้มีอาการผิดปกติ ไม่สบาย หรือ อาจถึงเสียชีวิตได้

๓.๒.๒.๔ ขั้นตอนการประกอบพิธี

ก่อนวันประกอบพิธี บรรรยากาศในตัวเมืองเชียงใหม่ช่วงก่อนมีพิธีทำบุญเมือง และสืบชะตาเมือง จะเห็นป้ายผ้าประชาสัมพันธ์ขนาดใหญ่แขวนไว้ตามถนนสายสำคัญ วิทยุโทรทัศน์ และสื่อท้องถิ่นต่างๆช่วยกันประชาสัมพันธ์พิธีที่จะจัดขึ้นอย่างเอิกเกริก โรงเรียนเทศบาล ชาวบ้านตามชุมชนแต่ละประตูเมือง ได้รับมอบหมายหน้าที่จากเทศบาลให้มีหน้าที่ในการจัดเตรียมเครื่องประกอบพิธีตามงบประมาณที่เทศบาลนครเชียงใหม่จัดสรรให้ เครื่องประกอบพิธีจึงเป็นผลงานที่สร้างสรรค์จากฝีมือชาวบ้านตามชุมชนรอบเมืองเชียงใหม่ทั้งสิ้น รอบกำแพงเมืองเชียงใหม่มีด้ายสายสัญญาณซึ่งเชื่อมต่อกันทุกประตูเมือง ทุกแจ้งเมือง แล้วโยงไปรวมกันที่บริเวณใจกลางของเมือง คือ อนุสาวรีย์สามกษัตริย์ แต่ละประตูเมืองมีไม้ไผ่สานรูปตาเหยี่ยวที่

^{๕๕} อุดลีสถกิตต์, พระครู, ฮีตกองของบ่าเก่า, หน้า ๗๒- ๗๓.

เรียกว่า “ตาเหล้า” ซึ่งไว้ตรงสายสัญญาณเหนือประตู เชื่อว่าสามารถคุ้มครองและปิดเป่าสิ่งชั่วร้ายไม่ให้เข้ามาในระหว่างกระทำพิธีได้

ในวันนี้ ประตุมืองบางแห่งจะมีการประกอบพิธีบูชาผีอารักษ์ประจำประตูก่อนอย่างเช่นที่ประตูเชียงใหม่* ผู้อำนวยการและคณะครูเทศบาลโรงเรียนวัดศรีสุพรรณ พ่อหนานวัดและชาวบ้านจะร่วมกันประกอบพิธีถวายหัวหมูแก่เจ้าพ่อประตูเชียงใหม่ ช่วงหัวค่ำมีการแสดงฟ้อนรำจากวิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่เพื่อเป็นการรื่นเริงและสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำเมือง

ภาพที่ ๑๓ พิธีถวายหัวหมูเจ้าพ่อประตูเชียงใหม่

ในวันประกอบพิธี ตามประเพณีล้านนา ก่อนจะประกอบพิธีทำบุญใหญ่ใดๆ จะมีพิธีขึ้นท้าวทั้งสี่คือ การอัญเชิญท้าวจตุโลกบาลให้มาช่วยดูแลคุ้มครองงานให้สำเร็จตามวัตถุประสงค์ ไม่มีอุปสรรคใดๆเกิดขึ้นในระหว่างประกอบพิธี เวลาประมาณ ๗.๐๐ น. ปู่อาจารย์จะเริ่มประกอบพิธีขึ้นท้าวทั้งสี่ ซึ่งจัดห่างจากปะรำพิธีออกไปเล็กน้อย บนแท่นบูชาท้าวทั้งสี่มีเครื่องสักการบูชาซึ่งประกอบด้วยอาหารคาว-หวาน ผลไม้ เมี่ยง บุหรี่ หมาก พลุ ดอกไม้รูป เทียน จัควางไว้ในภาชนะเล็กๆทำจากกาบกล้วยดิบ เรียกว่า “สะตวง” ทั้งหมด ๖ ชุด

* ข้อมูลภาคสนามปี พ.ศ. ๒๕๕๓

ทิศเหนือปักช่อ (ธงขนาดเล็ก) สีดำ บูชาท้าวเวสสุวรรณ

ทิศตะวันออกปักช่อสีขาว บูชาท้าวธรรฐ

ทิศตะวันตกปักช่อสีแดง บูชาท้าววิรุฬักษ์

ทิศใต้ปักช่อสีเหลือง บูชาท้าววิรุพหก

ยอดบนสุดของแท่งไม้เป็นระฆังปักด้วยช่อสีเขียวและฉัตร ๑ อัน สำหรับบูชาพระอินทร์

โคนไม้เป็นที่สำหรับวางระฆังปักช่อสีขาว บูชาพระแม่ธรณี

ปู่อาจารย์เริ่มประกอบพิธีโดยจุดธูปเทียน แล้วจึงกล่าวคำอัญเชิญ บูชาท้าวทั้งสี่
ขั้นตอนนี้ใช้เวลาประมาณครึ่งชั่วโมงก็แล้วเสร็จ

ภาพที่ ๑๔ แท่นบูชาท้าวทั้งสี่

ช่วงระยะเวลาตั้งแต่เริ่มขึ้นท้าวทั้งสี่ ในเวลา ๗.๐๐ นาฬิกา จนถึงก่อนเวลาเริ่มพิธี
ทำบุญเมืองและสืบชะตาเมืองเชียงใหม่ คือ เวลา ๘.๐๕ นาฬิกา เป็นช่วงที่ประชาชนบางส่วนเริ่ม
หลังไหลมาร่วมบริจาคเงินทำบุญสืบชะตาเมือง บางส่วนก็ไปกราบไหว้และถวายอาหารที่ศาลเจ้า
ประจำกำแพงเมือง ส่วนคณะครู นักเรียนโรงเรียนเทศบาล และชาวบ้านที่ได้รับมอบหมายให้
จัดเตรียมเครื่องประกอบพิธีมาประจำที่หน่วยพิธีของตนเพื่อจัดเตรียมสถานที่และเครื่องประกอบ
พิธีให้เรียบร้อยสมบูรณ์

พิธีทำบุญสืบชะตาเมืองเชียงใหม่ จะเริ่มโดยพร้อมเพรียงทั้ง ๑๐ จุดเมื่อเจ้าหน้าที่
จุดพลุสัญญาณบริเวณอนุสาวรีย์สามกษัตริย์ในเวลา ๘.๓๐ น. พระสงฆ์ประจำหน่วยพิธีต่างๆเริ่ม
เจริญพระพุทธมนต์สืบชะตาเมือง แล้วแสดงธรรมเทศนา “สารากิริวิชชาณสูตร” จากนั้นจึงกล่าว

บวงสรวงเทพยดาอารักษ์ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำเมือง และเจ้าเมืองเชียงใหม่ จากนั้นจึงถวายภัตตาหารเพลแด่พระสงฆ์ ถวายเครื่องไทยธรรม พระสงฆ์อนุโมทนา เป็นอันเสร็จพิธีในเวลาราว ๑๒.๐๐ น. ชาวบ้าน ข้าราชการที่มาร่วมพิธีจะเข้าไปเก็บเครื่องประกอบพิธีไว้เป็นสิริมงคลแก่ตนเอง จากนั้นจึงแยกย้ายไปรับประทานอาหารที่จัดเตรียมไว้ให้ตามจุดต่างๆ

ภาพที่ ๑๕ ขณะประกอบพิธีทำบุญเมืองและสืบชะตาเมืองเชียงใหม่

๓.๒.๓ พิธีบูชาผีปู่แสะย่าแสะ (พิธีเลี้ยงดง)

พิธีบูชาผีปู่แสะย่าแสะซึ่งถือเป็นอารักษ์เมืองเชียงใหม่ นั้นเดิมเป็นพิธีกรรมระดับเมืองที่เจ้าเมืองต้องเดินทางมาเป็นประธานในการประกอบพิธีด้วยตนเอง แต่หลังจากมีการผนวกดินแดนล้านนาเข้ากับรัฐไทย รัฐบาลกรุงเทพก็ได้เข้ามาแทรกแซง จัดการพิธีกรรมต่างๆ เพื่อขยายอำนาจรัฐจากกรุงเทพเข้ามาปกครองเชียงใหม่อย่างแท้จริง พิธีกรรมที่เป็นตัวแทนอำนาจรัฐเดิมของล้านนา อย่างพิธีเลี้ยงผีปู่ย่าของเจ้าเมืองในฐานะเสื่อเมืองจึงถูกยกเลิกไป^{๔๖} พิธีบูชาเสื่อเมืองอื่นๆ อย่างอินทขิลแม้จะยังคงไว้ แต่ก็ถูกปรับรูปแบบพิธีให้เป็นพุทธศาสนามากขึ้น ส่วนพิธีบูชาผีปู่แสะย่าแสะถูกลดระดับเป็นพิธีกรรมระดับชุมชน^{๔๗} อาจเป็นด้วยเหตุนี้เองพิธีกรรมนี้จึงสามารถคงรูปแบบพิธีกรรมเดิมไว้ได้มากกว่าพิธีบูชาเสื่อเมืองอื่นๆ

^{๔๖} อานันท์ กาญจนพันธุ์, “พิธีไหว้ผีเมืองและอำนาจรัฐในล้านนา” ใน สังคมและวัฒนธรรมในประเทศไทย, หน้า ๑๕๕.

^{๔๗} อานันท์ กาญจนพันธุ์, “คนเมือง” กับอำนาจและพิธีกรรม เบื้องหลังการทำงานของนักมานุษยวิทยา.

เอกสารจากการเสวนาทางวิชาการ เรื่อง “คนเมืองท่ามกลางบริบทการเปลี่ยนแปลง” (เชียงใหม่: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๓), หน้า ๕๐.

๓.๒.๓.๑ สถานที่ประกอบพิธี

สถานที่ที่ใช้ในการประกอบพิธีบูชาผีปู่แสะย่าแสะ หรือพิธีเลี้ยงคางคกนั้น ชาวบ้านเรียกกันว่า คางคก บ้างก็เรียกว่า คางคกเลี้ยงผี หรือ คางคกยักษ์ บริเวณดังกล่าวอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติสุเทพ - ปุย และอยู่ในเขตหมู่บ้านป่าจี้ พื้นที่บริเวณนี้ชาวบ้านถือว่าเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เวลาปกติจะไม่มีใครเข้าไปในบริเวณนี้ เพราะเชื่อว่าเป็นเขตของผีปู่แสะย่าแสะ

ภาพที่ ๑๖ พื้นที่บริเวณคางคกยักษ์ที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรม

เมื่อเข้าไปในบริเวณพื้นที่ที่ใช้ประกอบพิธี ทางด้านขวาจะเป็นที่ตั้งของศาลาที่ชาวบ้านเรียกว่า หอผี สำหรับใช้เข้าประทับทรงดวงวิญญาณของปู่แสะย่าแสะ แต่เดิมนั้นหอผีเป็นหอไม้ กว้างยาวประมาณ ๒.๕ เมตร มุงหลังคาสังกะสี เมื่อประมาณปีพ.ศ. ๒๕๔๐ มีการปรับปรุงสร้าง ขึ้นใหม่ให้มีความแข็งแรงทนกว่าเดิม^{๔๔} จนกระทั่งในปีพ.ศ. ๒๕๕๓ หอผีก็ได้รับการก่อสร้างปรับปรุงให้เป็นหอก่ออิฐถือปูน มีความสวยงามทนมากขึ้น ภายในหอมีหิ้งผีวางข้าวตอก ดอกไม้และเครื่องบูชาผีในทิศตะวันตก ก่อนวันประกอบพิธี ผู้ชายที่แผ้วถางคางคกต้องขึ้นไปทำความสะอาดหอผีด้วย

^{๔๔} ธนันท์ เศรษฐพันธ์, “การใช้เรื่องเล่าผีปู่แสะย่าแสะ : ศึกษาเฉพาะกรณีชาวบ้านป่าจี้,” (วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๕๓.

ภาพที่ ๑๑ หอผีทรงปู่แสะย่าแสะในปัจจุบัน

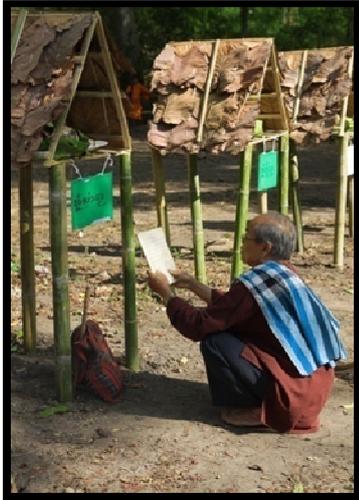

ภาพที่ ๑๒ หิ้งวางเครื่องสักการะภายในหอผี

ถัดออกมาจากหอผี คือ หอผีน้อย มีทั้งหมด ๑๒ หอ ตั้งเรียงกัน ลักษณะเป็นไม้ไผ่ สูงประมาณ ๐.๗๕ เมตร ด้านบนสานเป็นช่องเล็กๆสำหรับวางควักกล้วยผี หอผีน้อยในพิธีมีรายชื่อดังต่อไปนี้^{๔๕}

- หอปู่จ๋าม (บรรพบุรุษขุนแสนตอง)
- หอย่าจ๋าม (บรรพบุรุษขุนแสนตอง)
- หอขุนแสนตอง (พ่อของปู่แสะ)
- หอปู่แสะ
- หอย่าแสะ
- หอสุเทพฤาษี (บุตรของปู่แสะย่าแสะ) จำนวน ๒ หอ
- หอกุมภันท์ (รักษาอินทขิล) จำนวน ๒ หอ
- หอขุนหลวงวิลังคะ (ผู้นำคนสุดท้ายของเผ่าลาว)
- หอธรณี (รักษาผืนดิน)
- หออารักษ์ (รักษาผืนป่า)

^{๔๕} ประเวศ สายกัปปี้, ตำนานปู่แสะย่าแสะ (เชียงใหม่: สภาวัฒนธรรมตำบลแม่เหีะ, ๒๕๔๓), หน้า ๒๑.

ภายในหอน้ำน้อยจะมีอาหารวางไว้เป็นเครื่องสักการะ ให้ดวงวิญญาณที่กล่าวมาข้างต้น หอน้ำน้อยแต่ละหอ นอกจากจะมีความเกี่ยวข้องซึ่งกันและกันแล้ว ยังเป็นตัวแทนที่มีความหมายต่อชุมชนแม่เหิยะและเมืองเชียงใหม่ ผู้วิจัยจัดเป็นกลุ่มดังนี้

- ปู่สะย่าสะและเครือญาติ
- กลุ่มชนลัวะ
- ผู้รักษาอินทขิล
- ผู้รักษาผืนแผ่นดินและแหล่งต้นน้ำ

ภาพที่ ๑๕ พ่อหนานบุญมากกล่าวคำโอกาสเชิญ
ดวงวิญญาณประจำหอน้ำน้อยให้มารับเครื่องสักการะ

ภาพที่ ๒๐ ลักษณะการจัดวางหอน้ำน้อยทั้ง ๑๒ หอ

ด้านหน้าของหอน้ำน้อยที่ตั้งเรียงรายกันนั้นเป็นซีเมนต์ที่หล่อขึ้นมาเป็นแท่นวางควาย บวงสรวง นายขงยุทธ คุณรารองนายกเทศมนตรีตำบลแม่เหิยะ กล่าวว่าซีเมนต์ที่หล่อขึ้นมาเป็นแท่นสำหรับวางควายเช่นสรวงนี้ ทำขึ้นมาไม่นาน เพื่อความเรียบร้อยสวยงาม นอกจากนี้ บริเวณ

ได้ต้นไม้ใหญ่ที่ใช้เป็นพื้นที่ล้มควายที่อยู่ด้านตรงข้ามนั้นก็หล่อพื้นซีเมนต์ขึ้นใหม่เพื่อให้เกิดความสะดวกและให้สามารถทำความสะอาดง่าย^{๕๐}

บริเวณที่กล่าวมาข้างต้น เมื่อถึงวันประกอบพิธี ชาวบ้านจะใช้ฝ้ายหรือสายสิญจน์ล้อมรอบบริเวณนี้ไว้ทั้งหมด เพื่อแสดงว่าเป็นเขตพิธีกรรม สมัยก่อนห้ามไม่ให้คนเข้าไปในเขตนี้ ยกเว้น ตั้งข้าว (ผู้ประกอบพิธี) และร่างทรง ปัจจุบันผู้ที่มาร่วมพิธียังคงไม่ได้รับอนุญาตให้เข้าไปเหมือนเช่นแต่ก่อน แต่ที่มีเพิ่มเติมคือ สื่อมวลชน และเจ้าหน้าที่ท้องถิ่นสามารถเข้าไปในเขตพิธีได้ โดยสื่อมวลชนที่จะเข้าไปต้องลงทะเบียนขอใบอนุญาตหน้างานก่อน

พื้นที่ด้านซ้ายของทางเข้างาน คือบริเวณตรงข้ามกับเขตพิธีกรรมที่มีสายสิญจน์ล้อมอยู่นั้น มีต้นไม้ขนาดใหญ่สำหรับแขวนพระบฏ ถัดไปคือ เต็นท์สำหรับพระสงฆ์จำนวน ๘ รูป ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา

๓.๒.๓.๒ ผู้มีส่วนร่วมในพิธี

ปัจจุบัน พิธีบูชาผีปู่แสะย่าแสะอยู่ในความรับผิดชอบของเทศบาลตำบลแม่เหิยะ ร่วมมือกับชาวบ้าน ๑๐ หมู่บ้านในตำบลแบ่งหน้าที่กันจัดการพิธีในส่วนต่างๆ จึงกล่าวได้ว่าผู้ที่มีส่วนร่วมในพิธีมีหลักๆอยู่ ๒ ส่วนคือ ๑. ภาคราชการ และ ๒. ภาคประชาชน

ภาคราชการ ที่เข้ามาเป็นหลักในการจัดเตรียมงานและดำเนินพิธีในปัจจุบัน คือเทศบาลตำบลแม่เหิยะ ร่วมมือกับสภาวัฒนธรรมตำบลแม่เหิยะ พร้อมด้วยโรงเรียนต่างๆในหมู่บ้าน เป็นผู้สนับสนุนงบประมาณและกำลังคนส่วนหนึ่งมาร่วมในพิธี ก่อนวันประกอบพิธี ทางเทศบาลตำบลแม่เหิยะจะแจกจ่ายงบประมาณส่วนต่างๆในการจัดการให้ผู้รับผิดชอบ รวมถึงแบ่งงานให้เจ้าหน้าที่และชาวบ้านไปช่วยกันเตรียม

ในวันประกอบพิธี ประธานในพิธี คือนายกเทศบาลตำบลแม่เหิยะ พร้อมด้วยประธานสภาวัฒนธรรมตำบลแม่เหิยะ ตัวแทนกำนันผู้ใหญ่บ้าน และสมาชิกสภาอีก ๑๒ คน รวมกับภาคประชาชนคือตัวแทนกลุ่มแม่บ้านร่วมกันถือบายศรีและขัน โศกเครื่องบูชาปู่แสะย่าแสะ โดยประธานในพิธีจะถือของสำคัญที่สุดคือบายศรี แล้วลดหลั่นกันไปตามลำดับชั้น ตามมาด้วยขบวนแห่พระบฏและนักเรียนจากโรงเรียนในหมู่บ้านจำนวน ๓ โรงเรียนมาร่วมถือธงในขบวนแห่

^{๕๐} สัมภาษณ์ ขงยุทธ คุณรา, รองนายกเทศมนตรีตำบลแม่เหิยะ, ๒๖ พฤษภาคม ๒๕๕๓.

เมื่อขบวนแห่มาถึงยังดงผีซึ่งเป็นสถานที่หลักที่ใช้ในการประกอบพิธีแล้ว กลุ่มข้าราชการจะเข้าร่วมในการดำเนินพิธีขั้นตอนต่างๆ ตั้งแต่พิธีทางพุทธศาสนาไปจนถึงพิธีกรรมตามความเชื่อดั้งเดิม เมื่อวิญญูณปุ่สะหรือย่าสะเข้าประทับทรง ผู้ที่สามารถเข้าไปใกล้ชิด พุคคุย สอบถาม รวมถึงรับคำสั่งจากร่างทรงก็คือ กลุ่มข้าราชการนั่นเอง ในขณะที่ร่างทรงกินเนื้อควายดิบพร้อมเดินไปรอบๆบริเวณพิธีเพื่อตรวจสอบความเรียบร้อยนั้น จะมีกลุ่มข้าราชการและตั้งข่าวจะเป็นผู้ติดตาม

ภาคประชาชน ผู้เป็นหัวเรี่ยวหัวแรงหลักในการดูแลจัดการพิธี คือ “คนดาคร้ว” หรือชาวบ้านผู้มีหน้าที่จัดเตรียมเครื่องประกอบพิธี ปัจจุบันคือ นางบัวเรียว ใจใหญ่ อายุ ๗๔ ปี อาศัยในหมู่บ้านป่าจี่ หมู่ที่ ๓ ของตำบล คนดาคร้วเป็นบุคคลที่มีความสำคัญมากในพิธี เพราะต้องดูแลเครื่องประกอบพิธี ของเช่นสังเวทย์ให้ครบถ้วน รวมถึงตรวจตราความเรียบร้อยของการจัดวางองค์ประกอบต่างๆในพิธีให้ถูกต้องสมบูรณ์ ผู้จะเข้ามาทำหน้าที่นี้ได้จึงต้องมีประสบการณ์ ความรู้ และคลุกคลีกับพิธีกรรมนี้มานานพอสมควร ตำแหน่งคนดาคร้ว จึงเป็นตำแหน่งที่สืบทอดต่อกันมาในครอบครัว ผู้เป็นแม่ เป็นยายจะสอนลูกหลานตน^{๕๐} นอกจากนางบัวเรียวแล้วยังมี นายสมนึก พวงขันแก้ว ชาวบ้านหมู่ ๔ รับหน้าที่ในการเตรียมเครื่องประกอบพิธีที่ใช้บริเวณศาลปุ่สะย่าสะเชิงคอยคำ

สิ่งที่เป็นหัวใจสำคัญของพิธีอีกประการที่จะขาดไม่ได้เลยคือ ร่างทรง ในปี พ.ศ. ๒๕๕๓ ผู้รับหน้าที่เป็นร่างทรง คือ นายเทิดศักดิ์ มูลเขียว อายุ ๓๘ ปี ให้สัมภาษณ์ว่าตนได้รับการติดต่อจากทางเทศบาลตำบลแม่เหิยะ และนางบัวเรียว วันก่อนพิธี ปุ่สะยังมาเข้าประทับให้รู้ตัวอีกครั้ง ตนจึงต้องมาเป็นร่างให้ท่านประทับทรงในปีนี้ ในขณะที่ปุ่สะย่าสะประทับทรง ตนจะมีความกล้าพูด กล้าทำสิ่งต่างๆโดยไม่รู้ตัว และจะบังคับตัวเองไม่ได้ พฤติกรรมที่แสดงออกมานั้นปุ่สะย่าสะพาให้กระทำทุกอย่าง^{๕๑}

^{๕๐} สัมภาษณ์ บัวเรียว ใจใหญ่, ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๒.

^{๕๑} สัมภาษณ์ เทิดศักดิ์ มูลเขียว, ๒๗ พฤษภาคม ๒๕๕๓.

๓.๒.๓.๓ เครื่องประกอบพิธี

เครื่องประกอบพิธีนับว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญอย่างหนึ่งของพิธีกรรมเพราะเป็นทั้งสิ่งที่ใช้เชื่อมระหว่างอำนาจเหนือธรรมชาติกับมนุษย์ เป็นสิ่งที่มนุษย์มอบให้อำนาจเหนือธรรมชาติเพื่อต่อรองกับเงื่อนไขบางประการ รวมถึงเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงนัยยะบางอย่างที่ต้องการสื่อในพิธีกรรมนั้นๆ

ในพิธีบูชาผีปู่แสะย่าแสะนั้น เครื่องประกอบพิธีที่มีหลากหลายประเภทล้วนแสดงถึงความหมายที่สำคัญในพิธีทั้งสิ้นเริ่มต้นจาก *อาหารประเภทต่างๆ* ซึ่งถือเป็นเครื่องประกอบพิธีสำคัญที่คนในหมู่บ้านใช้ในการบูชาอารักษ์เมืองปู่แสะย่าแสะ อาหารที่ใช้ในพิธีนั้นนอกจากจะใช้เพื่อบวงสรวงให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์เกิดความพอใจตามความเชื่อแล้ว ยังเป็นสัญลักษณ์แทนความอุดมสมบูรณ์ ตัวแทนความเป็นมงคล และเป็นสื่อระหว่างอำนาจศักดิ์สิทธิ์กับมนุษย์ ของใช้ประจำตัว *ปู่แสะย่าแสะ* ซึ่งเป็นสัญลักษณ์สำคัญที่ใช้แทนความเป็นลัเว *บายศรีชนิดต่างๆ* ใช้หัวครูและบูชาเทวดาอารักษ์ *พระภู* สัญลักษณ์ทางพุทธศาสนาที่สำคัญที่สุดในพิธี รวมไปถึง *ควายดำกลีบผึ่ง* ซึ่งเป็นเครื่องประกอบพิธีสำคัญในการเลี้ยงคง

- อาหารในพิธีบูชาปู่แสะย่าแสะ*

ในวันกระทำพิธีบูชาผีปู่แสะย่าแสะมีพิธีการบวงสรวงอยู่ ๒ ที่ คือ บริเวณศาลปู่แสะย่าแสะบริเวณตีนดอยคำ และบริเวณดงฝ้ายักษ์ อาหารที่ใช้ในพิธีจึงถูกจัดแยกออกเป็น ๒ ชุด ชุดแรก คือ ชุดสำหรับบูชาศาลปู่แสะย่าแสะมีนายสมนึก พวงขันแก้ว ชาวบ้านหมู่ ๔ เป็นริ้วแรงหลักในการจัดการเตรียม ส่วนอาหารชุดที่ใช้บริเวณดงฝ้ายักษ์ นางบัวเรียว ใจใหญ่ ชาวบ้านหมู่ ๓ เป็นผู้รับผิดชอบหลักในการจัดการดูแล

อาหารชุดแรกที่ใช้ในพิธีบวงสรวงบริเวณศาลปู่แสะย่าแสะนั้น ถือคติความเป็นมงคล ๕ โดยจัดเตรียมบนขันโตกประดับตกแต่งด้วยใบตองให้สวยงาม อาหารในแต่ละขันโตกมีทั้งประเภทที่สื่อความหมายเชิงสัญลักษณ์ และเป็นตัวแทนความเป็นมงคล ซึ่งมีดังต่อไปนี้

* ข้อมูลภาคสนามปี พ.ศ. ๒๕๕๓

ขันโตกแรก ใช้วางพืชพันธุ์ธัญญาหารต่างๆอันเป็นสัญลักษณ์แทนความอุดมสมบูรณ์ ซึ่งใช้พืชเศรษฐกิจและมักบริโภคกันในครัวเรือนคือ “กินได้ ขายได้” มีทั้งหมด ๕ อย่าง ได้แก่ ๑. ถั่วลิสง ๒. ถั่วเหลือง ๓. ถั่วแดง ๔. ถั่วเขียว ๕. ถั่วดำ ๖. ข้าวเปลือก ๗. งาดำ ๘. งาขาว ๙. เมล็ดผักชี^{๕๓}

ภาพที่ ๒๑ ขันโตกที่ ๑ สำหรับวางพืชพันธุ์ธัญญาหารในพิธีบูชาผีปู่แสะย่าแสะ

ขันโตกที่ ๒ ใช้วางผลไม้ ๕ อย่างซึ่งเป็นของถวายปู่แสะย่าแสะที่สื่อถึงความอุดมสมบูรณ์ด้วยเช่นกัน ผลไม้ที่ใ้หมักใช้เป็นผลไม้ตามฤดูกาล ไม่ได้จำกัดชนิดว่าต้องใช้นชนิดใดบ้าง ตัวอย่างผลไม้ที่ใช้บวงสรวงในพิธีปี ๒๕๕๓ เช่น กล้วยหอมทอง แก้วมังกร ฝรั่ง เงาะ ชมพู มะม่วงสุก ส้ม

ภาพที่ ๒๒ ขันโตกที่ ๒ สำหรับวางผลไม้ ๕ อย่างในพิธีบูชาผีปู่แสะย่าแสะ

^{๕๓} สัมภาษณ์ สมนึก พวงขันแก้ว, ๑๕ มกราคม ๒๕๕๔.

ชั้นโตกที่ ๓ ใช้วางขนมมงคล ๙ อย่าง อันได้แก่ ๑. ทองหยิบ ๒. ทองหยอด ๓. ทองม้วน
๔. ทองชมพู ๕. เม็ดขนุน ๖. ขนมหัน ๗. ปุยฝ้าย ๘. ฝอยทอง ๙. กลิบลำดวน

ภาพที่ ๒๓ ชั้นโตกที่ ๓ สำหรับวางขนมมงคล ๙ อย่างในพิธีบูชาผีปู่แสะย่าแสะ

ชั้นโตกที่ ๔ ใช้วางอาหารคาว ซึ่งเป็นอาหารพื้นเมือง จำพวก ไข่อั่ว ลาบแกงอ่อม แกง
ส้มแกงหวาน ข้าวเหนียว นอกจากนี้ยังมีกระทงเมี่ยง บุหรี่ และน้ำดื่มด้วย

ภาพที่ ๒๔ ชั้นโตกที่ ๔ สำหรับวางอาหารคาวในพิธีบูชาผีปู่แสะย่าแสะ

ส่วนอาหารชุดที่ ๒ นางบัวเรียวเป็นผู้ดูแลรับผิดชอบหลัก เช้าตรู่วันประกอบพิธี ชาวบ้านจะช่วยกันประกอบอาหารชุดนี้ในดงเลียงผี อาหารชุดที่ ๒ นี้จะใส่ไว้ในควกอาหาร(กระทงทำจากใบไม้บรรจุอาหาร) ส่วนหนึ่งสำหรับขึ้นท้าวทั้งสี่ อีกส่วนหนึ่งสำหรับเซ่นไหว้หอผีน้อย หลักๆจะมีอาหารที่ปรุงจากเนื้อควาย ไก่ต้ม ๔ คู่ ข้าวเหนียว ขนมน ผลไม้

ภาพที่ ๒๕ ควกอาหารเซ่นไหว้หอผีน้อย

- ของใช้ประจำตัวปู่และย่าแสะ

ของใช้ประจำตัวปู่แสะ และย่าแสะ ประกอบไปด้วยเสื้อผ้า และเครื่องประดับซึ่งจะแยกออกเป็น ๒ ชั้น โตกไว้ใช้สำหรับเมื่อผีปู่แสะหรือผีย่าแสะลงประทับทรงก็จะเปลี่ยนเสื้อผ้าตามนั้น ในอดีต ข้าวของเครื่องใช้ของปู่แสะและย่าแสะจะมีข้าวของอื่นๆซึ่งเป็นของใช้ในชีวิตประจำวันของชาวถ้ำะ แต่ในปัจจุบันของเหล่านั้นหาได้ยาก เครื่องใช้ของชาวถ้ำะจึงไม่มีปรากฏในพิธีกรรมนี้อีกต่อไป^{๕๔}

ภาพที่ ๒๖ ของใช้ประจำตัวปู่แสะ

ภาพที่ ๒๗ ของใช้ประจำตัวย่าแสะ

^{๕๔} สัมภาษณ์ ประเวศ สายกัปปี้, ๘ มกราคม ๒๕๕๔.

- บายศรี

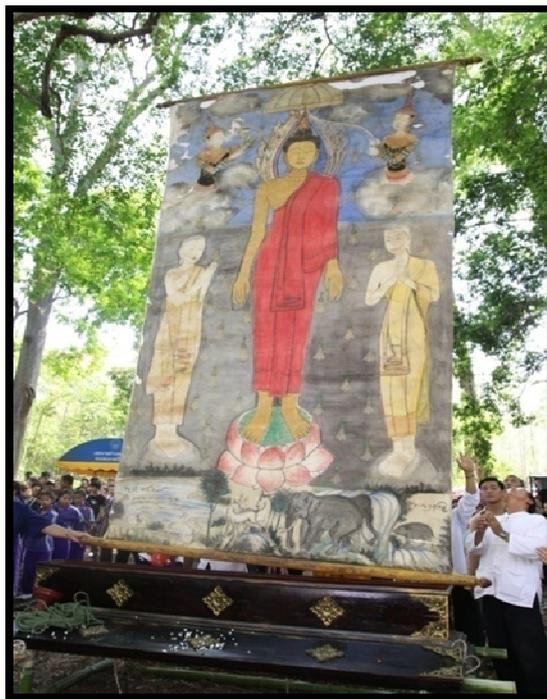
บายศรีที่ใช้ในพิธีบูชาผีปู่แสะย่าแสะ ใช้บายศรี ๓ ชนิด อันได้แก่ บายศรีเทพ บายศรีพรหม และบายศรีปากชาม

ในการสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์อำนาจเหนือธรรมชาติ หรือเทพเจ้าต่างๆมักจัดทำบายศรีเป็นเครื่องสักการะ เนื่องจากบายศรีถือเป็นของสูง ของบริสุทธิ์ คนจึงนิยมนำมาบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตนนับถือ บายศรีเป็นเครื่องประกอบพิธีที่ได้รับอิทธิพลมาจากพราหมณ์โดยตรง การทำบายศรีเพื่อสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ระดับชั้นพรหม ชั้นเทพ มักเรียกบายศรีนั้นว่า บายศรีพรหม บายศรีเทพ ส่วนบายศรีปากชามนั้น ใช้สำหรับการบูชาเทวดาอารักษ์โดยตรง

นอกจากนี้ ยังมีเครื่องประกอบพิธีที่สำคัญและขาดไม่ได้ในพิธีบูชาผีปู่แสะย่าแสะ คือ

พระบฏ เป็นผ้าขนาดกว้าง ๒.๕ เมตร ยาวประมาณ ๔ เมตร เป็นรูปวาดพระพุทธรเจ้าประทับยืน ด้านซ้าย ขวามีพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะประทับยืนอยู่เคียงข้าง ด้านซ้ายบนมีพระพรหมโปรยดอกไม้ถวายพระพุทธรเจ้า ด้านขวาบนมีเทวดายกฉัตรถวายพระพุทธรเจ้า ด้านล่างเป็นรูปสระน้ำ มีสัตว์ต่างๆอยู่ ตามประวัติพระบฏนี้เขียนขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๕ เป็นภาพที่เขียนลอกขึ้นใหม่ ส่วนพระบฏเดิมสูญหายไปแล้ว ชาวบ้านมีความเชื่อกันว่า ระหว่างประกอบพิธีกรรมหากพระบฏที่ห้อยบนต้นไม้แกว่งแรง แสดงว่าปู่แสะย่าแสะพึงพอใจพิธีและการเช่นสรวงที่จัดให้ปีนั้นฝนก็จะตกปริมาณมาก ยิ่งแกว่งแรงจนกระแทกต้นไม้ ยิ่งแปลว่าฝนจะยิ่งตกมาก แต่หากปีใดพระบฏแกว่งไม่แรง หรือแทบไม่แกว่งเลย ปีนั้นปู่แสะย่าแสะไม่ค่อยพอใจ และฝนจะตกน้อย^{๕๕} ในปี พ.ศ. ๒๕๕๓ นี้พระบฏแกว่งแรงมาก จนพิธีกรในงานเฝ้าว่าเป็นสัญญาณอันดีว่าน้ำในปีนี้จะอุดมสมบูรณ์

^{๕๕} ธนันท เศรษฐพันธ์, “การใช้เรื่องเล่าผีปู่แสะย่าแสะ : ศึกษาเฉพาะกรณีชาวบ้านป่าจี่,” (วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๖๑.

ภาพที่ ๒๘ ขณะอัญเชิญพระพุทธรูปขึ้นเขานบนต้นไม้

ควายค้ำกลีบผิ้ง หรือ ควายรุ่มเขาเพียงหู สีดำ นับเป็นเครื่องประกอบพิธีอีกอย่างหนึ่งที่ถือเป็นส่วนสำคัญของงานเพราะเป็นสิ่งที่ดึงดูดใจให้ประชาชนอยากเข้าดูพิธีกรรมนี้ ควายค้ำเป็นเครื่องเช่นสังเวศน์วิญญานของปู่สะย่าสะที่มารับผ่านร่างทรง และเป็นส่วนสำคัญที่จะทำให้ผีปู่สะย่าสะพอใจ และบันดาลความอุดมสมบูรณ์ให้แก่ท้องถิ่น

ภาพที่ ๒๙ ควายรุ่ม เขาขาวเสมอหูที่ใช้เป็นเครื่องบวงสรวงในพิธี

๓.๒.๓.๔ ขั้นตอนการประกอบพิธี

- วันดา (วันเตรียมก่อนพิธี ๑ วัน)

การดาคร้ว หรือการเตรียมเครื่องประกอบพิธีจะทำที่บ้านของนางบัวเรียว งานดาคร้วเป็นงานของผู้หญิง ในวันนี้สมาชิกผู้หญิงในชุมชนจะมารวมตัวกันที่บ้านนางบัวเรียว ในจำนวนผู้มาร่วมทั้งหมดประมาณ ๕ - ๑๒ คน มีคนรุ่นยาย ๕ คน นอกนั้นเป็นคนรุ่นแม่ ของที่เตรียมในวันนี้ได้แก่ ควกใส่คร้ว หรือกระทง หมาก เมี่ยง เทียนเงินเทียนคำ ในระหว่างที่ดาคร้วอยู่นี้ นางบัวเรียวจะตั้งขันเงินไว้หน้าบ้านสำหรับให้คนในหมู่บ้านแวะเวียนนำเงินมาใส่สำหรับช่วยเหลือค่าใช้จ่ายในการประกอบพิธี ในภาษาเหนือเรียกว่า “หอมเงิน” ขณะเดียวกันที่บ้านนายสมนึก พวงขันแก้ว หมู่ที่ ๔ ก็มีการเตรียมขันโตกเครื่องบูชาผีปู่แสะย่าแสะและบายศรีในวันนี้ด้วยเช่นกัน

ส่วนสถานที่ประกอบพิธีคือ บริเวณดง เจ้าหน้าที่เทศบาลตำบลพร้อมคนงานจะมาตรวจดูความเรียบร้อย พร้อมแผ้วถางพื้นที่ให้สะอาดเรียบร้อย จากนั้นจึงทำการล้อมเขตพิธีที่จะใช้ประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อดั้งเดิม เจ้าหน้าที่จะเริ่มประกอบห่อผี ๑๒ ห่อ และตั้งปะรำพิธีสำหรับใช้ประกอบพิธีทางสงฆ์ ในระหว่างที่เจ้าหน้าที่เทศบาลและคนงานกำลังเตรียมงานนั้น นางบัวเรียวจะเดินทางมาตรวจตราความเรียบร้อยอีกที่หนึ่งด้วย

- วันประกอบพิธี

๑) ล้มควาย

ในเวลา ๔.๐๐ น. ชาวบ้านผู้ชายจากหมู่ ๒ จำนวน ๓ คน ซึ่งมีหน้าที่ในการล้มควายที่ใช้ในการประกอบพิธีจะนำควายมายังดงผีแล้วใช้มีดปักจุดสำคัญควายให้ตายแล้วจากนั้นจึงเริ่มฆ่าและอวัยวะควายออกเป็นส่วนๆเพื่อให้ปู่แสะย่าแสะหยิบกินได้ง่ายขณะประทับทรง จากนั้นจึงเอาหนังควายคลุมทับไว้ให้สวยงามเหมือนเดิม นายคำ ดวงมณี อายุ ๖๕ ปี ชาวบ้านจากบ้านหมู่ ๒ ผู้มีหน้าที่ล้มควายให้ข้อมูลพิธีกรรมขั้นตอนนี้ว่า ควายที่ใช้บวงสรวงจะเลือกควาย “เขาเพียงหู” คือ ควายที่มีเขายาวเสมอกับหู โดยไปเลือกซื้อมาจากตลาดทุ่งฟ้าบด หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า กาดจัว ตั้งอยู่ที่อำเภอสันป่าตอง ราคาควายที่ซื้อในปีนี้อยู่ที่ ๑๓,๐๐๐ บาท นายคำยังกล่าวต่อไปว่า ปีนี้เป็นปีที่ ๓ ที่ตนเข้ามาทำหน้าที่นี้ เนื่องจากได้รับมอบหมายจากเทศบาล ก่อนหน้านี้การล้มควายคนใน

หมู่บ้านจะช่วยกันทำเอง ต่อมากำนันได้เข้ามาจัดการมอบหมายหน้าที่ จนกระทั่งเปลี่ยนความรับผิดชอบมาอยู่ที่เทศบาลตำบล^{๕๖}

ภาพที่ ๓๐ ขบวนแห่พระบฏ พิธีบูชาผีปู่แสะย่าแสะ

๒) ขบวนแห่และพิธีอัญเชิญพระบฏ

เวลาประมาณ ๖.๓๐ น. ปู่อาจารย์และเจ้าหน้าที่เทศบาลอัญเชิญพระบฏที่เก็บไว้ ณ วิหารวัดป่าจี้ออกมาที่ศาลปู่แสะย่าแสะบริเวณเชิงคอกำ เพื่อตั้งขบวนแห่ไปยังดงเลี้ยงผี ก่อนขบวนจะเริ่มนั้น บริเวณศาลปู่แสะย่าแสะ ปู่อาจารย์และผู้บริหารระดับชุมชนจะเข้าไปในศาลเพื่อประกอบพิธีบวงสรวงผีปู่แสะย่าแสะ ณ ศาลปู่แสะย่าแสะ เมื่อแล้วเสร็จพิธีจึงเริ่มขบวนอัญเชิญพระบฏ และ เครื่องบวงสรวงไปสู่ดง ขบวนอัญเชิญพระบฏจัดขึ้นจากความร่วมมือของเทศบาลตำบลแม่เหิยะและชาวบ้านตำบลแม่เหิยะ ประกอบด้วยป้ายผ้าประชาสัมพันธ์พิธี โดยเทศบาลตำบลแม่เหิยะและ สภาวัฒนธรรมตำบลแม่เหิยะ ขบวนบายศรีโดยคณะผู้บริหารท้องถิ่น รื้อขบวนธงชัยถือโดยนักเรียนในตำบลแม่เหิยะได้แก่ โรงเรียนคอนปิ่น โรงเรียนแม่เหิยะ และ โรงเรียนสิริมังคลาจารย์ ตามด้วยหีบผ้าบฏ ขบวนเครื่องสักการะโดยข้าราชการท้องถิ่น ขบวนกลองสะบัดชัย ปิด

^{๕๖} สัมภาษณ์ คำ ดวงมณี, ๒๗ พฤษภาคม ๒๕๕๓.

ทำด้วยคณะครูและนักเรียนในท้องถิ่น เมื่อมาถึงบริเวณดง ชาวบ้านที่รออยู่บริเวณนั้นจะโปรยข้าวตอกดอกไม้ต้อนรับพระบฏและเครื่องบวงสรวง จากนั้นพระสงฆ์เล่าประวัติและความเป็นมาของพิธีบูชาผีปู่แสะย่าแสะแล้วจึงอาราธนาพระบฏแขวนบนต้นไม้ จากนั้นพระสงฆ์ ๘ รูปจะเจริญพระพุทธมนต์ในเต็นท์ที่ใช้ประกอบพิธีทางพุทธศาสนา ในระหว่างนี้ หอผีซึ่งอยู่อีกฝั่งได้มีการเจริญวิญญานปู่แสะย่าแสะเข้าประทับทรงแล้ว

๓) ประทับทรงปู่แสะย่าแสะ

เมื่อผีปู่แสะย่าแสะประทับทรงเรียบร้อยแล้ว ร่างทรงก็ลงไปตรวจดูความเรียบร้อยของพิธี โดยไล่ดูหอผีทั้ง ๑๒ หอ แล้วจึงกินเนื้อควายดิบ จากการสอบถามชาวบ้านที่เข้ามาร่วมงานในบริเวณนั้นกล่าวว่า การประทับทรงบางปีปู่แสะจะมาประทับทรง บางปีย่าแสะจะมาประทับทรง บางปีจะมาทั้งปู่แสะและย่าแสะ ในปี ๒๕๕๑ นี้เป็นปีที่ทั้งปู่แสะและย่าแสะมาประทับทรงทั้ง ๒ องค์ โดยปู่แสะจะเข้าประทับทรงก่อน เมื่อปู่แสะเข้าประทับทรง ร่างทรงจะเปลี่ยนเสื้อผ้าเป็นชุดสีแดง หลังจากกินเนื้อควายและกราบไหว้พระบฏเรียบร้อยแล้วปู่แสะจะออกจากร่างทรงแล้วให้ย่าแสะเข้าประทับทรงต่อ เมื่อย่าแสะเข้าประทับทรง ร่างทรงจะเปลี่ยนเสื้อผ้าเป็นชุดสีขาว ขณะที่ย่าแสะเข้าประทับทรง ร่างทรงจะดูซrakว่าปู่แสะมาก พิธีบวงสรวงในปีนี้เป็นที่พอใจแก่ปู่แสะย่าแสะมาก ร่างทรงปู่แสะได้กล่าวทำนายว่าปีนี้จะอุดมสมบูรณ์ “ม่วนอกม่วนใจเนื้อ ปีนี้กินอ้ม กินเต็ม ฟันจะตกเนื้อ” ขั้นตอนสุดท้ายของพิธีจะแล้วเสร็จเมื่อร่างทรงไปไหว้พระบฏอันแสดงถึงการยอมรับพุทธศาสนา จากนั้นร่างทรงจะกลับมายังหอผีเพื่อมัดมือทำนายทายทัก และให้เลขห่วยแก่ประชาชนที่มาเข้าร่วมพิธี

หลังจากพิธีกรรมทั้งหมดเสร็จสิ้น ชาวบ้านจะทำการแบ่งเนื้อควายส่วนต่างๆเพื่อนำไปประกอบอาหาร ประชาชนที่มาร่วมงานจะเข้าไปรับของบวงสรวงปู่แสะย่าแสะ เช่น เมล็ดพืช ขนมหวาน กลับไปสักการบูชาที่บ้านเรือนของตน ในปีพ.ศ. ๒๕๕๔ ยังพบว่ามีการตั้งขุมทำบุญซื้อที่ดินถวายวัดป่าจี้ การทำบุญตั้งแต่ ๕๕ บาท ถึง ๒๐๐ บาทจะได้รับเหรียญพระ รุ่งของเหรียญพระที่ได้รับจะแตกต่างกันตามจำนวนเงินทำบุญ ส่วนการทำบุญ ๓๐๐ บาทจะได้รับยันต์ผ้าพระบฏ ๑ ผืน

ภาพที่ ๓๑ ร่างทรงปู่แสะ ขณะนั่งกินเนื้อควายดิบ

ภาพที่ ๓๒ ตัวเลขที่ร่างทรงเขียนลงฝ่ามือประชาชนที่มาร่วมงาน

ภาพที่ ๓๓ ร้างทรงย่าแสะขณะกราบไหว้พระบฏ

บทที่ ๔

วิเคราะห์การดำรงอยู่และบทบาทของพิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์เมืองเชียงใหม่

ในปัจจุบัน

ในบทนี้ ผู้วิจัยจะนำเสนอการวิเคราะห์เพื่อตอบคำถามการวิจัย ๒ ประเด็นคำถามหลัก คือ พิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์เมืองเชียงใหม่ดำรงอยู่ในลักษณะใด และมีบทบาทอย่างไรในสังคมปัจจุบัน

ในส่วนแรก จะวิเคราะห์ให้เห็นว่าลักษณะการดำรงอยู่ของพิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์เมืองเชียงใหม่ซึ่งเป็นพิธีกรรมโบราณ กระทำสืบเนื่องมาตั้งแต่ยุคแรกสร้างเมืองคือ เมื่อประมาณ ๓๐๐ กว่าปีก่อน ดำรงอยู่ในสังคมสมัยใหม่ในลักษณะใด มีการผสมผสานความเชื่อทางศาสนา และมีการปรับให้เข้ากับสภาพสังคมสมัยใหม่อย่างไร

ในส่วนที่สอง จะวิเคราะห์ว่า การที่พิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์เมืองเชียงใหม่ยังคงดำรงอยู่ได้ในปัจจุบันนั้น เพราะยังคงมีบทบาทตอบสนองความต้องการทางจิตใจของแต่ละปัจเจกบุคคลตอบสนองต่อสังคม และตอบสนองนโยบายของรัฐด้านการสืบสานประเพณีของจังหวัดอย่างไร

๔.๑ ลักษณะการดำรงอยู่ของความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์เมืองเชียงใหม่ในปัจจุบัน

๔.๑.๑ การดำรงอยู่โดยมีการผสมผสานความเชื่อพุทธ พราหมณ์ ผี

สังคมไทย รวมถึงสังคมเมืองเชียงใหม่เป็นสังคมที่ปรากฏลักษณะของการผสมผสานศาสนาระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนา บางกรณียังพบการนำศาสนาพราหมณ์เข้ามาผสมผสานอยู่ด้วย การผสมผสานของศาสนาเหล่านี้ถือเป็นลักษณะของศาสนาชาวบ้าน (Folk Religion) ที่มุ่งเน้นการแก้ปัญหาของคนในสังคมให้เกิดความมั่นคงทางจิตวิญญาณที่เกิดวิกฤตในชีวิตหรือบ้านเมือง โดยเชื่อว่าอำนาจเหนือธรรมชาติหรือคุณของพุทธศาสนาจะช่วยปัดเป่าความทุกข์ ทำให้เกิดสิริมงคล อันเป็นการเสริมสร้างกำลังใจให้ทั้งปัจเจกและส่วนรวม

ฉลาดชาย รมิตานนท์ ได้สรุปลักษณะพุทธศาสนาในสังคมไทย ซึ่งแบ่งออกได้เป็น ๒ ระดับ คือ พุทธศาสนาแบบปรัชญาและพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน พุทธศาสนาที่เข้าไป

ผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิมนั้นคือ พุทธศาสนาแบบชาวบ้าน อันมีแนวทางในการปิดเป่าบรรเทาปัญหาต่างๆในชีวิตมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นปัญหาสุขภาพ ครอบครัว หน้าที่การงาน ฯลฯ นับเป็นแนวทางที่สอดคล้องกับความเชื่อดั้งเดิม เช่น การทรงเจ้าเข้าผีเพื่อทำนายทายทัก รักษาโรค ฯลฯ พุทธศาสนาแบบชาวบ้านนี้ถือเป็นพุทธศาสนาที่มีความเชื่อโดยหวังผลทั้งในชาตินี้และชาติหน้า ซึ่งจะมีวิธีการเพื่อบรรลุผลดังกล่าวด้วยการทำบุญในรูปแบบต่างๆ เช่น ตักบาตร บริจาคทาน ทอดกฐิน สะเดาะเคราะห์ รดน้ำมนต์ โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้ประกอบพิธีกรรม ในขณะที่พุทธศาสนาแบบปราชญ์นั้น มีวัตถุประสงค์สูงสุดในการหลุดพ้นจากวัฏสงสาร พุทธบริษัทจะต้องศึกษาพระธรรม ทำสมาธิ วิปัสสนา หมั่นทำความดี ฯลฯ เพื่อที่จะบรรลุวัตถุประสงค์สูงสุด พระสงฆ์มีหน้าที่เป็นสื่อกลางในการชี้แนะ อธิบาย ตีความหลักธรรมคำสอน วิธีคิดและการปฏิบัติของพุทธศาสนาแบบปราชญ์นี้จึงมีแนวทางที่เป็นวิทยาศาสตร์ มุ่งแสวงหาความจริงและการหลุดพ้น^๑

การผสมผสานความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนาแม้จะเป็นลักษณะร่วมอย่างหนึ่งที่ปรากฏในสังคมไทย แต่ก็จะพบความแตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น แต่ละกรณี ในกรณีของฝัอาร์กษัเมืองเชียงใหมในปัจจุบัน ปรากฏว่ามีพุทธศาสนาเข้ามาผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิมตั้งแต่ระดับนามธรรม ไปจนถึงระดับรูปธรรม กล่าวคือการผสมผสานนั้นมีตั้งแต่ระดับความเชื่อไปจนกระทั่งสิ่งที่สามารถเห็นได้ เช่น รูปแบบการประกอบพิธี ผู้ประกอบพิธี เครื่องประกอบพิธี นอกจากการผสมผสานของความเชื่อทั้งสองนี้ บางครั้งยังพบว่ามโอิทธิพลของพราหมณ์ - ฮินดูสอดแทรกอยู่ในพิธีด้วย

การผสมผสานความเชื่อทางศาสนาในพิธีกรรมเกี่ยวกับฝัอาร์กษัเมืองเชียงใหมในปัจจุบันกรณีศึกษา ๓ พิธี อันได้แก่ พิธีบูชาเสาอินทขิล พิธีทำบุญเมืองและสืบชะตาเมืองเชียงใหม และพิธีบูชาผีปู่แสะย่าแสะนั้น ผู้วิจัยพบว่ามีตั้งแต่ การผสมผสานของอำนาจเหนือธรรมชาติทั้ง ๓ ศาสนา การผสมผสานความเชื่อทางศาสนาที่ปรากฏในขั้นตอนการประกอบพิธี การผสมผสานความเชื่อทางศาสนาที่ปรากฏในสัญลักษณ์เกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ การผสมผสานความเชื่อทางศาสนาในสถานที่ประกอบพิธี การผสมผสานความเชื่อทางศาสนา

^๑ ฉลาดชาย รมิตานนท์, ฝัอาร์กษั (เชียงใหม: โครงการตำรามหาวิทยาลัย ห้องจําหนายหนังสือ มหาวิทยาลัยเชียงใหม, ๒๕๒๓), หน้า ๘๕.

ที่เห็นได้จากผู้ประกอบการพิธีกรรม และการผสมผสานความเชื่อทางศาสนาที่ปรากฏในความเชื่อของผู้เข้าร่วมพิธีกรรมในปัจจุบัน ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๔.๑.๑.๑ การผสมผสานของอำนาจเหนือธรรมชาติทั้ง ๓ ศาสนา

ในพิธีกรรมเกี่ยวกับอารักษ์เมืองเชียงใหม่ ปรากฏอำนาจเหนือธรรมชาติตามความเชื่อดั้งเดิม อำนาจเหนือธรรมชาติทางพุทธศาสนา และอำนาจเหนือธรรมชาติจากศาสนาพราหมณ์ ซึ่งอำนาจเหนือธรรมชาติทั้งหมดเหล่านี้มักปรากฏในพิธีกรรมเกี่ยวกับพิธีอารักษ์เมืองเชียงใหม่ในลักษณะเกี่ยวเนื่องซึ่งกันและกัน กล่าวคือ ต่างมีหน้าที่ช่วยกันปกป้องรักษาพิธีให้ดำเนินไปอย่างราบรื่น และเชื่อกันว่าเมื่อได้รับการเช่นสรวงบูชาแล้ว อำนาจศักดิ์สิทธิ์เหล่านั้นก็จะช่วยกันคุ้มครองประชาชนและเมืองเชียงใหม่ให้ปลอดภัย ดังตารางต่อไปนี้

อำนาจเหนือ ธรรมชาติ พิธีกรรม	ความเชื่อดั้งเดิม	พุทธศาสนา	พราหมณ์ – ฮินดู
พิธีบูชาเสาอินทขีล	วิญญาณบูรพกษัตริย์ ผีประจำเสาอินทขีล กุมภัณฑ์ เสือบ้านเสื่อเมืองอื่นๆ	ท้าวจตุโลกบาล พระอินทร์, พระแม่ธรณี พระเจ้าฝนแสนห่า	-
พิธีทำบุญเมืองและสืบชะตา เมืองเชียงใหม่	วิญญาณบูรพกษัตริย์ เสือบ้านเสื่อเมือง ผีเกี่ยวกับธรรมชาติ พ่อเกิดแม่เกิด	ท้าวจตุโลกบาล พระอินทร์, พระแม่ธรณี นางมณีเมขลา พระยายมราช	นพเคราะห์ทั้งเก้า
พิธีบูชาผีปู่แสะย่าแสะ	ปู่แสะย่าแสะ ดวงวิญญาณประจำหอผี น้อย	ท้าวจตุโลกบาล พระอินทร์, พระแม่ธรณี พระบฏ	-

ตารางที่ ๒ การผสมผสานของอำนาจเหนือธรรมชาติทั้ง ๓ ศาสนา ในพิธีกรรม

จากตารางดังกล่าวจะเห็นการผสมผสานของอำนาจเหนือธรรมชาติของทั้ง ๓ พิธี รายละเอียดของอำนาจเหนือธรรมชาติบางอย่าง ผู้วิจัยได้กล่าวไว้ในบทที่ ๓ แล้ว ในที่นี้ผู้วิจัยใคร่ขออธิบายเพิ่มเติมในส่วนที่ยังไม่ได้กล่าวถึง ดังต่อไปนี้

อำนาจเหนือธรรมชาติตามความเชื่อดั้งเดิม

วัตถุประสงค์หลักของพิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์เมืองเชียงใหม่ คือ การบูชาอารักษ์เมือง ซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิม *วิญญาณบุรพทิศตรี* อารักษ์เมืองเชียงใหม่องค์ต่างๆ จึงเป็นสิ่งที่ถูกกล่าวถึงและปรากฏร่วมกันพิธีกรรม นอกจากนี้ในพิธีทำบุญเมืองและสืบชะตาเมืองเชียงใหม่ยังมีการอัญเชิญผีที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ (natural spirits) เช่น ผีที่รักษาแม่น้ำ และฝายเหมือง โดยจะกล่าวคำอัญเชิญอำนาจเหนือธรรมชาติเหล่านั้นให้มารับเครื่องเซ่นไหว้ในพิธี รับประทานโมทนาทาน และขอให้ช่วยคุ้มครองบ้านเมือง และประชาชน รวมถึงบันดาลให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ด้วยอำนาจเหนือธรรมชาติตามความเชื่อดั้งเดิมในพิธีกรรมเกี่ยวกับอารักษ์เมืองเชียงใหม่ นั้น อาจอัญเชิญให้มาในพิธีโดยการออกนามหรือ การมีวัตถุประสงค์เป็นตัวแทน ดังเช่นในพิธีทำบุญเมืองและสืบชะตาเมืองเชียงใหม่และในพิธีบูชาเสาอินทขิล หรือการประทับทรงในพิธีบูชาผีปู่แสะย่าแสะก็เป็นได้ นอกจากนี้ จากการเก็บข้อมูลในสนามปี พ.ศ. ๒๕๕๓ ในพิธีทำบุญเมืองและสืบชะตาเมืองเชียงใหม่ ผู้วิจัยพบว่า มีการอุทิศส่วนกุศลที่ทำในพิธีไปยังพ่อเกิดแม่เกิด ปู่ แดนย่าแดน ซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิมด้วย

พ่อเกิด แม่เกิด ชาวล้านนาเชื่อว่า พ่อเกิด แม่เกิดเป็นวิญญาณที่คอยคุ้มครองดูแลเด็กทารกแรกเกิด แต่บางครั้งก็หลอกหลอนทำให้เด็กตกใจกลัว หรือเจ็บไข้ได้ป่วย เอกสารกัมภีร์โบราณเรื่อง พิธีกรรมต่างๆ ต้นฉบับของวัดพระสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ได้แสดงรายละเอียดความเชื่อเกี่ยวกับ พ่อเกิดแม่เกิดไว้อย่างละเอียด โดยตอนต้นได้กล่าวไว้ว่า “ ศรีสวัสดิ์ ที่นี้จักกล่าวด้วยเด็กน้อยทั้งหลาย เกิดมา มีพ่อเกิดแม่เกิดทั้งหลายมากระทำร้ายเบียดเบียน ร้องไห้ สะอื้นตกใจกลัว และร้องไห้จนตาเหลือกตาขึ้น ไม่อยากกินข้าว กินนม เจ็บปาก เจ็บลิ้น นั่นนี้ เพราะว่าแม่เกิดมากระทำให้เป็นไป ให้สะเดาะเคราะห์ด้วยเครื่องสังเวทต่างๆ ...”^๒

^๒ สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, แม่เกิด [ออนไลน์], ๖ สิงหาคม ๒๕๕๔. แหล่งที่มา

เมื่อทำพิธีส่งพ่อเกิดแม่เกิด หรือส่งเวยพ่อเกิดแม่เกิดแล้วนั้น เชื่อว่าจะทำให้พ่อเกิดแม่เกิดพอใจ และหยุดการกระทำอันเป็นการรบกวนทารกนั้นเสีย

ปู่ແນ ย่าແນ เป็นเทพที่มีลักษณะของความเป็นผู้สร้างจักรวาลและสร้างมนุษย์ว่ากันว่าปู่ແณจะอาศัยอยู่ในเมืองແณซึ่งเทียบเท่ากับสวรรค์อันเป็นที่รวมของวิญญาณที่จะมาเกิดเป็นมนุษย์ และวิญญาณเหล่านั้นจะอยู่ตามส่วนต่างๆในร่างกายของແณ เช่น อยู่ที่ตา ที่ปาก ที่ลิ้น ที่ขา ที่เท้า ฯลฯ แต่เรื่องของແณมักปรากฏในวรรณกรรม ไม่ค่อยปรากฏในวิถีความเชื่อแบบพื้นบ้านล้านนามากนัก เมื่อถึงเวลาที่วิญญาณจะไปเกิดนั้น แณจะให้วิญญาณซึ่งอยู่ตามส่วนต่างๆในร่างกายของตนไปถือปฏิสนธิ วิญญาณเหล่านั้นจะไปในลักษณะต่างๆ เช่น บางดวงอาจขี้มั่ว ขี้ซำง กินเหล้า ถือก้อน จู่มือเมีย ฯลฯ ไปเกิดเป็นมนุษย์ หากบุคคลผู้ใดไม่สบายก็จะไปขออาจารย์ช่วยตรวจดูให้ หากอาจารย์บอกว่าให้ทำพิธีส่งແณ หรือส่งเวยแก่ແณแล้วอาการจะดีขึ้น ผู้ป่วยนั้นจะต้องจัดพิธีดังกล่าว^๓

อำนาจเหนือธรรมชาติทางพุทธศาสนา

อำนาจเหนือธรรมชาติทางพุทธศาสนาเป็นเทวดาตามคติพุทธศาสนา กลุ่มที่ปรากฏร่วมกันทุกพิธี คือ เทวดาที่อัญเชิญมาในพิธีขึ้นท้าวทั้งสี่ นอกจากนี้ในพิธีทำบุญเมืองและสืบชะตาเมืองเชียงใหม่ยังพบการอัญเชิญนางมณีเมขลา และพระยายมราชด้วย

ท้าวจตุโลกบาล ผู้รักษาประจำทิศทั้ง ๔ ทิศตามความเชื่อทางพุทธศาสนา ในพิธีกรรมเกี่ยวกับพิธีอารักขาเมืองเชียงใหม่พบว่าจะมีพิธีขึ้นท้าวทั้งสี่ คือ เชิญท้าวจตุโลกบาลให้มารับเครื่องเช่นสรวงและรักษาพิธีให้ดำเนินไปอย่างสงบราบรื่น ท้าวจตุโลกบาล ประกอบด้วย ท้าวเวสสุวรรณ ผู้รักษาทิศเหนือ ท้าววิรุฬหก ผู้รักษาทิศใต้ ท้าวชครฐ ผู้รักษาทิศตะวันออก และท้าววิรูปักษ์ ผู้รักษาทิศตะวันตก นอกจากนี้ยังมีการอัญเชิญ พระอินทร์ และพระธรณีมาในพิธีด้วย

ท้าวจตุโลกบาลเป็นเทพในกามาวจรภูมิ เป็นสวรรค์ชั้นแรกในจำนวน ๗ ชั้น คือ จตุมหาราชิก , ดาวดึงส์, ยามา, ดุสิต, นิมมานรดี, ปรนิมมิตตวัสวัตดี สวรรค์ชั้นจตุมหาราชิก

^๓ อุคม รุ่งเรืองศรี, “ปู่ແณ,” สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ ๘. (๒๕๔๒): ๓๕๒๖.

ตั้งอยู่บนเขาขุคนธร ในสวรรค์ชั้นนี้แบ่งออกเป็น ๔ ส่วน มีมหाराช ๔ องค์ครองอยู่แบ่งส่วนกันไปเป็นส่วนๆ^๔ คือ ท้าวเวสสุวรรณ ทำหน้าที่ปกครองยักษ์ ท้าววิรุพหก ทำหน้าที่ปกครองครุฑ ท้าววิรูปักษ์ ทำหน้าที่ปกครองนาค ท้าวตถรฐ ทำหน้าที่ปกครองกุมภภัณฑ์ วิทยาธร และคนธรรพ์ ตามความเชื่อ ท้าวจตุโลกบาลมีบทบาทในการคุ้มครองพุทธศาสนา เมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จไปแสดงธรรมเทศนาที่ใด ท้าวจตุโลกบาลจะต้องไปเป็นผู้ดูแลรักษาที่นั่น ในพิธีกรรมเกี่ยวกับอารักษ์เมืองเชียงใหม่ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่ผสมผสานความเชื่อระหว่างพุทธศาสนาและความเชื่อดั้งเดิม จึงมีการอัญเชิญท้าวจตุโลกบาลมาดูแลรักษาที่สิ่งในพิธีกรรม ทั้งนี้เพราะในล้านนาไทยดั้งเดิมนั้นนับถือท้าวทั้งสี่ แต่ไม่ถือพระภูมิหรือพระชัยมงคลอย่างของภาคกลาง^๕

พระอินทร์ เป็นเทวดาอีกองค์หนึ่งที่อัญเชิญให้มารักษาพิธิ แต่เดิมพระอินทร์เป็นเทวดาที่มาจากศาสนาพราหมณ์ ต่อมาพระอินทร์ถูกนำมากล่าวอ้างในพุทธศาสนายุคหลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพาน ส่วนมากจะกล่าวอ้างในนิทานชาดกที่พระอรธกถาจารย์แต่งขึ้นเพื่อสั่งสอนชาวบ้าน พระอินทร์ของฮินดูมีรูปร่างอ้วนลงพุงท้องพลุ้ยเพราะโปรดเสวยน้ำโสม เมื่อเมาก็มักจะเอะอะโวยวายเกิดเป็นเสียงฟ้าร้องฟ้าผ่าขึ้น บรรดาอสูรที่ชอบทำให้เกิดความแห้งแล้งเมื่อได้ยินเสียงดังกล่าวก็มักจะตกใจหนีไปทำให้ความแห้งแล้งหมดไป พระอินทร์จึงได้ชื่อว่าเป็นเทพเจ้าแห่งฟ้าฝน ต่อมาเมื่อพระอินทร์เข้ามาอยู่ในศาสนาพุทธแล้ว รูปร่างของพระอินทร์ก็เปลี่ยนไปกลายเป็นสะอิดสะเอ้ง มีรูปร่างสี่เหลี่ยม เป็นหัวหน้าเทวดาทั้งหลาย รวมถึงท้าวจตุโลกบาล เป็นผู้คอยปกป้องพระพุทธศาสนาและประชาชนให้พ้นภัยจากผีศาจเทวดาอื่น ๆ ที่เป็นมิถนาคิฐิ^๖

พระแม่ธรณี ตามความเชื่อของชาวฮินดูได้ให้ความเคารพว่าแผ่นดินเป็นสิ่งล้ำจนสรรพสิ่งทั้งปวงในโลก เปรียบเสมือนเทวดาผู้ให้กำเนิดและหล่อเลี้ยงโลก แผ่นดินจึงได้รับ

^๔ สุจิตร์พิธิบวงสรวงเทพยดา บุรพศัตรีย์ล้านนา และเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ และพิธิบายศรีทูนพระขวัญ งานสมโภชเชียงใหม่ ๓๐๐ ปี (เชียงใหม่: ม.ป.พ, ๒๕๓๕), หน้า ๔๕.

^๕ เรื่องเดียวกัน.

^๖ สุวรรณ สุวรรณเวโช, พื้นฐานความเชื่อของสังคมไทย (กรุงเทพฯ: บรรณกิจ ๑๕๕๑, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐๓ – ๑๐๔.

การยอมรับว่าเป็นเทพจากธรรมชาติองค์หนึ่ง เป็นเพศหญิง เรียกชื่อว่า ธรณี ธริตริ แปลว่า ผู้
 คำจุน คติความเชื่อเรื่องพระแม่ธรณีได้เผยแพร่มาสู่ไทยก็เนื่องจากอิทธิพลคัมภีร์
 พระพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่ ดังมีเรื่องกล่าวว่า พระแม่ธรณีจะรองรับน้ำจากผู้ทำบุญกุศลไว้
 เสมอเมื่อถึงคราวค้ำขันจะต้องขอความช่วยเหลือให้ขจัดปิดเป่าให้พ้นภัย หรือเมื่อเกิดเหตุเภทภัย
 ก็สามารถอัญพระธรณีให้เป็นพยานช่วยปราบปรามเหล่าปีศาจมิตรให้พินาศพ่ายแพ้ ดังเช่น
 เมื่อคราวที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงอัญพระธรณีเป็นสักขีพยานต่อการบำเพ็ญพระ
 บารมีอันยิ่งใหญ่ของพระองค์ เมื่อพระยามารเข้าขัดขวางมิให้ทรงบำเพ็ญบารมีธรรม ครั้งนั้น
 พระธรณีได้ผุดจากพื้นดินแล้วบิดน้ำจากมวยโมลีเกิดเป็นกระแสน้ำท่วมมองพัดพาห่มมาร
 ล่องลอยตามกระแสน้ำพ่ายหนีไป^๓ การอัญเชิญพระธรณีในพิธีขึ้นท้าวทั้งสี่นี้ นอกจากจะให้มา
 คู่มกรองงานแล้ว ก็เพื่อให้มาเป็นพยานถึงพิธีอันเป็นมงคลที่กำลังจะเกิดขึ้นด้วย

ในคำสวดในพิธีทำบุญเมืองและสืบชะตาเมืองเชียงใหม่ นอกจากจะมีการกล่าวอุทิศบุญ
 กุศลของการทำบุญแก่เทวดา เทวดา เสือบ้าน เสือเมือง และบูรพกษัตริย์แล้ว ยังมีการอัญเชิญ
 เทวดาองค์อื่นๆตามคติทางพุทธศาสนามาร่วมอนุโมทนาทานเหล่านี้ด้วย เทวดาที่อัญเชิญมาร่วม
 พิธี ได้แก่ นางมณีเมขลา พระอินทร์ พระธรณี ท้าวจตุโลกบาล พระยายมราช

นางมณีเมขลา เป็นเทพดาที่มีเรื่องราวปรากฏอยู่ในคัมภีร์ทางพุทธศาสนาและคัมภีร์
 พื้นบ้านของไทยว่า เป็นเจ้าแดนสมุทร คอยปกป้องคุ้มครองผู้ประพฤดิธรรมที่ประสบภัยทาง
 ทะเล บุคคลสำคัญในตำนาน นิทานพื้นบ้าน และชาดกที่สำคัญต่างได้รับการช่วยเหลือจากนาง
 มณีเมขลา นอกจากนี้ นางยังมีอำนาจควบคุมลมฟ้าอากาศ บันดาลให้เกิดฝน อันนำมาซึ่งความ
 อุดมสมบูรณ์ นางมณีเมขลาจึงได้รับการบูชาในหมู่เกษตรกรทั้งในศรีลังกาและในเมืองไทยมา
 ช้านาน ก่อนที่ความเชื่อเกี่ยวกับนางมณีเมขลาจะเข้ามาสู่ประเทศไทย นางเป็นที่รู้จักในแถบ
 อินเดียได้มาเป็นเวลานานพันปี ในนามว่า มณีเมกไล เรื่องราวของนางในแถบอินเดียได้ไม่
 แตกต่างจากในเมืองไทยมากนัก กล่าวคือ ชาวทมิฬถือว่า พระมณีเมกไลเป็นเทวีผู้รักษาพระ
 สมุทร มีผิวกายเป็นสีดอกอัญชัน มักร้ายรำด้วยแก้ววิเศษกลางบุษเมฆ พญายักษ์ชื่อ ปรศุราม
 อยากรได้แก้วจึงเหาะตามแล้วขว้างขวานใส่ เหตุการณ์เช่นนี้นอกจากจะทำให้เกิดฟ้าแลบฟ้าร้อง

^๓ จีวังม มาเจริญ และคณะ, นานาสาระวัฒนธรรมไทย (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๔๗), หน้า ๑๔๑ - ๑๔๒.

เหนือท้องทะเลแล้ว ขวานนั้นยังตกลงในทะเลทำให้เกิดผืนแผ่นดินงอกขึ้นมา ผืนดินนั้นปัจจุบัน คือ รัฐเกรละของอินเดีย ต่อมาเมื่อนางมณีเมขลาเข้ามาอยู่ในคติพุทธในประเทศไทย บทบาทสำคัญของนางจะอยู่ที่การเป็นเทพรักษาพระสมุทรมากกว่าเรื่องฟ้าร้อง – ฟ้าแลบ โดยมีการอธิบายว่า นางมณีเมขลาเป็นเทพนารีที่ท้าวจตุโลกบาลสถาปนาให้คอยดูแลช่วยเหลือผู้ประกอบความดีต่างๆที่ประสบภัยในการเดินทางทางน้ำ ด้วยเหตุนี้ นางจึงเป็นผู้ช่วยเหลือสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นพระมหาชนก^๘

พระยายมราช คำว่า “ยม” แปลว่า ผู้ขบขัย หมายถึง ขบขัยผู้ประกอบกรรมชั่ว พระยายมราช มีหน้าที่พิพากษาผู้ตายอย่างเที่ยงธรรมจึงมีนามว่า ธรรม หรือ ธรรมราช และมีที่อยู่เรียกว่า *ยมপুর* เพราะเมื่อคนเราตายไป วิญญาณจะไปสู่ยมপুরเพื่อให้พระยายมราชตัดสินลงโทษตามความคิด^๙

ในพุทธศาสนาซึ่งมีความเชื่อเรื่องนรก สวรรค์ พระยายมราชจึงถือว่าเป็นเทพที่มีความสำคัญองค์หนึ่ง ในพิธีทำบุญเมืองและสืบชะตาเมืองเชียงใหม่ซึ่งมีพิธีการอุทิศส่วนกุศลให้แก่เจ้ากรรมนายเวรสัตว์นรกทั้งหลาย ดวงวิญญาณ สัมพะเวสี และบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปจึงมีการอัญเชิญพระยายมราชให้มารับรู้และร่วมอนุโมทนาทานในพิธีครั้งนี้ด้วย

อำนาจเหนือธรรมชาติตามคติพราหมณ์

ในบรรดาพิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์เมืองเชียงใหม่ทั้ง ๓ พิธีที่ผู้วิจัยศึกษานั้น พบว่า พิธีทำบุญเมืองและสืบชะตาเมืองเชียงใหม่เป็นพิธีที่มีคติพราหมณ์มาปะปนด้วยเด่นชัดที่สุด เห็นได้จากในคำไถ่การ มีการเอ่ยถึงนพเคราะห์ทั้งเก้าให้มาร่วมอนุโมทนาทาน และในพิธียังมีวัตถุสัญลักษณ์ที่เกี่ยวกับกำลังนพเคราะห์อีกด้วย

นพเคราะห์ทั้งเก้า เป็นตัวแทนอำนาจเหนือธรรมชาติตามคติพราหมณ์ – ฮินดูที่เข้ามาผสมผสานในพิธีทำบุญเมืองและสืบชะตาเมืองเชียงใหม่ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับชะตาชีวิต

^๘ กิตติ วัฒนสมหาคณ์, รัตนทวีปภรณ์: พระสุนทรวิภาณี พระศรีวิสุนธรา พระมณีเมขลา (กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์บุ๊ค, ๒๕๔๖), หน้า ๑๔๗ – ๑๕๘.

^๙ ประจักษ์ ปรากฏพิทยากร, เทวดานุกรม (กรุงเทพฯ: ศยาม, ๒๕๕๒), หน้า ๑๓๔ – ๑๓๕.

วัฒนธรรมอินเดีย มีการนับถือสุริยเทพ โดยมีกลุ่มเทพ ๑๒ องค์เรียกว่า อาทิตย เคลื่อนตัวสัมพันธ์กับสุริยเทพตลอดช่วงปี และต้องมีการบูชาพร้อมกับนพเคราะห์ทั้งเก้า ที่เรียกว่า นวกราท (Nagraha) ประกอบด้วย พระอาทิตย์ (Ravi) พระจันทร์ (Soma) พระอังคาร (Mangala) พระพุธ (Budha) พระพฤหัสบดี (Brhaspati) พระศุกร์ (Sukra) พระเสาร์ (Sani) พระราหู (Rahu) และพระเกตุ (Ketu) การบูชาดาวนพเคราะห์ในระบบสุริยจักรวาลและยกย่องให้มีสัญลักษณ์แทนด้วยเทพเจ้านี้เข้าไปเพื่อความมีโชคและสันติสุขแก่ผู้บูชา^{๑๑} การสร้างเมืองเชียงใหม่พบว่ามีความเชื่อในระบบทักษาร่วมอยู่ด้วย ทักษา คือ โหราศาสตร์ที่ใช้ดาวนพเคราะห์ผลัดเปลี่ยนกันเข้ามาทำหน้าที่มีอิทธิพลต่อความเป็นไป (เสวยอายุ) ในดวงชะตามนุษย์ บ้านเรือน หรือเมือง ซึ่งหากเป็นดาวที่ให้คุณย่อมบันดาลให้เกิดผลดี แต่ถ้าเป็นประเภทให้โทษย่อมส่งผลร้ายต่อเจ้าชะตา^{๑๒} ในกรณีของชาวเมืองเชียงใหม่ที่เชื่อว่า เมืองมีชีวิต มีดวงชะตาหลักฐานชิ้นหนึ่งเห็นได้จากศิลาจารึกวัดเชียงมั่น ที่ระบุวัน เวลาในการสร้างเมืองเชียงใหม่ไว้อย่างชัดเจน เทียบได้กับว่าเป็นวันเกิดของเมือง ด้วยเหตุนี้ การบุญเมืองและสืบทอดเมืองเชียงใหม่จึงต้องอัญเชิญเทพนพเคราะห์ตั้งแต่พระอาทิตย์ จนถึงพระเกตุ ที่เชื่อว่ามีส่วนส่งผลต่อดวงชะตาเมืองเข้ามาในพิธีด้วย

๔.๑.๑.๒ การผสมผสานความเชื่อทางศาสนาที่ปรากฏในขั้นตอนการประกอบพิธี

ในพิธีกรรมเกี่ยวกับศิวารักษ์เมืองเชียงใหม่ การผสมผสานความเชื่อทางพุทธศาสนา และความเชื่อดั้งเดิมปรากฏทั้งในพฤติกรรมสัญลักษณ์และวัตถุสัญลักษณ์ แต่ละพิธีจะมีการแสดงออกความเชื่อทางพุทธ – ศิวามากน้อยต่างกัน

การผสมผสานของความเชื่อพุทธ – ศิว เริ่มตั้งแต่การแบ่งช่วงเวลาของการประกอบพิธีกรรมในรอบปี โดยพิธีกรรมทางศิวที่สำคัญ มักจัดขึ้นให้แล้วเสร็จภายในเดือน ๕ เหนือ

^{๑๑} Stella Kramrisch, *The Hindu Temple Vol.I* (Delhi: Shri Jainendra Press, 1976), p.85, อ้างถึงใน ทศพร โสดาบรรณ, ๒๕๔๖ : ๔๑.

^{๑๒} ทศพร โสดาบรรณ, “คติการสร้างเมืองเชียงใหม่ในวัฒนธรรมล้านนา,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม ภาควิชาศิลปะสถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๖), หน้า ๕๑.

หลังจากนั้นเมื่อเข้าสู่ฤดูเข้าพรรษาจะงดเว้นพิธีทางผี^{๑๒} เมื่อเข้าสู่เดือน ๘ เหนือ ผู้คนในจังหวัดเชียงใหม่จะเริ่มเตรียมตัวเข้าร่วมพิธีสำคัญ คือการบูชาอารักษ์เมือง ปัจจุบันเริ่มด้วยพิธีบูชาเสาอินทขิลในวันแรม ๑๒ ค่ำเดือน ๘ เหนือ ถึงวันขึ้น ๔ ค่ำ เดือน ๙ เหนือ พิธีบูชาผีปู่และย่าสะเใน วันแรม ๑๔ ค่ำ เดือน ๙ เหนือ และพิธีทำบุญเมืองและสืบชะตาเมืองเชียงใหม่ซึ่งมักจัดหลังวันออกอินทขิลประมาณ ๗ วัน

การประกอบพิธีบูชาอารักษ์เมืองเชียงใหม่มีขั้นตอนการประกอบพิธีที่เป็นระบบ ปัจจุบันพบว่าในแต่ละช่วงของการประกอบพิธี มีการผสมผสานความเชื่อดั้งเดิมและพุทธศาสนา ผู้วิจัยได้ทำตารางโครงสร้างกิจกรรมในพิธีกรรมเกี่ยวกับอารักษ์เมืองเชียงใหม่ทั้ง ๓ พิธี อันคัดแปลงจากแนวคิดของทัมไบยาห์^{๑๓} เพื่อให้เห็นเป็นรูปธรรมอย่างชัดเจน

กิจกรรมในพิธีบูชาเสาอินทขิลที่สะท้อนการผสมผสานความเชื่อทางศาสนานั้นปรากฏตั้งแต่วันเข้าอินทขิลไปจนกระทั่งวันออกอินทขิล ในวันเข้าอินทขิลเป็นวันแรกของการเปิดวิหารอินทขิลซึ่งเป็นพื้นที่ของความเชื่อดั้งเดิมที่ชาวเชียงใหม่นับถือว่าศักดิ์สิทธิ์ กระทบมีข้อห้ามไม่ให้ผู้หญิงเข้าไปในวิหาร ด้วยเกรงว่าหากผู้หญิงมีประจำเดือนขึ้นไปจะทำให้อำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์เสื่อมลง เพราะถือว่า ประจำเดือนนั้นเป็นสิ่งมีมลทิน หลังจากเปิดวิหารอินทขิลแล้วกิจกรรมในพิธีบูชาเสาอินทขิลก็เริ่มดำเนินไป เริ่มจากการอัญเชิญพระพุทธรูปฝนแสนห่าและเครื่องสักการะเสาอินทขิลแห่รอบเมืองเพื่อให้เกิดสิริมงคลและเปิดโอกาสให้ผู้หญิงนำของมาถวายรวมกับเครื่องสักการะในขบวนแห่เพื่อจะนำไปบูชาารวมกันในวิหารอินทขิล หลังจากประธานเปิดพิธีเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ประชาชนก็จะดำเนินกิจกรรมต่างๆในพิธี ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมตามความเชื่อดั้งเดิม อย่างการใส่ขันดอกบูชาเสาอินทขิล การสักการะกุมภัณฑ์และไม้ยาง ตั้งแต่เช้าวันที่ ๒ ของพิธีจะมีการถวายเครื่องเช่นแกั้วป้อนฤๅษีและสัตว์รอบอินทขิล รวมถึงกุมภัณฑ์ไปจนกระทั่งวันออกอินทขิล ส่วนกิจกรรมตามความเชื่อทางพุทธศาสนา ประชาชนจะไปสรงน้ำพระพุทธรูปฝนแสนห่า สรงน้ำพระเจดีย์หลวง ไหว้พระ ทำบุญในวิหาร ในวันออกอินทขิลจะมีการถวายภัตตาหารแก่พระสงฆ์จำนวน ๑๐๘ รูป นอกจากนี้ในพิธีกรรม

^{๑๒} สัมภาษณ์ ชัชวาลย์ ทองดีเลิศ, ประธานคณะกรรมการโฮงเฮินสืบสานภูมิปัญญาล้านนา, ๑๑ มิถุนายน ๒๕๕๒.

^{๑๓} Tambiah, S. J, **Buddhism and the spirit cults in north-east Thailand** (Cambridge: Cambridge University Press, 1970), pp.346 - 348.

ยังมีกิจกรรมที่ผสมผสานความเชื่อดั้งเดิมและพุทธศาสนา คือ การสวดอบรมสมโภชเส้าอินทิล ซึ่งกระทำทุกวันในวิหารอินทิลโดยพระสงฆ์จำนวน ๕ รูปจากวัดในจังหวัดเชียงใหม่ และการแสดงสมโภชเส้าอินทิลซึ่งปัจจุบันมีความเชื่อเพิ่มขึ้นมาว่าเป็นการแสดงเพื่อเป็นพุทธบูชา ผู้ขึ้นแสดงจะได้บุญ ได้กุศลจากการขึ้นแสดงบนเวที

	วันเข้าอินทิล	→	วันที่ ๒ - วันที่ ๗	→	วันออกอินทิล
ผี	เปิดวิหารอินทิลให้เข้าสักการะ - ใส่ขันดอกสักการะเส้าอินทิล สักการะกุมภภัณฑ์ สักการะไม้ยาง	→	เปิดวิหารอินทิลให้เข้าสักการะ ถวายเครื่องเช่นแก่มุขภัณฑ์ รูปปั้นฤาษี สิงห์ เสือ ช้างรอบอินทิล ใส่ขันดอกสักการะเส้าอินทิล สักการะกุมภภัณฑ์ สักการะไม้ยาง	→	เปิดวิหารอินทิลให้เข้าสักการะ ถวายเครื่องเช่นแก่มุขภัณฑ์ รูปปั้นฤาษี สิงห์ เสือ ช้างรอบอินทิล - - -
พุทธ-ผี	แสดงสมโภชเส้าอินทิล สวดอบรมสมโภชเส้าอินทิล ขบวนแห่พระพุทธรูปฝนแสนห่า และเครื่องสักการะเส้าอินทิล	→	แสดงสมโภชเส้าอินทิล สวดอบรมสมโภชเส้าอินทิล -	→	- - -
พุทธ	สร้างน้ำพระพุทธรูปฝนแสนห่า สร้างน้ำพระเจดีย์หลวง ทำบุญในวิหาร -	→	สร้างน้ำพระพุทธรูปฝนแสนห่า สร้างน้ำพระเจดีย์หลวง ทำบุญในวิหาร -	→	- - - พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ ถวายภัตตาหารแด่พระสงฆ์ ๑๐๘ รูป

ตารางที่ ๓ กิจกรรมในพิธีบูชาเส้าอินทิลที่สะท้อนการผสมผสานความเชื่อทางศาสนา

พิธีทำบุญเมืองและสืบชะตาเมืองเชียงใหม่ มีระยะเวลาการประกอบพิธีเพียงครึ่งวัน ในช่วงเช้า ช่วงพลบค่ำก่อนวันประกอบพิธี ประตุมืองบางแห่งที่มีศาลประจำประตูเมืองจะมีการถวายเครื่องเช่นไหว้แก่เจ้าพ่อประจำศาล บางแห่งจะถวายอาหารในเช้าวันประกอบพิธี นอกจากนี้คืนก่อนวันประกอบพิธีจะมีการแสดงจากวิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่ บริเวณประตูเชียงใหม่เนื่องในโอกาสการทำบุญเมืองและสืบชะตาเมือง เช้าวันประกอบพิธีเริ่มจากการขึ้นท้าวทั้งสี่ จากนั้นจึงประกอบพิธีทำบุญเมืองและสืบชะตาเมืองโดยพระสงฆ์และปู่อาจารย์ กิจกรรมในพิธีมีลักษณะการผสมผสานความเชื่อทางศาสนาดังตาราง ต่อไปนี้

	ก่อนเริ่มประกอบพิธี	→	ระหว่างประกอบพิธี
ผี	ถวายเครื่องเช่นแก่เจ้าพ่อ ณ ศาล ประจำประตูเมือง		อัญเชิญเสื่อเมืองและวิญญาณบูรพกษัตริย์ มาร่วมพิธีและรับเครื่องสักการะ
พุทธ-ผี			อนุโมทนาทานแด่เสื่อเมืองและเทวดาอื่นๆ เช่น พระธรณี พระแม่โพสพ พระอินทร์ ฯลฯ จุดเทียน ๑๐๘ (สะเดาะเคราะห์/ อุทิศส่วนกุศล ให้เสื่อเมืองและบูรพกษัตริย์)
พุทธ	พิธีขึ้นท้าวทั้งสี่		พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ สวดชัยมงคลคาถา สวดคาถาปลาช่อน กรวดน้ำอุทิศส่วนกุศล ถวายเครื่องไทยธรรม

ตารางที่ ๔ กิจกรรมในพิธีทำบุญเมืองและสืบชะตาเมืองเชียงใหม่ที่สะท้อนการผสมผสาน

ความเชื่อทางศาสนา

ในส่วนของพิธีบูชาผีปู่แสะย่าแสะ ก่อนวันประกอบพิธีชาวบ้านมีความเชื่อว่า ผีปู่แสะย่าแสะจะทำการเลือกคนทรงเอง ผู้ที่รู้ว่าถูกเลือกจะเดินทางมายังตำบลแม่เหียะเพื่อแสดงตัวว่าได้รับหน้าที่เป็นร่างทรงในปีนั้นๆ บางครั้งนางบัวเรียว ผู้เตรียมเครื่องประกอบพิธีจะเป็นคนติดต่อร่างทรง แล้วผีปู่แสะย่าแสะจะไปกระทำให้ผู้นั้นรู้ตัว เช้าวันประกอบพิธี ชาวบ้านจะนำควายมายังดงเพื่อทำการฆ่าและชำแหละซึ่งเป็นลักษณะการใช้สัตว์บูชาัญญู (Sacrifice) อำนาจเหนือธรรมชาติให้เกิดความพึงพอใจ จากการศึกษาของอานันท์ กาญจนพันธุ์ พบว่าทิศทางที่ควายล้มสามารถใช้ทำนายความอุดมสมบูรณ์ในปีนั้นๆ ได้^{๑๔} แต่จากข้อมูลภาคสนามปัจจุบันพบว่า ทิศทางที่ควายล้มแทบไม่ได้เป็นสิ่งที่ชาวบ้านสนใจอีกต่อไปแล้ว เช้าตรู่วันประกอบพิธี พ่อหนานบุญมาจะทำพิธีอัญเชิญพระบฏที่เก็บไว้ในอุโบสถออกมาเข้าขบวนแห่ จากนั้นจึงทำพิธีจิ้นท้าวทั้งสี่ให้มารักษาพิธี

การประกอบพิธีบูชาผีปู่แสะย่าแสะนั้นจะกระทำอยู่ ๒ จุด จุดแรก คือ ศาลปู่แสะย่าแสะ บริเวณเชิงดอยคำ โดยจะประกอบพิธีบวงสรวงและอัญเชิญดวงวิญญาณผีปู่แสะย่าแสะตามความเชื่อดั้งเดิม จากนั้นจึงทำการแห่พระบฏและเครื่องบวงสรวงไปยังสถานที่ประกอบพิธีจุดที่ ๒ คือ ดงเลี้ยงผี พิธีกรรมที่เกิดขึ้นบริเวณนี้เริ่มต้นด้วยพิธีทางพุทธศาสนา คือ การอัญเชิญพระบฏขึ้นสู่ต้นไม้อายุและพระสงฆ์สวดเจริญพระพุทธมนต์ จากนั้นจึงต่อด้วยพิธีกรรมตามความเชื่อดั้งเดิมซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของงาน คือการประทับทรงผียักษ์ กินเนื้อควาย ทำนายทายทักความอุดมสมบูรณ์ ให้ศิลาให้พรชาวบ้าน และแถมท้ายด้วยการให้เลขหวยชาวบ้าน* พิธีกรรมจบลงด้วยพฤติกรรมสัญลักษณ์ที่แสดงถึงการยอมรับพุทธศาสนาของตัวแทนฝ่ายความเชื่อดั้งเดิม คือการกราบไหว้พระบฏของร่างทรงปู่แสะย่าแสะ แต่การพื่อนรำน้ำพระบฏของร่างทรงที่พบในงานวิจัยของอานันท์ กาญจนพันธุ์ ไม่พบแล้วในปัจจุบัน

^{๑๔} อานันท์ กาญจนพันธุ์, งานเลี้ยงผีปู่แสะย่าแสะเชียงใหม่ [วิทยานิพนธ์], เชียงใหม่: กองทราศมีเดียม, ๒๕๒๕.

* ข้อมูลภาคสนามปี พ.ศ. ๒๕๕๓ และ ปีพ.ศ. ๒๕๕๔

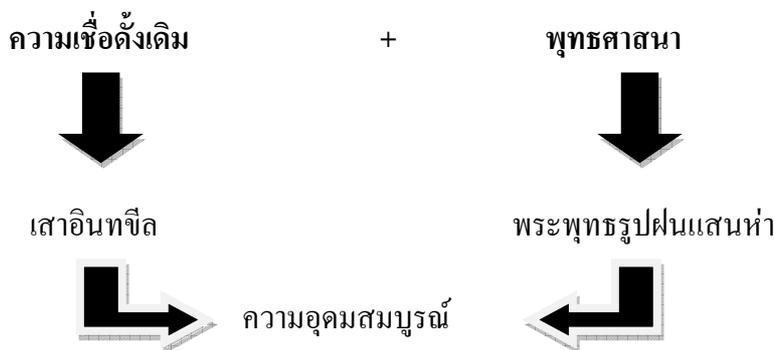
	ก่อนเริ่มประกอบพิธี	→	ระหว่างประกอบพิธี
ผี	ผีปู่แสะย่าแสะเลือกบุคคล ที่จะมาเป็นร่างทรงในพิธี ฆ่าและฆ่าเหละควายที่จะใช้ในพิธีกรรม		บวงสรวงปู่แสะย่าแสะ ณ ศาลเชิงคอกคำ ประทับทรงผีปู่แสะย่าแสะเพื่อกินเนื้อควาย ทำนายความอุดมสมบูรณ์ ให้พรชาวบ้าน
พุทธ-ผี			ร่างทรงปู่แสะย่าแสะกราบไหว้พระบฏ
พุทธ	อัญเชิญพระบฏที่เก็บไว้ออกจากอุโบสถ ขึ้นท้าวทั้งสี่		อัญเชิญพระบฏแขวนบนต้นไม้ พระสงฆ์ ๕ รูปสวดเจริญพระพุทธมนต์

ตารางที่ ๕ กิจกรรมในพิธีบูชาผีปู่แสะย่าแสะที่สะท้อนการผสมผสานความเชื่อทางศาสนา

๔.๑.๑.๓ การผสมผสานความเชื่อทางศาสนาที่ปรากฏในสัญลักษณ์เกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์

พิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์เมืองเชียงใหม่ถือเป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความอุดมสมบูรณ์ พิธีกรรมประเภทนี้มักจะสัมพันธ์กับอำนาจเหนือธรรมชาติที่มนุษย์เชื่อว่ามีอำนาจควบคุมปรากฏการณ์ทางธรรมชาติซึ่งอยู่เหนือความสามารถของมนุษย์ การฟังฟังอำนาจเหนือธรรมชาติในพิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์เมืองเชียงใหม่มีลักษณะของการผสมผสานความเชื่อทางศาสนา คือ มีการฟังฟังอำนาจของพุทธคุณจากองค์พระพุทธรูปและเทวดาตามคติพุทธศาสนา ตามความเชื่อทางพุทธศาสนา และการฟังฟังอำนาจของผีอารักษ์เมืองตามความเชื่อดั้งเดิม

ในพิธีบูชาเสาอินทขิล เสาอินทขิลและพระพุทธรูปฝนแสนห่าซึ่งเป็นสิ่งแทนความเชื่อต่างศาสนาได้มาปรากฏอยู่ร่วมกันและถือเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของพิธีกรรมทั้งคู่ เพราะทั้งสองสิ่งนี้สามารถบันดาลให้พิธีกรรมบรรลุวัตถุประสงค์ตามความเชื่อของคนในท้องถิ่นได้ นั่นคือ การได้รับความอุดมสมบูรณ์

ตลอดระยะเวลา ๗ วัน ชาวเชียงใหม่จะพากันมาสร้างน้ำพระพุทธรูปฝนแสนห่าเพื่อความเป็นสิริมงคลและความอุดมสมบูรณ์ของบ้านเมือง ในการเก็บข้อมูลภาคสนามปีพ.ศ. ๒๕๕๔ ผู้วิจัยพบว่ามีการทำรางสำหรับสร้างน้ำพระพุทธรูปเป็นพญานาค ๓ ตัว หันหน้าให้น้ำพระพุทธรูปฝนแสนห่าเพิ่มขึ้นมา ทั้งนี้ทางเทศบาลนครเชียงใหม่ กล่าวว่า การเพิ่มรางน้ำพญานาคขึ้นมาเพื่อกันพื้นที่มิให้ประชาชนเข้าถึงพระพุทธรูปได้โดยตรง เป็นการแก้ปัญหาที่ประชาชนมักนำดอกไม้มาสักการะบนพระพุทธรูปจนท่วมองค์พระ แต่การแก้ปัญหานี้กลับนำมาสู่การเกิดสัญลักษณ์ใหม่ในพิธีกรรมขึ้น ปฐม หงษ์สุวรรณ ศึกษาเรื่อง ตำนานพระธาตุของชนชาติไท : ความสัมพันธ์และปฏิสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิม(๒๕๔๘) ได้สรุปถึงนาคว่าเป็นตัวแทนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในความเชื่อแบบดั้งเดิม เป็นสัตว์สัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับดินและน้ำ อันนำมาซึ่งความอุดมสมบูรณ์แห่งพืชพันธุ์และสรรพชีวิต นาคมักเกี่ยวข้องกับเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติที่สามารถให้คุณและโทษแก่มนุษย์ได้ นาคจึงมีบทบาทเป็นเทพเจ้าพื้นเมืองในวิถีคิดแบบดั้งเดิม มีพลังอำนาจในการรักษาห้วงน้ำ บันดาลฝน สร้างแผ่นดินและบ้านเมือง นาคยังเป็นผีเสื้อบ้านเสื้อเมืองที่ทำหน้าที่เป็นผีอารักษ์คุ้มครองชาวเมืองด้วย นอกจากนี้ นาคยังเป็นตัวแทนของชนพื้นเมืองดั้งเดิม ก่อนที่อิทธิพลพุทธศาสนาจะแพร่ขยายเข้ามาในพื้นที่นั้นๆ^{๑๕} เพราะฉะนั้น การเพิ่มสัญลักษณ์พญานาคให้น้ำพระพุทธรูปฝนแสนห่าเข้าในพิธีปี พ.ศ. ๒๕๕๔ จึงนับเป็นการนำสัญลักษณ์ทางความเชื่อดั้งเดิมมาผสมผสานกับ

^{๑๕} ปฐม หงษ์สุวรรณ, “ตำนานพระธาตุของชนชาติไท : ความสัมพันธ์และปฏิสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิม” (วิทยานิพนธ์คุรุศึกษบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๑๕๖ – ๑๕๘.

พระพุทธศาสนา ก่อให้เกิดความหมายในลักษณะที่ส่งเสริมซึ่งกันและกันในเรื่องความอุดมสมบูรณ์ เพราะทั้งนาคและพระพุทธรูปฝนแสนห่าต่างมีคุณสมบัติในการบันดาลฝนเช่นเดียวกัน

ส่วนเสาอินทขิลนั้น หากพิจารณาลักษณะเสาอินทขิลของเชียงใหม่จะพบว่า มีลักษณะพิเศษที่แตกต่างจากเสาหลักเมืองที่อื่น คือ มีพระพุทธรูปปางรำพึงครอบอยู่เหนือเสา ซึ่งครุฑขาวปีได้นำมาประดิษฐานไว้เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๖ ครั้งที่ได้นุรณะวิหารอินทขิลขึ้นใหม่เพื่อให้ชาวเมืองได้กราบไหว้บูชาคู่กัน นับตั้งแต่นั้นมารูปลักษณ์ของเสาอินทขิลจึงมีลักษณะการผสมผสานความเชื่อดั้งเดิมและพุทธศาสนาโดยยอมรับให้พุทธศาสนาอยู่ในฐานะเหนือกว่า

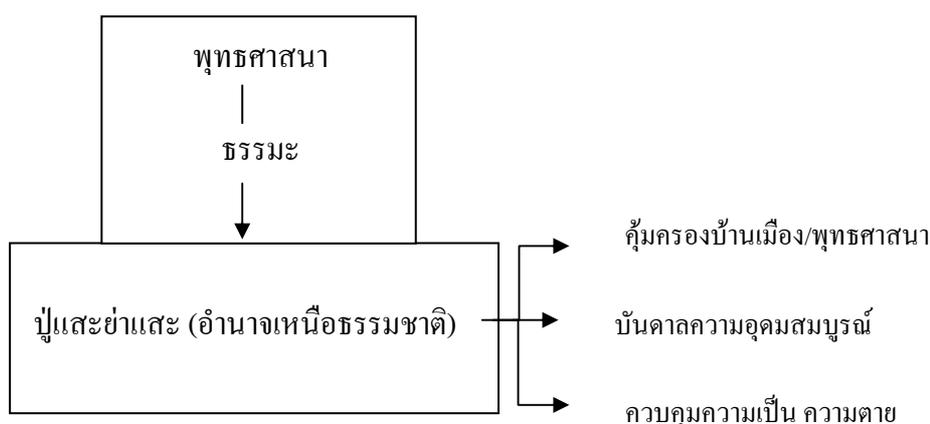
สำหรับการขอความอุดมสมบูรณ์ในพิธีบูชาผีปู่แสะย่าแสะ พบว่ามีความสอดคล้องกับพิธีกรรมในลักษณะเดียวกันของชนชาติไทยกลุ่มอื่นๆ จากการศึกษาเรื่อง “พิธีขอฝน” ของ สุกัญญา สุจฉายา ที่เก็บรวบรวมข้อมูลจากชนชาติไท ๖ กลุ่ม คือ ไทขาว ไทดำ ไทลาว ไทลื้อ ไทจีน และไทใต้คง พบว่า คนไททุกกลุ่มมีพิธีกรรมขอฝนเป็นพิธีกรรมประจำเมืองที่สำคัญ ผู้นำหรือเจ้าเมืองจะมีบทบาทในการจัดทำพิธีกรรมนี้ขึ้น ข้อมูลที่เก็บรวบรวมจากชนชาติไททั้ง ๖ กลุ่มนี้แสดงให้เห็นว่า พิธีฆ่าควายบูชาผีประจำเมืองและประจำหมู่บ้านซึ่งเป็นพิธีประจำปีที่แฝงพิธีกรรมขอฝนนั้นเป็นลักษณะที่ชนชาติไททั้ง ๖ กลุ่มมีร่วมกัน การเลี้ยงผีเมืองโดยใช้ควายเป็นสัตว์สังเวชนั้น คนไททุกกลุ่มนิยมใช้ควายดำเป็นสัตว์สังเวช บางกลุ่ม เช่น ไทขาว ไทลื้อ ลาว (หลวงพระบาง) ใช้ทั้งควายดำและควายด่อน(เผือก) ส่วนการเลี้ยงเจ้าผีหัวบ้านอาจใช้ควาย หรือสัตว์เล็กลงมา เช่น หมู ไก่ เป็นต้น^{๑๖}

ลักษณะดังกล่าวสอดคล้องกับการใช้ “ควายดำกลีบผิง” คือ ควายรุ่นสีดำ เขียวแสมอหุบูชาอารักษ์เมืองในพิธีบูชาผีปู่แสะย่าแสะของชาวไทยวน จังหวัดเชียงใหม่เพื่อขอให้ผีปู่แสะย่าแสะปกป้องคุ้มครองและขอให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล ผีปู่แสะย่าแสะถือเป็นตัวแทนฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมที่มีอำนาจในการควบคุมดูแลคนในชุมชนแม่เหียะ และบันดาลให้เกิดความอุดมสมบูรณ์หากได้รับการเช่นสรวงจนเกิดความพอใจ การล้มนควายรวมถึงการขึ้นไปนั่งชี้ซากควายเล่น พลองคว้านเนื้อดิบที่ชำแหละเตรียมไว้กั๊กกินด้วยความสำราญของร่างทรงปู่แสะย่า

^{๑๖} สุกัญญา สุจฉายา, “พิธีขอฝน” ใน วัฒนธรรมข้าวของชนชาติไท : ภาพสะท้อนจากตำนาน นิทาน เพลง (รายงานวิจัยเงินกองทุนฯ พาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๒๐๖ – ๒๐๗.

แสะที่เกิดขึ้นในพิธีกรรมนั้น ถือเป็นขั้นตอนของพิธีกรรมที่แสดงถึงอำนาจของฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมที่สามารถก่อให้เกิดความตายได้ หากการเช่นสรวงเป็นที่พอใจของอำนาจเหนือธรรมชาติ ความตายจะเกิดขึ้นกับควายเพียงตัวเดียวเท่านั้น คนในชุมชนจะได้รับการคุ้มครองดูแลและความอุดมสมบูรณ์ตอบแทนการเช่นสรวงนั้น แต่หากว่าไม่มีการเช่นสรวงเกิดขึ้น หรือการเช่นสรวงไม่เป็นที่พอใจ ความตายโดยหาสาเหตุไม่ได้และทุกชั่วร้ายต่างๆจะเกิดขึ้นกับคนในชุมชนแทน สิ่งเหล่านี้เป็นความเชื่อที่ยังคงพบอยู่ในชุมชนแม่เหิยะซึ่งแสดงถึงความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติของอารักษ์เมืองปู่สะย่าสะ

อย่างไรก็ดี แม้พลังอำนาจเหนือธรรมชาติของผีปู่สะย่าสะจะมีอิทธิพลเพียงใด แต่อำนาจนั้นก็ยังคงต้อง “ยอมให้” พุทธศาสนา ในตำนานระบุว่า ปู่สะย่าสะต้องละเว้นการกินเนื้อมนุษย์และทำหน้าที่เป็นอารักษ์เมืองตราบที่พระพุทธรเจ้ายังเคลื่อนไหวร่างกายได้อยู่ ในพิธีกรรม หลังจากร่างทรงปู่สะย่าสะกินเนื้อควายเรียบร้อยแล้วจะเดินมาหน้าพระบฏเพื่อหมอบกราบทำความเคารพ อันแสดงถึงการยอมรับพุทธศาสนาและแสดงให้เห็นว่า แม้ปู่สะย่าสะจะมีอำนาจในการบันดาลความอุดมสมบูรณ์ คุ้มครองดูแลคนในชุมชน และควบคุมความเป็นความตายได้ แต่อำนาจและความรุนแรงทั้งหมดนี้ก็ต้องสยบยอมต่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงกล่าวได้ว่าการผสมผสานความเชื่อดั้งเดิมและพุทธศาสนาที่เกิดขึ้นในพิธีกรรมนี้ มีลักษณะเป็นลำดับขั้นโดยมีพุทธศาสนาอยู่เหนือความเชื่อดั้งเดิม ดังแผนภาพต่อไปนี้

นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังพบรายละเอียดอื่นที่น่าสนใจอันแสดงถึงการผสมผสานความเชื่อทางศาสนาที่เกี่ยวข้องกับความอุดมสมบูรณ์ นั่นคือ บทสวดที่ใช้ในพิธีกรรม

- บทสวดในพิธีกรรม

ในพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการขอฝนมักมีการสวด *คาถาปลาช่อน* ที่มาของคาถาปลาช่อนนั้นเป็นไปตามความเชื่อทางพุทธศาสนา ที่กล่าวถึงพระพุทธเจ้าเมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นพญาปลาช่อนอยู่ในสระพร้อมด้วยบริวาร ครั้งนั้นน้ำในสระแห้งขอดเพราะแสงอาทิตย์ในฤดูร้อน กา แร้ง นกกระสา นกตะกุ่มหรือเหยี่ยวมากอยจับปลากินทั้งกลางวันกลางคืน พญาปลาพระโพธิสัตว์จึงกระทำสักขีกริยาว่าตั้งแต่ตนระลึกถึงความมานั้น มิเคยเบียดเบียนสัตว์อื่นให้ได้รับความลำบาก ด้วยสัจจวาจานี้ขอให้ฝนตก ฝนจึงได้ตกลงมาท่าใหญ่ทำให้น้ำในสระที่แห้งกลับมามีน้ำดังเดิม^{๑๗} ในพิธีบูชาเสาอินทขิล และพิธีทำบุญเมืองและสี่ชะตาเมืองเชียงใหม่ มีการนำคาถาปลาช่อนมาใช้สวด โดยในพิธีบูชาเสาอินทขิลนั้น จะให้พระสงฆ์เป็นผู้สวดคาถาปลาช่อนรอบเสาอินทขิลเป็นเวลา ๘ วัน เช่นเดียวกับพิธีทำบุญเมืองและสี่ชะตาเมืองเชียงใหม่ที่พระสงฆ์มีการสวดคาถาปลาช่อนเพื่อขอให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล การนำคาถาอันมีที่มาจากความเชื่อทางพุทธศาสนามาสวดในพิธีกรรมเกี่ยวกับศิวารักษ์เมืองเชียงใหม่ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่มีรากฐานมาจากความเชื่อดั้งเดิม จึงถือเป็นการผสมผสานความเชื่อทางศาสนาอย่างหนึ่ง

๔.๑.๑.๔ การผสมผสานความเชื่อทางศาสนาในสถานที่ประกอบพิธี

สถานที่ในการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับศิวารักษ์เมืองเชียงใหม่ นั้น ในอดีตเคยทำการพลีกรรมบูชาศิวารักษ์ และปูชนียวัตถุสถานต่างๆที่คนเคารพนับถือกันทั่วเมือง สถานที่ประกอบพิธีแต่ละแห่งต่างโยงไปถึงอำนาจเหนือธรรมชาติซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิม ในพิธีทำบุญเมืองและสี่ชะตาเมืองเชียงใหม่ ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่พัฒนามาจากพิธีไหว้ผีเมืองเชียงใหม่ในอดีตก่อนที่จะมีรูปแบบพิธีที่เห็นดังเช่นในปัจจุบัน^{๑๘} การสี่ชะตาเมืองต้องไปกระทำยังสถานที่ต่างๆ

^{๑๗} ศิลปากร, กรม, เล่าเรื่องบารมี ๓๐ ทศ (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๓๖), หน้า ๑๐๐-๑๐๑.

^{๑๘} อ่านเพิ่มเติมใน อานันท์ กาญจนพันธุ์, “พิธีไหว้ผีเมืองและอำนาจรัฐในล้านนา” ใน สังคมและวัฒนธรรมในประเทศไทย (กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, ๒๕๔๒), หน้า ๑๕๖-๑๕๗.

อันประกอบด้วย กลางเวียง ประตูเวียงทั้ง ๕ แจ่งเวียงทั้ง ๔ เคหะเมืองทั้ง ๘ ทิศ สะคือเมือง อารักษ์มั่งราย อินทขิล ดันยางหลวง กุมภันท์ ๒ คนที่วัดเจดีย์หลวง ช้าง ๘ ตัวที่พระเจดีย์หลวง ช้างเผือก ๒ ตัวหัวเวียง อารักษ์แม่ปิง อารักษ์คอยหลวง* เจ้าตนพ้อที่เชียงดาว^{๑๕} พิธีบูชาผีปู่แสะย่าแสะ สมัยก่อน ชาวบ้านกระทำการฆ่าควายเลี้ยงผีปู่แสะ ณ เจิงคอยสุเทพ ส่วนการบูชาผีย่าแสะนั้นจัดพิธีบริเวณคอยคำ เชื่อกันว่าเทือกเขาทั้งสองเป็นที่สิงสถิตของปู่แสะย่าแสะ ส่วนพิธีบูชาเสาอินทขิล ในสมัยราชวงศ์มังราย ทำพิธีบริเวณใจกลางเมือง ณ วัดอินทขิล หรือเรียกอีกชื่อว่าวัดสะคือเมือง ซึ่งเป็นที่ตั้งของเสาอินทขิลในยุคนั้น

ในสมัยต่อมาสถานที่ในการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับอารักษ์เมืองเชียงใหม่ทั้ง ๓ พิธีได้มีการเปลี่ยนแปลง ในพิธีทำบุญเมืองและสืบชะตาเมืองเชียงใหม่เหลือการประกอบพิธีที่บริเวณกลางเวียง ประตูเมืองทั้ง ๕ และแจ่งเมืองทั้ง ๔ สำหรับพิธีบูชาผีปู่แสะย่าแสะได้ยกเลิกการทำพิธีบูชาผีปู่แสะบริเวณเจิงคอยสุเทพ เนื่องจากหลังการก่อตั้งมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ขึ้นใน พ.ศ. ๒๕๐๑ พบว่าพื้นที่ในการประกอบพิธีกรรมบูชาปู่แสะนั้นอยู่ในเขตของมหาวิทยาลัย จึงมีการยกเลิกพิธีกรรมบริเวณนั้นด้วยเหตุผลที่ว่าเป็นการไม่เหมาะสมที่จะจัดพิธีกรรมที่มีการฆ่าสัตว์เพื่อบูชาขี้ในบริเวณสถานศึกษา^{๑๖} จากนั้นมา พิธีบูชาผีปู่แสะจึงย้ายมาประกอบพิธีบริเวณคอยคำร่วมกับพิธีบูชาผีย่าแสะเพียงแห่งเดียวตราบจนปัจจุบัน ส่วนในพิธีบูชาเสาอินทขิลนั้น ในสมัยพระเจ้ากาวิละได้ย้ายเสาอินทขิลมาไว้ยังวัดเจดีย์หลวง จึงย้ายสถานที่ประกอบพิธีบูชาเสาอินทขิลมาที่วัดเจดีย์หลวงสืบมาจนถึงปัจจุบัน

เห็นได้ว่า นับแต่อดีตจนกระทั่งปัจจุบัน แม้สถานที่ประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับอารักษ์เมืองเชียงใหม่จะมีการเปลี่ยนแปลง พิธีกรรมบางอย่างสืบทอดมาถึงปัจจุบันโดยสถานที่ประกอบพิธีเหลือเพียงบางส่วน สถานที่บางแห่งถูกยกเลิกไม่ให้ประกอบพิธีกรรม บางพิธีกรรมก็โยกย้ายสถานที่ประกอบพิธี อย่างไรก็ตาม แม้สถานที่ในการประกอบพิธีบูชาผี

* ในหนังสือที่อ้างอิงระบุว่า น่าจะเป็นอารักษ์กำแพงคอยอย่างสูงเชียงดาวซึ่งทำหอบูชาที่แจ่งหัวลิน หอนี้เคยถูกรื้อถอนไป แต่ปัจจุบันมีการสร้างศาลเจ้าพ่อกำแพงขึ้นบริเวณแจ่งหัวลิน ระบุว่า สร้างถวายโดยสำนักงานแขวงศรีวิชัย

^{๑๕} พิธีอบรมสมโภชพระพุทธรูปและพิธีสืบชะตา เสดาะหันนพเคราะห์เชียงใหม่ (เชียงใหม่: ม.ป.พ., ๒๕๑๘), หน้า ๑๖- ๒๑.

^{๑๖} อาสา คำภา, “ปู่แสะย่าแสะ อารักษ์เมืองเชียงใหม่ : ข้อสังเกตว่าด้วยเรื่องความเปลี่ยนแปลงของพิธีกรรมเลี้ยงผีเมืองในปัจจุบัน” การบรรยายทางวิชาการ “การเมืองว่าด้วยเรื่องพิธีกรรมผีเมือง : กรณีพิธีเลี้ยงคง ปู่แสะย่าแสะ อารักษ์เมืองเชียงใหม่” ณ ห้องศึกษาศาสตร์ ปรามโฆ สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ วันที่ ๓๐ มิถุนายน ๒๕๕๔.

อารักษ์เมืองเชียงใหม่ทั้ง ๓ พิธีนี้จะถูกลดทอนจำนวนลงจากอดีต แต่ก็ยังคงคติความเชื่อดั้งเดิมไว้ ไม่เปลี่ยนแปลง

พิธีทำบุญเมืองและสืบชะตาเมืองเชียงใหม่ จากอดีตที่เคยมีการประกอบพิธีกระจายไปหลายจุดทั่วเมืองตามสถานที่ที่ชาวเมืองนับถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำเมือง ปัจจุบันการประกอบพิธีกรรมนี้เหลือเพียงบริเวณประตูเมืองทั้ง ๕ แจ่งเมืองทั้ง ๔ และบริเวณอนุสาวรีย์สามกษัตริย์ซึ่งมีตำแหน่งอยู่ใจกลางเมืองรวมเป็น ๑๐ จุด เท่านั้น การหลงเหลือสถานที่ประกอบพิธีทำบุญเมืองและสืบชะตาเมืองเชียงใหม่ไว้เพียงบริเวณกำแพงเมืองชั้นใน และกลางใจเมือง แสดงให้เห็นถึงมโนทัศน์ที่ยึดโยงและให้ความสำคัญกับสถานที่ที่เป็นตัวแทนของความเป็นเมือง คือ บริเวณเมืองเชียงใหม่เมื่อแรกสร้างและใจเมือง

กำแพงเมืองชั้นในของเมืองเชียงใหม่ซึ่งเป็นกำแพงทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัสเป็นพื้นที่สำคัญทั้งทางความเชื่อดั้งเดิม พุทธศาสนา การเมืองการปกครองและเศรษฐกิจของรัฐในอดีต ภายในกำแพงเมืองชั้นในเป็นที่ตั้งของหอคำ หรือพระราชวังของพระมหากษัตริย์ และคุ้มเจ้านาย เป็นที่ตั้งบ้านเรือนของขุนนางและไพร่พลที่มีฝีมือประณีต เป็นที่ทำการของส่วนราชการต่างๆ รวมถึงเป็นที่ตั้งของเสนาอินทขิล และวัดวาอารามที่สำคัญ^{๒๐}

ตามแบบแผนการใช้พื้นที่ของเมืองเชียงใหม่จะเห็นว่า บริเวณใจกลางเมืองถือเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และเป็นชัยภูมิอันเป็นมงคล สันนิษฐานว่าเมื่อแรกสร้างเมืองเชียงใหม่ พญามังรายได้ทรงสร้างหรือรักษาเสนาอินทขิล ไว้หมายเมือง และรูปภูมิทัศน์ตามความเชื่อดั้งเดิมของชนพื้นเมืองไว้บริเวณนี้^{๒๑} ต่อมามีการสร้างวัดขึ้นใกล้ที่ตั้งเสนาอินทขิล ครั้งแรกเรียกว่า วัด

^{๒๐} สุรพล คำวิหัทธกุล, *ขวงเมืองและวัดหัวขวง : องค์ประกอบสำคัญของเมืองในดินแดนล้านนา* (กรุงเทพฯ:

สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๑๘.

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน.

หลวงสะคือเมือง เพราะมีความเชื่อในเรื่องเมืองของคนสมัยนั้นว่า เมืองต้องมีชีวิต มีองคาพยพ ส่วนต่างๆ^{๒๓}

นอกจากพื้นที่ใจกลางเมืองจะมีความสำคัญและมีความศักดิ์สิทธิ์แล้ว บริเวณประตูเมืองและแจ้งเมืองยังถือว่าเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ คือ เป็นที่สถิตของอารักษ์ประจำเมืองที่ต้องกระทำการบูชามิให้ขาด ประตูเมืองแต่ละแห่งจะมีเทวดารักษาประตูเมือง ในพิธีสืบชะตาเมือง เชียงใหม่ในอดีต เจ้าเมืองจะแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ไปบูชาเทวดาประจำประตูเมืองตามตำแหน่งต่างๆ ต่อไปนี้ ต่อวีและคำพ่อชาย บูชาเทวบุตรชื่อว่า *สุรภักขิโต* ผู้รักษาประตูข้างเผือกและประตูท่าแพ ด้านตะวันออก ต่อเงินและนายช่างประตูให้บูชาเทวบุตรชื่อ *ไชยภุมโม* รักษาประตูเมือง เชียงใหม่และประตูเมืองด้านใต้ ต่อนาหลวง บูชาเทวบุตรชื่อ *สุรชาโต* ผู้รักษาประตูสวนดอก ทิศตะวันตก นายกว้าน และสวนพิทักษ์ (ผู้พิพากษาและหัวหน้าอุทยาน) บูชาเทวบุตรชื่อว่า *คันธรัภักขิโต* ผู้รักษาประตูข้างเผือกด้านทิศเหนือ^{๒๔} การนับถือว่าประตูเมืองและแจ้งเมืองเป็นอารักษ์เมือง มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์รักษาประจำอยู่ในบริเวณนั้นถือเป็นความเชื่อเรื่องเจ้าที่ อันเป็นความเชื่อดั้งเดิมที่คนไทยและคนที่พูดภาษาตระกูลไทมีร่วมกันมาช้านาน ในกรณีเมืองเชียงใหม่นั้น เมื่อความเชื่อดั้งเดิมมาผสมผสานกับความเชื่อทางพุทธศาสนาจึงปรากฏว่า สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่รักษาประตูเมืองนั้นมีสถานะเป็นเทวบุตรหรือเทวดา มีชื่อเรียกเป็นภาษาบาลี-สันสกฤตตามอิทธิพลของพุทธศาสนา บริเวณกำแพงเมืองเชียงใหม่จึงถือได้ว่าเป็นพื้นที่ที่มีการผสมผสานความเชื่อ พุทธ – ผี

สิ่งที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งอันเป็นนัยข้อสนับสนุนที่ว่าพื้นที่บริเวณกำแพงเมืองและแจ้งเมืองเป็นพื้นที่ของการผสมผสานความเชื่อดั้งเดิมและพุทธศาสนาที่ผู้วิจัยพบจากการลงภาคสนามนั้น คือ ปัจจุบันบริเวณประตูเมืองและแจ้งเมืองบางแห่งจะมีศาลเจ้าพ่อประจำประตูเมืองซึ่งชาวบ้านที่อาศัยอยู่บริเวณนั้นเคารพนับถือ บางประตูเมืองยังปรากฏว่ามีร่างทรงเจ้าพ่อ

^{๒๓} สมโชติ อ่องสกุล, “ผังเมืองเชียงใหม่ในฐานะเมืองประวัติศาสตร์ที่มีชีวิต อดีตและอนาคต,” เอกสารการสัมมนา ๓๐๐ ปี สถาปัตยกรรมล้านนาสู่อนาคต, จัดโดยกรมการสถาปณิก้านนา สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์ ณ อุทยานการศึกษาคสวนแก้วเชียงใหม่ ระหว่างวันที่ ๑๓ – ๑๕ กันยายน ๒๕๓๕, หน้า ๗, อ้างถึงใน สุรพล คำหริห์กุล, ๒๕๔๕: ๓๕.

^{๒๔} มณี พยอมยงค์, “ประเพณีบูชาเทวดา สืบชะตาเมือง,” ใน *กำแพงเมืองเชียงใหม่* (เชียงใหม่: ทิพย์เนตรการพิมพ์, ๒๕๒๕), หน้า ๓๔.

ประจำประตูเมืองและมีพิธีกรรมพืชน้ำประจำประตูเมืองนั้นๆเป็นประจำทุกปีอีกด้วย ศาลเจ้าพ่อประจำประตูเมืองและแจ้งเมืองซึ่งเป็นการเชื่อดั้งเดิมในระดับราษฎรอันสอดคล้องส่งเสริมไปกับความเชื่อพุทธ-ผี ในระดับรัฐดังที่กล่าวมาข้างต้นนั้น ประกอบไปด้วย ศาลเจ้าพ่อประตูเชียงใหม่ ศาลเจ้าพ่อหลักเมืองแจ้งชะด้า ศาลเจ้าพ่อหลักเมืองแจ้งศรีภูมิ ศาลเจ้าพ่อคำแดง บริเวณแจ้งหัวลิน และศาลเจ้าพ่อประตูแสนปรง ซึ่งก่อนการประกอบพิธีทำบุญเมืองและสืบชะตาเมืองเชียงใหม่ ชาวบ้านจะนำอาหารคาวหวานมาถวายให้เจ้าพ่อที่ศาลเหล่านี้ก่อน

กำแพงเมืองเชียงใหม่ นั้น นอกจากกำแพงเมืองชั้นใน ยังมีกำแพงเมืองชั้นนอก กำแพงเมืองเป็นรูปพระจันทร์เสี้ยวโอบกำแพงเมืองชั้นในไว้ ประวัติความเป็นมาของกำแพงเมืองทั้งสองชั้นนี้ มีเอกสารต่างๆเขียนถึงการก่อสร้างไว้ และมีนักวิชาการแสดงความเห็นและตีความไว้หลากหลาย จากที่ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว รวบรวมมาได้มีทั้งที่แสดงความเห็นว่า แนวกำแพงเมืองชั้นนอก สร้างในสมัยพระเมกุฏิสุทิวังศ์ (พ.ศ. ๒๐๕๔ - ๒๑๐๑) ตามคำแนะนำของขุนนางพม่า โดยสร้างเป็นรูปราหูอมจันทร์ ซึ่งเป็นการกระทำที่ “จืด” หรือเป็นเสนียดจัญไรเป็นเหตุให้เสียเมืองแก่พม่าในเวลาต่อมา และลักษณะราหูอมจันทร์เช่นนี้ยังเชื่อว่าเป็นการสะกดไม่ให้เชียงใหม่ฟื้นคืนกลับมาเป็นอิสระได้อีกด้วย นอกจากนี้ คำอธิบายโคลงนิราศหริภุญชัยของวิตร ขอดสุวรรณ ได้ให้ข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับการสร้างกำแพงเวียงชั้นนอกไว้ ๓ ประเด็น ประเด็นแรก จาก *ศึกษาและเที่ยวในเมืองไทย* ของ ประพัฒน์ ตรีณรงค์ กล่าวว่า สร้างในสมัยพระนารายณ์ โดยเจ้าพระยาโกษาธิบดีได้สร้างขึ้นเมื่อมาตีเมืองเชียงใหม่ อยู่ห่างจากกำแพงเมืองชั้นใน ๓๐ เส้น ประเด็นที่สอง จากตำนานธรรมชาติเมืองเหนือและคำบอกเล่าของผู้รู้บางท่าน เช่น เจ้าอาวาสวัดช่างฆ้อง เล่าว่าสร้างในสมัยพระเมกุฏิสุทิวังศ์ เนื่องมาจากศึกสงครามระหว่างอยุธยาและพม่า ตรงกับสมัยพระไชยราชากับพระเจ้าตะเบ็งชเวตี้ ครั้งเสร็จศึกพม่าคิดจะเอาเชียงใหม่ไว้ในอำนาจ จึงส่งทูตพร้อมบรรณาการมาช่วยซ่อมค่ายคูประตูหอรบ รวมทั้งสร้างกำแพงเวียงชั้นนอกลักษณะเกือกม้าอมจันทร์หรือราหูอมจันทร์ ประเด็นสุดท้าย กำแพงนี้สร้างในสมัยพญามังราย^{๒๕}

^{๒๕} อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, “กำแพงและประตูเวียงเชียงใหม่: ข้อมูลจากเอกสารโบราณ,” ใน *กำแพงเมืองเชียงใหม่*. (เชียงใหม่: กิพย์เนตรการพิมพ์, ๒๕๒๕), หน้า ๑๗๒ - ๑๗๓.

ไม่ว่าข้อเท็จจริงจะเป็นเช่นไร แต่ข้อสันนิษฐานที่กล่าวมาล้วนแสดงให้เห็นถึงความเชื่อเกี่ยวกับกำแพงเมืองเชียงใหม่ว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ มีความสำคัญต่อความเป็นไปของบ้านเมืองตามหลักความเชื่อทางโหราศาสตร์อันเกี่ยวพันกับคติของพราหมณ์ – ฮินดู

ส่วนใน พิธีบูชาผีปู่และย่าสะ ปัจจุบันกระทำพิธีกรรมบริเวณดง ซึ่งชาวบ้านอาจเรียกว่า ดงเลี้ยงผี หรือ ดงผียักษ์ ด้วยก็ได้ ดงเลี้ยงผีที่ใช้ประกอบพิธีบูชาปู่และย่าสะนี้ ตั้งอยู่บริเวณคอกคำ ในตำนานพระธาตุคอกคำสุเทพ กล่าวถึงพระพุทธเจ้าเสด็จมายังคอกคำคอกคำหรือคอกคำสุเทพในปัจจุบัน ย่าสะแม่ลูก ได้ถวายข้าวแก่พระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าจึงได้ประทานพระเกศาธาตุให้ย่าสะแม่ลูกรักษาไว้เพื่อรักษาหน้า สุนทรภักจะนำพระธาตุมาประดิษฐานไว้ที่คอกแห่งนี้ ลูกของย่าสะนั้นเลื่อมใสในพระพุทธเจ้ามากจึงขอบวช ได้ชื่อว่า “สุเทวสี” ต่อมาในสมัยพระเจ้ากือนา พระสุนทรภักได้อัญเชิญพระธาตุมาจากสุโขทัยและบรรจุไว้ที่วัดสวนดอก พระธาตุได้แยกออกเป็นสององค์ พระเจ้ากือนาจึงอัญเชิญขึ้นไว้บนช้าง ช้างได้พาพระธาตุไปยังยอดคอกคำสุเทพ พระเจ้ากือนาจึงสร้างเจดีย์บรรจุพระธาตุไว้บนคอกคำสุเทพ^{๒๖} ตามความเชื่อดั้งเดิมคอกคำสุเทพนี้ยังเป็นที่สถิตของปู่และย่าสะผู้เป็นอารักษ์ประจำเมืองเชียงใหม่

ส่วนคอกคำซึ่งเป็นที่สถิตของย่าสะตามความเชื่อดั้งเดิมนั้น สุททวาริ สุวรรณภานัน ได้เขียนเรื่องย่อเกี่ยวกับตำนานพระธาตุคอกคำว่า ครั้งหนึ่งเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จออกโปรดสัตว์จนกระทั่งถึงคอกคำซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของยักษ์ ๓ คน พ่อแม่ลูก เมื่อยักษ์เห็นพระพุทธเจ้าเสด็จมาก็หมายจะจับกินเป็นอาหาร พระองค์จึงแผ่เมตตา ห้ามกิเลสในใจให้อ่อนลง ด้วยบุญญาธิการของพระพุทธเจ้า ยักษ์ทั้ง ๓ ต่างเกรงขามมี ยักษ์ผู้เฒ่าชื่อว่า จิก้า ยักษ์ผู้เมียนามว่า ตาเขียว และ ลูกยักษ์ ต่างเข้ามากราบแทบพระบาทพระองค์ พระองค์จึงเทศนาขัดเกลายักษ์ทั้งสาม ปรากฏว่ายักษ์ผู้บุตรสามารถปฏิบัติตามวินัยได้ดี เว้นแต่ยักษ์จิก้าและยักษ์ตาเขียวไม่สามารถรับศีลห้าได้ ยังร้องขอกินเนื้อมนุษย์ปีละ ๒ หน พระพุทธองค์มีทรงอนุญาต ยักษ์จึงขอเปลี่ยนเป็นเนื้อสัตว์ พระพุทธองค์ก็มีทรงอนุญาตแต่ครั้งให้ไปขอผ่านเจ้าเมือง เมื่อยักษ์ทั้งคู่ไปพบเจ้าเมือง เจ้าเมืองนั้นยินดีอนุญาตให้ ส่วนยักษ์ผู้บุตรได้ขออุปสมบท พระพุทธเจ้าอนุญาตและแสดงธรรมให้ยักษ์ฟัง เมื่อจบแล้วทรงลูบพระเกษาของพระองค์ออกมาปอยหนึ่งและอธิษฐานให้เป็นพระธาตุแห่ง

^{๒๖} ธนันท์ เศรษฐพันธ์, “การใช้เรื่องเล่าผีปู่และย่าสะ : ศึกษาเฉพาะกรณีชาวบ้านป่าจี้” (วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๔๕.

พระองค์ แล้วย้ายยักษัจฉาและยักษ์ ตาเขียวรักษาไว้ ยักษ์ทั้งสองรับเอาพระธาตุเจ้ามาบูชากราบไหว้เป็นนิจ จากนั้นได้เกิดศุภนิมิต ฝนตก ๓ วัน ๓ คืน แล้วเม็ดฝนได้กลายเป็นทองคำไหลลงสู่ถ้ำเรียกว่า ถ้ำคำ^{๒๗} ดอยซึ่งอยู่บนถ้ำนั้นก็เรียกว่า ดอยคำ กาลต่อมาพื้นที่บริเวณดอยคำก็ได้เป็นประดิษฐานของพระธาตุดอยคำ

จากตำนานดังกล่าวเห็นได้ว่า ทั้งดอยคำและดอยสุเทพ ต่างก็เป็นดอยที่ประดิษฐานพระธาตุ คือ พระธาตุดอยคำและพระธาตุดอยสุเทพ ซึ่งถือเป็นพื้นที่ที่มีสัญลักษณ์ทางพุทธศาสนา ในขณะที่บริเวณพื้นที่บริเวณนี้ก็เป็นที่อยู่อาศัยและเขตปกครองดูแลของยักษ์ตาเขียวหรือ ย่าสะ และยักษัจฉา หรือปู่สะ ผู้เป็นตัวแทนของความเชื่อดั้งเดิมมาก่อน พื้นที่บริเวณดอยคำและดอยสุเทพจึงถือเป็นพื้นที่ที่มีการผสมผสานความเชื่อทางพุทธศาสนาและความเชื่อดั้งเดิมด้วยมีอำนาจของทั้งสองศาสนาอยู่ร่วมกันโดยให้พุทธศาสนาอยู่ในฐานะเหนือกว่า และให้อำนาจความเชื่อดั้งเดิมมีหน้าที่ในการปกป้องดูแลพุทธศาสนา รวมถึงดูแลพื้นที่บริเวณนั้นให้ร่มเย็นเป็นสุข

ใน พิธีบูชาเสาอินทขิล พิธีบูชาเสาอินทขิลจัดขึ้นภายในวัดเจดีย์หลวง พื้นที่การประกอบพิธีจึงอยู่ภายในบริเวณวัดซึ่งนับเป็นลักษณะการผสมผสานที่หลอมรวม (integrate) ความเป็นพุทธศาสนาและความเชื่อดั้งเดิมให้มาอยู่ในพื้นที่เดียวกัน พื้นที่บริเวณวิหารอินทขิลมีลักษณะเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ (sacred space) ที่จำกัดการเข้าถึง ในรอบหนึ่งปีวิหารนี้จะเปิดให้ประชาชนเข้าไปสักการะเพียง ๗ วัน คือช่วงที่ประกอบพิธีใส่ขันดอกบูชาเสาอินทขิลเท่านั้น และยังมีความเชื่อเรื่องความบริสุทธิ์ (pure) ปรากฏอยู่ พื้นที่บริเวณวิหารอินทขิลจะจำกัดไม่ให้ผู้หญิงเข้าไป ด้วยเชื่อว่าหากผู้หญิงเป็นประจำเดือนขึ้นไปจะตก “ขี้ด” * เพราะ เลือดประจำเดือนถือเป็นสิ่งมีมลทิน ธรรมเนียมการปฏิบัติและความเชื่อเช่นนี้แสดงให้เห็นว่าชาวเชียงใหม่ให้ความสำคัญและนับถือว่าเสาอินทขิลมีความศักดิ์สิทธิ์อย่างมาก หากลองเปรียบเทียบกับเสาหลักเมืองในจังหวัดอื่นๆ จะพบว่าเป็นลักษณะเฉพาะของเชียงใหม่เพราะ เสาหลักเมืองที่อื่นๆประชาชนสามารถเข้าไปสักการะ

^{๒๗} สรุปเรื่องย่อจาก สุทธาวารี สุวรรณภานนท์, “พระพุทธรองค์กับดอยคำ,” ใน พระราชพิธีประวัติพระแม่เจ้าจามะเทวี บรมราชชนนี ศรีสุริยวงศ์ องค์บดินทรปิ่นธานีศรีบุญชัย (ม.ป.ท, ๒๕๒๔), หน้า ๑-๒.

* ในภาษาล้านนา ขี้ด หมายถึง กาลกิณี เสนียด จัญไร สิ่งต้องห้าม

ได้ทุกวันและมีได้ห้ามผู้หญิงเข้า ธรรมเนียมนี้ยังช่วยให้พื้นที่ของเสาอินทิลยังมีความศักดิ์สิทธิ์ และสูงส่งแม้ว่าจะอยู่ในวัดอันเป็นพื้นที่แห่งพุทธศาสนา และยังเป็นการเน้นย้ำถึงอำนาจของความเชื่อดั้งเดิมที่สามารถจำกัดช่วงเวลาและกลุ่มคนในการเข้าถึงได้

ในการประกอบพิธีกรรม พื้นที่ที่ใช้ในการทำกิจกรรมหลักจะอยู่ด้านหน้าของวัดซึ่งเป็นที่ตั้งของวิหารอินทิล ไม้ยาง กุมภภัณฑ์ พระพุทธรูปฝนแสนห่า และเวทีการแสดงสมโภชเสาอินทิล หากมองเฉพาะภาพรวมจะเห็นว่าการใช้พื้นที่ส่วนนี้เกี่ยวข้องกับการดำเนินกิจกรรมของความเชื่อดั้งเดิมเป็นหลัก ซึ่งจะแยกกับกิจกรรมทางพุทธศาสนาที่จัดในพื้นที่วัดส่วนถัดไปค่อนข้างชัดเจน กิจกรรมที่อยู่บนพื้นที่ด้านหน้าวัด คือ การใส่ขันดอกบูชาเสาอินทิล การสักการะกุมภภัณฑ์ และไม้ยาง และการแสดงสมโภชเสาอินทิล โดยมีกิจกรรมทางพุทธศาสนาผสมผสานอยู่เพียงส่วนเดียว คือ การสร้างน้ำพระพุทธรูปฝนแสนห่า แต่หากมองลงไปถึงระดับรายละเอียดจะพบว่าการดำเนินกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อดั้งเดิมในพื้นที่ส่วนนี้ก็มีความเชื่อทางพุทธศาสนาแฝงอยู่ ซึ่งผู้วิจัยจะกล่าวในรายละเอียดต่อไป ส่วนพื้นที่ส่วนที่อยู่ถัดไป คือตั้งแต่พระวิหารหลวงเป็นต้นไปเป็นพื้นที่ที่ใช้ประกอบกิจกรรมทางพุทธศาสนา เช่น การหยอดเหรียญพระประจำวันเกิด ๑๐๘ รูป การสร้างน้ำพระธาตุเจดีย์หลวง การรับบริจาคเงินสร้างเจดีย์วัดอื่นๆ การปิดทองพระพุทธรูป ฯลฯ นอกจากนี้ สิ่งที่น่าสนใจอีกประการคือ มีการจัดวางขันดอกไว้รอบๆพระธาตุเจดีย์หลวงและวงเวียนที่ประดิษฐานพระพุทธรูปฝนแสนห่าเพื่อให้ประชาชนได้ใส่ขันดอกบูชาพระธาตุเจดีย์หลวงและพระพุทธรูปฝนแสนห่าด้วย การกระทำเช่นนี้ถือเป็นการนำเอาวิธีปฏิบัติของการบูชาเสาอินทิลมาใช้กับเจดีย์และพระพุทธรูปอันเป็นสัญลักษณ์ทางพุทธศาสนา

๔.๑.๑.๕ การผสมผสานความเชื่อทางศาสนาที่เห็นได้จากผู้ประกอบพิธีกรรม

ผู้ประกอบพิธีกรรมนับว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญอย่างหนึ่งในพิธีที่ช่วยให้พิธีดำเนินไปได้ตั้งแต่ต้นจนจบ อีกทั้งยังเป็นองค์ประกอบสำคัญที่สามารถนำมาพิจารณาความเป็นพุทธศาสนาหรือความเชื่อดั้งเดิมที่ปรากฏในพิธีกรรมได้

ในพิธีกรรมเกี่ยวกับอารักษ์เมืองเชียงใหม่ในปัจจุบัน พบว่าในพิธีหนึ่งๆจะมีผู้ประกอบพิธีที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับพิธีกรรมทางพุทธศาสนาและทางความเชื่อดั้งเดิมทั้งสองส่วนซึ่งเป็นการ

แบ่งหน้าที่กันค่อนข้างชัดเจน มีบางกรณีที่อยู่ประกอบพิธีฝ่ายพุทธศาสนาจะต้องดำเนินพิธีเกี่ยวกับความเชื่อดั้งเดิม เช่น การสวดอบรมสมโภชเสนาอินทิลตลอดทั้ง ๗ วันของพระสงฆ์ในวิหารอินทิล หรือในพิธีทำบุญเมืองและสืบชะตาเมืองเชียงใหม่ปู่อาจารย์หรือพ่อหนานจะเป็นผู้กล่าวอัญเชิญเทวดาและคำโอกาสเวณยานแก่เสื้อเมืองและผีลี้ๆที่มีประโยชน์ต่อบ้านเมืองด้วย นอกจากนี้พบว่าการแบ่งหน้าที่ระหว่างผู้ประกอบพิธีกรรมฝ่ายพุทธและฝ่ายผีที่ค่อนข้างชัดเจน

สำหรับผู้ประกอบพิธีกรรมทางพุทธศาสนาอันมีพระสงฆ์เป็นหลักนั้น พระสงฆ์ที่มาประกอบพิธีกรรมทั้ง ๓ พิธีมักจะเป็นพระสงฆ์ซึ่งเป็นตัวแทนจากวัดต่างๆในเมือง หรือในชุมชนกระจายไปทุกวัดไม่ซ้ำกัน เช่น ในพิธีทำบุญเมืองและสืบชะตาเมืองเชียงใหม่ หน่วยพิธีประจักษ์ข้างเผือกได้อาราธนาพระสงฆ์ ๘ รูป จาก ๘ วัด ได้แก่ วัดกู่เต้า วัดควรถาม้า วัดเชียงโถม วัดบ้านท้อ วัดมณเฑียร วัดเชียงยืน วัดหม้อคำตวง วัดปันเส้า วัดเชตุพน* มาประกอบพิธีทางศาสนา สิ่งนี้นอกจากจะเป็นวิธีที่ให้ตัวแทนพระสงฆ์จากทุกๆวัดในเขตอำเภอเมืองเชียงใหม่ได้ร่วมพิธีทำบุญเมืองและสืบชะตาเมืองเชียงใหม่อย่างทั่วถึงแล้ว ยังแสดงให้เห็นความเจริญรุ่งเรืองของพุทธศาสนาในจังหวัดเชียงใหม่จากการมีวัดเป็นจำนวนมาก พระสงฆ์ที่มาประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับอารักษ์เมืองเชียงใหม่มักได้รับการคัดเลือกแล้วว่ามีความเชี่ยวชาญในการสวดคาถาสำหรับพิธีกรรมเหล่านี้ เพราะในพิธีจะต้องสวดคาถาที่ใช้ในลักษณะเฉพาะ เช่น คาถาปลาซ่อน มงคลสูตรสารการวิฆชาณสูตร ฯลฯ นอกจากพระสงฆ์ที่เป็นผู้ดำเนินพิธีทางพุทธศาสนาแล้ว ปู่อาจารย์ หรือพ่อหนานก็มีบทบาทในการดำเนินพิธีทางพุทธศาสนา บางครั้งปู่อาจารย์จะเข้ามาเป็นผู้ดำเนินพิธีกรรมทางฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมได้อีกด้วย สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าพุทธศาสนาและความเชื่อดั้งเดิมดำรงอยู่ด้วยกันอย่างยึดหยุ่น ไม่ได้มีการขีดเส้นแบ่งที่เข้มงวดว่าผู้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาใดจะต้องประกอบพิธีทางศาสนานั้นเท่านั้น

นอกจากนี้ ตามความเชื่อทางพุทธศาสนา เชื่อว่าพระพุทธเจ้าความศักดิ์สิทธิ์ สูงส่ง สิ่งแทนพระพุทธองค์ไม่ว่าจะเป็นพระพุทธรูป หรือ ภาพเขียนถือว่าเป็นสิ่งที่จะต้องเคารพบูชา เพราะมีความศักดิ์สิทธิ์เสมือนเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้า ความเชื่อเช่นนี้ถูกนำมากำหนด

* ข้อมูลภาคสนามปี พ.ศ. ๒๕๕๒

ตัวบุคคลที่จะมาเป็นตัวแทนดำเนินพิธีกรรมทางพุทธศาสนา นอกเหนือจากพระสงฆ์ และพ่อ
 หนานแล้ว บุคคลที่จะร่วมดำเนินพิธีต้องเป็นผู้ที่มีศีล มีจิตใจที่สะอาดบริสุทธิ์ ดังเช่น ในพิธี
 บูชาผีปู่แสะย่าแสะ ผู้ที่ทำหน้าที่ห้ามพระบฏในพิธีกรรม กำหนดให้เป็นชายที่ถือศีล ๘ เท่านั้น

ด้านผู้ประกอบพิธีทางความเชื่อดั้งเดิม นอกจากพ่อหนานหรือปู่อาจารย์ที่อาจเข้ามา
 ประกอบพิธีในส่วนนี้ได้แล้ว ในพิธีบูชาเสาอินทขิลยังมีอาจารย์ผู้สืบทอดความรู้เรื่องการคา
 เครื่องขันบูชาเสาอินทขิลและเครื่องเช่นสังเวทกุมภภัณฑ์ รูปปั้นพระฤทธิ สิงห์ ช้าง เสือรอบ
 วิหารอินทขิลจากร่างทรงที่เคยทำหน้าที่นี้เมื่อครั้งยังมีชีวิตอยู่ มาเป็นผู้ประกอบพิธีในส่วนของ
 ความเชื่อดั้งเดิม และในพิธีบูชาเสาอินทขิลนี้เอง แม้ว่าปัจจุบันจะไม่มีกรเข้าทรงเพื่อทำนาย
 ความอุดมสมบูรณ์ของบ้านเมืองดังเช่นในอดีตแล้ว แต่ยังพบว่าในพิธีกรรมร่างทรงของเสนาเจ้า
 พ่อหลักเมืองแจ้งศรีภูมิได้ทำหน้าที่สำคัญในการเตรียมขันทานถวายพระรัตนตรัย (ขันแก้วทั้ง
 สาม) และขันทานอาราธนาศีล (ขันขอสีล) สำหรับบูชาในวิหารอินทขิลทุกวัน ส่วนร่างทรงใน
 พิธีบูชาผีปู่แสะย่าแสะนั้น ยังมีบทบาทสำคัญในการประทับทรงซึ่งเป็นหัวใจหลักของการ
 ประกอบพิธี ร่างทรงปู่แสะย่าแสะจะถูกเปลี่ยนไปเรื่อยๆเกือบทุกปีแล้วแต่ว่าผีปู่แสะย่าแสะจะ
 เลือกผู้ใดให้มาเป็นร่างทรงในพิธี จากคำบอกเล่าของชาวบ้านในท้องถิ่นพบว่า สมัยก่อนร่าง
 ทรงปู่แสะย่าแสะจะเป็นหญิงชรา แต่เมื่อร่างทรงผู้นั้นเสียชีวิต ปู่แสะย่าแสะก็เปลี่ยนร่างทรงไป
 เรื่อยๆ ในระยะหลัง ร่างทรงในพิธีมักจะเป็นผู้ชายซึ่งเคยมีตั้งแต่นักเรียน ไปจนกระทั่งชายวัย
 กลางคน การเปลี่ยนร่างทรงในแต่ละปีนี้ส่งผลต่อบุคลิกภาพ การแสดงออกของปู่แสะย่าแสะ
 ขณะประทับทรงที่แตกต่างกันออกไปด้วย

ผู้วิจัยได้สรุปการผสมผสานทางศาสนาที่ปรากฏในผู้ประกอบพิธีบูชาผีอารักษ์เมืองทั้ง
 ๓ พิธี เพื่อให้เห็นภาพที่ชัดเจนขึ้น ดังนี้

ผู้ประกอบพิธี พิธีกรรม	ผู้ประกอบพิธีฝ่ายความเชื่อดั้งเดิม	ผู้ประกอบพิธีฝ่ายพุทธศาสนา
พิธีบูชาเสาอินทขิล	<p style="text-align: center;">อาจารย์</p> <p>(เตรียมเครื่องขันนุชาเสาอินทขิล , ถวายเครื่องเช่นสังเวद्यแก่กุมภภัณฑ์ รูปปั้นพระฤๅษี สิงห์ ช้าง เสือ รอบวิหารอินทขิล)</p> <p style="text-align: center;">ร่างทรง</p> <p>(เตรียมขันทานถวายพระรัตนตรัย และขันทานอาราธนาศีล)</p>	<p style="text-align: center;">พระสงฆ์</p> <p>(สวดคอบรมสมโภชเสาอินทขิลวัน ละ ๗ รูป ตลอด ๗ วัน, เจริญพระพุทธมนต์ในวันออกอินทขิล)</p> <p style="text-align: center;">ปู่อาจารย์</p> <p>(ดำเนินพิธีทางพุทธศาสนา)</p>
พิธีทำบุญเมืองและสืบชะตาเมืองเชียงใหม่	-	<p style="text-align: center;">พระสงฆ์ ๑๐๘ รูป</p> <p>(ดำเนินพิธีทำบุญเมืองและสืบชะตาเมือง)</p> <p style="text-align: center;">ปู่อาจารย์/พ่อหนาน</p> <p>(สูมาคร้วทาน , อัญเชิญเทวดา , ขอคุณพระรัตนตรัย , กล่าวคำโอกาส เวณตาน)</p> <p style="text-align: right;">(มีต่อ)</p>

พิธีกรรม \ ผู้ประกอบพิธี	ผู้ประกอบพิธีฝ่ายความเชื่อดั้งเดิม	ผู้ประกอบพิธีฝ่ายพุทธศาสนา
พิธีบูชาผีปู่แสะย่าแสะ	<p>ร่างทรง</p> <p>(ประทับทรง)</p> <p>พ่อหนานคนที่ ๒</p> <p>(อัญเชิญและบวงสรวงผีปู่แสะ ย่าแสะ ณ ศาลปู่แสะย่าแสะ)</p> <p>พ่อหนานคนที่ ๓</p> <p>(ขึ้นท้าวทั้งสี่และอัญเชิญผีมารับ เครื่องเช่นสรวง ณ หอผีน้อย)</p>	<p>พระสงฆ์ ๕ รูป</p> <p>(เจริญพระพุทธมนต์)</p> <p>พ่อหนานคนที่ ๑</p> <p>(ดำเนินพิธีทางพุทธศาสนา)</p>

ตารางที่ ๖ เปรียบเทียบผู้ประกอบพิธีฝ่ายพุทธศาสนาและฝ่ายความเชื่อดั้งเดิม

๔.๑.๑.๖ การผสมผสานความเชื่อทางศาสนาที่ปรากฏในความเชื่อของผู้เข้าร่วม พิธีกรรมในปัจจุบัน

จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม พบว่า ความเชื่อของผู้เข้าร่วมพิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์เมืองเชียงใหม่ในปัจจุบัน มีลักษณะของการผสมผสานทางศาสนาเช่นเดียวกับองค์ประกอบอื่นๆ ในพิธี การผสมผสานทางความเชื่อของผู้เข้าร่วมพิธีถือเป็นข้อมูลเชิงนามธรรมที่ผู้วิจัยจะทราบได้จากการสัมภาษณ์และการสังเกตพฤติกรรมผู้เข้าร่วมพิธี จากการสังเกตอย่างมีส่วนร่วมในพิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์เมืองเชียงใหม่ทั้ง ๓ พิธี ผู้วิจัยพบลักษณะการผสมผสานทางความเชื่อของผู้เข้าร่วมพิธี ดังต่อไปนี้

พิธีบูชาเสาอินทขิล ในการใส่ขันดอกบูชาเสาอินทขิลนั้น ประชาชนส่วนใหญ่ที่มาเข้าร่วมพิธีจะจัดเตรียมดอกไม้มาเองจากบ้านพร้อมกับข้าวดอก อีกส่วนหนึ่งจะเข้ามาซื้อในพิธี การเตรียมดอกไม้มาใส่ขันดอกนั้น จะเตรียมเป็นชุกๆ ชุกหนึ่งจะมีดอกไม้ รูป และเทียน ดอกไม้ที่

ประชาชนเตรียมมาจากบ้านนั้นมักจะเป็นดอกไม้ที่หาได้ง่ายในท้องถิ่น เช่น ดอกหางนกยูง ดอกเข็ม ดอกบานไม่รู้โรย ดอกบัว ดอกหงอนไก่ ดอกมะลิ ดอกสะบันงา สิ่งที่น่าสนใจในกรวยดอกไม้ที่ผู้วิจัยสังเกตเห็นก็คือ จำนวนรูปที่ใส่ลงไปในกรวยดอกไม้แต่ละชุด บางคนจะจัดรูป ๑ ดอกใส่กรวยดอกไม้ บางคนใช้รูป ๒ ดอก และบางคนก็ใช้รูป ๓ ดอก ความแตกต่างของจำนวนรูปที่ใส่ลงไปในกรวยดอกไม้ นั้นมีที่มาจากความเชื่อที่แตกต่างกัน จากการสัมภาษณ์ผู้เข้าร่วมพิธี ผู้วิจัยได้ความหมายของจำนวนรูปที่ใส่คู่กับดอกไม้บูชาเสาอินทขิล ดังนี้

- การใช้รูป ๑ ดอกใส่กรวยดอกไม้ ไหว้ดวงวิญญาณ เจ้าเมือง บุรพกษัตริย์ เทวบุตร เทวดาที่อยู่ในพิธี
- การใช้รูป ๒ ดอกใส่กรวยดอกไม้ ไหว้เจ้าที่ / เป็นสิ่งที่ปฏิบัติกันสืบมานานแล้ว
- การใช้รูป ๓ ดอกใส่กรวยดอกไม้ ไหว้พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์

จำนวนรูปใส่กรวยดอกบูชาเสาอินทขิลที่ใช้แตกต่างกันนี้แสดงถึงการผสมผสานความเชื่อทั้งพุทธและผีของคนในสังคมปัจจุบันที่มาร่วมพิธีได้เป็นอย่างดี

นอกจากนี้ยังพบประชาชนจำนวนมากได้นำดอกไม้ รูปเทียนไปสักการะไม้ยางด้วยความเชื่อที่หลากหลาย ดังต่อไปนี้

- ความเชื่อที่อิงกับอายุของต้นยาง

“ต้นยางนี้เป็นสิ่งสำคัญในวัดเจดีย์หลวงอย่างหนึ่ง มีความเชื่อว่าเมื่อใครไปบูชา หรือใครไปไหว้แล้วจะมีอายุยืนยาวเหมือนต้นยางเพราะมีอายุตั้งแต่ร้อยปีขึ้นไป”^{๒๘}

“ต้นยางจะมีในวัดนี้เพียงที่เดียว และเป็นของเก่าแก่อายุหลายร้อยปีก็เลยไหว้ด้วย”^{๒๙}

^{๒๘} สัมภาษณ์ สุพัตรา นันทวงศ์, ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๕๒.

^{๒๙} สัมภาษณ์ ปราณีย์ เขียงวัดเกต, ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๕๒.

- ความเชื่อที่อิงกับพุทธศาสนา

“ต้นยางก็เหมือนเป็นเครื่องข่าของพุทธศาสนา พวกต้นยาง ต้นโพธิ์ ถือเป็นเครื่องข่าของพุทธศาสนาที่เราต้องเคารพนับถือ”^{๓๐}

“สมัยก่อนพระพุทธเจ้าจะเอาบาตรมาห้อย และเอาผ้าสบงของท่านมาพาด มันจะมีกิ่งไม้หักอยู่กิ่งหนึ่ง ไม่เชื่อก็ไปดู”^{๓๑}

- ความเชื่อที่อิงกับความเชื่อดั้งเดิม

“ไม่ยั้งเป็นไม้ใหญ่ มีเทวดาปกปักษ์รักษาอยู่ที่นั่น เรามา เราก็ก็นำขันดอกไหว้เทวดาปกปักษ์รักษา ไม่ยั้งเป็นต้นไม้ใหญ่คู่วัด”^{๓๒}

การมาราบไหว้สักการะต้นยางของประชาชนที่มาร่วมพิธีบูชาเสาอินทขิลในปัจจุบันยังคงมีอยู่เนืองแน่นตามความเชื่อที่หลากหลาย บางคนเห็นว่าเป็นของเก่าแก่คู่วัดเจดีย์หลวงมาช้านาน บางคนไหว้ตามประเพณี บางคนไหว้ตามความเชื่อดั้งเดิม ในขณะที่บางคนก็โยงเข้ากับพุทธศาสนา

ส่วนความเชื่อและเรื่องราวเกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์ของกุมภภัณฑ์ที่ยังคงปรากฏอยู่ในการรับรู้ของชาวเชียงใหม่ก็มีลักษณะของการผสมผสานความเชื่อทางพุทธศาสนาและความเชื่อดั้งเดิมเช่นกัน

กล่าวได้ว่า พื้นที่มีส่วนในการให้ความหมายต่อสิ่งที่อยู่ในพื้นที่ เมื่อสถานที่ตั้งของหอกุมภภัณฑ์อยู่ในเขตวัดย่อมทำให้เกิดความเชื่อบางส่วนขึ้นมาใหม่ โดยโยงกุมภภัณฑ์เข้ากับวัดและพุทธศาสนา

^{๓๐} สัมภาษณ์ บุญเยี่ยม คุณเลิศ, ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๕๒.

^{๓๑} สัมภาษณ์ มูล แซ่ฉั่ว, ๒๕ พฤษภาคม ๒๕๕๔.

^{๓๒} สัมภาษณ์ อัมพร ต้นคำปาน, ๓๐ พฤษภาคม ๒๕๕๔.

“ยักษ์ กุมภภัณฑ์ เขามีตำนานมาตั้งนานแล้ว เขาก็จะรักษา
ในวัด ใครทำอะไรเขาก็จะรู้หมด ไม่ให้ทำอะไรที่ไม่ดี”^{๓๓}

“ตามตำนานเชื่อว่ามิไ่ว้ปกรักรักษาวัด คำว่ายักษ์ ใครก็ไม่
เคยเห็น แต่มีไ่ว้เป็นกุสโลบาย คุณแล้วมันหลังดี เอาไ่ว้ปกรักรักษา
พระพุทธเจ้า”^{๓๔}

“กุมภภัณฑ์นี่คือวัด คอยปกรักรักษาบ้านเมืองทั้งหมด คอย
ดูแลหมดเลย กุมภภัณฑ์จะปกรักรักษาบ้านเมืองให้อยู่ดีมีสุข”^{๓๕}

คำสัมภาษณ์ข้างต้นจากผู้เข้าร่วมพิธีบูชาเสาอินทขิลสื่อให้เห็นถึงการผสมผสานความเชื่อ
ทางพุทธศาสนาเข้าไปโดยมีพื้นที่เป็นส่วนสำคัญในการช่วยกำหนดกรอบความเชื่อนั้น ในพิธีบูชา
เสาอินทขิลจะมีขันดอกวางไ่ว้บริเวณหอกุมภภัณฑ์เพื่อให้ประชาชนนำดอกไม้ ธูป เทียนมา
สักการบูชากุมภภัณฑ์ นอกจากนี้ในช่วงเวลาปกติ ประชาชนบางคนยังนำเหล้า ไก่ กระทงหมาก
เมี่ยง บุหรี่มาถวายตามโอกาส เห็นได้ว่าแม้ในปัจจุบันกุมภภัณฑ์จะถูกเชื่อมโยงเข้ากับพุทธศาสนา
แต่ร่องรอยความเชื่อดั้งเดิมก็ยังคงปรากฏอยู่ทั้งในส่วนของตำนานที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมา และส่วน
ของถวายที่ประชาชนนำมาสักการะ

ส่วนในพิธีทำบุญเมืองและสืบชะตาเมืองเชียงใหม่ การผสมผสานของความเชื่อดั้งเดิม
และพุทธศาสนาถือเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดคำอธิบายที่หลากหลายของเครื่องประกอบพิธีในพิธี
ทำบุญเมืองและสืบชะตาเมืองเชียงใหม่ ยกตัวอย่างเช่น ข้างปะรำพิธีจะมีกองทรายปักด้วยธง
จำนวน ๑๐๘ และมีเทียนปักอยู่รายรอบกองทรายนั้น เมื่อพระสงฆ์สวดชัยมงคลคาถา
เจ้าหน้าที่เทศบาลจะเดินไปจุดเทียนที่ปักอยู่ล้อมรอบกองทรายทั้งหมด จากการสัมภาษณ์
ผู้เข้าร่วมพิธีพบว่า วัตถุประสงค์ลักษณะและพฤติกรรมสัญลักษณ์ในที่นี้ได้รับการให้ความหมาย
แตกต่างกันไป ความหมายที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้เข้าร่วมพิธีในภาคสนาม พบว่าเกิดจากความ
เชื่อของพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน และความเชื่อดั้งเดิมผสมผสานกัน ดังนี้

^{๓๓} สัมภาษณ์ จันท์เพ็ญ ทิพย์ชัยภัทร, ๓ มิถุนายน ๒๕๕๔.

^{๓๔} สัมภาษณ์ สมศักดิ์ อุ่นเรือน, ๒๘ พฤษภาคม ๒๕๕๔.

^{๓๕} สัมภาษณ์ อัมพร ดันคำปาน, ๓๐ พฤษภาคม ๒๕๕๔.

พฤติกรรมลักษณะ/วัตถุประสงค์ลักษณะ**ความหมาย**

การจุดเทียนรอบกองทราย

- จุดเพื่อสืบชะตา สะเดาะเคราะห์ (พุทธ)
- จุดเพื่อบูชาบรรพบุรุษ เทวดารักษ์ (ผี)

การปักธง ๑๐๘ บนกองทราย

- ปักตามกำลังพระพุทธรูป ธรรมคุณ
- สังฆคุณ (พุทธ)

ในส่วนของพิธีบูชาผีปู่แสะย่าแสะ ค่อนข้างเป็นที่ชัดเจนอยู่แล้วว่าเป็นพิธีกรรมที่มีแสดงออกถึงความเชื่อดั้งเดิม และมีพุทธศาสนาเข้ามาผสมผสานในช่วงเริ่มต้นของพิธีก่อนการประทับทรงและ ช่วงทำพิธีในขณะที่ร่างทรงเข้าไปกราบพระบฏเป็นการยอมรับพุทธศาสนา ประชาชนที่มาร่วมพิธีจึงค่อนข้างมีความเชื่อที่ชัดเจนว่าส่วนใดเป็นความเชื่อทางพุทธศาสนา ส่วนใดเป็นความเชื่อดั้งเดิม

๔.๑.๒ การดำรงอยู่โดยมีการปรับให้เข้ากับสภาพสังคมสมัยใหม่

จากการศึกษาเกี่ยวกับความเชื่อและพิธีกรรมโดยภาพรวมนั้นพบว่า นับตั้งแต่อดีต ความเชื่อและพิธีกรรมต่างๆมีระบบบริหารจัดการในตัวเองอยู่แล้วเพื่อให้สามารถตอบสนองต่อความต้องการของสังคมในแต่ละยุคสมัย เมื่อสภาพสังคมเปลี่ยนแปลงไป วัฒนธรรมในส่วนต่างๆรวมถึงความเชื่อและพิธีกรรมจึงต้องปรับเปลี่ยนตัวเองในบางส่วนเพื่อให้สามารถดำรงอยู่ในสังคมได้ ทั้งนี้ในกรณีของพิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์เมืองเชียงใหม่ มีปัจจัยทางสังคมที่มีส่วนกำหนด ดังนี้

๔.๑.๒.๑ การเป็นเมืองท่องเที่ยว นโยบายการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยว ของจังหวัด และการนำเสนออัตลักษณ์ของจังหวัดผ่านพิธีกรรม

นโยบายการประชาสัมพันธ์พิธีกรรมและการกระตุ้นการท่องเที่ยวในท้องถิ่น ส่งผลให้เกิดสิทธิพิเศษบางประการแก่สื่อมวลชนในพื้นที่พิธีกรรมซึ่งถือเป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ในพิธีบูชาผีปู่แสะย่าแสะ พื้นที่บริเวณศาลาประทับทรงปู่แสะย่าแสะ หอผีน้อย และแท่นวางควายคำบูชาญ้อถือเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่จำกัดการเข้าถึง มีสายสัญญาณจึงไว้บอกเขตแดนโดยรอบ ในอดีตผู้ที่สามารถเข้าไปในบริเวณนี้และอยู่ใกล้ขีดร่างประทับทรง มีเพียงผู้ประกอบพิธีและผู้นำท้องถิ่น ส่วนชาวบ้านคนอื่น ๆ จะสามารถเข้าร่วมพิธีกรรมในพื้นที่ ถัดออกไป แต่ปัจจุบันนอกจากผู้ประกอบพิธีและเจ้าหน้าที่เทศบาลแล้ว พบว่า สื่อมวลชนก็เป็นกลุ่มคนพิเศษอีกกลุ่มหนึ่งที่สามารถเข้าไปในพื้นที่ที่ใช้ประทับทรงได้ ก่อนเริ่มพิธี กลุ่มสื่อมวลชนจะต้องไปลงชื่อกับเจ้าหน้าที่เทศบาลเพื่อขอรับบัตรสื่อมวลชนอันเป็นใบเบิกทางสู่พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของพิธี ในปีหนึ่งๆจะมีสื่อมวลชนได้รับอนุญาตให้เข้าไปในพื้นที่นี้ได้ประมาณ ๒๐ คน* แต่ละกลุ่มจะมีวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกัน เช่น ถ่ายทำสารคดี ถ่ายรายการโทรทัศน์ เก็บข้อมูลเผยแพร่ลงหนังสือพิมพ์/วารสาร เก็บข้อมูลวิจัย ฯลฯ การอนุญาตให้สื่อมวลชนเข้าไปในพื้นที่นี้อาจส่งผลต่อพิธีกรรม ๒ ด้าน ในส่วนของข้อดี ถือว่าเป็นการเปิดพื้นที่ให้ผู้สนใจศึกษาพิธีกรรมในเชิงลึกได้เข้าไปสัมผัสรายละเอียดของพิธีกรรมอย่างใกล้ชิดและครบถ้วนมากกว่าการไม่สามารถเข้าถึงพื้นที่นั้นได้ อีกทั้งการเข้ามาของสื่อมวลชนทำให้เกิดการแพร่กระจายการรับรู้พิธีกรรมทางสื่อต่างๆทำให้พิธีกรรมบูชาผีปู่แสะย่าแสะเป็นที่รู้จักของคนต่างถิ่น ซึ่งทุกปีจะมีผู้สนใจมาดูพิธีกรรมเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ในข้อนี้นับว่าประสบความสำเร็จในด้านการประชาสัมพันธ์และส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของท้องถิ่น ยิ่งไปกว่านั้นการเก็บข้อมูลด้วยไฟล์วิดีโอ ภาพถ่าย รวมถึงการจดบันทึกรายละเอียดในพิธีถือได้ว่าเป็นการช่วยบันทึกข้อมูลให้เห็นการดำรงอยู่ของพิธีกรรมในปัจจุบันไม่ให้ขาดช่วงไปได้เป็นอย่างดี ส่วนข้อเสียนั้น การที่สื่อมวลชนเข้าไปในพื้นที่ประกอบพิธีกรรมเป็นจำนวนมากทำให้ไปบดบังชาวบ้านในท้องถิ่นและชาวบ้านจากถิ่นอื่นที่ตั้งใจมาร่วมพิธีแต่ต้องอยู่นอกพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งชาวบ้านเหล่านี้ต่างก็ต้องการเห็นพฤติกรรมของร่างประทับทรงปู่แสะย่าแสะให้ถนัดชัดเจน

* ข้อมูลจากภาคสนามเก็บในวันประกอบพิธีกรรมบูชาผีปู่แสะย่าแสะปีพ.ศ. ๒๕๕๓ - ๒๕๕๔.

เช่นเดียวกัน นอกจากนี้การที่มีคนสามารถเข้าไปในพื้นที่ดำเนินกิจกรรมของร่างทรงปู่แสะย่าแสะมากขึ้นยังทำให้ความขลังของพิธีลดน้อยลงไปกว่าอดีต^{๓๖}

ในขณะที่พิธีทำบุญเมืองและสืบชะตาเมืองเชียงใหม่ และ พิธีบูชาเสาอินทขีล การเข้าไปของสื่อมวลชนเป็นจำนวนมากทุกปีมิได้ทำให้พิธีกรรมเกิดปัญหาแต่อย่างใด สาเหตุหนึ่งอาจเนื่องมาจากลักษณะของพิธีกรรมไม่ได้เป็นพิธีกรรมที่มีการดำเนินเรื่องและกระตุ้นให้ผู้ชมมีส่วนร่วมและติดตามทุกๆความเคลื่อนไหวของพิธีกรรมมากเท่ากับพิธีบูชาผีปู่แสะย่าแสะ ซึ่งมีพฤติกรรมสัญลักษณ์เป็นจุดเด่นให้ผู้ร่วมพิธีจับตามอง นอกจากนี้ ทั้งพิธีทำบุญเมืองและสืบชะตาเมืองเชียงใหม่และพิธีบูชาเสาอินทขีลต่างก็มีพื้นที่และเวลาให้ประชาชนผู้มาร่วมพิธีได้เข้าถึงมากกว่าพิธีบูชาปู่แสะย่าแสะ

การที่จังหวัดเชียงใหม่เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ใหญ่ที่สุดในภาคเหนือ พิธีกรรมท้องถิ่นบางส่วนจึง ได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่มุ่งเน้นให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัสประสบการณ์ทางวัฒนธรรมที่ใกล้ชิดและเกิดความเข้าใจมากขึ้น กระแสการท่องเที่ยวเหล่านี้ส่งผลให้รูปแบบและองค์ประกอบต่างๆในพิธีกรรมได้รับการปรับปรุงและเพิ่มเติมเพื่อให้ดูสวยงาม สดชื่น และเป็นที่น่าสนใจของนักท่องเที่ยวต่างวัฒนธรรม ในกรณีของพิธีบูชาเสาอินทขีล วันแรกของพิธีจะมีขบวนแห่เครื่องสักการะเสาอินทขีลและพระพุทธรูป ฝนแสนห่าไปรอบเมือง ซึ่งนอกจากจะมีประชาชนชาวเชียงใหม่ร่วมสักการบูชาแล้ว ยังมีนักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างชาติได้ร่วมชมขบวนแห่นั้นด้วย เหตุนี้ในขบวนแห่จึงมีการเขียนป้ายประชาสัมพันธ์พิธีทั้งภาษาไทย ภาษาอังกฤษ และเขียนเป็นอักษรล้านนาเพื่อแสดงอัตลักษณ์ของจังหวัดเชียงใหม่ ในขบวนแห่ผู้คนจะแต่งกายด้วยชุดพื้นเมือง รวมถึงชุดชาวเขาเผ่าต่างๆที่อาศัยอยู่ในจังหวัดเชียงใหม่ มีการฟ้อนรำ และแสดงดนตรีพื้นเมือง เช่น ฟ้อนดาบ ตีกลองสะบัดชัย ในแง่หนึ่งการแสดงเหล่านี้คือการแสดงเพื่อบูชาเสาอินทขีล แต่ก็มีผลพลอยได้ในการแสดงอัตลักษณ์และถ่ายทอดศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นให้นักท่องเที่ยวได้ชมไปในตัว นอกจากนี้ในขบวนแห่แล้ว อัตลักษณ์เชียงใหม่ที่พบผ่านพิธีกรรมยังมีการแสดงพื้นเมืองเพื่อสมโภชเสาอินทขีลไม่ว่าจะเป็น การร้องเพลงขอพื้นเมือง การฟ้อนพื้นเมือง การเล่นดนตรี

^{๓๖} สัมภาษณ์ สุพรรณ นุญรอด, ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๓.

พื้นเมืองทุกวัน ทั้งผู้มาร่วมพิธีส่วนหนึ่งก็แต่งกายด้วยชุดพื้นเมืองอีกด้วย นอกจากนี้ในพิธีกรรมยังมีกระบวนการให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยวเพื่อให้เข้าใจถึงสิ่งที่พวกเขาได้เข้ามารับรู้ อย่างเช่น ในกรณีปีพ.ศ. ๒๕๕๑ ได้มีการจัดแสดงแสง สี เสียง ตำนานเสอินทซึลให้คนในท้องถิ่นและนักท่องเที่ยวได้รับชม ทุกๆปี ตลอดทั้ง ๗ วันในการประกอบพิธีจะมีพิธีกรรมบรรยายความเป็นมาของพิธี ขั้นตอนการประกอบพิธี รวมถึงข้อปฏิบัติที่ถูกต้องในการเข้าร่วมพิธีกรรม องค์ประกอบต่างๆที่เกิดขึ้นในพิธีเหล่านี้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเพิ่มเติมเพื่อเป็นการอธิบายขยายความ และสร้างความเข้าใจในพิธีกรรมให้ผู้มาร่วมพิธีมากขึ้น ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับพิธีกรรมที่จัดขึ้นเพื่อตอบสนองต่อ “แก่น” ความต้องการของชุมชนโดยตรงโดยที่ไม่มีวัตถุประสงค์อื่นๆเพิ่มเติมแล้ว มักจะไม่ค่อยพบองค์ประกอบเหล่านี้มากนัก หากนำพิธีบูชาเสอินทซึลมาเปรียบเทียบกับพิธีทำบุญเมืองและสืบชะตาเมืองเชียงใหม่ จะพบว่าพิธีกรรมนี้เน้นเรื่องผลพลอยได้จากการท่องเที่ยวนี้มากกว่าพิธีบูชาเสอินทซึล

๔.๑.๒.๒ การนำเสนอความเป็นหนึ่งเดียวของคนในจังหวัดผ่านพิธีกรรม

สำหรับพิธีบูชาเสอินทซึลนั้น นับตั้งแต่อดีต เสอินทซึลถือเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวเชียงใหม่ ไม่ว่าจะเป็นลัวะ เม็ง ไทยวน ต่อมาสมัยพระเจ้ากาวิละ เมื่อชาวไทกลุ่มอื่นๆ เช่น ไทลื้อ ไทใหญ่ ไทจีน ฯลฯ ถูกกวาดต้อนมาอยู่ที่เชียงใหม่ คนกลุ่มนี้ก็ได้นับถือเสอินทซึลในฐานะที่เป็นเจ้าที่เช่นเดียวกัน เสอินทซึลจึงมีบทบาทในการเป็นศูนย์รวมความเป็นหนึ่งเดียวของคนทุกกลุ่มที่อาศัยอยู่ในจังหวัดเชียงใหม่มาแต่ช้านาน

ปัจจุบัน ในการจัดพิธีกรรมความสำคัญดังกล่าวของเสอินทซึลก็ได้รับการต่อยอดให้ชัดเจนขึ้นด้วยรูปแบบการนำเสนอพิธีที่ทางภาครัฐและประชาชนร่วมมือกันจัดขึ้นเพื่อนำเสนอความเป็นอันหนึ่งอันเดียวของคนในจังหวัดเชียงใหม่ ในขบวนแห่พระพุทธรูป ฝนแสนห่าและเครื่องสักการะเสอินทซึล ในริ้วขบวนจะมีตัวแทนของคนกลุ่มต่างๆที่อาศัยอยู่ในจังหวัดเชียงใหม่มาร่วมขบวนด้วย ไม่ว่าจะเป็นชาวไทยภูเขา ประชาชนที่เป็นคณะศรัทธา วัดต่างๆในตัวเมืองเชียงใหม่ ประชาชนจากอำเภอต่างๆในจังหวัดเชียงใหม่ ในพ.ศ. ๒๕๕๔ มีขบวนจากอำเภอต่างๆเข้าร่วมขบวนแห่ถึง ๗ อำเภอ ได้แก่ อำเภอแม่แตง อำเภอสารภี อำเภออมก๋อย อำเภอเมือง อำเภอพร้าว อำเภอแม่ริม และ อำเภอแม่อน นอกจากนี้กลุ่มคนที่มาร่วมขบวนยังมีตั้งแต่ระดับผู้บริหารบ้านเมือง ข้าราชการ ทหาร ไปจนกระทั่งประชาชนทุกเพศทุก

วัย สิ่งเหล่านี้สื่อให้เห็นถึงบทบาทของพิธีกรรมบูชาเสาอินทขิลในการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวที่ยังคงอยู่ หากแต่ได้เปลี่ยนแปลงจากอดีตในกรณีที่ว่า จากที่เคยเป็นศูนย์รวมความอันหนึ่งอันเดียวของคนหลากหลายชาติพันธุ์ในเชียงใหม่ เมื่อกาลเวลาผ่านไปคนกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆก็ได้กลายเป็นตัวตนทางชาติพันธุ์ หรือซ้อนทับตัวตนของชาติพันธุ์ มีการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรม มีการแต่งงานข้ามกลุ่มชาติพันธุ์ มี “คำเมือง” เป็นภาษาพูดร่วมกัน ปัจจุบันคนที่อาศัยอยู่ในจังหวัดเชียงใหม่แต่ดั้งเดิมจึงมักเรียกตัวเองว่าเป็น “คนเมือง” ไปเสียหมด^{๓๗} ฉะนั้น บทบาทของการรวมความเป็นอันหนึ่งอันเดียวของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆในพิธีกรรมบูชาเสาอินทขิลจึงเลื่อนไปมาก และถูกทดแทนด้วยบทบาทการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวของคนกลุ่มต่างๆซึ่งแบ่งโดยใช้กรอบของรัฐชาติ ไม่ว่าจะเป็นชนกลุ่มน้อยอันมีตัวตนเป็นกลุ่มชาวไทยภูเขา กลุ่มคนในเขตเทศบาล กลุ่มคนจากอำเภออื่นๆในจังหวัดเชียงใหม่ กลุ่มข้าราชการ กลุ่มประชาชน ภาพของคนจากหลากหลายพื้นที่ที่ปรากฏในริ้วขบวนถือเป็นสิ่งที่ภาคราชการต้องการนำเสนอให้เห็นถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวและความสามัคคี ร่วมมือร่วมใจของชาวเชียงใหม่ อันมีเสาอินทขิลเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนทุกกลุ่ม

เช่นเดียวกับพิธีทำบุญเมืองและสืบชะตาเมืองเชียงใหม่ ที่แม้จะมีข้อจำกัดเรื่องเวลาในการจัดงาน คือ เป็นพิธีกรรมที่ใช้เวลาประกอบพิธีเพียงครึ่งวัน ประชาชนจากต่างอำเภอไม่สามารถเดินทางมาร่วมงานได้สะดวก ทางเทศบาลนครเชียงใหม่จึงได้พยายามประสานงานกับอำเภอเชียงดาว และอำเภอจอมทองให้จัดพิธีทำบุญเมืองโดยพร้อมเพียงในวันเดียวกับอำเภอเมืองเชียงใหม่ เพื่อแสดงให้เห็นถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของจังหวัด นอกจากนี้ การเตรียมงานยังถือเป็นสิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงความสามัคคีของคนในเมือง พิธีที่จัดขึ้นภายในเขตกำแพงเมืองชั้นในอยู่ภายใต้ความรับผิดชอบของชุมชนทั้ง ๑๐ แห่งที่อาศัยอยู่ในบริเวณใกล้เคียงนั้น อีกทั้งยังมีองค์กรของภาครัฐและเอกชนร่วมสนับสนุนพิธีด้วย วันประกอบพิธีมักจะตรงกับวันหยุดสัปดาห์ซึ่งเป็นวันที่สถานที่ราชการและเอกชนเปิดทำการ ฉะนั้นแล้ว นักเรียน นักศึกษา ผู้ที่ทำงานให้ส่วนราชการ และเอกชนจะไม่สามารถเข้าร่วมพิธีดังกล่าวได้ แต่ผู้วิจัยก็ให้เห็นความพยายามมาร่วมเป็นส่วนหนึ่งของพิธีทำบุญเมืองและสืบชะตาเมือง

^{๓๗} อ่านเพิ่มเติมใน ชัยนัต วรรณนะภูติ, “ “คนเมือง” : ตัวตน การผลิตซ้ำสร้างใหม่ และพื้นที่ทางสังคมของคนเมือง,” ใน อยู่ชายขอบ มองลวดความรู้, อานันท์ กาญจนพันธุ์, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: มติชน, ๒๕๔๕), หน้า ๓๓-๔๕.

เชียงใหม่ของคนเหล่านี้ โดยการแวะมาร่วมทำบุญตั้งแต่เช้าตรู่ก่อนเวลาทำงาน บางคนก็นั่งรถขององค์กรมายังสถานที่ประกอบพิธีเพื่อนำปัจจัยมาร่วมทำบุญ บางคนประกอบอาชีพอิสระจะหยุดงานครึ่งวันเพื่อมาร่วมพิธี ส่วนกลุ่มคนที่สามารถมาร่วมพิธีได้จะมาร่วมพิธีอย่างเนืองแน่นทั้ง ๑๐ จุด สิ่งเหล่านี้สะท้อนออกมาให้เห็นว่าพิธีทำบุญเมืองและสืบชะตาเมืองเชียงใหม่เป็นพิธีกรรมที่เกิดจากความร่วมมือร่วมแรงของคนเชียงใหม่ ในขณะที่พิธีบูชาผีปู่แสะย่าแสะก็เป็นพิธีที่เกิดจากความร่วมมือของชาวบ้านในตำบลแม่เหียะ แต่การนำเสนอให้เห็นถึงภาพความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชุมชนไม่ได้เป็นถูกเน้นมากเท่า ๒ พิธีข้างต้น เมื่อเทศบาลตำบลแม่เหียะเข้ามามีส่วนจัดการพิธี การช่วยกันแผ่เงาดวงเลี้ยงผีของชาวบ้านก่อนงานก็ตกเป็นหน้าที่ของเทศบาลเข้ามาจัดการดูแลแทน งบประมาณจากเทศบาลทำให้ชาวบ้านไม่ต้องเรียกรายเงินกันมาซื้อควายดำเหมือนในอดีต สิ่งที่สะท้อนและเน้นย้ำออกมาในพิธีกรรมกลับเป็นว่าพิธีบูชาผีปู่แสะย่าแสะเป็นพิธีกรรมที่มีชื่อเสียงประจำท้องถิ่น ปัจจุบันพิธีกรรมบูชาปู่แสะย่าแสะหรือที่ชาวบ้านเรียกว่าพิธีเลี้ยงดวงนั้นได้กลายเป็นสัญลักษณ์ประจำชุมชนแม่เหียะไปเรียบร้อยแล้ว กระทั่งเป็นท่อนหนึ่งของคำขวัญประจำชุมชนที่ว่า “ประเพณีเลี้ยงดวงสงวน้ำพระธาตุ ถิ่นปราชญ์ล้านนา ภูมิปัญญาท้องถิ่นดินขอ น้ำแม่เหียะหล่อชีวี” หากพิจารณาบริบทของชุมชนแม่เหียะแล้วจะพบว่า ประวัติศาสตร์ชุมชนมีความเกี่ยวเนื่องกับพิธีบูชาปู่แสะย่าแสะและทำให้สามารถสืบทอดพิธีกรรมนี้มาได้จนถึงปัจจุบัน

๔.๒ บทบาทของพิธีกรรมที่เกี่ยวกับผีอารักษ์ในเมืองเชียงใหม่ปัจจุบัน

๔.๒.๑ บทบาทในการตอบสนองความต้องการทางด้านจิตใจ

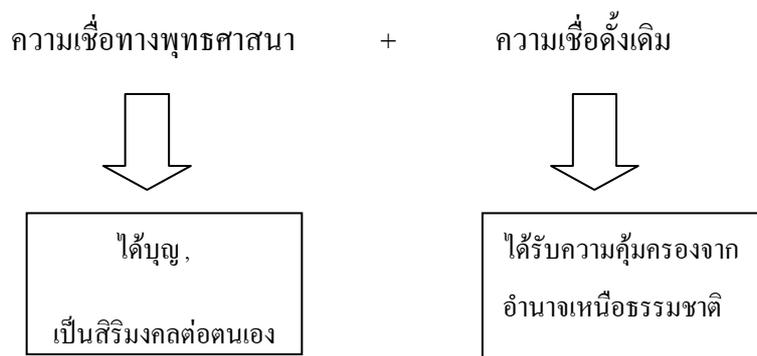
กล่าวได้ว่า หน้าที่ที่สำคัญอย่างหนึ่งของการประกอบพิธีกรรม คือช่วยให้มนุษย์มีความรู้สึกมั่นคงทางใจ ช่วยให้ผู้ที่มีความสบายใจขึ้นต่อสถานการณ์ที่อยู่เหนือการควบคุม พิธีกรรมจึงมักเกี่ยวข้องกับการติดต่อสื่อสารอำนาจเหนือธรรมชาติซึ่งมีกำลังเหนือกว่าให้เข้าช่วยเหลือ เช่น การติดต่อกับแดนเพื่อขอฝน การเข้าทรงเพื่อให้ผีเจ้านายช่วยรักษาโรค เป็นต้น ในกรณีของพิธีกรรมที่เกี่ยวกับผีอารักษ์เมืองเชียงใหม่ก็มีลักษณะเป็นพิธีที่ช่วยให้เกิดความมั่นคงทางใจกับประชาชนในเมือง เพราะการบูชาอารักษ์เมืองนอกจากจะช่วยให้อารักษ์เกิดความพอใจคุ้มครองคนในเมืองและบันดาลความอุดมสมบูรณ์ให้กับบ้านเมืองตามความเชื่อดั้งเดิมแล้ว เมื่อ

พิธีกรรมเหล่านี้ถูกผสมผสานเข้ากับพุทธศาสนาแนวคิดเรื่องสิริมงคลก็ถูกผนวกเข้ามาในพิธีด้วย ฉะนั้น การเข้ามามีส่วนร่วมในพิธีไม่ว่าจะด้วยคนอายุ อาชีพใด หากมาด้วยความเชื่อ ความศรัทธาในสิ่งศักดิ์สิทธิ์และพิธีกรรมนั้นๆก็จะบังเกิดผลตอบสนองความต้องการทางใจในระดับปัจเจกได้ทันที ซึ่งผลในระดับนี้ถือเป็นบทบาทของพิธีกรรมในเชิงจิตวิทยา (psychological function)

พิธีกรรมเกี่ยวกับอารักษ์เมืองเชียงใหม่ทั้งสามพิธีเป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความอุดมสมบูรณ์ สังคมเกษตรกรรมถือว่าสภาพอากาศเป็นปัจจัยสำคัญที่จะส่งผลต่อการเพาะปลูกแต่ปัจจัยนี้อยู่เหนือการควบคุมของมนุษย์ เกษตรกรรมจึงถือเป็นอาชีพที่อยู่บนพื้นฐานของความเสี่ยง ด้วยเหตุนี้การทรงเจ้าเพื่อทำนายทายทักความอุดมสมบูรณ์ การบวงสรวงอารักษ์เมืองเพื่อร้องขอให้ฝนตกลงมาอย่างเพียงพอจึงเกิดขึ้นเพื่อสร้างความมั่นใจให้แก่เกษตรกร ในอดีตเชียงใหม่ยังคงเป็นท้องถิ่นที่ประชาชนทำอาชีพทางการเกษตรอยู่เป็นจำนวนมาก ชาวบ้านจึงประกอบพิธีนี้ขึ้นด้วยหวังผลทางด้านความอุดมสมบูรณ์โดยตรง นายรัตน์ ศิรินนทา อายุ ๖๐ ปี ชาวบ้านในตำบลแม่เหิยะได้ให้ข้อมูลแก่ผู้วิจัยว่า สมัยก่อนพื้นที่ในหมู่บ้านเป็นพื้นที่นาจำนวนมาก คนก็เคยทำนา ช่วงนั้นคนได้เข้าร่วมพิธีบูชาปู่แสะย่าแสะเป็นประจำเพื่อขอให้ฟ้าฝนตกต้องตามฤดูกาล แต่ต่อมาเมื่อชาวบ้านขายนาไปสร้างหมู่บ้าน คนได้เปลี่ยนอาชีพมาเลี้ยงกบขาย จากนั้นนานๆทีจึงเข้าร่วมพิธีสักครั้ง^{๓๘} อย่างไรก็ตาม แม้ในขณะนี้สภาพสังคมเกษตรกรรมในเมืองเชียงใหม่ลดลงอย่างมากจนแทบจะไม่เหลือให้เห็นแล้ว แต่ความอุดมสมบูรณ์ในเรื่องของฝนฟ้าก็ยังคงมีผลกระทบต่อผู้คนที่อาศัยอยู่ในเมืองตราบไคที่ยังคงต้องบริโภคข้าว และผลผลิตทางการเกษตรอื่นๆอยู่ ในแง่นี้ความอุดมสมบูรณ์มีผลต่อความต้องการสินค้าเกษตรในท้องตลาด หากปีใดเกิดภัยพิบัติทางธรรมชาติ หรือฝนแล้ง เกษตรกรเพาะปลูกได้ผลผลิตไม่เพียงพอต่อความต้องการย่อมส่งผลให้เกิดภาวะข้าวขาดหมากแพงอันเป็นผลกระทบที่เกิดกับผู้คนที่ทุกกลุ่มอาชีพ ทั้งในเมืองและในชนบท บทบาทของพิธีกรรมเกี่ยวกับอารักษ์เมืองเชียงใหม่เพื่อตอบสนองความต้องการด้านความมั่นคงทางจิตใจในแง่ความอุดมสมบูรณ์จึงยังคงดำรงอยู่ต่อไป

^{๓๘} สัมภาษณ์ รัตน์ ศิรินนทา, ๘ มกราคม ๒๕๕๔.

นอกเหนือจากเรื่องความอุดมสมบูรณ์แล้ว บทบาทของพิธีกรรมเกี่ยวกับอารักษ์เมือง เชียงใหม่ยังคงตอบสนองความต้องการทางจิตใจของปัจเจกชนในด้านต่างๆอีกมากมายดังที่พบจาก ข้อมูลสัมภาษณ์ว่ามีการอธิษฐานขอพรทั้งให้ตนเองดีมีสุข มีสุขภาพแข็งแรงหายจากโรคภัยไข้เจ็บ มีโชคลาภ ฯลฯ ที่สำคัญที่สุดซึ่งผู้เข้าร่วมพิธีให้คำตอบไปในทิศทางเดียวกันคือความรู้สึกว่า ตนได้ทำมาบุญ และเป็นสิริมงคลต่อตนเองและครอบครัว บทบาทอย่างหลังนี้เป็นลักษณะ ความคิดแบบพุทธศาสนาที่เข้ามาผสมผสานอยู่ในพิธีกรรมเกี่ยวกับอารักษ์เมืองเชียงใหม่ซึ่งมี แนวคิดในพิธีดั้งเดิมเป็นการนับถืออำนาจเหนือธรรมชาติ (animism) การผสมผสานความเชื่อ ระหว่างพุทธและผีที่เกิดขึ้นในพิธีกรรมเหล่านี้ ส่งผลด้านดีในแง่ของการขยายวงกว้างต่อการ ตอบสนองทางด้านจิตใจของผู้คนหลากหลายกลุ่มขึ้น เป็นการประนีประนอมและผ่อนปรน ความรู้สึกขัดแย้งในจิตใจในกรณีของคนบางกลุ่มที่บอกว่าไม่เชื่อเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติ

ในพิธีบูชาเสาอินทขิล การสงฆ์พระพุทธรูปฝนแสนห่า นอกจากจะเพื่อให้เกิดความ อุดมสมบูรณ์แก่บ้านเมืองแล้วก็ยังเป็นการเสริมสิริมงคล ให้ผู้ที่มาสงฆ์ให้เกิดความร่มเย็น อยู่ดีมี สุขและยังถือโอกาสขอพรจากพระพุทธรูปสำคัญประจำเมืองที่ในปีหนึ่งๆจะอาราธนาออกมา เพียงสองครั้งด้วย ในส่วนของกุ่มกั้นซึ่งนับถือในฐานะที่เป็นอารักษ์และเป็นผู้อัญเชิญเสา อินทขิลลงมาจากสวรรค์นั้น ก็มีผู้ไปขอพรเรื่องการเกณฑ์ทหาร การค้าขาย ซึ่งเรื่องเหล่านี้ล้วน แต่เป็นภาวะของความไม่แน่นอนที่บุคคลต้องการหาที่พึ่งทางใจทั้งสิ้น

ส่วนในพิธีทำบุญเมืองและสืบชะตาเมืองเชียงใหม่ นอกจากประชาชนจะเข้าร่วมในพิธี เพื่อเป็นการทำบุญให้ตนเอง พร้อมกับทำบุญให้เมืองแล้ว มีผู้ร่วมงานบางคนยังเชื่อว่าการเข้า

ร่วมพิธีจะปิดเป่าเคราะห์ร้ายที่ตนเองกำลังประสบอยู่ให้หายไปได้ บางคนได้เก็บสายสิญจน์และ
น้ำพระพุทธมนต์ไปประพรมให้กับลูกๆที่บ้านที่กำลังไม่สบายด้วยเชื่อว่า สิ่งศักดิ์สิทธิ์จะช่วย
คุ้มครองให้ลูกหายป่วยในเร็ววันและเกิดกำลังใจขึ้นมาได้ นอกจากนี้ ในบทสวดกล่าวคำโอกาส
เวณยานในพิธีทำบุญเมืองและสืบชะตาเมืองเชียงใหม่ จะมีคำให้พรที่ตอบสนองต่อความ
ต้องการของปัจเจกบุคคล ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของโชคลาภ ความเจริญก้าวหน้า การพ้นจากโรคภัย
อันตราย ฯลฯ ดังนี้

“ขอหื้อประกอบไปด้วยอายุปี อายุเดือน อายุวัน อายุยาม โชคปี โชคเดือน
โชควัน โชคยาม แม้นจะอยู่ที่หอห้อมิซย ไปก็ขอห้อมิโชค มีลาภ ผาเบเป็ ปิยวันตา หื้อได้เป็น
ที่รักแก่คนและเทวดา ขอหื้อผู้ซุนคนจงมีความสุข มีความเจริญ มีความรุ่งเรือง มีความก้าวหน้า
มีสติปัญญาอันเฉลียวฉลาด มีโชคมีลาภ พ้นจากโรคาภัยอุปัทวะ กังวลอันตราย ฮิมาคำขึ้น
ดำเนินกิจการอันใดก็ขอหื้อสำเร็จตามมโนมัยปฏิธานทุกประการ”*

เห็นได้ว่า ในปัจจุบันพิธีเกี่ยวกับศิวารักษ์เมืองเชียงใหม่ซึ่งเป็นพิธีระดับเมืองได้มี
บทบาทในการตอบสนองต่อความต้องการของปัจเจกมากขึ้นกว่าในอดีต และมีแนวโน้มบทบาท
ในด้านนี้จะขยายตัวมากขึ้นเรื่อยๆ

๔.๒.๒ บทบาทในการตอบสนองความต้องการทางสังคม

วัตถุประสงค์หลักของการจัดพิธีบูชาอารักษ์เมือง ก็เพื่อต้องการให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์เกิดความ
พอใจและช่วยปกป้องคุ้มครองตนเองและบ้านเมือง จุดประสงค์ของการจัดพิธีในข้อนี้ถือว่าเป็น
การตอบสนองความต้องการของสังคมในแง่ความมั่นคงปลอดภัย ประการต่อมา ความเชื่อว่า
อารักษ์เมืองมีอำนาจในการลงโทษ หากประชาชนกระทำผิดไปจากข้อกำหนดในสังคมหรือกระทำ
การอันล่วงเกินอารักษ์เมืองนั้นเป็นลักษณะของการควบคุมสังคมอีกชั้นหนึ่ง ในข้อนี้ถือว่าเป็นการ
ตอบสนองความต้องการของสังคมในแง่การรักษาความเรียบร้อยในสังคม ประการสุดท้าย การมี
ความเชื่อที่ว่าอารักษ์เมืองมีหน้าที่ดูแลพื้นที่ในเขตแดนที่ตนควบคุม ในกรณีนี้เขตแดนของอารักษ์
ตนนั้นอยู่ในเขตพื้นที่ป่า ความเกรงกลัวต่ออำนาจเหนือธรรมชาติที่ยังคงดำรงอยู่ในสังคมทำให้

* ส่วนหนึ่งของคำโอกาสเวณยานในพิธีทำบุญเมืองและสืบชะตาเมืองเชียงใหม่ หน่วยพิธีประจำอำเภอ ปีพ.ศ.
๒๕๕๓ กล่าวโดย พ่อหนานคุณศักดิ์ บัณฑิต.

ชาวบ้านไม่กล้าเข้าไปรื้อกล้าพื้นที่บริเวณนั้นซึ่งทำให้เกิดผลตอบสนองความต้องการของสังคมในแง่การรักษาสภาพแวดล้อมของเมือง

บทบาทของความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับอารักษ์เมืองเชียงใหม่ในการตอบสนองความต้องการทางสังคมในแง่ความมั่นคงปลอดภัยพบในทั้งสามพิธีกรรมที่เป็นกรณีศึกษาซึ่งมีตั้งแต่ในระดับชุมชนอย่างพิธีบูชาปู่สะย่าสะ และระดับเมืองอย่างพิธีบูชาเสาอินทขิล และพิธีทำบุญเมืองและสืบชะตาเมืองเชียงใหม่ พิธีกรรม ๒ ใน ๓ นี้ยังมีตำนานมารองรับความเชื่อที่ว่าหากไม่บวงสรวง สักการบูชาแล้วจะทำให้เกิดความพินาศลบิหายแก่บ้านเมือง ในพิธีบูชาปู่สะย่าสะชาวบ้านในชุมชนแม่เหียะมีความเชื่อว่าหากปีใดเลี้ยงปู่สะย่าสะไม่ดี หรือไม่ได้จัดพิธีจะทำให้ “ยักษ์กินคน” คือคนในชุมชนจะล้มป่วย และเสียชีวิตไปโดยไม่ทราบสาเหตุ ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าปู่สะย่าสะมาเอาชีวิตไปเพื่อทดแทนชีวิตควายที่ไม่ได้รับการบวงสรวงในปีนั้นๆ การละเลยการจัดพิธี หรือ จัดพิธีไม่ดีจึงถือเป็นการคุกคามความปลอดภัยในชีวิตของคนในชุมชนแม่เหียะ ส่วนพิธีทำบุญเมืองและสืบชะตาเมืองเชียงใหม่ก็ปรากฏบทบาทในแง่นี้อย่างเด่นชัดไม่แพ้กัน จุดประสงค์หลักของการจัดพิธีนี้ขึ้นมาก็เพื่อเป็นการต่ออายุเมือง และส่งเสริมสิริมงคลให้แก่เมืองซึ่งจะจัดกระทำทุกปีเป็นประจำ และเมื่อใดก็ตามที่บ้านเมืองเกิดเหตุเภทภัยขึ้น พิธีทำบุญสืบชะตาเมืองจะถูกจัดขึ้นพิเศษอีกครั้งเพื่อปิดเป่าความชั่วร้ายและภัยพิบัติออกไปจากบ้านเมือง กรณีตัวอย่างเมื่อปีพ.ศ. ๒๕๔๕ จังหวัดเชียงใหม่ประสบปัญหาน้ำท่วม ในปีนั้นเทศบาลนครเชียงใหม่จึงมีการจัดพิธีสืบชะตาเมืองขึ้นถึงสองครั้ง คือจัดตามประเพณีในครั้งแรก และจัดเพื่อปิดเป่าปัญหาน้ำท่วมในครั้งที่สอง

บทบาทต่อมา คือการตอบสนองความต้องการของสังคมในแง่การรักษาความเรียบร้อยในสังคม ปรากฏชัดเจนที่สุดในความเชื่อและพิธีกรรมบูชาปู่สะย่าสะ บริเวณท้องถื่นตำบลแม่เหียะซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าอยู่ในความดูแลของปู่สะย่าสะ การกระทำต่างๆของคนในชุมชนจะอยู่ในความรับรู้ของปู่สะย่าสะทั้งหมด ความเชื่อเรื่องปู่สะย่าสะมีอำนาจในการดูแลความเรียบร้อยในชุมชนจะถูกตอกย้ำซ้ำๆทุกปีในพิธีกรรม เมื่อถึงเวลาประทับทรงในพิธี ร่างทรงจะออกมากล่าวความเป็นไปของชุมชนและกล่าวสั่งสอนตักเตือน บางรายที่เข้าไปรับพรก็จะได้รับการบอกกล่าว

ตกเดือนเป็นกรณีๆไป นอกจากนี้ ยังมีการกล่าวตั้งสอนและให้กำลังใจผู้นำชุมชนให้ดูแลลูกบ้านให้ดี คนคือปู่แสะย่าแสะจะคอยจับตาดูการทำงานของผู้นำชุมชนอีกทีหนึ่ง^{๓๕}

ประการสุดท้ายคือ บทบาทในการตอบสนองความต้องการของสังคมในแง่การรักษาสภาพแวดล้อมของเมืองซึ่งก็เป็นบทบาทสำคัญในพิธีบูชาปู่แสะย่าแสะเช่นเดียวกัน คงเถียงผีอันเป็นสถานที่ที่ใช้ในการประกอบพิธีนั้น ชาวบ้านเชื่อว่า พื้นที่บริเวณนั้นและบริเวณโดยรอบเป็นที่สิงสถิตของปู่แสะย่าแสะและผีอื่นๆ มิควรเข้าไปรบกวน อันที่จริงพื้นที่บริเวณนั้นอยู่ในเขตของอุทยานแห่งชาติคอกยสุเทพ – ปุย และเป็นแหล่งต้นน้ำของชุมชนแม่เหิระอีกด้วย การมีความเชื่อว่ามีอำนาจเหนือธรรมชาติปกครองอยู่บริเวณนั้นส่งผลให้ไม่มีใครในชุมชนกล้าเข้าไปตัดไม้ทำลายป่า พื้นที่ป่านั้นจึงยังคงอุดมสมบูรณ์ พระสงฆ์และชาวบ้านในชุมชนได้ให้ข้อมูลแก่ผู้วิจัยว่า พิธีบูชาปู่แสะย่าแสะมีจุดประสงค์ที่สำคัญข้อหนึ่งก็เพื่อเป็นการรักษาป่าต้นน้ำให้ยังคงอุดมสมบูรณ์ตราบนานทุกวันนี้แน่นอน

๔.๒.๓ บทบาทในการตอบสนองนโยบายของรัฐด้านการสืบสานประเพณีของจังหวัด

ความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติแม้จะเป็นสิ่งสากลที่เกิดขึ้นทั่วโลก แต่การแสดงออกในแต่ละกลุ่มสังคมก็มีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างกันออกไปตามระบบแบบแผนของสังคมนั้นๆจนกล่าวได้ว่าความเชื่อประเภทนี้เป็นวัฒนธรรมเฉพาะถิ่นอย่างหนึ่ง และเพื่อจะเก็บรักษาความเชื่อใดๆเอาไว้ พิธีกรรมถือเป็นปัจจัยสำคัญอย่างยิ่งประการหนึ่ง เพราะพิธีกรรมเป็นกระบวนการสำคัญในการสืบทอด(transmission) ความคิดความเชื่อต่างๆที่มักบรรจุในพิธีกรรมในรูปแบบของสัญลักษณ์ พิธีกรรมจึงเป็นสิ่งที่ต้องกระทำอย่างต่อเนื่องเพื่อต่อยุ่และถ่ายทอดความเชื่อนั้นๆ และเพื่อแสดงอัตลักษณ์ของกลุ่มคนในสังคม

ในกรณีของจังหวัดเชียงใหม่ก็ได้ใช้พิธีกรรมในการสืบทอดความเชื่อเรื่องอารักษ์ประจำเมืองซึ่งถือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สำคัญยิ่ง พิธีกรรมเกี่ยวกับอารักษ์เมืองถือได้ว่าเป็นพิธีกรรมระดับเมืองที่จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมีการประสานงานร่วมมือกันทุกฝ่ายตั้งแต่ระดับบนคือผู้บริหารบ้านเมืองไปจนกระทั่งระดับล่างคือประชาชนในเมือง นับตั้งแต่อดีต พิธีกรรมประเภทนี้ชาวบ้านไม่สามารถจัดขึ้นเองได้โดยปราศจากเจ้าเมืองเนื่องจากเป็นพิธีใหญ่และมีความสำคัญเกี่ยวข้องกับ

^{๓๕} เทศบาลตำบลแม่เหิระ, พิธีเลี้ยงดวง ๒๕๔๕ [จัดพิมพ์], ๒๕๔๕.

ความเป็นไปของเมือง พิธีกรรมเกี่ยวกับอารักษ์เมืองต้องมีเจ้าเมืองเป็นผู้นำขับเคลื่อนให้เกิดการจัดพิธีขึ้นมาในแต่ละครั้ง จากนั้นจึงค่อยมอบหมายหน้าที่ให้ข้าราชการไปประสานงานจัดการทำพิธีในส่วนต่างๆของเมืองโดยมีประชาชนเข้าร่วมในพิธีด้วย ในปัจจุบัน ระบบกษัตริย์ในอาณาจักรล้านนาล่มสลายไปเมื่อถูกผนวกเข้าเป็นดินแดนเดียวกับสยาม เชียงใหม่เปลี่ยนฐานะเป็นจังหวัดหนึ่งของประเทศไทย ผู้เข้ามามีบทบาทแทนเจ้าเมืองในอดีตคือผู้ว่าราชการจังหวัด แต่การจะจัดพิธีกรรมเพื่อเป็นบูชาอารักษ์เมืองก็ยังคงต้องอาศัยคำสั่งและการประสานงานจากผู้บริหารบ้านเมืองระดับสูงกระตุ้นให้เกิดพิธีกรรมขึ้นมาก่อนเช่นเดียวกับในอดีต จากนั้นประชาชนในเมืองจึงตอบสนองนโยบายของรัฐ โดยร่วมมือกันจัดพิธีขึ้นมา ฉะนั้นจึงกล่าวได้ว่าในปัจจุบัน ส่วนราชการเข้ามาเป็นเรี่ยวแรงสำคัญของการจัดการพิธี พิธีกรรมเกี่ยวกับอารักษ์เมืองเชียงใหม่ในกรณีศึกษาล้วนแต่เป็นพิธีที่อยู่ในโครงการยุทธศาสตร์จังหวัด *กลุ่มการอนุรักษ์ ถ่ายทอดและส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม จารีตประเพณี วิถีชีวิต ภูมิปัญญาท้องถิ่นทั้งสิ้น* ทั้งนี้เพื่อให้ได้ผลทางตรงในการอนุรักษ์และสืบสานวัฒนธรรมล้านนาอันเป็นอัตลักษณ์ของจังหวัดเชียงใหม่และยังให้เกิดผลทางอ้อมคือเป็นจุดขายในการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอีกด้วย จากการศึกษาของผู้วิจัย พบว่าจังหวัดเชียงใหม่ประสบความสำเร็จในการตอบสนองนโยบายของรัฐดังกล่าวในระดับที่น่าพอใจ

กระบวนการสืบสานประเพณีจังหวัดผ่านพิธีกรรมเกี่ยวกับอารักษ์เมืองเชียงใหม่ในกรณีศึกษาทั้งสามพิธีพบลักษณะของการอนุรักษ์และสืบทอดความเชื่อและพิธีกรรมดังกล่าว ในแต่ละขั้นตอนของพิธียังสามารถตอบสนองนโยบายของรัฐได้เป็นอย่างดี ตั้งแต่ ขั้นตอนการตระเตรียมพิธีกรรม จนกระทั่งขั้นตอนการจัดพิธีกรรม

๑) ขั้นตอนการตระเตรียมพิธีกรรม

ดังที่กล่าวไปในตอนต้นแล้วว่า พิธีกรรมเกี่ยวกับอารักษ์เมืองเชียงใหม่จะเกิดขึ้นไม่ได้เลยหากขาดผู้นำของเมืองเป็นกระตุ้นให้จัดเกิดพิธีกรรมขึ้นมา ในการเตรียมพิธี ส่วนราชการจะต้องร่างกำหนดโครงการและงบประมาณ จากนั้นก็ออกหนังสือขอความร่วมมือไปยังส่วนต่างๆของเมืองนับตั้งแต่ภาคราชการ ภาคเอกชน ลงไปจนกระทั่งถึงระดับประชาชนเพื่อให้เกิดการร่วมมือกันทุกฝ่าย การกระจายงานในพิธีกรรมเกี่ยวกับอารักษ์เมืองเชียงใหม่นี้เป็นไปในลักษณะทั้งแนวนอนและแนวตั้ง ในแนวนอนคือส่วนราชการกระจายความรับผิดชอบและขอความร่วมมือระหว่างองค์กร จากนั้นจึงจะเข้าสู่ขั้นตอนในแนวตั้งคือแต่ละองค์กรจะแจกงานลงไปให้กับหน่วย

ต่างๆที่อยู่ได้สังกัดหรืออยู่ในเขตความรับผิดชอบของตน เพื่อให้ได้ผลตามนโยบายการอนุรักษ์และสืบสานประเพณีท้องถิ่นส่วนราชการจำเป็นต้องพึ่งพาประชาชนที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในเรื่องพิธีกรรมดังกล่าวเพื่อจะจัดพิธีกรรมออกมาได้อย่างถูกต้องสมบูรณ์ตามธรรมเนียมล้านนาเดิมมากที่สุด นับตั้งแต่การหาฤกษ์ยามในการประกอบพิธี การทำเครื่องประกอบพิธี การจัดสถานที่ ในส่วนดังกล่าวนี้ได้อาศัยพระสงฆ์ มัคทายก รวมไปถึงชาวบ้านที่เชี่ยวชาญในเรื่องเครื่องประกอบพิธี มาร่วมมือกับภาครัฐเพื่อสนองนโยบายดังกล่าว และยังนับเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนในชุมชนได้เรียนรู้และสืบทอดรายละเอียดของการจัดเตรียมพิธีอันถือเป็นบริบทที่สำคัญของพิธีจากรุ่นสู่รุ่นอีกด้วย

พิธีทำบุญเมืองและสืบชะตาเมืองเชียงใหม่ที่ถูกฟื้นฟูขึ้นมาในพ.ศ. ๒๕๑๑ โดยเทศบาลนครเชียงใหม่ นั้น มีวัตถุประสงค์ของการจัดงานข้อหนึ่งระบุว่า “เพื่ออนุรักษ์วัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่นให้คงอยู่สืบไป” การอนุรักษ์วัฒนธรรมในที่นี้เป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องมาตั้งแต่การจัดเตรียมงาน เทศบาลนครเชียงใหม่จะเริ่มกำหนดวันประกอบพิธีโดยขอความร่วมมือจากพระครูอดุลสีกกิตติ์ ซึ่งเป็นเชี่ยวชาญในการหาฤกษ์ยามตามแบบล้านนามาช่วยเลือกวันประกอบพิธีให้ จากนั้นจึงกระจายความรับผิดชอบการจัดพิธีกรรมทั้ง ๑๐ หน่วยพิธี (กำแพงเมืองทั้งห้า แจ่งเมืองทั้งสี่ และกลางเวียง) ไปยังโรงเรียนเทศบาลทั้ง ๑๑ แห่งและประชาชนในชุมชนที่อาศัยใกล้เคียงหน่วยพิธีนั้นๆ ในหน่วยพิธีหนึ่งๆ เมื่อมีคำสั่งจากเทศบาล ครูในโรงเรียนเทศบาล องค์กรในชุมชน และตัวแทนของคนชุมชนจะเข้าประชุมร่วมกันเพื่อปรึกษาหารือ และแบ่งหน้าที่รับผิดชอบในการจัดงาน เมื่อแบ่งสรรหน้าที่กันเรียบร้อยแล้วชาวบ้านผู้มีหน้าที่ในการจัดเตรียมเครื่องประกอบพิธีก็จะเริ่มลงมือทำงาน โดยมีคนในชุมชนมาช่วยกันเตรียมเครื่องประกอบพิธีเหล่านี้ด้วย ซึ่งในขั้นตอนนี้จะทำให้ผู้ที่มาช่วยเตรียมงานเกิดการเรียนรู้ การจัดพิธีกรรมซ้ำๆกันทุกปีจะทำให้คนในชุมชนที่มาช่วยเตรียมงานจดจำรายละเอียดของเครื่องประกอบพิธีได้มากขึ้นซึ่งถือว่าเป็นการตอบสนองนโยบายของรัฐในเรื่องการสืบทอดภูมิปัญญาและความเชื่อของพิธีกรรมไปในตัวด้วย

ส่วนในพิธีบูชาเสาอินทขิลซึ่งเทศบาลนครเชียงใหม่เป็นผู้รับผิดชอบในการจัดงานเช่นเดียวกันนั้น ก่อนจัดงานจะมีการประชุมหารือในส่วนของเจ้าหน้าที่ของส่วนราชการร่วมกับเจ้าอาวาสและพระจากวัดเจดีย์หลวงเพื่อเตรียมงานทุกปีโดยมีการขอความร่วมมือไปยังภาคส่วน

ต่างๆในจังหวัด เช่น โรงเรียนต่างๆในจังหวัดเชียงใหม่ กลุ่มหนุ่มสาว กลุ่มอนุรักษ์ ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน ฯลฯ เพื่อประสานงานในแง่การประชาสัมพันธ์และการแสดงแบบล้านนา บนเวลาเพื่อเป็นการสมโภชเสนาอินทพิลและยังเป็นการแสดงถึงอัตลักษณ์ของจังหวัดเชียงใหม่ในเวลาเดียวกันอีกด้วย นอกจากนี้ในระดับชาวบ้านยังมีกรณีศึกษาที่สนับสนุนเรื่องการสืบทอดภูมิปัญญาในการจัดเตรียมเครื่องประกอบพิธีจากรุ่นหนึ่งสู่รุ่นหนึ่งอันเป็นลักษณะของการสืบสาน ประเพณีที่ชาวบ้านกระทำเพื่อร่วมมือกับภาคราชการคือกรณีนายสิงห์คำ ดวงดอก อายุ ๗๐ ปี ผู้มีหน้าที่ในการจัดเตรียมเครื่องขันบูชาเสนาอินทพิลในปัจจุบัน ได้ให้ข้อมูลแก่ผู้วิจัยว่า ตนได้เข้ามาช่วยผู้ใหญ่เตรียมเครื่องขันบูชาเสนาอินทพิลมาตั้งแต่อายุประมาณ ๑๒ -๑๓ ปี ซึ่งในตอนนั้นจะมาช่วยงานเล็กน้อยๆเช่น เสริฟน้ำ หรือทำความสะอาดสถานที่ แต่ก็อาศัยการสังเกต จดจำเรื่อยมา จนกระทั่งเมื่อโตขึ้นก็มีโอกาสได้เรียนรู้และช่วยจัดเครื่องขันบูชาอินทพิลจริงทุกๆปีจนเกิดความชำนาญและก็ได้รับหน้าที่หลักในการเตรียมเครื่องขันในพิธีบูชาเสนาอินทพิลในที่สุด^{๑๐}

ส่วนในพิธีบูชาปู่สะย่าสะนั้น แม้ก่อนที่ทางเทศบาลตำบลจะเข้ามามีบทบาทในการจัดพิธีชาวบ้านในชุมชนจะกระทำกันเองอยู่แล้วโดยมีผู้นำชุมชนเป็นผู้นำในการทำพิธี แต่เมื่อเทศบาลตำบลเข้ามารับหน้าที่ในส่วนนี้ ทางเทศบาลตำบลก็มีการร่างโครงการและอนุมัติงบประมาณการจัดพิธีและกระจายงานให้ชาวบ้านแบ่งหน้าที่กันชัดเจน แต่ละหมู่บ้านจะมีหน้าที่รับผิดชอบต่างกัน เช่น ชาวบ้านหมู่ที่ ๒ จะรับผิดชอบหาซื้อควายที่ใช้ในการบวงสรวงและทำหน้าที่ฆ่าชำแหละควายในวันประกอบพิธี ชาวบ้านหมู่ที่ ๓ จะรับผิดชอบเตรียมเครื่องเช่น ไหว้ปู่สะย่าสะและเครื่องเช่น ไหว้ที่ใช้ในห่อผีน้อย ชาวบ้านหมู่ที่ ๔ จะรับผิดชอบเตรียมบายศรีและเครื่องขันบูชาปู่สะย่าสะซึ่งใช้ในพิธีบวงสรวงบริเวณศาลปู่สะย่าสะ เป็นต้น ซึ่งในการจัดเตรียมพิธีเหล่านี้นอกจากผู้ที่เป็น “แก้ว” หรือเป็นหลักในการจัดเตรียมแล้ว ชาวบ้านคนอื่นๆก็จะมาช่วยกันเตรียมเครื่องประกอบพิธีซึ่งถือเป็นกระบวนการเรียนรู้และสืบทอดบริบทของพิธีกรรม ดังเช่นในอีกสองพิธีที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

^{๑๐} สัมภาษณ์ สิงห์คำ ดวงดอก, ๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

๒) ขั้นตอนการจัดพิธีกรรม

เมื่อพิธีกรรมได้เริ่มขึ้น องค์ประกอบที่ตามมาคือ ผู้เข้าร่วมพิธี องค์ประกอบนี้เป็นส่วนสำคัญอย่างยิ่งในกระบวนการสืบทอดและประชาสัมพันธ์พิธีกรรมให้เป็นที่รู้จักแพร่หลายมากขึ้น ตั้งแต่การที่บุคคลเข้ามารับประสบการณ์ในพิธีกรรมเองแล้วนำไปบอกต่อ การเขียนบันทึก การบันทึกภาพ/วิดีโอ ฯลฯ การกระทำต่างๆของผู้เข้าร่วมพิธีดังกล่าวล้วนมีส่วนช่วยในการบันทึกรายละเอียดของพิธีกรรมไว้ทั้งในที่บันทึกอยู่ในความทรงจำของบุคคล และบันทึกในวัตถุต่างๆ ยิ่งกลุ่มคนที่เข้าร่วมพิธีมีจำนวนมากขึ้นเท่าใดการรับรู้และแพร่กระจายของพิธีกรรมนั้นก็ยิ่งมีมากขึ้นเท่านั้นซึ่งจะตอบสนองความต้องการในการสืบสานพิธีกรรมของผู้จัดได้ด้วยเช่นกัน รูปแบบของพิธีกรรมที่เกี่ยวกับอารักษ์เมืองเชียงใหม่จะมีรูปแบบที่ค่อนข้างเป็นทางการและยิ่งใหญ่ตั้งแต่พิธีเปิดซึ่งมีผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นประธาน มีเจ้านายฝ่ายเหนือ รวมถึงหัวหน้าในส่วนราชการต่างๆมาเป็นประธานร่วมในหน่วยพิธีย่อยๆกรณีที่จัดพิธีหลายจุดซึ่งลักษณะนี้จะเป็นการคงธรรมเนียมของการเป็นพิธีระดับเมืองในอดีตที่ให้เจ้าเมืองเป็นประธานในพิธี นอกจากนี้ พิธีกรรมเกี่ยวกับอารักษ์เมืองเชียงใหม่ในปัจจุบันมิได้เป็นพิธีกรรมที่จัดขึ้นเป็นการภายในอีกต่อไปแต่จะมีคนจากท้องถิ่นอื่นมาร่วมพิธีด้วย เพื่อจะให้การสืบสานประสบผลสำเร็จประเด็นอีกข้อที่จะละเอียดไม่ได้คือ การสื่อสารในพิธีเพื่อสร้างความเข้าใจให้แก่ผู้ร่วมพิธี ระหว่างการประกอบพิธีกรรม หากผู้จัดสามารถส่งสารที่ตนต้องการไปให้ผู้เข้าร่วมพิธีได้อย่างมีประสิทธิภาพ และมีวิธีจัดการให้สารที่อาจอยู่เหนือความเข้าใจของผู้เข้าร่วมพิธีบางกลุ่มเป็นที่เข้าใจได้ จึงจะนับว่าการเผยแพร่และสืบสานองค์ความรู้ในพิธีกรรมนั้นบรรลุผล

ในพิธีทำบุญเมืองและสืบชะตาเมืองเชียงใหม่ซึ่งมีวัตถุประสงค์หลักในการต่ออายุเมืองและเป็นพิธีกรรมที่จัดขึ้นอย่างยิ่งใหญ่ถึงสิบจุด ในพิธีนี้ได้ผู้นำเมือง คือผู้ว่าราชการจังหวัดมาเป็นประธานในหน่วยพิธีกลาง คือหน่วยพิธีอนุสาวรีย์สามกษัตริย์ ส่วนในหน่วยพิธีที่เหลือจะมีผู้นำในส่วนอื่นๆเช่น รองผู้ว่าราชการจังหวัด นายกเทศมนตรี ผู้บังคับการกองบิน ๔๑ ฯลฯ เป็นประธาน พิธีกรรมนี้มีบทบาทในเชิงท่องเที่ยวที่น้อยที่สุดในบรรดาพิธีที่นำมาศึกษาในครั้งนี้แต่ก็ยังคงพบว่ามีกรเขียนป้ายประชาสัมพันธ์การจัดงานไว้ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษเพื่อให้ชาวต่างชาติที่ทั้งมาท่องเที่ยวและพักอาศัยอยู่ในเมืองรับรู้ว่ามีพิธีกรรมนี้ในเมืองเชียงใหม่ด้วย นับเป็นการแสดงอัตลักษณ์ของชาวเชียงใหม่ให้เป็นที่ประจักษ์แก่ชาวต่างชาติอีกทางหนึ่ง ส่วนราชการยังสร้าง

บรรยากาศของความเป็นล้านนาโดยกำหนดให้ประธานในพิธี ข้าราชการ และผู้มีตำแหน่งในสังคมที่ประจำแต่ละหน่วยพิธีแต่งกายด้วยชุดพื้นเมือง นักเรียนจากโรงเรียนเทศบาลที่ถูกกำหนดให้มาร่วมงานก็ต้องแต่งกายด้วยชุดพื้นเมืองเช่นกัน อย่างไรก็ตามประชาชนทั่วไปที่มาร่วมงานสามารถแต่งกายด้วยชุดลำลองได้

พิธีบูชาเสาอินทขิล เทศบาลนครเชียงใหม่ใช้วิธีการประชาสัมพันธ์เป็นป้ายผ้าสามภาษา คือเขียนด้วยอักษรไทย อักษรล้านนา และป้ายผ้าภาษาอังกฤษ อันเป็นวิธีการประชาสัมพันธ์ให้ทั้งชาวไทยและต่างชาติรับรู้ตลอดจนแสดงอัตลักษณ์ของท้องถิ่นไปในตัวด้วย ในการเปิดงานผู้ว่าราชการจังหวัดจะมาเป็นประธานในพิธี นายกเทศมนตรีเป็นผู้กล่าวเปิดพิธี ตลอดทั้ง ๗ วันในพิธีจะมีผู้ทำหน้าที่พิธีกรสลับหมุนเวียนกันตลอดเพื่อบอกลำดับขั้นตอนการประกอบพิธี เสาประวัติความเป็นมาของพิธี บอกวิธีการปฏิบัติตนที่ถูกต้องในพิธี ประชาสัมพันธ์กิจกรรมต่างๆที่มีภายในวัด ฯลฯ ผู้ที่มารับหน้าที่พิธีกรประจำพิธีจึงต้องเป็นผู้มีความรู้เกี่ยวกับพิธีกรรมเป็นอย่างดีและนับเป็นส่วนสำคัญที่ช่วยสร้างความรู้ ความเข้าใจให้ผู้มาร่วมพิธี ในปีพ.ศ. ๒๕๕๓ สำนักยุทธศาสตร์ภาคเหนือตอนบนกลุ่มที่๑ ซึ่งมีจังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง แม่ฮ่องสอน ได้เลือกเอาประเพณีใส่ขันดอกหรือพิธีบูชาเสาอินทขิลเป็นประเพณีสำคัญจึงได้จัดให้มีการแสดงแสง สี เสียง “มหัศจรรย์ถิ่นล้านนา ดำน่านใส่ขันดอกบูชาเสาอินทขิล” ขึ้นในพิธีเป็นครั้งแรกเพื่อเป็นการประชาสัมพันธ์และให้ความรู้เกี่ยวกับตำนานเสาอินทขิลแก่ผู้ร่วมงาน และเพื่อให้ชาวต่างชาติที่มาร่วมชมงานเกิดความเข้าใจการแสดงจึงมีพิธีกรบรรยายภาษาอังกฤษควบคู่ไปด้วยซึ่งนับเป็นการสืบสานพิธีกรรมได้อย่างชาญฉลาด ส่วนในระดับครัวเรือน พบว่าสมาชิกในครอบครัวที่เป็นผู้ใหญ่จะพาบุตรหลานของตนมาร่วมสักการะเสาอินทขิล และสร้างน้ำพระพุทธรูปฝนแสนห่าเพื่อเป็นสิริมงคลแก่ตนเองซึ่งนับเป็นการสืบสานประเพณีของจังหวัดให้คนรุ่นหลังได้ซึมซับอีกทางหนึ่งด้วย

เช่นเดียวกับพิธีบูชาปู่แสะย่าแสะที่ผู้มาร่วมพิธีไม่ได้มีเพียงคนในชุมชนอีกต่อไปแล้ว ในแต่ละปีคนต่างถิ่นที่เคยได้ยินเรื่องราวของพิธีกรรมที่มีลักษณะหาดูได้ยากในปัจจุบันเช่นนี้ต่างหลั่งไหลเข้ามาร่วมพิธีมากขึ้น เทศบาลตำบลแม่เหียะจึงเตรียมพร้อมในการประชาสัมพันธ์ให้ความรู้แก่ผู้เข้าร่วมพิธีทั้งในส่วนของตำนานอันเป็นที่มาของการประกอบพิธี ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพิธี รวมถึงวิธีปฏิบัติตนในระหว่างเข้าร่วมพิธีโดยใช้แผ่นพับสองภาษา คือ ภาษาไทยและ

ภาษาอังกฤษแจกผู้ที่มาเข้าร่วมพิธี และมีพิธีกรทำหน้าที่ประชาสัมพันธ์รายละเอียดต่างๆตลอดทั้งพิธี ในแง่พิธีการ ในขบวนแห่และพิธีกรรม นายเทศมนตรีตำบลแม่เหิยะจะเป็นผู้นำขบวนและเป็นประธานในพิธี แวดล้อมด้วยหมู่ข้าราชการและชาวบ้านที่มีหน้าที่สำคัญในการประกอบพิธี สิ่งที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งก็คือสื่อมวลชนได้รับสิทธิพิเศษในการเข้าไปในเขตพิธีกรรม แม้การกระทำในลักษณะนี้จะมีชาวบ้านบางกลุ่มไม่เห็นด้วยแต่ก็เป็นการสะท้อนให้เห็นว่าพิธีกรรมบูชาปู่สะเย่าสะได้เปิดไปสู่สังคมภายนอกมากขึ้นและไม่ได้มีบทบาทภายในชุมชนซึ่งเป็นแก่นของพิธีอย่างเดียวอีกต่อไป แต่ยังมีบทบาทในการเผยแพร่ชื่อเสียงของตำบลแม่เหิยะและจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งส่วนราชการเล็งเห็นแล้วว่า สื่อมวลชนคือตัวกลางสำคัญที่จะช่วยให้บทบาทในข้อนี้บรรลุวัตถุประสงค์ง่ายขึ้น

นอกจากนี้ การให้การศึกษานับเป็นกระบวนการสำคัญในการถ่ายทอดองค์ความรู้ในท้องถิ่นให้แก่คนรุ่นต่อไปได้เกิดความเข้าใจและตระหนักในคุณค่าของวัฒนธรรมประเพณีในท้องถิ่นของตน ปัจจุบันระบบการศึกษาในโรงเรียนกำหนดให้มีหลักสูตรท้องถิ่นอันมีเนื้อหาในการถ่ายทอดประเพณี วัฒนธรรม ภูมิปัญญาประจำท้องถิ่นให้คนรุ่นใหม่ได้เกิดความรู้อย่างเข้าใจที่นำไปของตนเองและสังคมที่ตนอาศัยอยู่

ในกรณีของจังหวัดเชียงใหม่ โรงเรียนต่างๆในจังหวัดก็ได้จัดหลักสูตรการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาความรู้ท้องถิ่นให้นักเรียนเช่นเดียวกัน และยังได้บรรจุประเพณี พิธีกรรมที่เกี่ยวกับอารักษ์เมืองเชียงใหม่ซึ่งถือเป็นประเพณีสำคัญของจังหวัดไว้ในหลักสูตรด้วยโดยจัดการเรียนรู้ทั้งภายในและภายนอกห้องเรียน เมื่อถึงวันประกอบพิธี ครูจะพานักเรียนไปเข้าร่วมพิธีเพื่อให้เด็กได้เรียนรู้จากประสบการณ์ตรง

ตัวอย่างกรณีโรงเรียนพุทธโสภณ ซึ่งเป็นโรงเรียนระดับประถมศึกษาที่มีการจัดการเรียนการสอนที่แทรกภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ โรงเรียนจะพานักเรียนไปร่วมพิธีบูชาเสาอินทขิลเมื่อถึงวันประกอบพิธีเพื่อเรียนรู้จากประสบการณ์ตรง^{๔๐} ในการให้นักเรียนเข้าไปมีส่วนร่วมจริงในพิธี โรงเรียนที่มีบทบาทสำคัญเป็นอย่างยิ่งที่จะไม่เอ่ยถึงไม่ได้คือ โรงเรียนเมตตาศึกษา

^{๔๐} สัมภาษณ์ นางลักษณ์ แดงไทย, หัวหน้างานบริหารวิชาการ โรงเรียนพุทธโสภณ, ๑๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

ซึ่งอยู่ในสังกัดของวัดเจติยทัฬหะ นอกจากการให้ความรู้ในชั้นเรียนแล้ว นักเรียนทุกระดับชั้นยังต้องเข้าไปช่วยงานในพิธีทุกวัน โดยสลับเวรกันไปจนครบทุกคน

ในส่วนของโรงเรียนเทศบาลนครเชียงใหม่ทั้ง ๑๑ แห่งซึ่งมีบทบาทเด่นชัดในพิธีทำบุญเมืองและสืบชะตาเมืองเชียงใหม่ ก็ได้มีการจัดการศึกษาประเพณี พิธีกรรมให้เด็กนักเรียนทั้งในและนอกห้องเรียนเช่นกัน ในแง่ของบริบทพิธีกรรม ครูผู้สอนจะนำนักเรียนลงพื้นที่ในชุมชนไปยังบ้านของผู้รู้ในท้องถิ่นให้ถ่ายทอดวิธีประดิษฐ์เครื่องประกอบพิธีต่างๆ เช่น กรวยดอกไม้ ช่อธง เป็นต้น ในวันประกอบพิธีบูชาเสาอินทขิล และพิธีทำบุญเมืองและสืบชะตาเมือง ครูจะนำนักเรียนไปร่วมพิธีด้วยเช่นกัน

ส่วนพิธีบูชาปู่สะย่าสะนั้น เทศบาลตำบลได้ขอความร่วมมือจากโรงเรียนในชุมชนนำนักเรียนมาร่วมถือธงในขบวนแห่พระบฏซึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้เด็กได้มารับประสบการณ์ตรงในพิธีกรรมประจำท้องถิ่นของตนนอกเหนือจากการเรียนจากหนังสือและการดูผ่านวิดีโอ

กล่าวโดยสรุป ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับอารักษ์เมืองเชียงใหม่ทั้งสามพิธีนี้ยังคงดำรงอยู่ได้ในสังคมด้วยยังมีบทบาทที่รองรับความต้องการของคนในสังคมถึง ๓ ประการด้วยกัน ประการแรก บทบาททางด้านจิตใจที่ทำให้เกษตรกรสบายใจและเกิดความเชื่อมั่นในการเพาะปลูกที่มีความเสี่ยงกับสภาพดินฟ้าอากาศที่ไม่แน่นอน ส่วนคนที่ประกอบอาชีพอื่นๆก็ได้รับการตอบสนองทางด้านจิตใจเรื่องที่เป็นปัญหาส่วนตัวที่ตนไม่สามารถคาดการณ์ได้หรือควบคุมได้เช่นกัน ด้วยเชื่อว่าอำนาจศักดิ์สิทธิ์ของอารักษ์เมืองร่วมกับอำนาจของคุณพระศรีรัตนตรัยในศาสนาจะช่วยเหลือให้ปัญหาของตนเป็นไปในทางที่ดีขึ้น ประการที่ ๒ บทบาททางด้านสังคม ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับอารักษ์เมืองมีส่วนช่วยสังคมทั้งในแง่การสร้างความมั่นคงปลอดภัยให้คนในสังคม แง่ของการรักษาความเรียบร้อยในสังคมและในแง่ของการรักษาสภาพแวดล้อมในสังคม และประการสุดท้ายคือ บทบาทในการตอบสนองนโยบายของรัฐด้านการสืบสานประเพณีของจังหวัด เพื่อเป็นการให้องค์ความรู้แก่คนในชุมชนและเผยแพร่พิธีกรรมให้เป็นที่รับรู้ต่อคนในวงกว้างขึ้นทั้งในระดับตำบลและบริบท รัฐจึงจัดวิธีการประชาสัมพันธ์และดึงคนในชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมกับพิธีกรรมให้ได้มากที่สุดรวมไปถึงการให้การศึกษาแก่นักเรียน ทั้งนี้เพื่อจะได้เก็บความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับอารักษ์เมืองเชียงใหม่ให้อยู่ในทั้งความทรงจำของบุคคลและในสื่อต่างๆอันเป็นวิธีการสืบสานและแสดงอัตลักษณ์ของจังหวัดที่ดีอีกทางหนึ่ง

บทที่ ๕

บทสรุปและอภิปรายผล

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง การดำรงอยู่และบทบาทของความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับผีอารักษ์เมืองเชียงใหม่ในปัจจุบัน มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ลักษณะการดำรงอยู่และวิเคราะห์บทบาทของความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์เมืองเชียงใหม่ในเขตอำเภอเมืองเชียงใหม่ โดยศึกษาพิธีกรรมที่สำคัญ ๓ พิธี ได้แก่ พิธีบูชาเสาอินทขิล พิธีทำบุญเมืองและสืบชะตาเมืองเชียงใหม่ และพิธีบูชาผีปู่แสะย่าแสะ ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์เมืองเชียงใหม่ทั้งจากเอกสารลายลักษณ์และข้อมูลจากภาคสนามที่อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่เป็นระยะเวลา ๓ ปี คือตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๕๒ – ๒๕๕๔ จากนั้นจึงนำข้อมูลที่ได้มาศึกษาวิเคราะห์โดยใช้ระเบียบวิธีทางคติชนวิทยา ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยวิเคราะห์องค์ประกอบของพิธีกรรม เช่น เครื่องประกอบพิธี วิเคราะห์พื้นที่ในการประกอบพิธี สัญลักษณ์ในพิธี การผสมผสานความเชื่อทางศาสนาในพิธี ฯลฯ ว่ามีลักษณะการดำรงอยู่เช่นไรในปัจจุบัน และพิธีกรรมดังกล่าวซึ่งเป็นพิธีกรรมที่กระทำสืบมาตั้งแต่อดีตมีบทบาทตอบสนองต่อคนและสังคมสมัยใหม่อย่างไร

ผลการศึกษาสรุปได้ว่า ท่ามกลางสภาพทางสังคมของเมืองเชียงใหม่ในปัจจุบัน ซึ่งมีสภาพเป็นเมืองท่องเที่ยวอันดับหนึ่งของภาคเหนือ รวมทั้งมีโครงการพัฒนาทั้งขนาดใหญ่และขนาดเล็กเพื่อนำเชียงใหม่ไปสู่ความเจริญและทันสมัยทัดเทียมนานาชาติตามที่ภาครัฐตั้งเป้าหมายไว้ แต่ก็ยังพบว่ามีการอนุรักษ์วัฒนธรรมล้านนาที่คนรุ่นปัจจุบันตระหนักถึงคุณค่าและพร้อมจะถ่ายทอดภูมิปัญญาสู่คนรุ่นต่อไป มีการจัดตั้งองค์กรที่ทำหน้าที่ในการสืบสานภูมิปัญญาล้านนาในแขนงต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นโฮงเฮียงสืบสานภูมิปัญญาล้านนาเชียงใหม่ สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ศูนย์การเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านล้านนา ชมรมเกี่ยวกับศิลปะการแสดงพื้นบ้านต่างๆ ฯลฯ นอกจากนี้ จากหลักฐานลายลักษณ์และข้อมูลจากภาคสนามยังสะท้อนให้เห็นว่าสังคมเมืองเชียงใหม่ปัจจุบันเป็นสังคมที่มีการผสมผสานของความ

เชื่อกันว่า พุทธศาสนาและความเชื่อดั้งเดิมเข้ากับวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น ดังเห็นได้จากประเพณีตามปฏิทินในรอบปีที่มีทั้งพิธีกรรมทางพุทธและผีที่คนยังยึดถือปฏิบัติกันอย่างเหนียวแน่น

จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม พบว่า ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์เมืองเชียงใหม่ยังคงเป็นที่รู้จักและปฏิบัติสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน ในบรรดาผีอารักษ์เมืองเชียงใหม่ทั้ง ๑๒ คนนั้น แม้ว่าความเชื่อเกี่ยวกับผีอารักษ์เมืองบางคนอย่างเช่น พญาช้างทั้ง ๘ รอบเจดีย์หลวง และไม่ยงกลางเวียง จะเลือนจากการรับรู้ของคนปัจจุบันไปมาก และไม่พบการประกอบพิธีกรรมซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการเก็บความเชื่อในแบบรูปธรรมอีกแล้ว แต่ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์เมืองอื่นๆก็ยังคงได้รับการสืบทอดเรื่อยมาอย่างต่อเนื่อง ในการสืบทอดนั้นมีทั้งในระดับรัฐและระดับราษฎร์ควบคู่กันไป พิธีกรรมในระดับรัฐมักมีรูปแบบพิธีที่มีความเป็นพุทธศาสนาสูงกว่าพิธีกรรมในระดับราษฎร์ที่ยังคงปรากฏการทรงเจ้า ฟ้อนผี รวมถึงองค์ประกอบอื่นๆที่แสดงถึงความเชื่อดั้งเดิมอย่างชัดเจน เว้นเสียแต่ว่าพิธีกรรมในระดับรัฐนั้นต้องการที่จะคงรูปแบบพิธีกรรมดั้งเดิมไว้ให้มากที่สุดเพื่อจุดประสงค์ทั้งในเชิงอนุรักษ์และเชิงพาณิชย์ อย่างในกรณีพิธีบูชาผีปู่แสะย่าแสะ เป็นต้น

การดำรงอยู่ของพิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์เมืองเชียงใหม่ในปัจจุบันทั้ง ๓ พิธี อันได้แก่ พิธีบูชาเสาอินทขิล พิธีทำบุญเมืองและสืบชะตาเมืองเชียงใหม่ และพิธีบูชาผีปู่แสะย่า มีลักษณะที่เป็นการผสมผสานความเชื่อทางศาสนาทั้งพุทธ ผี และยังมีความเชื่อของศาสนาพราหมณ์เข้ามาผสมผสานด้วยในบางส่วน พิธีทำบุญเมืองและสืบชะตาเมืองเชียงใหม่ และ พิธีบูชาเสาอินทขิล มีการนำความเชื่อทางพุทธศาสนาเข้ามาผสมผสานอย่างเข้มข้น ดังปรากฏในองค์ประกอบต่างๆของพิธี คือ ในขั้นตอนการประกอบพิธีเครื่องประกอบพิธี สถานที่ประกอบพิธี ผู้ประกอบพิธีกรรม และในความเชื่อของปัจเจกบุคคลที่มาร่วมงาน ดูเหมือนว่าความเชื่อทางพุทธศาสนานับวันจะมีความสำคัญมากขึ้นเรื่อยๆจนทำให้การรับรู้และการให้ความหมายขององค์ประกอบบางส่วนในพิธีจากที่เคยยึดตามความเชื่อดั้งเดิมเป็นหลักก็เริ่มถูกอิทธิพลของพุทธศาสนาเข้ามามีอิทธิพลสูงกว่าส่วนในพิธีบูชาผีปู่แสะย่าแสะ หากเปรียบเทียบกับ ๒ พิธีที่กล่าวมาแล้วจะเห็นว่า พิธีบูชาผีปู่แสะย่าแสะนับเป็นพิธีกรรมที่ถูกนำเสนอตามรูปแบบของความเชื่อดั้งเดิมมากที่สุด ไม่ว่าจะเป็นส่วนหนึ่งขององค์ประกอบในพิธี หรือความเชื่อเกี่ยวกับผีปู่แสะย่าแสะที่ยังคงไหลเวียนอยู่ในตำบลแม่เหิยะ

นอกจากนี้ ลักษณะการดำรงอยู่ของพิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์เมืองเชียงใหม่ยังมีการปรับให้เข้ากับสภาพสังคมสมัยใหม่ กล่าวคือ มีการเพิ่มเติมรายละเอียดในพิธีบางส่วนเพื่อสนับสนุนต่อนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และเพื่อนำเสนออัตลักษณ์เมืองเชียงใหม่และความ เป็นหนึ่งเดียวของคนในจังหวัดผ่านพิธีกรรม ทั้งนี้ตัวพิธีกรรมเองยังสะท้อนให้เห็นวัฒนธรรม เชียงใหม่ที่มีการจัดลำดับชั้นทางสังคมและเหตุผลประการสำคัญที่ทำให้ความเชื่อและพิธีกรรม เกี่ยวกับผีอารักษ์เมืองเชียงใหม่ยังคงดำรงอยู่ได้ในปัจจุบันก็เนื่องจากยังคงมีบทบาทในสังคม สมัยใหม่ กล่าวคือ มีบทบาทในการตอบสนองความต้องการทางด้านจิตใจ บทบาทในการ ตอบสนองความต้องการทางสังคม และบทบาทในการตอบสนองนโยบายของรัฐด้านการสืบสาน ประเพณีของจังหวัด

ปัจจุบันพิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์เมืองเชียงใหม่ทั้ง ๓ พิธีนี้ ล้วนได้รับการสนับสนุนจาก ภาคราชการคือ เทศบาลนครเชียงใหม่ สนับสนุนพิธีบูชาเสาอินทขิลและพิธีทำบุญเมืองและสืบ ชะตาเมืองเชียงใหม่ ส่วนเทศบาลตำบลแม่เหิยะ สนับสนุนพิธีบูชาผีปู่แสะย่าแสะ โดยพิธีกรรม เหล่านี้ต่างได้รับการบรรจุให้อยู่ในยุทธศาสตร์ของจังหวัดด้านสังคม และแผนพัฒนาท้องถิ่น ตามลำดับ

ข้อมูลและผลการวิเคราะห์ในงานวิจัยชิ้นนี้เป็นไปในทิศทางที่ตั้งสมมติฐานไว้ว่า “การดำรงอยู่ของความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการไหว้ผีอารักษ์เมืองเชียงใหม่ในปัจจุบันยังคงมี ลักษณะเป็นการผสมผสานระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนาดังเช่นในอดีต แต่มี การปรับเปลี่ยนตามบริบทปัจจุบัน โดยภาครัฐเข้ามามีส่วนในการจัดพิธีกรรมมากขึ้น ทำให้ พิธีกรรมดังกล่าวมีบทบาทอย่างกว้างขวาง ทั้งในการสร้างขวัญและกำลังใจ ความอุดมสมบูรณ์ ความสงบสุขของบ้านเมือง และการสืบสานประเพณีของจังหวัด”

๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย

ในการอภิปรายผลการวิจัย ผู้วิจัยขออภิปรายเกี่ยวกับศึอรักษ์เมืองเชียงใหม่ใน ๓ ประเด็น คือ การดำรงอยู่ของพิธีกรรมเกี่ยวกับศึอรักษ์เมืองเชียงใหม่ในบริบทปัจจุบัน ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับศึอรักษ์เมืองกับบริบทเฉพาะถิ่น และ ทิศทางการเปลี่ยนแปลงของพิธีกรรมในสังคมสมัยใหม่

การดำรงอยู่ของพิธีกรรมเกี่ยวกับอรักษ์เมืองเชียงใหม่ในบริบทปัจจุบัน

ที่ผ่านมา มีผู้ศึกษาพิธีกรรมเกี่ยวกับอรักษ์เมืองเชียงใหม่ในประเด็นที่หลากหลาย เช่น นิตยา จันทโทภาสกร (๒๕๒๖) ศึกษาเรื่อง สืบชาติตา : การศึกษาเชิงวิจารณ์ ธนันท์ เศรษฐพันธ์ (๒๕๓๖) ศึกษาเรื่อง การใช้เรื่องเล่าผีปู่แสะย่าแสะ : ศึกษาเฉพาะกรณีชาวบ้านป่าจี้ จังหวัดเชียงใหม่ อานันท์ กาญจนพันธุ์ (๒๕๔๒) ศึกษาเรื่อง พิธีไหว้ผีเมืองและอำนาจรัฐในล้านนา เป็นต้น ส่วนการศึกษาในเชิงพิธีกรรมนั้นพบงานวิจัยออกมาอย่างต่อเนื่อง เช่น อานันท์ กาญจนพันธุ์ (๒๕๒๘) ศึกษาเรื่อง งานเลี้ยงผีปู่แสะย่าแสะเชียงใหม่ (วิถีทัศน์) มณฑนา กิตติวารกุล (๒๕๔๗) ศึกษาเรื่อง แนวคิดทางอภิปรัชญาและจริยศาสตร์ในพิธีบูชาเสาอินทขิล จังหวัดเชียงใหม่ อย่างไรก็ตาม การศึกษาที่ผ่านมา ยังมีผู้ใดศึกษาในส่วนขององค์ประกอบของพิธีในปัจจุบันอย่างลึกซึ้ง เพราะมุ่งประเด็นการศึกษาด้านอื่นๆ เป็นสำคัญ ส่วนงานวิจัยในเชิงพิธีกรรมส่วนใหญ่ มักจะเน้นศึกษาลงรายละเอียดในพิธีกรรมใดพิธีกรรมหนึ่ง และการศึกษาเหล่านั้นก็ทิ้งช่วงห่างจากปัจจุบันมานานไม่ต่ำกว่า ๕ ปีแล้ว กาลเวลาและปัจจัยต่างๆ ที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยย่อมส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในรายละเอียดบางประการของพิธีกรรมซึ่งเป็นส่วนที่ผู้วิจัยได้ศึกษาเพิ่มเติมในงานชิ้นนี้ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ต่อยอดจากข้อมูลในอดีตและสามารถนำไปเปรียบเทียบกับข้อมูลในอนาคต

การนำเสนอเรื่องพิธีกรรมเกี่ยวกับอรักษ์เมืองเชียงใหม่ในช่วงปีพ.ศ. ๒๕๕๒ – พ.ศ. ๒๕๕๔ ของผู้วิจัยได้ให้ข้อมูลความเชื่อเกี่ยวกับอรักษ์เมืองเชียงใหม่ทั้งในส่วนที่รวบรวมมาจากเอกสารลายลักษณ์และส่วนที่เป็นองค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม เพื่อให้เห็นภาพรวมของการนับถืออรักษ์เมืองเชียงใหม่ในปัจจุบัน นอกจากนี้ การศึกษารายละเอียดของพิธีกรรมในแง่องค์ประกอบของพิธีกรรมเกี่ยวกับอรักษ์เมืองเชียงใหม่ในกรณีศึกษา ๓ พิธี ได้ให้

ข้อมูลเชิงเปรียบเทียบเพื่อให้เห็นความเหมือนและความต่างของการดำรงอยู่และบทบาทของพิธีกรรมทั้งสามในอดีตและปัจจุบัน ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์เมืองกับบริบทเฉพาะถิ่น

กล่าวได้ว่า ความเชื่อเรื่องผีอารักษ์ ไม่ว่าจะระดับบ้าน หรือระดับเมืองล้วนเป็นความเชื่อท้องถิ่นที่เกิดขึ้นเพื่อรับใช้อุดมการณ์ของท้องถิ่นนั้นและเป็นวัฒนธรรมที่บรรพชนในท้องถิ่นร่วมสร้างกันมา ด้วยเหตุนี้ ความเชื่อเกี่ยวกับผีอารักษ์ในแต่ละพื้นที่ซึ่งถึงแม้จะมีลักษณะร่วมอันเกิดจากความเป็นสายวัฒนธรรมเดียวกัน แต่ก็จะมีลักษณะเฉพาะซึ่งแตกต่างกันออกไปในแต่ละพื้นที่ ยกตัวอย่างเช่น เจีย แยน จอง (๒๕๓๓) ศึกษาเรื่อง *ผีเรือนและเสื้อบ้านเสื้อเมืองของไทลื้อสิบสองพันนา* ได้กล่าวถึงลักษณะของเสื้อเมืองของชาวไทลื้อที่สิบสองพันนาว่า มักเป็นเจ้าเมืองผู้เป็นนักรบที่หิยามหาญหรือบุคคลสำคัญที่ดูร้ายซึ่งรวมแม้กระทั่งศัตรูคู่อริของเมือง จากข้อมูลพบว่า มีเสื้อเมือง ๓ องค์เป็นเจ้าแผ่นดินที่เบียดเบียนราษฎรจนถูกฆาตกรรม มี ๒ องค์เป็น “ผียักษ์” กินคน มี ๑ องค์ เป็นหัวหน้าชาวเขาคู่อริของคนไท ฯลฯ จากตัวอย่างเสื้อเมืองของไทลื้อที่สิบสองพันนาสะท้อนวิถีคิดของบรรพชนไทลื้อในการ “เปลี่ยนผู้ร้ายให้เป็นผู้คุ้มครอง” จึงแต่งตั้งให้ดวงวิญญาณเหล่านั้นเป็นเสื้อเมืองและทำการเลี้ยงดูบูชา เพื่อใช้ความกล้าหาญและดูร้ายมาปกป้องบ้านเมืองและไพร่ฟ้าแทน ในขณะที่ผีอารักษ์เมืองของไทยวนในจังหวัดเชียงใหม่ที่ผู้วิจัยศึกษานั้นไม่ได้ปรากฏลักษณะการนำศัตรูมาบูชาเป็นอารักษ์ประจำเมือง หากแต่ให้ความสำคัญไปที่ผู้ที่อาศัยดั้งเดิมมาก่อนอย่างลัวะ ไม่ว่าจะเป็นเจ้าหลวงคำแดง ปู่สะย่าสะสะ ขุนหลวงวิลังคะ เสาอินทขิล ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าเชียงใหม่ให้ความสำคัญกับเจ้าที่เดิมเป็นอย่างมาก ปฐมกษัตริย์อย่างพญามังรายก็ใช้การยอมรับเจ้าที่เดิมในการสร้างความชอบธรรมทางอำนาจให้แก่ตนเอง นอกจากนี้ ในบรรดาผีอารักษ์เมืองเชียงใหม่ยังปรากฏอารักษ์กลุ่มที่เป็นสัตว์ที่มีพลังกำลัง มีอำนาจในการต่อสู้กับข้าศึกศัตรูและช่วยปกป้องบ้านเมือง เช่น พญาราชสีห์หัวเวียง พญาช้างเผือกหัวเวียง พญาช้างทั้ง ๘ รอบเจดีย์หลวง เป็นต้น

จากตัวอย่างที่ยกมาจะเห็นถึงลักษณะของผีอารักษ์เมืองที่แตกต่างกันในแต่ละพื้นที่ ซึ่งในขณะเดียวกันก็มีลักษณะร่วมบางประการด้วยการเป็นสายวัฒนธรรมไทเช่นเดียวกัน เช่น การนับ

ถัดต้นไม้เป็นเสื่อเมืองเหมือนกันในกลุ่มชนชาติไท การนับถือปฐมกษัตริย์ผู้สร้างบ้านแปงเมือง เป็นอารักษ์ประจำเมือง เป็นต้น

นอกจากนี้ ในด้านการประกอบพิธีกรรมก็พบว่ากลุ่มชนชาติไทแต่ละกลุ่มแม้จะมี องค์ประกอบของพิธีบางอย่างที่คล้ายคลึงกันเช่น การใช้ควายสังเวศเมือง หรือจากการศึกษาของ พระอาจารย์ทิพย์ ชูดิษฐ์โม (๒๕๓๗) เรื่อง *ความเชื่อและพิธีกรรมไทยจีน (จีน)* พบว่า ในพิธี สืบชะตาเมืองของไทยจีน มีการใช้เครื่องสืบชะตาบางส่วนที่มีลักษณะร่วมกับพิธีสืบชะตาเมือง เชียงใหม่ อันได้แก่ ต้นกล้วย ต้นอ้อย เทียนคำคิง บาตรน้ำมนต์ ค้ายสายสิญจน์ มะพร้าว ข้าวเปลือก ข้าวสาร ผ้าขาว ผ้าแดง เบี้ย แต่ถึงอย่างไรก็พบความแตกต่างของจำนวนเครื่องสืบ ชะตาที่เชียงใหม่มักจะใช้จำนวน ๑๐๘ ในขณะที่เครื่องสืบชะตาเมืองของไทยจีนกลับไม่พบการใช้ ตัวเลขจำนวนนี้ ในด้านสถานที่ พิธีสืบชะตาเมืองของไทยจีนนั้น กระทำพิธีกัน ณ วัดราชฐาน หลวงหัวข่วง เพื่อความเป็นเป็นสิริมงคลแก่บ้านเมือง ในขณะที่พิธีสืบชะตาเมืองเชียงใหม่ใน ปัจจุบันกลับกระทำพิธีกันบริเวณประตูเมือง แจ่งเมือง และใจกลางเมือง อันเป็นการสะท้อนวิถีคิด และการให้ความสำคัญของพื้นที่ที่แตกต่างกัน

จากการเปรียบเทียบตัวอย่างที่ยกมาข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่าพิธีกรรมเกี่ยวกับอารักษ์เมือง เป็นวัฒนธรรมที่มีทั้งลักษณะร่วมกับวัฒนธรรมชนชาติไทกลุ่มอื่นๆ แต่ก็มีลักษณะเฉพาะในแต่ละ ท้องถิ่น การศึกษาพิธีกรรมเกี่ยวกับอารักษ์เมืองให้ลึกซึ้งในท้องถิ่นหนึ่งๆจึงย่อมเป็นประโยชน์ใน การทำความเข้าใจโลกทัศน์ อุดมการณ์ทางการเมือง วิถีคิดของบรรพชน การให้ความสำคัญและ ขอมรับกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆในท้องถิ่น ฯลฯ ได้ดียิ่งขึ้น

ทิศทางการเปลี่ยนแปลงของพิธีกรรมในสังคมสมัยใหม่

จากการศึกษาพิธีกรรมเกี่ยวกับอารักษ์เมืองเชียงใหม่พบว่า พิธีกรรมที่ผู้วิจัยศึกษา ๒ ใน ๓ ของพิธีกรรมคือ พิธีบูชาเสาอินทขิลและพิธีบูชาผีปู่แสะย่าแสะมีบทบาทเพิ่มเติมในการส่งเสริม การท่องเที่ยวและส่งเสริมอัตลักษณ์ของท้องถิ่นอย่างชัดเจน ซึ่งสาเหตุการเพิ่มขึ้นของบทบาท ประเภทนี้ *ประการแรก* เป็นเพราะบริบทของท้องถิ่นที่มีสภาพเป็นเมืองท่องเที่ยว วิถีชีวิต ความ เป็นอยู่ โบราณสถานต่างๆ รวมไปถึงประเพณีพิธีกรรมจึงได้รับการสถาปนาให้เป็น “สินค้าเชิง

วัฒนธรรม” ไปโดยปริยาย วัฒนธรรมท้องถิ่นรวมถึงพิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์เมืองเชียงใหม่ในปัจจุบันจึงเริ่มมีกิจกรรมเชิงพาณิชย์ปรากฏให้เห็น ยกตัวอย่างเช่น จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม พ.ศ. ๒๕๕๔ พิธีบูชาผีปู่แสะย่าแสะ ผู้วิจัยพบว่ามีการทำพระบฏจำลองผืนเล็ก ให้ผู้เข้าร่วมพิธีได้บูชาในราคาผืนละ ๓๐๐ บาท ซึ่งก่อนหน้านี้ไม่เคยพบมาก่อน *ประการที่สอง* ด้วยตัวพิธีกรรมเองที่มีเอกลักษณ์โดดเด่น อาทิ พิธีบูชาผีปู่แสะย่าแสะที่ถูกมองผ่านสายตาคนนอกว่าเป็นพิธีกรรมที่ “แปลกประหลาด” และ “น่าตื่นตาตื่นใจ” หรือ การบูชาเสาอินทขิลโดยการใส่ขันดอก เป็นพิธีกรรมที่ “มีเพียงแห่งเดียวในประเทศไทย” ยิ่งกระตุ้นให้พิธีกรรมเหล่านี้เป็นที่น่าสนใจของกลุ่มนักท่องเที่ยวที่ต้องการจะมารับประสบการณ์ใหม่ๆ *ประการสุดท้าย* เมื่อพิธีกรรมเป็นที่รู้จักและได้รับความสนใจ ทางภาครัฐจึงถือโอกาสใช้พิธีกรรมเหล่านี้เป็นช่องทางในการนำเสนอ “สาร” บางประการที่เป็นประโยชน์ต่อนโยบายของจังหวัด เช่น การสืบสานประเพณีอันดีงาม การนำเสนอภาพความสามัคคีของคนในจังหวัด ฯลฯ ลักษณะการดำรงอยู่ของพิธีกรรมเกี่ยวกับอารักษ์เมืองเชียงใหม่ดังที่กล่าวมาในปัจจุบันสามารถที่จะคาดการณ์ถึงความเป็นไปในอนาคตได้ว่า อาจเกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ตอบสนองการท่องเที่ยวมากขึ้น โดยที่จุดประสงค์ดั้งเดิมของพิธีกรรมยังคงอยู่เพื่อตอบสนองความต้องการทางด้านสังคมและทางด้านจิตใจของคนในจังหวัด ทั้งนี้การคงอยู่ของจุดประสงค์ดั้งเดิมของพิธีกรรมเกี่ยวกับอารักษ์เมืองเชียงใหม่ในอนาคตจะเป็นไปในทิศทางใดนั้นย่อมเป็นสิ่งที่น่าจับตามองต่อไป

ผู้วิจัยพบว่าพิธีกรรมในท้องถิ่นอื่นๆก็เผชิญกับการเปลี่ยนแปลงที่ต้องหันมาตอบสนองต่อกระแสการท่องเที่ยวเช่นเดียวกัน ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้มีผลมาระยะหนึ่งแล้ว ผู้วิจัยขอ ยกตัวอย่างการศึกษาของ สุริย์ บุญญานุกพงศ์ และสุรศักดิ์ ป้อมทองคำ (๒๕๓๖) เรื่อง **ประเพณีเพื่อการท่องเที่ยว : จุดเปลี่ยนของระบบความสัมพันธ์ทางสังคม กรณีประเพณีปอยส่างลอง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน** พบว่า เมื่อการท่องเที่ยวเข้ามาในท้องถิ่น แม้งานปอยส่างลองจะยังคงรักษารูปแบบประเพณีตามที่เคยปฏิบัติมาในอดีต แต่สิ่งที่เป็นวัตถุประสงค์สำคัญของพิธีดูเหมือนจะเปลี่ยนไป จากการสัมภาษณ์ชาวไทใหญ่ที่กล่าวถึงงานปอยส่างลองในขณะนั้นว่า “เป็นเหมือนการแสดงอย่างหนึ่งให้นักท่องเที่ยวชม” ได้สะท้อนให้เห็นความรู้สึกของคนท้องถิ่นว่าคุณค่าดั้งเดิมของประเพณีที่เป็นงานบุญยิ่งใหญ่ได้ถูกแปรเปลี่ยนไปเสียแล้ว จากการศึกษา ผู้วิจัยได้สรุปให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของประเพณีปอยส่างลองโดยเปรียบเทียบอดีต กับปัจจุบัน (ปี พ.ศ. ๒๕๓๖) ว่ามีการเปลี่ยนแปลงตั้งแต่การเตรียมงาน การจัดงาน ความสัมพันธ์ของผู้มาร่วมงาน

รวมถึง สถานภาพของงานปอยส่างลอง ซึ่งมีรายละเอียดที่เป็นไปในทำนองเดียวกับพิธีกรรม
หลายๆพิธีในสภาพสังคมปัจจุบันที่กำลังเข้าเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการท่องเที่ยวมากขึ้นเรื่อยๆ

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

งานวิจัยเรื่อง “การดำรงอยู่และบทบาทของความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์เมือง
เชียงใหม่ในปัจจุบัน” เป็นงานวิจัยทางคติชนวิทยาที่มุ่งบันทึกองค์ความรู้เกี่ยวกับความเชื่อและ
พิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์เมืองเชียงใหม่ในช่วง พ.ศ. ๒๕๕๒ – ๒๕๕๔ อันสามารถนำไปต่อยอด
หากจะมีการศึกษาเปรียบเทียบกับความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์บ้านหรือผีอารักษ์เมือง
องค์อื่นๆในจังหวัดเชียงใหม่เพิ่มเติม เพื่อให้เห็นระบบของความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์
ในจังหวัดเชียงใหม่ชัดเจนยิ่งขึ้น นอกจากนี้ ยังควรมีการศึกษาลักษณะการดำรงอยู่และบทบาท
ของความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์เมืองในท้องถิ่นอื่นๆของชนชาติไทกลุ่มอื่นๆปัจจุบัน
เพื่อวิเคราะห์หาลักษณะร่วมหรือลักษณะต่าง อันจะทำให้เกิดองค์ความรู้ที่ลึกซึ้งและกว้างขวาง
ยิ่งขึ้นในอนาคตเกี่ยวกับการดำรงอยู่และบทบาทความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์ในสังคม
ปัจจุบัน

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

กิตติ วัฒนะมหาตม์. **รัตนเทวีปกรณ** : พระสุนทรวิภาณี พระศรีวิสุนทรฯ พระมณีนเมขลา.

กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์บุ๊ค, ๒๕๔๖.

คณะกรรมการดำเนินงานหน่วยพิธีประตูลวดดอก. **ทำบุญเมือง หน่วยพิธีประตูลวดดอก.**

เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๖.

คำ ดวงมณี. **สัมภาษณ์**, ๒๗ พฤษภาคม ๒๕๕๓.

คำอัญเชิญเทพยดาศึกษาเมืองเชียงใหม่. ใน **สูจิบัตรพิธีบวงสรวงเทพยดา บูรพกษัตริย์ล้านนาและ**

เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ และพิธีบายศรีทูลพระขวัญ งานสมโภชเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี.

(เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)

จดหมายเหตุการตรวจสอบและสืบค้นดวงเมือง “นพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่”. เชียงใหม่ :

ส.ทรัพย์การพิมพ์, ๒๕๓๗, อ้างถึงใน สวัสดิ์ อ่องสกุล, **ประวัติศาสตร์**

ล้านนา. กรุงเทพฯ: อมรินทร์, ๒๕๕๑.

จันทร์เพ็ญ ทิพย์ชัยภัทร. **สัมภาษณ์**, ๓ มิถุนายน ๒๕๕๔.

เจีย แขน จอง. **ผีเรือนและเสื่อบ้านเสื่อเมืองของไทยลือลือสองพันนา**. ใน **เอกสารการ**

ประชุมสัมมนาเรื่อง ความเชื่อและพิธีกรรม : ภูมิปัญญาชาวบ้านไทย-ไท, เอกสาร

หมายเลข๑๗. เชียงใหม่: สถาบันราชภัฏเชียงใหม่, ๒๕๓๗.

ฉลาดชาย รมิตานนท์. **ผีเจ้านาย**. เชียงใหม่: โครงการตำรามหาวิทยาลัย, ๒๕๒๗.

ฉวีงาม มาเจริญ และคณะ. **นานาสาระวัฒนธรรมไทย**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๔๗.

ชยันต์ วรรณะภักดิ์. “คนเมือง” : ตัวตน การผลิตซ้ำสร้างใหม่ และพื้นที่ทางสังคมของคนเมือง.

ใน **อานันท์ กาญจนพันธุ์ (บรรณาธิการ), อยู่ชายขอบ มองลวดความรู้**, หน้า ๓๓ –

๔๕. กรุงเทพฯ: มติชน, ๒๕๔๕.

ชลธิรา สัตยวัฒน์. **ใจบ้าน ใจเมือง และใจคน** : ปัญหาการสืบสาวกำเนิดและเอกลักษณ์ไทย.

ใน **จิตติมา สุทศศรี (บรรณาธิการ), คนไท (เดิม) ไม่ได้อยู่ที่นี้**, หน้า ๑๘๖- ๒๒๕.

กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ๒๕๓๓.

ชัชวาล ทองดีเลิศ. **ประธานคณะกรรมการโสงเขียนสืบสานภูมิปัญญาล้านนา**. **สัมภาษณ์**, ๑๑

มิถุนายน ๒๕๕๒.

เชียงใหม่ไนท์ซาฟารี. ประวัติความเป็นมาเกี่ยวกับเชียงใหม่ไนท์ซาฟารี. [ออนไลน์]. ๒๕๕๑.

แหล่งที่มา: <http://www.chiangmainightsafari.com/th/about/index.php> ๒๕๕๔,
สิงหาคม ๑๐]

เชียงใหม่ไนท์ซาฟารี. 360 virtual tour Chiangmai night safari. [ออนไลน์]. ๒๕๕๑.

แหล่งที่มา: <http://www.chiangmainightsafari.com/th/virtual/index.php> ๒๕๕๔,
สิงหาคม ๑๐]

ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี. เชียงใหม่: ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่

สถาบันราชภัฏเชียงใหม่, ๒๕๓๘.

ตำนานลึบห้าราชวงศ์ ภาคปริวรรต เล่มที่ ๒. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัย

เชียงใหม่, ๒๕๒๕.

เดชิต ปัญญาสมสกุล. ผู้ประสานงานหลักสูตรการเรียนการสอน โองเฮียนสืบสานภูมิปัญญาล้านนา.

สัมภาษณ์, ๒๗ มกราคม ๒๕๕๔.

ทศพร โสดาบรกุล. คติการสร้างเมืองเชียงใหม่ในวัฒนธรรมล้านนา. วิทยานิพนธ์ปริญญา

มหาบัณฑิต, สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม ภาควิชาศิลปสถาปัตยกรรม
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๖.

เทศบาลตำบลแม่เหิยะ. พิธีเลี้ยงดง ๒๕๔๕ [ซีดีรอม]. เชียงใหม่: เทศบาลตำบลแม่เหิยะ, ๒๕๔๕.

[๒๕๕๓, ตุลาคม ๑๕]

เทิดศักดิ์ มูลเขียว. สัมภาษณ์, ๒๗ พฤษภาคม ๒๕๕๓.

ธนจรรย์ สุระมณี. ช้างรอบพระธาตุเจดีย์หลวง. ใน วัดเจดีย์หลวงวรมหาวิหาร, หน้า ๖๔ -๖๘.

เชียงใหม่: ทั่วฮั่วชินการพิมพ์, ๒๕๔๗.

ธนนท์ เศรษฐพันธ์. การใช้เรื่องเล่าผีปู่แสะย่าแสะ : ศึกษาเฉพาะกรณีชาวบ้านป่าจี้. วิทยานิพนธ์

ปริญญาามหาบัณฑิต, ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา บัณฑิตวิทยาลัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๖๖.

ธาดาพงษ์ ประทุมวรรณโยธิน. สัมภาษณ์, ๑๘ มีนาคม ๒๕๕๓.

นงลักษณ์ แดงไทย, หัวหน้างานบริหารวิชาการ โรงเรียนพุทธนิโคภณ. สัมภาษณ์, ๑๑ กุมภาพันธ์

๒๕๕๔.

นิตยา จันโทภาสกร. สืบขาคา: การศึกษาเชิงวิจารณ์. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต,

สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
ศิลปากร, ๒๕๖๖.

แน่นน้อย ดวงแก้ว. สัมภาษณ์, ๒๒ มกราคม ๒๕๕๓.

บัวเรียว ใจใหญ่. สัมภาษณ์, ๗ กรกฎาคม ๒๕๕๒, ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๒.

บุญขึ้น คำองค์ถิ่น. สัมภาษณ์, ๓ มิถุนายน ๒๕๕๓.

บุญเยี่ยม คุณเลิศ. สัมภาษณ์, ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๕๒.

บุญศรี ใจคาด. สัมภาษณ์, ๖ สิงหาคม ๒๕๕๓.

ปฐม หงษ์สุวรรณ. **ตำนานพระธาตุของชนชาติไท : ความสัมพันธ์และปฏิสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิม.** วิทยานิพนธ์ปริญญาคุยฎีบัณฑิต, ภาควิชาภาษาไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

ประจักษ์ ประภาพิตยากร. **เทวดานุกรม.** กรุงเทพฯ: ศยาม, ๒๕๕๒.

ประวัติพระพุทธรูปพระเจ้าฝนแสนห่า. (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)

ประเวศ สายกัปปี้. สัมภาษณ์, ๘ มกราคม ๒๕๕๔.

ประเวศ สายกัปปี้. **ตำนานปู่สะย่าสะ.** เชียงใหม่: สภาวัฒนธรรมตำบลแม่เหียะ, ๒๕๔๓.

ปราณี เชียงวัดเกต. สัมภาษณ์, ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๕๒.

“พิธีสืบชะตาเมืองเชียงใหม่” ใน **พิธีบรมสมโภชพระพุทธรูป และพิธีสืบชะตาเสดาะหันพเคราะห์เชียงใหม่,** หน้า ๑๓ – ๒๑. เชียงใหม่: ม.ป.พ., ๒๕๑๘.

พิรพงศ์ สิทธิเทพ. สัมภาษณ์, ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๕๓.

เพนซ์, ฮันส์. **ประวัติศาสตร์ล้านนาฉบับย่อ.** เชียงใหม่: หอศิลป์วัฒนธรรมเชียงใหม่, ๒๕๔๗.

ไพฑูรย์ ดอกบัวแก้ว และคณะ. **เจ้าหลวงคำแดง อารักษ์เมืองของล้านนา.** เชียงใหม่: มิ่งเมือง นวัตกรรม, ๒๕๕๐.

มณี พยอมยงค์. “ประเพณีบูชาเทวดา สืบชะตาเมือง” ใน **กำแพงเมืองเชียงใหม่,** หน้า ๒๓ – ๓๖. เชียงใหม่: ทิพย์เนตรการพิมพ์, ๒๕๒๕.

มณี พยอมยงค์. **ประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทย.** เชียงใหม่: ส.ทรัพย์การพิมพ์, ๒๕๒๕.

มณฑนา กิตติวารกุล. **แนวคิดทางอภิปรัชญาและจริยศาสตร์ในพิธีบูชาเสาอินทขีล จังหวัดเชียงใหม่.** วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต, สาขาวิชาปรัชญา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๗.

มุล แซ่ฉั่ว. สัมภาษณ์, ๒๕ พฤษภาคม ๒๕๕๔.

ขงยุทธ คุณรา. **รองนายกเทศมนตรีตำบลแม่เหียะ.** สัมภาษณ์, ๒๖ พฤษภาคม ๒๕๕๓.

รัตน์ ศิรินันทา. สัมภาษณ์, ๘ มกราคม ๒๕๕๔.

ราชกิจจานุเบกษา. ประกาศคณะกรรมการบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน เรื่อง กำหนดแนวเขตพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน เชียงใหม่ในท่าซาฟารี, ๑๑ มีนาคม ๒๕๔๘.

ลายคราม. หนังสือเพื่อเฉลิมฉลองอายุครบ ๖ รอบ นายไกรศรี นิมมานเหมินท์ ๒๕ ธันวาคม ๒๕๒๗, อ้างถึงใน สรัสวดี อ๋องสกุล. ประวัติศาสตร์ล้านนา. กรุงเทพฯ: อมรินทร์, ๒๕๕๑.

วาทีท ธรรมเชื้อ. สัมภาษณ์, ๑๕ ธันวาคม ๒๕๕๓.

วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี. เชียงใหม่ในท่าซาฟารี. [ออนไลน์]. ๒๕๕๔ แหล่งที่มา: th.wikipedia.org/wiki/เชียงใหม่ในท่าซาฟารี ๒๕๕๔, สิงหาคม ๑๔]

วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี. มหกรรมพืชสวนโลกเฉลิมพระเกียรติฯ ราชพฤกษ์ ๒๕๔๕. [ออนไลน์]. ๒๕๕๔. แหล่งที่มา: th.wikipedia.org/wiki/มหกรรมพืชสวนโลกเฉลิมพระเกียรติฯ_ราชพฤกษ์_2549 ๒๕๕๔, สิงหาคม ๑]

วิบูลกิตติรักษ์. พระครู. สัมภาษณ์ ๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

วิโรจน์ อินทนนท์, อาจารย์ประจำภาควิชาปรัชญา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. สัมภาษณ์ ๒๖ พฤษภาคม ๒๕๕๒.

ศิลปากร, กรม. เล่าเรื่องบารมี ๓๐ ทศ. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๓๖.

ศิลปากร, กรม. ตำนานมูลศาสนา. เชียงใหม่: นครพิงค์การพิมพ์, ๒๕๑๓.

สงวน สุขโชติรัตน์. ประชุมตำนานลานนาไทย. เชียงใหม่: โอเดียนสโตร์, ๒๕๑๕.

สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. แม่เกิด. [ออนไลน์]. ๒๕๕๔. แหล่งที่มา:

<http://www.sri.cmu.ac.th/~maeyinglanna/main๗/main๖.php> ๒๕๕๔, สิงหาคม ๖]

สนั่น ธรรมธิ. สัมภาษณ์, ๑๕ มีนาคม ๒๕๔๗, อ้างถึงใน มัณฑนา กิตติวรากุล. แนวคิดทาง อภิปรัชญาและจริยศาสตร์ในพิธีบูชาเสาอินทขิล จังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์ ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, สาขาวิชาปรัชญา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๗.

สมจิตร โนวรัตน์. สัมภาษณ์, ๗ กรกฎาคม ๒๕๕๒.

สมโชติ อ๋องสกุล. “ผังเมืองเชียงใหม่ในฐานะเมืองประวัติศาสตร์ที่มีชีวิต อดีตและอนาคต”.

เอกสารการสัมมนา ๓๐๐ ปี สถาปัตยกรรมล้านนาสู่อนาคต. จัดโดยกรมการศาสนา สถาปนิกล้านนา สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์ ณ อุทยานการค้ากาดสวนแก้วเชียงใหม่ ระหว่างวันที่ ๑๓ – ๑๕ กันยายน ๒๕๓๕, หน้า ๗, อ้างถึงใน สุรพล คำวิหกุล. ช่างเมืองและวัดหัวช่าง : องค์ประกอบสำคัญของเมืองในดินแดน ล้านนา. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

สมนึก พวงขันแก้ว. สัมภาษณ์, ๑๕ มกราคม ๒๕๕๔.

สมฤทธิ ลือชัย. ฝึกลับสังคมล้านนา : ความสัมพันธ์เชิงสร้างสรรค์หรือทำลาย [เทพบันเทิงเสียง].

การบรรยายทางวิชาการบรรยาย ณ ห้อง ๔๐๗ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. ๑๕
ธันวาคม ๒๕๕๒.

สมศักดิ์ อุ่นเรือน. สัมภาษณ์, ๒๕ พฤษภาคม ๒๕๕๔.

สมหมาย เปรมจิตต์ และคณะ, ปรีวรรต. ตำนานเชียงใหม่ปางเดิม. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๗.

สมหมาย เปรมจิตต์, ปรีวรรต. ตำนานพื้นเมืองลานนาเชียงใหม่. เชียงใหม่: หน่วยงานศึกษาวิจัย
กัมภีร์โบราณในภาคเหนือ, ๒๕๒๔.

ศรีสวัสดิ์ อ่องสกุล. ประวัติศาสตร์ล้านนา. กรุงเทพฯ: อมรินทร์, ๒๕๕๑.

สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดเชียงใหม่. “เชียงใหม่” ความหลากหลายกับเสน่ห์ที่ไม่เคย
จาง. เชียงใหม่: สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดเชียงใหม่, ม.ป.ป.

สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดเชียงใหม่. สถานการณ์การท่องเที่ยวของจังหวัดเชียงใหม่
ที่ผ่านมา. (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)

สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดเชียงใหม่. สถานการณ์การท่องเที่ยวปี ๒๕๕๔.
(เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)

สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ประวัติความเป็นมาของสำนักส่งเสริม
ศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)

สิงห์คำ ดวงดอก. สัมภาษณ์, ๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

สุกัญญา สุจฉายา. “พิธีขอฝน” ใน วัฒนธรรมข้าวของชนชาติไท : ภาพสะท้อนจากตำนาน
นิทาน เพลง. หน้า ๑๘๖ – ๒๑๔. รายงานวิจัยเงินทุนจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
๒๕๔๔.

สุทธวารี สุวรรณภานัน. พระพุทธองค์กับค้อยคำ. ใน พระราชพิธีประวัติพระแม่เจ้าจามะเทวี
บรมราชินารี ศรีสุริยวงศ์ องค์บดินทร์ปิ่นธานีศรีบุญชัย, หน้า ๑-๒. (ม.ป.ท.,
ม.ป.พ), ๒๕๒๔.

สุพัตรา นันทวงศ์. สัมภาษณ์, ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๕๒.

สุพรรณ บุญรอด. สัมภาษณ์, ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๓.

สุรพล คำริห์กุล. ช่วงเมืองและวัดหัวช่วง : องค์ประกอบสำคัญของเมืองในดินแดนล้านนา.
กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

สุรพล คำวิหิตกุล. **ล้านนา : สิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ: โครงการสืบสาน
มรดกวัฒนธรรมไทย, ๒๕๔๒.

สุวรรณ สุวรรณเวโซ. **พื้นฐานความเชื่อของสังคมไทย**. กรุงเทพฯ: บรรณกิจ, ๒๕๔๖.

โสภณกวีวัฒน์, พระครู. **สัมภาษณ์**, ๑๘ มีนาคม ๒๕๕๓.

อดุลสีลภิตต์, พระครู. **สัมภาษณ์**, ๑๖ กันยายน ๒๕๕๓.

อดุลสีลภิตต์, พระครู. **สติกองของบ่าเก่า**. เชียงใหม่: องค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงใหม่, ม.ป.ป.

อนง ตาอ้าย. **สัมภาษณ์**, ๑๗ มกราคม ๒๕๕๓.

อรรถพล ทวีสุนทร. **พนักงานการตลาด การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานจังหวัดเชียงใหม่**.

สัมภาษณ์, ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. **กำแพงและประตูเวียงเชียงใหม่ : ข้อมูลจากเอกสารโบราณ ใน กำแพง
เมืองเชียงใหม่. ใน กำแพงเมืองเชียงใหม่, หน้า ๑๖๓ – ๑๗๕. เชียงใหม่: ทิพย์เนตร
การพิมพ์, ๒๕๒๕.**

อัมพร ต้นคำปาน. **สัมภาษณ์**, ๓๐ พฤษภาคม ๒๕๕๔.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. “คนเมือง” กับอำนาจและพิธีกรรม เบื้องหลังการทำงานของนัก
มานุษยวิทยา ใน **เอกสารจากการเสวนาทางวิชาการ เรื่อง “คนเมืองท่ามกลาง
บริบทการเปลี่ยนแปลง,”** หน้า ๔๕ – ๘๒. เชียงใหม่: คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๓.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. **พิธีไหว้ผีเมืองและอำนาจรัฐในล้านนา. ใน สังคมและวัฒนธรรมใน
ประเทศไทย, หน้า ๑๕๑ – ๑๖๑. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, ๒๕๔๒.**

อานันท์ กาญจนพันธุ์. **งานเลี้ยงผีปู่แสะย่าแสะเชียงใหม่ [วิดิทัศน์]**. เชียงใหม่: คอนทราสมาเดีย,
๒๕๒๕.

อาสา คำภา. “ปู่แสะย่าแสะ อารักษ์เมืองเชียงใหม่ : ข้อสังเกตว่าด้วยเรื่องความเปลี่ยนแปลง
ของพิธีกรรมเลี้ยงผีเมืองในปัจจุบัน”. การบรรยายทางวิชาการ “การเมืองว่าด้วยเรื่อง
พิธีกรรมผีเมือง : กรณีพิธีเลี้ยงดง ปู่แสะย่าแสะ อารักษ์เมืองเชียงใหม่” ณ ห้องศึกษาศาสตร์
ปราโมช สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ วันที่ ๓๐
มิถุนายน ๒๕๕๔.

อุดม รุ่งเรืองศรี. ปู่แถน. **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ ๘. (๒๕๔๒) : ๓๕๒๖.**

อุทยานหลวงราชพฤกษ์. **ชมอุทยาน**. [ออนไลน์]. ๒๕๕๓. แหล่งที่มา: [www.royalparkrajapruek.org](http://www.royalparkrajapruek.org/main3/group2_detail.php?id=22)
/main3/group2_detail.php?id=22 ๒๕๕๔, สิงหาคม ๑๑]

เอกสิทธิ์ ไชยปิ่น. **พลวัตลัทธิพิธีกรรมการลงผี : กรณีศึกษาปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างแม่ชี
ลูกเลี้ยง และผีเจ้านายในจังหวัด เชียงใหม่**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต,
สาขาวิชาการพัฒนาสังคม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๖.

Kramrisch, Stella. **The Hindu Temple Vol.I**. Delhi: Shri Jainenda Press, 1976, p.85, อ้างถึงใน
ทศพร โสดาบรรลุ. **คติการสร้างเมืองเชียงใหม่ในวัฒนธรรมล้านนา**. วิทยานิพนธ์
ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม ภาควิชาศิลป
สถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๖.

Levy, Paul. “Doublets Onomastiques au Laos et Aillrurs dan L’Asie du Sud- Est” Bulletin
de l’Institut Indochinois Pour l’Etude de l’Homme. 1943, อ้างถึงใน
อานันท์ กาญจนพันธุ์. **พิธีไหว้ผีเมืองและอำนาจรัฐในล้านนา**. ใน **สังคมและ
วัฒนธรรมในประเทศไทย**, หน้า ๑๕๑ – ๑๖๑. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร
, ๒๕๔๒.

ภาษาอังกฤษ

Tambiah, S. J. **Buddhism and the spirit cults in north-east Thailand**. Cambridge : Cambridge
University Press, 1970.

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นางสาวพิมพ์นภัส จินดาวงศ์ เกิดวันที่ ๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๒๕ ที่อำเภอเมือง จังหวัด เชียงใหม่ สำเร็จการศึกษาปริญญาอักษรศาสตรบัณฑิต (เกียรตินิยมอันดับ ๒) สาขาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา ๒๕๕๐ และเข้า ศึกษาต่อในระดับปริญญาโท สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปีการศึกษา ๒๕๕๑ ระหว่างศึกษาได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจาก โครงการทุนวิจัยมหาบัณฑิต สกว. ด้านมนุษยศาสตร์-สังคมศาสตร์ รุ่นที่ ๖ ปี พ.ศ. ๒๕๕๓